

Шоиримиз Эркин Воҳидов 60 ёшга тўлиши муносабати билан унинг “Олтин девор” комедияси ўзбек тилида 1000- марта намоиш этилгандан сўнг, 1001- марта урдучада Покистоннинг йирик маданий маърифий шаҳри Лаҳор театрлар комплексида 1996 йили саҳна-лаштирилган.

Шу муносабат билан Дадахон Нурий томонидан ишланган ушбу портрет уч кун давом этган томоша тақдимотида саҳнани безаб турган.

(Ҳозир Исломободдаги “Лог-вирса” – Халқ ижодиёти Марказининг “Арт Холл” тасвирий санъат галереясида сақланмоқда.)

Дадахон НУРИЙ

Изтироб

(Маънавий-ахлоқий бадиа-роман)

Тошкент – 2017

Дадахон Нурий буюк адиб Абдулла Қаҳҳорнинг кенжа шогирдларидан ҳисобланиб, у кишининг оқ потиҳасини олган ёзувчи.

Шунингдек, сал кам олтмиш йил мобайнида ардоқли шоиримиз Эркин Воҳидовнинг яқин ука – шогирди бўлиб, ёнида юрган. Ва устоз ҳаёти билан боғлиқ кўплаб воқеаларни мунтазам равишда “қундалик”ка тушириб борган.

Бу китобда шулардан олинган айрим “парча”ларгина мавзу сифатида фойдаланилди.

МУАЛЛИФДАН

Баъзи таниш-билишларим “Сиз кейинги йиллар ичида “жанговарлик”ни ўзаро шахсий “рақобат” мавзуига айлан-тириб, асарлар ёзмоқдасиз. Шубҳасиз, “ғаним”ларингиз ҳам кўпайиб қолди. Қўрқмайсизми? Ё, бу кексалик аломатими?” дея савол берадиган бўлиб қолишди.

Мен, уларга шундай жавоб қайтаргум келади; узоқ йиллар давомида ўша “рақиб”лар, “бошқачароқ” йўналишда ижод қилишга “илҳомлантириб” кўйишди. Ахир, Абдулла Қаҳҳор айтгандилар-ку, “Илҳомсиз ёзилган асар-чала туғилган чақалоқ” деб... Тўғри, асл башарасини очиб кўювчи бу мавзу кимларгадир ёқмайди, ғазабини кўзгайди... Телефон орқали, баъзан “чопар” юбориб, кўпчилик олдида қилинадиган огоҳлантириш-қўрқитувларни кўяверинг! Яқиндагина бир “ёзувчиномо” бойвачча китобимни босиб чиқарган ноширга мени “йўқ қилдириб” юбориш учун адвокатга юз миллион пул (?) (сўмми, долларми номаълум) берганини айтиб, “энди унинг ёнига сен ҳам кўшилдинг” дебди, очиқдан-очиқ дағдаға билан.

Баъзан ўйланиб қоламан; ўтган асрнинг 70 йил, айна ёзида бошланиб, Термиздан Ҳарбий десанд ташланмагунча, қарийб бир ой давом этган “Бойсун – Сайроб уруши”да кутилмаган тасодиф орқали ўлим чангалидан кутқарилган; Покистоннинг Пешовор худудида Толибонлар ёғдирган ўққа чап бериб, омон қолган; Ҳиндистоннинг Жамму ва Кашмир штатидаги “Азад Кашмир” сепаратчи гуруҳлар кўлига тушиб, бир амаллаб уларни “инсоф”га келтирган; яна, шу мамлакатнинг турли оқимдаги коммунистлар кўлида бўлган, Керала штати чангалзорларида яширин ҳаракат олиб борувчи “Маочи”лар томонидан отилган “жанговар қурол”- учига илон заҳри суртилган тигли бамбук таёғи зарбидан, ўзини хандакка ташлаб, жон

сақлаган; Шри-Ланкадаги Тамил-Илам айирмачи жангарилар “қопқони”га тушиб, бир амаллаб қутулиб қолган (булар ҳақида Аҳмаджон Мелибоев ёзилганидан ҳам ваҳималироқ қилиб, тақриз эълон қилган) мендай шўр пешона ҳаётига энди, келиб-келиб, “ўзимиздан чиққан”лар таҳдид солаётгани қизиқ-да!

Тўппа-тузук одамлар гўё менга меҳрибончилик қилгандай, “қўйинг, шуларга тенг бўлманг, улар ёмон одамлар” дейишади. Қаранг, “ёмонлар” ҳоҳлаган номаъқулчилигини қиливерсин, биз тинчгина томошобин бўлиб юраверайлик, дегани эмасми, бу! Унданам ачинарлиси, ҳаётда ундамунда учраб турадиган шу хилдаги нокаслар билан ёнмаён, ҳамнафас бўлиб яшашни ор билмаганлардан нима кутиш мумкин? Мени мана шу кўпроқ ташвишга солади.

“Кексалик аломати”га келсак, юқорида эслатиб ўтилган устоз Абдулла аканинг “Ҳар-бир ижодкор ўз замонасининг тарихчисидир. Айниқса, ёши бир жойга етгач, қўлни поклаб, кўрган-кечирган бор ҳақиқатни дафтарга “қоралаб” қўйиши лозим” дея айтган сўзлари ҳамон қулоғим остида.

Шунинг учунми, кўплаб азиз ва муътабар устозлар, айниқса Эркин Воҳидовдан олган сабоқларим ҳаққи, юрагимдаги гапларнинг бир қисмини қоғозга туширишга жазм этдим. Булар менинг шахсий фикрларим. “Рақиб”лар қандай тушуниб, қабул қилади, уларнинг виждонига ҳа-вола.

Дарвоқе, замон, давр ўзгармоқда. Ҳамма бандаси ҳам “Беайб-парвардигор” эмаслигини шаккоклик қилмай, тан олиб яшаш пайти келмадими...

Фан ва адабиёт бузуқ одамлар қўлига тушиб қолса, бировларга ёвузлик қилиш қуролига айланиши мумкин. Фақат саховатли кишиларгина маърифатни юксакликка кўтардилар.

Даниэл ФОНВИЗИН

СЎНГГИ НИДО

Яқинда, “доруломон” шўро даврида ҳам пок эътиқоди, халқининг бахт-саодати йўлида заррача ўз сўзидан қайтмаган, ўзбекнинг ардоқли фарзанди бўлиб келган ва шу кунларгача **“шеъриятимизнинг фахри ва ғурури”** (О.Шарафиддинов), **“Ўзбек халқи, адабиётимиз, маънавиятимизнинг беназир намоёндаси, комил шахс, дунёни теран англовчи юксак қалб эгаси, буюк ҳазрат Навоидан кейин ҳар бир қалам аҳли орзу қилиб, етолмай келган мақом мартабасига мушарраф бўлган зот”** (Анваржон қори Турсунов), **“Барча адабиёт аталмиш эзгулик мухлисларини ғам-андух уммонига ғарқ этиб”** (И.Ғафуров), бутун халқимизни қайғуга солиб, шоиру замон аталмиш Эркин Воҳидов абадият макони сари рихлат этди.

Шоир хонадони билан Чиғатой қабристони оралиғи ўн чақиримни ташкил этса, шунинг уч чақирими минг-минглаб одамлар оқими билан тўлиб тошди. Шоир тобути кўзларига ёш инган навқирону кексалар елкаси узра худди саркаш уммон мавжи аро сузиб бораркан, беихтиёр ул зоти шарифнинг **“Айрилиқ они яқиндур, карвон кетар сўнгни зангин чалиб...”** мисралари одам вужудини тилка-по-

ра қилиб, қулоқларинг остида эшитилаётгандай бўлади.

Назаримда, Тошкент кўчалари Абдулла Қаҳҳор вафотидан кейин бу қадар маърифий жудоликни ўз бошидан кечирмаган эди.

Ҳазрат Анвар қори таъриф этганларидек, ҳеч иккиланмасдан айтавериш лозим, Навоий бобомизнинг содиқ ва муносиб фарзандига қиёслагудек бир азиз инсондан айрилдик. Она ер ўз бағрига олди. Охиратлари бахайр, жойлари жаннатда бўлсин дея, дуолар билан кўнгилларга таскин беришдан бошқа иложимиз йўқ.

Ўлим – барҳақ. Яратган олдида биз бандалар ожизмиз.

Лекин шунга қарамай, юракни аламли савол ўртайверади; наҳотки, одам умри шунчалар қисқа? Ҳали устоз узоқ йиллар яшашлари керак эди-ку!

Шу ўй-хаёллар билан тун ярмидан ошди ҳамки, уйқум келмади. Беихтиёр бундан уч йилча аввалги, шоир ҳаётидаги энг шодумон кунлар кўз олдимда гавдаланиб кетди. Эркин акани наманганлилар хўп яхши кўришарди. У кишининг ҳам Наманганга меҳри бошқача эди. Аксар “Укангиз Содикжоннинг бир тегирмон сув шовуллаб оқиб турадиган боғини соғиниб кетдик, уловни йўлга шайланг”, деб қолардилар. Ҳар сафар ғоят дилбар, суҳбатижон инсон, адабиётшунос олим Раҳматилла Иноғомовни ўзимизга ҳамроҳ қилиб олардик.

Йилда бир маротаба, айти ёзнинг уч ҳафтасига чўзиладиган бу сафаримиз фақат “ижодий” ҳисобланиб, ҳеч кимни безовта қилмаслик, ҳатто шахмат билан ҳам «чалғимаслик» шарти қатъий қилиб

қўйилар, аввалдан келишиб олинган “Кундалик тартиб”га оғишмай риоя қилинарди.

Бунинг натижаси ёмон бўлмасди. Айниқса, Эркин ака завқ-шавқ билан ишлаб, ижод дафтарини қуйма сатрларга тўлдириб қайтардилар. (Уларнинг айрим “қоралама”ларини ҳамон ўзимда сақлаб юраман).

Кейин, маълум сабабларга кўра, Эркин ака ва у кишининг бошқа кўплаб ҳамқалам дўстлари учун Қамчиқ довони “беркилиб” қолгандай бўлди. Ва бу ўн йиллардан зиёдга чўзилди.

Ниҳоят, Наманган аҳли бутун табиат олами баҳорий латофат қўйнига бурканган кунларнинг бирида ардоқли шоир ва унинг кўплаб ижодкор тенгдошлари ҳамда шогирдлари йўлига гуллардан поёндоз ёзиб, кутиб олдилар.

Икки кун давом этган “Адабиёт байрами” Наманган давлат театри биносида катта тантана билан яқунланаркан, вилоят ҳокими Баҳодир Юсупов қайта сўз олиб, шундай деди:

– Эркин ака, биз наманганликларни кўпдан бери соғинтириб қўйдингиз. Энди номингиз билан боғлиқ ҳар қандай тадбир-тантана мана шу юзлаб ўз мухлисларингиз орасида Сиз файз киритиб ўтирган кошонадан бошланмаса, хафа бўламиз!

Юзларидан нур ёғилиб турган шоир қаддини расо тутганича салобат билан саҳнага чиқиб, ҳаммага эҳтиром юзасидан таъзим этганида, бутун зал оёққа қалқди.

Шунда орқа қаторда ўтирган аёллардан бирининг овози қулоғимга чалинди:

– Эслаяпсанми Моҳи, институтни битираётган

йилимиз Эркин ака билан учрашув бўлганди. Ҳеч ўзгармабдилар-а!

– Балки, ундан ҳам ёшарибдилар, дерсан. Айтганларингни қайтариб ол, кўзинг тегмасин, тагин!

Устоз мен илк бор учрашган ўсмирлик чоғларидаёқ ҳамма ҳавас қилиб, “кўз теккудек” кўркем ва ўктам навқирон йигит эдилар. Унга тикилган кўзлар қайноқ юракка илҳом бахш этар, ёш шоир ижодини бардавом эксакликка кўтаргандан кўтариб борарди.

Ҳар қандай нур ортида соя бўлади деганларидек, ғайрли нигоҳлар ҳам йўқ эмасди. Шоир халқ орасида қанчалик ардоқли бўлмасин, бу “кўланка”лар унинг боши узра гоҳ ошкора, гоҳ пинҳона пайдо бўлиб турарди.

Айниқса, кейинги бир ярим йилга яқин вақт давомида оғир бетоблик азобини тортиб, умрлари “айрилиқ” остонасида турган пайтлар ҳам ўша қора шарпалар “исканжа” сиртмоғини бўшатмай, шоирнинг то сўнгги нафаси чиққунича унинг қутлуғ номини “ўчириш” ҳаракатидан қайтмадилар.

Худо шоҳид, буларнинг барига ўзим гувоҳман... Ана ўша “шарпалар”дан бир-иккитаси кузғундай марҳум тобути атрофида изғиб юрганини кўриб қолдим. Ҳатто, бировининг юраги ёмон бўлиб, “тез ёрдам”да қаёққадир олиб кетишди.

Мен шуларни кўз олдимга келтираман-у, ногаҳон вужудимни титроқ босиб, йиғидан ўзимни тиёлмайман. Нарироқ қўшни хоналардаги болам, келиним, набираларим эшитиб, безовта бўлмасин деб, эшикни ичкаридан танбалаб қўйганман, бошимни парестикқа буркайман.

Бир пайтлар шоир Муҳаммад Юсуф вафот этганида кечаси билан ўзини тутолмай, ўкраб чиққан навқирон йигит, укам Қўчқор Норқобул ёзганларини ўқигандим. Мана, энди 75 ёшимда шу кўргилик менинг бошимга тушиб турибди. Йигит киши йиғламасин дея, таскин гап айтадилар. Лекин ёши бир жойга бориб қолган қария-чи?! У нима қилсин...

Ўзимни тутмоққа ҳаракат қиламан. Қани, энди иложи бўлса!

Тонг саҳарга яқин кўзим илиниб қолибди. Бир маҳал елкамга қўл қўйиб, қачонлардир “менинг укам, ҳам акам – иккиси ўзингсан”, деб айтган Эркин ака турганмиш. “Ука, қўй! Куюнаверма, ўзингни асра! Мана, менам азобу уқубатлардан қутулдим. Бошқа бировлар ҳам мендан қутулгани рост бўлсин. Лекин нолийдиган жойим йўқ. Яхши яшадим, ардоқда бўлдим. Шунинг ўзига шукур. Анави “майда-чуйда” гапларнинг бари ўткинчи. Унут. Хайр укам”.

Азот бошимни кўтардим. Юзларим ёстиққа ёпишиб қолгандай жиққа ҳўл.

“Ука!” Қарийб олтмиш йиллик “Ака”нинг менга шу алпозда мурожаат этишини узоқ йиллар давомида жуда-жуда кутгандим, буни хоҳлардим ҳам. Лекин, у киши доим отимни айтиб чақирар, баъзи-баъзида бироз ғашимга тегадиган “дўстим” ҳам деб, қўяр, “ука” сўзини камдан-кам, бехосдан айтиб юборарди.

Чиндан ҳам мен Эркин аканинг туғишганидай яқин бўлиб кетган “ука”си эдим; ўн уч ёшимда болалар газетасида босилган сатрлари остида “Эркин Воҳидов” ёзуви бор шеърни ёд айтиб, (ҳозир Намангандаги Абдулла Қаҳҳор номидаги) мактабимиз миқёсида оғизга тушганман. Ҳеч эсимдан

чиқмайди, ҳар доим шеър ёд айтишни овозимни баралла қўйиб “Эркин Воҳидов шеъри” дейишдан бошлардим.

1955 йили Наманганга ташриф буюрган мусиқа мутахассислари имтиҳонидан ўтиб, Тошкентга шу соҳа бўйича ўқишга келдим... “Сквер” деган шаҳар марказидаги сердарахт боғ четида жойлашган, ердан одам бўйи баландроқ, йўғон тахта зиналар орқали чиқиб бориладиган, бир нечта хоналардан иборат болалар газетаси биносини истаб-сўраб, топиб келганман. Мулламуҳамедов деган озғиндан келган, баланд бўй, кўзлари мовийроқ киши мени газета бош муҳарири ҳузурига олиб кирган. Қўлимда икки йилча аввал менга худди мана шу ердан юборилган, “Ёш мухбирга эсдалик” сўзлари ёзилиб, тагига “Ғани Жаҳонгиров” исм-фамилияси билан имзоси қўйилган хат бор эди. Бош муҳаррир жуда меҳрибон, ширин сўз одам экан. “Мен Эркин Воҳидовнинг “Укамнинг жанги” шеърини ёд биламан. Ўша кишини кўрмоқчийдим” дедим-да, шеърни ёд айтиб бердим. Икковларига хўп маъқул тушди. Шунда Ғани ака “Абдувоҳид, янги чиққан китобчангиздан бу йигитга беринг ва адресини ёзиб олинг”, деди.

Мусиқа билим юртимизга келиб, бирга ўқийдиган болалар, ҳатто устозларимнинг айримларига юпқагина, сарғиш муқоваси устида африкалик, хитой яна қандайдир чет эл болаларининг Кремл қизил юлдузига ҳавас билан қараб турган ҳолатдаги суратлари чизилган шеърлар китоби (номи эсимда қолмаган) билан унинг ички варағидаги менинг номимга муаллиф томонидан ёзилган дастхатни кўрсатганимда ҳаммаларининг ҳаваслари келган.

Ҳатто фортепьяно бўйича муаллимимиз Евгений Шварц домла китобдаги шеърлардан бирига муסיқа ҳам ёздилар.

Ундан ҳам қизиғи, орадан бир ҳафтача вақт ўтгач, шоир Абдувоҳид Мулламуҳамедов 17–18 ёшлардаги кишини бошлаб, ўқув даргоҳига кириб келди ва мени “Эркин Воҳидов” билан таништирди.

Шундан кейин у кишининг ҳам мухлис, ҳам шо-гирдига айландим. Кейинроқ, Эркин ака музика билим юртимиз жойлашган Оқтепа мавзеидаги жамоа хўжалиги ҳудудидан томорқа олиб, иморат қура бошладилар. Бу бизнинг янада яқинроқ ака-ука бўлиб кетишимизга туртки бўлди. Шу орада биринчи “лирик қисса” китобим босилиб чиқди.

Мана, энди ўртага жудолик тушди-ю, қарийб олтмиш йилдан зиёд вақтдан бери устоз – мас-лаҳатчим, суянчиқ акам бўлиб, бағримни тўлдириб келган ўз жигаримдан айрилиб ўтирибман.

Бу инсонни узоқ йиллар кузатиб, камдан-кам одамда бўладиган олий мақом фазилат – оғир-босиқлик; сабр-тоқат; ҳеч қачон бирон киши усти-дан нолиб, шикоят қилмаслик; ёмон, ғаламис бўлса ҳам, ҳар қандай одамнинг фақат яхши то-монларини топиб, гапириш; бировга заррача ёмон-ликни раво кўрмаслик; суҳбат-у лутф-карамда ўзи пок, сўзи пок, дили пок доноларга хос теранликни кўрганман.

Рухлар ҳамиша уйғоқ ва ҳар нарсадан воқиф деганларидек, бугунги биринчи кечаёқ тушимга кириб, қулоғимга чалинган сўзлар кимларга, нима-ларга ишора?!

Дарвоқе, бундан салгина олдин Эркин ака ётган беморлик каравоти ёнида кичик варақ қоғоздаги “Сўнги сатрлар”дан бирига кўзим тушиб қолганди:

*Кимдир мени ёқтирмай қолса,
Ўчирилса исмим қатордан.
Не қайғум бор!
Номлар саналса,
“Ва бошқалар...” ичида борман.*

Бу сўнги нидолар замирида қандай сир-асрор яширинган?!

Оташин, ҳам дардли шеърлари билан оғизга тушган Фарида Афрўз хоним устоз вафот этган айрилиқнинг биринчи куниёқ фарёд уриб, қуйидаги мисраларни юракдан тўкиб солди:

*Ҳей, шоир, бас, шеър ёзма, тўхтат.
Пичоқ бориб, суякка етди.
Энди не деб ёзсанг ҳам ёлғон
Эркин Воҳид оламдан ўтди.*

Бу, захарли нишини уриб қўйиб, шоир тобути устида мотамсаро нутқ сўзлаётган, афсус-надоматлар билан шеър битиб, ўз қилмишларини оқламоқчи бўлаётганларга қарата айтилган аччиқ ҳақиқат нидоси эмасмикан!

Ҳа, “Шоир оламдан ўтди”, “Пичоқ бориб, суякка етди”. Энди қачонгача ёлғонлар билан ўзимизни, бошқаларни ҳам алдаймиз? Ҳақиқатни айтиш пайти келмадимми?!

Дарвоқе, улуғ шоиримизнинг сўнги нидосида ҳам юракдаги армон бўлиб қолиб кетган ҳақиқат қўнғироқларининг сўнги саси нимадан дарак бермоқда?

Унга жавобни эса, бир неча йил олдинги воқеалар силсиласидан излашга тўғри келади.

ШОИР ВА ЭЛЧИНИНГ БАШОРАТЛАРИ

Эркин аканинг машҳур “Олтин девор” комедияси сахнага чиққан пайтлар, чет эл мамлакатларига нисбатан қўлланадиган муносабатлар “дўст”-“нодўст” лигига қараб белгиланар, бу шўро сиёсатининг азалий қонун меёрига айланиб қолганди.

Жумладан, аллақердаги кичкина Куба деган давлат “доҳий”лари қўшиқларда куйланар, у ердаги халқ “озодлик армияси”нинг командос революционерлари ҳаёти ҳақида мактабларда ўқитиларди. Ёнгинамиздаги аҳолисининг сони “дўст” кубаликлардан қарийб қирқ баробар кўп, катта давлат Покистон хусусида эса, халқимизнинг кўпчилиги умуман аниқроқ тушунчага ҳам эга эмасди. Ҳатто, (исломий) мамлакат номига ҳадеб урғу беравермаслик ҳақида пинҳона кўрсатмалар бериб туриларди.

Шундай бир пайтда томошобинлар орасида тезда машҳур бўлиб кетган “Олтин девор” комедиясининг бош қаҳрамони Мўмин чол томонидан “Покистон” сўзи ўзбек сахнаси бўйлаб жаранглай бошлайди. Яъни, Мўмин чол чет элда билим олиб қайтган йигит Матлабга қараб: “Мана, сен дунёнинг кўп жойларини кўргансан. Булар нимани кўрибди? Покистонни ҳам кўрмаган-ку” деган сўзларни айтади.

Маъмурлар бунга анча қаршилиқ қиладилар. Эркин акадан “Покистон” ўрнига “Куба”, ҳеч бўлмаса “Ҳиндистон”ни алмаштириб беринг, деб илтимос қиладилар.

У киши “Покистон” учун “жавобгарлик”ни “ўз зиммаси”га олиб, ҳатто “Тилхат” ёзиб беришга тайёрлигини айтиб, “маслаҳатчилар”ни бироз “ноқулай” аҳволга солиб қўяди. Улар ён беришга мажбур бўладилар.

Эркин ака ўшанда келажакни ўйлаб, башоратомуз йўл тутган эканми, йиллар ўтиб, “Олтин девор” Покистон саҳнаси томон йўл олди.

Бунинг ҳам ўзига хос қизиқ тарихи бор; Москвага Покистон Ислоҳ республикасининг янги элчиси бўлиб келган Абдул Саттор жаноблари ўз миссиясини Заҳириддин Муҳаммад Бобур қадамжоларини зиёрат қилишдан бошлаш ниятида эканлигини айтиб, Тошкентга, каминага телефон қилди.

– Ҳеч қандай расмиятчиликнинг хожати йўқ. Рафиқам билан шахсий меҳмон сифатида борамиз. Иккимиз номимизга таклифнома юборсангиз, бас. Ҳозир бунинг йўли осон. Дарвоқе, анча аввал Сиз ҳақингизда Файз Аҳмад Файз соҳиб гапириб бергандилар, адресни ҳам ўша кишидан олгандик, – деди-да, қўшиб қўйди, – Иложи бўлса, “Улуғбек хазинаси” асари муаллифи билан ҳам учрашиш ниятимиз йўқ эмас.

Демак, Москвага келган янги элчи анча ўқимишли, адабиётдан ҳам яхши хабардор одам.

Ўзбекистон Ёзувчилари Уюшмаси раиси устоз Одил Ёқубовга Москвадан қўнғироқ бўлганлиги ҳақида гапиргандим, устоз бироз ўйланиб қолди.

– Аллақаердаги ишларни қўзғаб юрасан, – дея бироз замзамали гап қилиб қўйди-да, қошларини чимириб, ярим жилмайиш билан сўради, – у одам “Улуғбек хазинаси”ни қанақасига ўқиган бўлиши мумкин?

– Ўтган йил асарни Москва “Прогресс” нашриёти томонидан босилган ҳиндийча нашридан парчалар ўқиб бергандим-ку, ўзингизга!

– Элчи ҳиндчани ҳам биладимми?

– Муомала тили бир. Фақат ёзуви бошқа. Ҳиндлар “диванагари” алфавитидан, мусулмонлар эса, худди илгари бизда бўлганидек, араб ҳарфидан фойдаланиб, ёзишади.

Котиба телефон қилиб, Ўзбекистон Ташқи Ишлар Вазирлигини улаб берди. Одил ака Вазир Сарвар Олимжонович билан қисқагина суҳбатлашиб, ҳозир олдингизга боради, деди.

Сарвар ака биз ўйлагандай жуда жиддий эмас, оддийгина киши экан. Ҳатто, кексагина аёл олиб кирган чойдан бир пиёла қуйиб узатди ҳам. Мен Абдул Саттор жанобнинг телефон қилгани ҳақида гапириб бердим. Иш осонгина ҳал бўлди.

Меҳмонни дўстим Хожиакбар Шайхов билан ҳеч қандай расмиятчиликсиз кутиб олдик. Уйда меҳмон қилдик, Бобур юрти Фарғона Водийсини айланттирдик, Самарқанд, Бухорони кўрсатдик.

Элчи жанобнинг сафари охиридаш куни Ёзувчилар Уюшмасининг катта мажлислар залида учрашув белгиланиб, бунга алоҳида тайёргарлик кўрилди. Учрашувга зал тўла одам йиғилди. Саҳнадаги устига қизил алвон ёзиб, олдига гуллар қўйилган узун столга файз киритиб, чет эллик эрхотин меҳмонлар ҳамда “юқори” идорадан келишган ўзимизнинг “расмий”лар ўтиришарди.

Абдул Саттор соҳиб дипломатия бўйича олий таълимни Америкада олган бўлиб, “Шаҳаншоҳ Бобурнинг давлатчилик русуми” деган мазмунда, биз-

нинг лаҳжа билан айтганда “диплом иши” ёқлаган ва шу мавзуда кўплаб Халқаро илмий анжуманларда маъруза қилган экан.

Мезбон шулар ҳақида тўхталаркан, Одил ака номини тилга олиб, мен шундай катта ёзувчиларингиз билан рўбарў турганимдан хурсандман, деди. Асарнинг кўп таҳсинли томонларини мақтаб гапирди.

Сўнг “Улуғбек хазинаси” муаллифига қараб:

– Шундай гўзал роман учун Сиз жанобга раҳмат айтиш билан бирга, ундаги кичкина, шу билан жиддий хатолик ҳақида ҳам икки оғиз гап айтиб ўтмоқчиман. Сизларнинг Оллоҳ назари тушган юртингиз кўп дину диёнат уламоларининг киндик қонлари тўкилган қутлуғ даргоҳдир. Шу юртнинг фарзанди Хожа Аҳрор Вали ҳазратлари ҳақида гапирадиган бўлсам, буюк фалакиёт даҳосининг ўлимига ул зотнинг ҳеч қандай алоқаси йўқ. Ваҳоланки, биздаги аниқ маълумотларга кўра, ҳазрат Хожа Аҳрор Улуғбекдан кейинроқ яшаб ўтганлар. Агар китобнинг навбатдаги нашрида шу тарихий ҳақиқат ҳисобга олинса, Сиздан беҳад хурсанд бўлардим...

Меҳмоннинг бу сўзлари ўз асари ҳақида фақат мақтовли сўзлар ёзилганини ўқиб, эшитиб юрган ёзувчига бироз малол келгандай бўлди-ю, лекин, буни сездирмади.

Жаноб элчи нутқини давом эттириб, Файз Аҳмад Файзнинг “Халқларни сиёсатдонлар эмас, адабиёт бир-бирларига яқинлаштиради” деган сўзини мисол келтирди-да, зални тўлдириб ўтирганларга қарата:

– Сиз, қалам аҳли, кўпроқ мана шунга эътибор бериб, покистонлик ҳамкасбларингиз билан ижодий ҳамкорликни йўлга қўйишингиз керак. Мен бунга ҳар томонлама ёрдам беришга тайёрман, – деб туриб, кутилмаганда, – тўғри, Москва билан Тошкент ораси анча йироқ, унча-мунча эзгулик ишларини осонлик билан ҳал этиб бўлмайди. Лекин иншооллоҳ, озгина вақт ўтиб, халқларимиз худди Бобур давридагидай яна-да яқин бўлиб кеташади. Борди-келди алоқалар қайта тикланади. Бунинг учун узоқларга бориб, сарсон бўлиб юришларингизга ҳожат қолмайди. Ҳамма ишлар шу ернинг ўзида – янги очилажак Покистон элчихонасида битказилади, – деб юборса бўладими.

Ҳеч ким хаёлига келтирмаган, унинг устига, юқори минбардан туриб айтилган сўнги бу “қалтис” гап меҳмон “ҳурмати учун” бу ерга ташриф буюрган баъзи раҳбарият орасида безовталиқ уйғотиб, бир-иккитаси саҳнани тарк эта бошлади. Кимлардир уларга эргашмоқчи бўлганди, ижод аҳли орасида анча обрў-эътиборга эга академик Матёкуб Қўшжонов қаршисидаги микрофонни қўлига олиб, “Дўстлар, бу меҳмоннинг ўз фикри. Айтди-қўйди. Бизга тиқиштираётгани йўқ. Меҳмон ҳурмати, ошкораликка ҳам кенгроқ ёндошайлик-да”, деган сўздан сўнг минбарда ўтирганлар орасида бироз ҳаяжон ҳовури босилгандай бўлди.

Барибир Ёзувчилар Уюшмасидаёқ даргоҳнинг юқори минбаридан туриб айтилган гап – отилган ўқ бўлиб, акс-садо бермасдан қолмади; жаноб Абдул Саттор рафиқаси билан шу куннинг кечки пайтига иккита тадбирни яъни, элчи буюк шоир Назрул

Ислом ҳақида дoston ёзган Эркин Воҳидов билан; Ясина Бону эса, “Улуғбек хазинаси”дай асарни яратган ёзувчининг табаррук ёшга бориб қолган оналари билан учрашувни режалаштирган эдилар.

Бироқ, Одил акадай катта ёзувчи ҳамда Уюшма раисини кимдир “юқори”га чақириб, анча “пуй-палоғлаган” шекилли, у кишининг “ананғни”лаб сўкишидан, меҳмон кутадиган кайфиятда эмаслигини дарров англадик.

Ясина бону билан учрашув Хастимомда – Ҳожиақбарнинг волидалари муҳтарама Муяссар ҳожи Она ҳузурларида амалга ошириладиган бўлди.

Қарангки, орадан озгина вақт ўтар-ўтмас, Абдул Саттор жаноблари қилган башорат амалга ошди.

Покистон биринчилардан бўлиб, Ўзбекистон Мустақиллигини тан олди.

Биринчи бўлиб, “Исломобод-Тошкент-Исломобод” рейси бўйича Халқаро самолёт қатнови йўлга қўйилди.

Чет эл раҳбарларидан биринчи бўлиб, Покистон Бош Вазири жаноб Навоз Шариф Тошкентга ташриф буюриб, мамлакат элчихонаси очилиш марсида шахсан иштирок этди.

УЗОҚ ВА ЯҚИН ПОКИСТОН

Кўпчиликка маълумки, мустақилликка эришишдай қутлуғ кунлардан анча аввалроқ Покистондаги йирик савдо-тижорат компанияларидан саналмиш Табани компанияси Тошкентда ўз офисларини очиб, Ўзбекистон билан ҳар томонлама кенг савдосотиқ ҳамкорлигини йўлга қўйганди. Унинг Бош директори Ёқуб Табани хўп маърифатли одам бўлиб, Абдул Саттор жаноблари қилган орзуларга биринчилардан бўлиб тамал тошини қўйган, ҳомийлик тадбирлари ўтказиб, икки мамлакат қалам аҳли орасида ижодий ҳамкорлик ришталари уланишида кўп хайрли ишларни амалга оширганди.

Кейин эса, Покистон ўзбекистонликлар кўз ўнгида бутунлай янги бир қиёфада намоён бўла бошлади.

Қарангки, салгина наридаги Деҳли шаҳрига беш минг километрча йўл босиб бориб, Москва рухсатини олгач, яна Тошкентга қайтиб, у ерда тўхтамай, Ҳиндистон пойтахтига бориларди. Деҳлидан уйга қайтишда ҳам чотаноқ остидан қўлни юбориб, қулоқни қашишдай, аҳвол шу, эди.

Кўшни мамлакат шундоқ ёнимизда бўлиб, унинг Бош шаҳри Исломободга Тошкентдан бир соату ўн беш минутда учиб бориш мумкинлигини кўпчилик билмай юрган экан.

Давлат тузуми гарчи “Исломий” бўлса-да, кўчалардаги машиналарнинг қарийб ярмидан кўпроғи хотин-қизлар қўлида. Турли халқаро ва ички йўна-

лишлар бўйича ҳаракат қилувчи учоқларни ҳам бемалол аёллар бошқараётганликларининг гувоҳи бўлиш мумкин.

Бироқ, парламентда улар сони эркакларни-га нисбатан анча кам. Аммо, шунга қарамай, икки йилча аввал мамлакатимизга ташриф буюриб, ҳамкасби Неъмат Аминов билан ижодий ҳамкорлик алоқалари ўрнатган, ўз халқи орасида “Покистон Чехови” номи билан машҳур сатирик ёзувчи ҳамда шифокор доктор Юнус Баттнинг гапига қараганда, аёллар минбарга чиқиб, нутқ сўзлашса борми, эркаклар учун “сичқоннинг ини минг танга” бўлиб кетармиш. Бу гапда жон борлигига ўзим бир-икки марта гувоҳ бўлганман.

Шунинг учунми, бизнинг ўзбек аёллари ҳам фаолликда улардан қолишмасликларини билдириб қўйиш мақсадида ўзаро борди-келдини авж олдириб юборишди. Бир-бирлариникида меҳмон бўлиб, ҳамкорликда турли маданий-маърифий тадбирлар ўтказа бошлашди. Ҳатто, хотин-қизлар масаласи бўйича Давлат министри бўлган хоним эътиборидан ҳам четда қолмади.

Қарасак, биз ижодкорлар улардан ортда қоладиган. Аввалдан “ғойибона” эмас, бақамти ўтириб қилган мулоқотлар орқали танишлигимиз бор покистонли ҳамкасбларни меҳмонга таклиф этдик. Улар ҳузурида бўлдик. Ўзбекистон Ёзувчилар Уюшмаси билан “Бутунпокистон Адабиёт гилдияси” орасида ижодий ҳамкорлик режалари тузилди.

Шуни алоҳада таъкидлаб ўтиш керакки, ҳинд яримороли мамлакатлари ичида адабиёт, санъат, маданият ҳамда китоб нашри – полиграфия

соҳасида ягоналиги билан ажралиб турувчи кўҳна Лаҳор шаҳрида Ҳинд-Пок халқларининг аллома шоири мақомига эга, бир неча бор меҳмонимиз бўлган Файз Аҳмад Файз лойиҳаси (дизайни) асосида бунёд этилган Ал-Ҳамро театр комплекси бор. Унинг ҳар бири мингдан зиёд томошабинга мўлжалланган хашаматли заллари доим театр ишқибозлари билан тўла бўлади.

Айниқса, комедия асарлари намойиш этиладиган “Комеди Ҳолл” томоша залида кўпроқ ёшланглар билан гавжумлиги одам диққатини тортади. Чипталар нархи анча арзон. Талабалар учун бепул ҳам дейишади.

Биз Ўзбекистон мустақиллиги арафасида бир гуруҳ ўзбек ижодкорлари жаноб Ёқуб Табани томонидан уюштирилган навбатдаги “маданий сафар”имиз чоғида шу театр мажмуасида ҳам бўлиб, урду тилидаги жуда қизиқарли комедия асарини томоша қилгандик. Унинг мавзуи қайсидир томонлари билан узоқ йиллардан буён ўзбек саҳнасидан тушмай, томошобинларни ром этиб келаётган Эркин Воҳидовнинг “Олтин девор”ига ўхшаб кетарди.

“ОЛТИН ДЕВОР” ШАРОФАТИ

Қарангки, орадан озгина вақт ўтиб, “Олтин девор” комедиясини Ўзбекистонга ташриф буюрган покистонлик ижодкорларга кўрсатдик. Томоша меҳмонларда катта таассурот қолдирди. Айниқса, Неъмат Аминов билан яқинда навбатдаги Бухоро сафаридан қайтган доктор Юнус Баттнинг “Бу айнан биз боп, олтин васвасасига тушганлар учун сабоқ бўладиган асар. Ҳеч иккиланмай Ал-Ҳамрода саҳналаштириш керак”, деган ҳаяжонли сўзлари деярли ҳаммага маъқул тушди.

Бу мавзу ҳақидаги гапни Тошкентдаги Покистон элчихонасида бўлиб ўтган гурунг чоғида элчи Шавкат Али Шайх ҳам қўллаб-қувватлади.

Шундан кейин элчи жаноблари Тошкент Шарқшунослик институтининг етакчи ҳиндшунос домларидан, Ҳиндистон, Покистон мамлакатларида узоқ вақт ишлаб келган Ансориддин Иброҳимов иккимизни ўз ҳузурига чақирди. У кишининг таклифига кўра “Олтин девор”ни Покистонда саҳналаштиришга оид ишлар режасини тузиб, тайёрладик.

Сўнгра Ўзбекистон Ёзувчилар Уюшмаси раиси Жамол Камол билан алоқа боғланиб, элчи комедия муаллифи Эркин Воҳидов икковларини “бир пиёла чой”га таклиф этди.

Жаноб Шавкат Али Шайх Шарқ мумтоз адабиёти намуналаридан яхши хабардор шоиртабиат одам

эди. Суҳбат шеърхонликдан бошланиб, ниҳоят гап асосий мавзуга келиб тақалди. Эркин ака бу режадан беҳад мамнун эканлигини айтиб, фақат комедияни эмас, мустақил Ўзбекистон адабиёти намуналаридан илк маротаба кенгроқ миқёсда покстонликларни хабардор этиш лозимлигини гапираркан бу, бир йилча муқаддам Тошкентда имзоланган “Ўзбекистон – Покистон орасида ўзаро маданий ва адабий алоқаларни ривожлантириш” ҳақидаги шартнома бандларига мос тушишини ҳам такидлаб ўтди.

Элчи завқи жўшиб:

– Ваҳ-ваҳ, – деб қўйди-да, худди шу фикр ўз ҳаёлидан ўтиб турганини айтиб, шоир қўлини қаттиқ қисиб қўйди.

Эркин ака сўзида давом этди;

– Назаримда, Покистонда бизнинг буюк шоиримиз Алишер Навоий асарлари ҳали кенг тарқалмаган бўлса керак. Ул ҳазратнинг руҳини шод этиш учун ишни айнан шу буюк зот ижодидан бошлаш лозим, деб ўйлайман.

Жамол Камол қўшимча қилди:

– Бундан шундоқ Покистон билан Ўзбекистон оралиғидаги мамлакат худудида мангу уйқуда ётган Алишер Навоий ҳазратларининг руҳлари шод бўлиши муқаррар.

Элчи лутфли жавоб қайтарди:

– Бу ҳам айни юракдаги гап бўлди. Доно подшоҳлар ўз саройларида бекорга шоирлардан маслаҳат олиб турмаганлар.

Шу куннинг ўзида Покистон элчихонаси ҳамда Ўзбекистон Ёзувчилари Уюшмаси ҳамкорлигида

Иброҳим Ғафуров, Ўткир Ҳошимов, Аҳмаджон Мелибоев, Абдусайд Кўчимов, Хуршид Дўстмуҳаммад, шоира Хосият Бобомуродова, Тоҳир Қаҳҳорлардан иборат ижодкорлар рўйхати тузилиб, уларни ижодий ҳамкорлик сафари билан Покистонга юбориш режаси ҳам тузиб олинди.

Адабиёт ва санъатнинг жонкуяр ҳомийси бўлиб танилган Покистондаги фавқулодда ва Мухтор элчимиз Наим Ғойипов янги ҳамкорлик режалари бўйича ташриф буюрган биз ижодкорларни хурсандчилик билан кутиб олди.

“Бутунпокистон Адабиёт Гилдияси” раиси Фахр Замон жанобларини ўзбекистонлик ҳамкасблари билан таништираркан, икки мамлакат ўртасида ўзаро адабий-маданий алоқаларни кенгроқ йўлга қўйиш масъулиятини шу хайрли ишлар бўйича нозир Холмирза Тошмирзаев зиммасига юкледи.

Томонлар келишувига биноан, Ансориддин иккимиз “Олтин девор”ни сўзма-сўз таржима қиладиган бўлдик. Анча аввалроқ таклифимизга биноан ўз оиласи билан меҳмонимиз бўлиб кетган Исломободлик ёзувчи, “Гора паблишарс” нашриёти бошлиғи Тоҳир Аслам Гора Тошкентга келиб, комедияни бадий таҳрирдан чиқариб беришга розилигини айтди. “Олтин девор”га сўнги сайқални доктор Юнус Батт берадиган бўлди.

Икки ой деганда комедия қиёмига етиб, таҳрирдан чиқди. Уни аввал китоб ҳолида чоп эттириш зарурати турарди. Чунки Ҳиндистон, Покистонда драматик асарни ҳам худди бадий асарни ўқигандай қизиқиб мутолаа қилишади. Шунга қараб, сахнага ҳам тезроқ йўл топади.

“Олтин девор” Покистонда “Гора паблишарс” наشريётида урду тилида Шавкат Али Шайх жанобларининг “Сўзбоши”си билан босилиб чиқди.

Бу, қўшни мамлакатда шоиримиз Эркин Воҳидов томонидан ўртага ташланган “Мустақил Ўзбекистон адабиёти кунлари” ўтказишга қўйилган илк қадам эди.

Шу муносабат билан режа бўйича биз энди амалга оширадиган ишлар қўйидагича эди:

1. “Олтин девор”ни Ал-Ҳамронинг “Комеди Холл”ида саҳналаштириш;

2. Буюк ўзбек шоири Алишер Навоийнинг “Ғазаллар” сайланмасини урду тилида чоп этиш;

3. “Ўзбек ёзувчилари ҳикоялари антологияси” китобини босиш;

4. Ўзбек сатирик ёзувчиси Неъмат Аминовнинг “Темирчидан қолган тиллолар” қиссаси ҳамда ҳажвий ҳикоялар тўпламини покистонлик ҳажвиёт мухлисларига тортиқ этиш;

Биз томондан тақдим этилган ушбу асарларни урду тилига ўгириб, китоб ҳолига келтириш албатта осон иш эмасди. Айниқса, ҳазрат Навоий ғазалларини илк маротаба диди нозик ғазалгўй покистонликлар кўнглига ёқадиган даражада улар ҳукмига ҳавола этиш анча мушкул вазифа эди, албатта.

Бу масалада Эркин акага мурожаат этгандик, у киши 70- йиллар Деҳли университетининг профессори тилшунос ва машҳур адабиётшунос олим

доктор Қамар Раис билан ҳамкорликда ҳиндустонийда “Тошкент армуғони” номли ўзбек шеърятидан “гулдаста” китобини илк бор Ҳиндистон пойтахти Деҳлида чоп этишга тайёргарлик кўриш чоғида Алишер Навоий ижодига “қизиқиш” бўлгани, ўша пайтлар ҳинд-урду яъни ҳиндустоний тилларининг ғоят билимдони сифатида икки мамлакатнинг юксак “Устад” унвонига сазовор бўлган Раҳмонберди Муҳаммаджонов билан Қамар Раис ҳамкорлигида Навоийнинг анчагина ғазаллари таржима қилинганини айтдилар. Бундан биз яхши хабардор эдик. Ҳатто, буюк Навоий томонидан қўлланилган айрим ташбеҳларга Эркин аканинг ўзлари изоҳ берганлари ҳақида ҳам билардик.

Айни ўша пайтда Қамар соҳиб Тошкентдаги “Ҳинд маданият Маркази”га директор этиб тайинланган эди. “Марказ” билан осонгина алоқа боғланди.

Қамар соҳиб урдучага ўгирилган ғазалларнинг анчагина қисмини асраб-авайлаб, алоҳида папкага жойлаб қўйган экан. Шулар Алишер Навоий қўллийетининг асосини ташкил этадиган бўлди.

Ўзбекистон Ёзувчилар Уюшмасига Покистон элчихонаси томонидан қилинган мурожаатга у ерга яқинда сайланган раҳбар ҳали “янгилиги” учунми, аниқ бир жавоб бўлмади.

ХАЙРЛИ ИШ ЖОНКУЯРЛАРИ

Ансориддин Иброҳимов икковимизни Исломо-боддаги элчихонамиз масъул котиби ҳамда ўзаро маданий алоқалар бўйича нозир Тошмирза Хол-мирзаев кутарди.

Ниҳоят, айтилган вақтда етиб келдик. Эртасигаёқ Покистон маданият ишлари Вазири Кишвар Наҳид хоним ҳамда Фаҳр Замон жаноблари билан учра-шиб, амалга ошириладиган ижодий режаларни ке-лишиб олдик.

Кишвар хоним ҳар бир сўзимизни қоғозга туши-риб олаётган, ўзининг масъул котиби қирқ ёшлар чамасидаги кишига буйруқнамо гап қилди:

– Рамазан соҳиб, меҳмонларни кутдириб қўй-маслигимиз керак. Бош Вазирга тақдим этиш учун бажариладиган барча ишларни бандма-банд ёзиб, менга тавсиянома қоғози тайёрланг.

– Хўп бўлади, хоним!

Вазирлик биносидан чиқар эканмиз, Тошмирза ака бизларга қараб деди:

– Шавкат Али Шайх соҳибнинг маслаҳати би-лан яхши тайёргарлик кўриб келган экансизлар. Хонимга ёқди. Энди иш жўнашиб кетади. Бу аёл бир сўзли. Бошлаган ишини охирига етказмасдан қўймайди.

Панжоб Покистон Исломи республикасининг ўз ҳукумати, ўз парламенти, ўз бошқарув тизимла-

ри бўлган тўрт штатнинг энг йириги ҳисобланади. Бутун мамлакат аҳолисининг қарийб 70 фоизига яқини, яъни ўша пайтдаги Россия аҳолисига тенг келадиган қисми шу ерда истиқомат қилади. Иқтисодийнинг асосий негизи бўлган оғир ҳамда енгил саноат, қишлоқ хўжалиги бу ерда ўта тараққий этган.

Қадимий Лаҳор штатнинг марказ шаҳри ҳисобланиб, Покистоннинг санъат ва маданият пойтахти деб ҳам юритилади. Кўпдан-кўп Халқаро анжуман ва маданият фестиваллари, марказий ҳукуматнинг асосий тадбирлари шу ерда ўтказилади.

Бизларни Лаҳорда Покистоннинг машҳур адабиёт номаёндаларидан икки бор Ўзбекистонда меҳмонимиз бўлишган Ота ул Ҳақ Қосимий, Амжат Ислон Амжат, доктор Юнус Батт, Насим Чоудхуриллар кутишарди.

Тоҳир Аслам Горанинг “Тойото” машинасида йўлга тушдик.

Ҳайратланарлиси, бизнинг Лаҳорга қиладиган сафаримиз олдидан шу ерда чоп этилувчи йирик адабий журналларидан бўлган “Ружҳанат” ўз саҳифаларида ўзбек ёзувчиларининг покистонлик адиблар билан амалга оширмақчи бўлаётган ҳамкорлик режалари ҳақида “Тошкентдаги Покистон элчихонасидан олинган хабарларга асосланиб” мақола эълон қилган, ҳатто доктор Батт соҳибнинг “Олтин девор” китобига тақризи ҳам чиққан экан.

Ҳамкасбларимизнинг кайфиятларидан шу нарса маълум бўлдики, бизни ўйга толдириб келаёт-

ган рўйхатдаги китоблар таржимаси масаласида ҳеч қандай қийинчилик туғилмайди. Ўзбек тилидаги Абдулла Қаҳҳордан тортиб Носир Фозиловгача бўлган ўн беш ёзувчи қаламига мансуб асарларни ўқиб, мазмунини сўзма-сўз айтиб турилса, ёки оҳанрабо тамасига тушириб берилса, бас.

Бундан ташқари, ўзбекчани дурустгина биладиган исломободлик ёзувчи, шоир ва публицист Изҳор ул-Ҳақ бир нечта “Ўзбек ҳикоялари”ни урдучага ўгириб, газета-журналларда чоп эттирганидан Ансориддин икковимиз хабардор эдик.

Изҳор соҳибни Тоҳир Аслам “топиб берадиган” бўлди.

Яна, Юнус Батт (Неъмат Аминовдан эшитган бўлса керак), йил охирида “Олтин девор” муаллифининг 60 ёшга тўлиши муносибати билан комедияни ўша санага бағишлаб саҳналаштириш кераклиги ҳақида гапириб қолди, Бу “янгилик” ни Кишвар Наҳид хонимга айтган экан, жуда яхши фикр деб, қўллаб-қувватлабди.

Хуллас, ишларимиз бароридан келиб борарди.

Исломободга қайтиб, яна бир хушxabар устидан чиқдик; Кишвар хонимнинг Тошкентда тузилган Ўзбекистон-Покистон адабий-маданий алоқаларга оид Шартномага кўра амалга оширилмоқчи бўлаётган тадбирлар ҳақидаги “Маълумотнома”си Бош Вазир Навоз Шарифга маъқул тушиб, ўзбек адабиёти намуналарини китоб ҳолида чиқариш, “Олтин девор”ни саҳналаштириш билан боғлиқ барча сарф-харажатлар ҳукумат маданият Вазирлиги томонидан таъминлансин дея, буйруқ берибди.

Исломободдан Тошкентга бир неча бор келиб-кетишимизга тўғри келди. Ҳар келганимизда таржима матнларини ҳижжалаб солиштирамиз, кимлардандир маслаҳатлар сўраймиз... Айниқса, ҳазрат Навоий китоблари хусусида Азизхон ака (Қаюмов), Суюма опа (Ғаниева)ларнинг эшикларини қоқавериб, безор қилиб юбордик. Эркин аканинг ҳам анча-мунча вақтларини олдик.

Ниҳоят, “Куллиёт” қайта-қайта кўрилиб, тайёр ҳолга келди.

Навбатдаги китобларни ҳам саҳифама-саҳифа кўздан кечириб, ноширлар қўлига топширганмиз. Бу томондан энди кўнглимиз тинч.

ХАЙРЛИ ИШГА ТЎСИҚ

Энди олдимизда “Олтин девор”ни саҳналаштириш билан боғлиқ асосий масала турарди.

Келишувга кўра, асарни саҳнага қўядиган бош режиссёр Ўзбекистон томонидан бўлиб, бу масъул вазифани машҳур режиссёр Баҳодир Йўлдошев ўз зиммасига олганди.

Бизлар учун юртга бориб келиш Қамчиқ дово-нидан ошиб, Фарғона Водийсига келиб-кетишдай оддийгина иш бўлиб қолганди. Ўзи, аввалги ёзганларимдан биласиз, самолётда учишдан ўлгудай қўрқардим. Бу ёғига “Бир бошга – бир ўлим” дея таваккалчилик қилишдан бошқа илож йўқ эди.

Яна “девор ошиб”, Тошкентга келдик.

Лекин, “Девор”нинг бу томонида ташкилий масала бобида омадимиз унчалик бароридан келмади. Энг аввало, Баҳодир аканинг оталари қаттиқ бетоб ётганликлари ҳақида хабарни эшитиб, Каттақўрғонга бордик, кўнгил сўрадик.

Ниҳоят, машҳур режиссёр бизга “хайрли тадбир кечикмасин, бу ишни Мақсуд ака Юнусов удалай олади. Омонлик бўлиб турса, мен ҳам “ёрдам”га етиб борарман” дея, маслаҳат берди.

Биздаги маҳкамаларда ўз хизмат вазифасига худди шўро давридан қолганидек, ўта эҳтиёткорлик, тўғрироғи, хадик билан қарайдиганлар анча-мунча экан. Маданият ишлари Вазирлигида стол қучоқлаб

ўтирган катта-кичик амалдорлар кимлардир нимадир деганми, бизларга ишончсизроқ назари билан қараётганлари шундоқ сезилиб турарди. Ансориддин икковимизда-ку, “қоғоз” бор эди. Номи таниқли режиссёр Мақсуд ака Юнусовга келганда, шунчаки тўрт-беш қатордан иборат “машҳур режиссёр хайрли ишни бажариб келиш учун кетяпти” деган мазмунда “йўлланма қоғози” ёзиб беришдан бош тортишди.

Бундан оқсоқолнинг фиғонлари фалакка чиқиб:

– Роса қулоққа шилпилдоқ осадиганларга кунимиз қопди-ку! Энди бу ёғи “ўзи келар ёр-ёр, ўзи кетар ёр-ёр” бўларкан-да! – дедилар-у, беихтиёр ўкинч оҳангида, – узоққа чўзилган сўққабошлиқдан сўнг қўқонлик келинойиларингга уйланиб, энди бағримга шамол тегай деганда, шуни ҳам кўп кўриб, “командировкасиз” қаяқларга олиб кетяпсанлар! – деб, бўталоқдай бўзлаб қолдилар.

Бир пайтлар телевидениеда бу аяхон билан бирга ишлашганмиз, шунинг учун унча-мунча ҳазил гапларни айтишга ҳаддим сиғарди.

– Етмиш ёшни қоралаётган Сиздай отахон келинойини ёстиқ қиласизми? – дегандим, гурундошимиз индамай қолдилар.

Хуллас, ўша пайтлар Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Халқаро ишлар ва парламентлараро алоқалар қўмитаси раиси мақомидаги юқори лавозимни эгаллаб турган Эркин Воҳидовдай одамга мустақиллик даврида чет элда биринчи мартаба намойиш этишга тайёрланаётган “Олтин девор”нинг бош режиссёри ўзгарганлиги ҳақида маълумот бердиг-у, бир ойдан зиёдга чўзилган

сансоларликлар хусусида ҳеч нарса гапирмадик. У кишини безовта қилгимиз келмади.

Сафар олдидан бизни ҳаммасидан ўтиб тушадиган яна бир ғавго кутиб турганидан беҳабар эдик. Тўғрироғи, уни ўз бошимизга ўзимиз орттириб олдик.

Покистонда топилиши қийин бўлган тўрқовоғу, милиция полковниги кийими, мисгарлик асбоб-анжомларидан тортиб, капгиру қозон-товоқ, эски самовар, калиш-махсиларни қўшиб ҳисоблаганда “театр реквизитлари” бир аравадан зиёдроқ чиқар, худди Қашқадарёдаги машҳур Чияли бозорига қараб йўлга чиққан боққолларнинг ашқолдашқолига ҳам ўхшаб кетарди. Буларнинг ҳаммаси Тошкентдаги Покистон элчихонасининг бир нечта ходимлари томонидан ҳеч қандай монеъликсиз самолёт юкхонасига жойланди.

Элчихонада масъуллик вазифасини бажарувчи Офтоб соҳиб ишларимизда омадлар ҳамда оқ йўл тилаб биз билан хайрлашаркан, бироз афсус оҳангида:

– Бу ердаги Ёзувчилар Уюшмасидагилар покистонлик ҳамкасблари билан ҳамкорлик қилишса бўларди. Ҳеч қандай жавоб ололмадик. Олдин алоқаларимиз яхши бошланган эди, – деди.

Мен:

– Ҳозир бизнинг “Гилдия”да раҳбар ўзгарган. У киши ҳам обрўли ижодкор. Ҳаммаси яхши бўлиб кетади, – дея унинг кўнглини кўтарган бўлдим.

Нима сабабдандир “Тошкент-Исломобод” рейси уч соатга кечиктирилиши эълон қилинди.

Бекорчидан худо безор деганларидек, Ансо-риддин иккимизнинг ҳаёлимизга бир фикр келиб

қолди. Буни Мақсуд акахон ҳам маъқулладилар. Имкониятдан фойдаланиб, Уюшма раҳбарини янги лавозим билан табриклар, шу баҳонада амалга оширилаётган хайрли ишлардан хабардор этиб, оқ фотиҳа олиш мақсадида уч киши таксига ўтирдик.

Ҳар тугул янги раҳбар ўз хонасида экан.

Мен бу одам билан қарийб ўн бир йил девор-дармиён қўшни бўлиб яшаб, феъл-атворини яхши билардим. Баъзи ижодкорларга хос кайфияти тез ўзгурувчан эди. Шунинг учун “ичкари”даги вазиятга қараб, шерикларимни чақирадиган бўлдим. Улар котиба қиз олдида қолишди.

Икки ёнбошию орқа томони бўртма суюнчиқли қилиб, қора чармдан ясалган айланма шоҳона курсида виқор билан ўтирган “қўшним”га аввал салом бериб, раислик мартабаси билан табриклармоққа оғиз очгандим, қўлини мен томон нуқиб, гапиришга қўймади.

– Яхшиям ўз оёғинг билан кириб келдинг. Йўқса, милиция қидирув эълон қиларди. Аввало, биздан беркитишча маданият Вазирлигидан “Командировка” ёзиб беришни талаб қилишга нима ҳаққинг бор? Сенлар ўзбошимчалик билан хоҳлаган чет мамлакатга бориб, ваъз айтадиган, у томонларда уюштириладиган қандайдир шубҳали йиғинларда адабиётимиз номидан гапирадиган, ҳатто асарларимизни хуфий йўллар билан яширинча сотадиган бўлиб кетгансанлар. Билиб қўй, энди мени бу ерга сенга ўхшаганларнинг “фаолияти”га чек қўйиш учун “хў-ў... “юқори”дан юборишган. Уюшмадан, шахсан менинг рухсатимсиз адабиётга аралашишга ҳақларинг йўқ. Мустақил Ўзбекистон хоҳлаган

ишни қилаверадиған, кириб-чиқиб кетаверадиған бедарвоза подахона эмас. Қулоғинга яхшилаб қуйиб ол – “қора рўйхат”ни мана шу топда, сендан бошлайман! – деди-да, телефон гўшагини кўтарди, – Барно, менга зудлик билан аэропорт бошлиғи Рўзматовни ула!

Турган жойимда нима қилишимни билмай, қотиб қолдим. Хаёлимдан чақиндай бўлиб “Наҳотки, ишларимиз чаппасига айланиб кетса”, деган фикр ўтиб турганди, айна шу пайт қабулхона эшиги қия очилиб, қотиба Барнонинг ярим гавдаси кўринди:

– Аэропорт бошлиғи чет элда экан, эртага келадилар дейишди, – деб қолди.

Ичимда: “Тилиннга шакар, Барно” деб, қўйдим-да, вужудимда қандайдир енгиллик ҳис этиб, ўзимни ташқарига урдим.

Шерикларим қия эшик ортидаги дағдағадан нохушлик дарагини англагандай, ҳовли рўясида туришган экан.

– Тинчликми? – дея мени саволга тутди Мақсуд ака қўшқават кўзойнак остидан кўзларини бежо тикиб.

– Тинчлик. Шунчайин ғавғо, – дедим ўзимни бе-парво тутишга ҳаракат қилиб.

Йўловчи машинада аэропорт томон кетиб борарканмиз, Мақсуд ака ўзларини безовта қилаётган яна бир гапни қайтардилар;

– Командировкасиз кетяпмиз, у томонларда ҳам бошимизни қотиришмасайди...

– Қайси томонларни айтаяпсиз, оқсоқол? – дедим.

– Ўша, Покистонни-да!

– Сизни у томонларда ҳеч ким безовта қилмай-

ди, қилолмайди ҳам. Чунки, Ўзбекистон-дан продюсер Мақсуд Юнус жаноблари келармиш деб, мамлакат маданият ишлари Вазири Кишвар хоним, кўзлари тўрт бўлиб кутяпти!

Бу гапдан ҳамроҳимизнинг кекса кўнгиллари жўш уриб кетгандай бўлди.

– Оҳ, оҳ, номнинг гўзаллигини қаранг! Шунга яраша... хўп кетворганми...

Ансориддин:

– Унданам ўтади, – деди-да, “огоҳлантириб” ҳам қўйди, – лекин муомалани эҳтиёт бўлиб қиласиз, Покистон аёллари билан ҳазиллашиб бўлмайди.

Ўртада енгил кулгу кўтарилиб, дилхиралик нари кетгандай бўлди.

“ОЛТИН ДЕВОР” ЖАМОАСИ

Исломобод – Ҳимолай тоғлари этагида бунёд этилган замонавий, шунингдек дунёдаги пойтахт шаҳарлар ичидаги энг навқирони ҳисобланади. Лойиҳа тарҳини Европанинг машҳур мутахассислари чизишган. У ерда асосан марказий давлат маҳкамалари, вазирликлар, кўплаб маъмурий бинолар жойлашган. Аҳолисининг асосий қисмини давлат муассасалари хизматчилари ташкил этиб, 500 000 дан ошмайди.

Шу шаҳарда тўрт кунча бўлиб, “Олтин девор”ни саҳналаштириш билан боғлиқ амалга ошириладиган барча ишларни режалаштириб олдик. Бизнингча “Ташкилий қўмита”га “Олтин девор” жамоаси” деган расмий ном берилди. Демак, шу атама асосида фаолият юритамиз.

Асосий “иш жойимиз” Лаҳор шаҳрига жўнашимиздан олдин Холмирза ака бизни ўзлари истиқомат қилиб турадиган апартамент – уйга меҳмонга таклиф этдилар. Ва... дастурхон ёзилган кенг хонадаги ойнаванд шкаф ичига қўйилган китоб муқоваси устидан нурли нигоҳини тикиб турган Навоий бобомизниг чеҳрасига кўзимиз тушди-ю, ҳайрат билан хонадон соҳибига қарадик.

– Наҳотки?..

Тошмирза ака:

– Ҳа, бу ерда “ўйчи ўйлагунча, таваккалчи ишини бажаради” деган ақидага қаттиқ риоя қилишади, –

деди-да, кўшиб кўйди, – Китоб сотувга чиқиб, “Файз Аҳмад Файз роуд” – шоҳкўчасидаги дўконлардан бирига келган экан, дарагини эшитиб, иккита сотиб олгандим. Биттаси элчихонада.

– Эртага биринчи навбатда ўша китоб дўконига борамиз. Қолганмикан?

– Бир нарса дейиш қийин. Покистонда саводхонлик жуда юқори даражада бўлмаса ҳам, кўпчилик китоб ўқийди. Бу ерда қолмаган бўлса, китоблар кони – Лаҳорга кетяпсизлар-ку! – деди мезбонимиз.

Нонуштадан сўнг, эрталаб Исломободнинг марказий шоҳкўчаларидан бири “Файз Аҳмад Файз роуд”га бориб, Навоий “Ғазаллар” куллиёти сотилиб кетган, деган жавобни эшитдик.

Ўша куни тушдан сўнг “Олтин девор” жамоаси” га хизмат кўрсатиш учун Маданият Вазирлиги томонидан ажратилган, барча қулайликларга эга япон автобусида уч юз чақиримча наридаги Лаҳор шаҳри томон йўлга тушдик.

Ал-Ҳамрога яқин боғ-роғли “Жимхона” қароргоҳидан ажратилган алоҳида хосхоналарга жойлашдик.

Бизларни пешвоз чиқиб кутиб олган, бир неча кун аввалроқ Исломободдан юборилган вазирлик вакили Сажжод Ҳайдар комедия қаҳрамонларининг “урду”ча ролига танлов-конкурсида қатнашиш учун ҳозирлик кўраётган артистларнинг деярли барчаси шу Лаҳор шаҳридан эканлигини бош “имтиҳончи” акамизга айтarkan, ҳаммаларида “Олтин девор” китобидан борлиги, шунингдек комедиянинг Тошкентдан юборилган (Ҳамза номли ўзбек Давлат

академик театри артистлари ижро этишган) теле-видео тасвири туширилган ўзбекча кассета артистларга бир неча маротаба кўсатилганлигини алоҳида таъкидлаб қўйди.

Ролларни ижро этишга давогарлар кўпчиликини ташкил этар, биргина Мўмин чол образига “ишқивоз”лар сони саккизтадан ошарди.

Танловни ўтказиш жойи қилиб, Покистон ва чет элларда мўйқалам устаси сифатида номи машҳур бўлган, ананавий тасвирий санъат ҳамда “модерн” услубида кўплаб шоҳ асарлар яратган Шокир Али мемориал уй музейининг катта зали белгиланган экан. (Покистонда маданий-маърифий тадбирлар бундай қутлуғ даргоҳларда ўтказиш анъана тусини олган.) Бориб кўрдик, рассомнинг хилма-хил “жанр”да чизилган суратлар галереяси бизда катта таассурот қолдирди. Айниқса, залнинг кенг ва ёруғлиги, бунинг устига, саҳнаси ҳам борлиги Мақсуд акага ёқиб тушди.

“Олтин девор” жамоаси” учун ажратилган ҳар куннинг ҳар соати ҳисобли эди. “Продюсер соҳиб” бунга қатъий риоя қилишни бошқалар қатори “иш-боши” Сажжод Ҳайдар соҳибдан ҳам талаб қиларди.

Шунга қарамай, мезбонларимиз, айниқса Маҳмуд Али Бҳаттий бошлиқ “Покистон – Ўзбекистон дўстлик жамияти” Лаҳор бўлими фаоллари ҳафтанинг дам олиш куни – жумани турли учрашувлар, матбуот, телерадио мухбирлари билан суҳбат, прессконференциялар ўтказиш куни деб белгилашганди.

Комедия учун роллар танловини бошлаш арасида мамлакатдаги энг йирик матбуот органи “Жанг” газетаси тахририятига таклиф этишди. Бош мухаррир Ҳасан Ризвий жаноблари ва ижодий ходимлар билан мустақил Ўзбекистоннинг келажаги ва ҳозирги адабий, маданий жараён ҳақида қизиқарли давра суҳбати бўлди.

Марказий Покистон телевидениеси “Машхур ўзбек шоири “Эркин Воҳид номини драматург сифатида янада сарбаланд кўтарган” “Олтин девор” комедиясини илк бор Покистон театр ишқибозлари диққатига ҳавола этиш учун тайёргарлик кетаётган” лиги ҳақида биз билан суҳбат мақомида махсус кўрсатув намойиш этди.

Шокир Али “Мемориал уй-музейи”да бошланган “танлов” ўн беш кунга чўзилди. Биттагина “Мўмин чол”ни покистонлик саккизта машхур комик артист орасидан “топиб олиш” учун Мақсуд акамиз эртдан кечгача икки кун вақт сарфладилар.

Хуллас, энг сўнгги натижа шундай бўлди; МЎМИН – таниқли комик актёр Аслам Рао; АБДУСАЛОМ – актёр ҳамда машхур театр режиссёри Анжум Аёз; ҲУРИНОСО – машхур театр ва кино актрисаси, шунингдек кўплаб китоблар муаллифи – ҳикоянавис адиба Убайда Саййид; ОҚСОҶОЛ – кекса устоз актёр Назир Ҳусайн; ҚИЛИЧБЕК – Нурул Ҳасан Малик; САИДМАЛИК – Имтиёз Аҳмад; НОДИР – Аржум Шаҳзод Аҳмад; ДИЛОРОМ – Шамоила Канвал; МАТЛАБ – Салмон Бҳатти каби иқтидорли актёрлар ҳамда ШАФОАТ, ЗУҲРА, ДОКТОР ролларига “Олтин девор” орқали саҳнага илк мартаба “йўлланма” оладиган йирик театр

санъати коллежи талабалари Тоҳира Имом, Биндия Саййид, Нуъмон Али Саидлар имтиҳондан муваффақиятли ўтдилар.

Икки ҳафтага яқин давом этган “читка”дан сўнг сўзлар тўла манода ёд бўлди. Яъни, асар қиёмига етди.

Ана шундан кейин “Олтин девор”нинг асосий машқлари аввалдан тузилган режа бўйича Ал-Ҳамро мажмуасининг “Комеди Холл” саҳнасига кўчирилди.

Ҳар бир кўриниш манзаралари электр ёритгич ва техник воситалар ёрдамида “жонли” ҳаракат билан билан синовдан ўтказилди.

Катта саҳнанинг салобати босдимиди, айниқса ёш актёрлар ҳаяжонланишар, ўзларини эркин тутишмас, ҳаракатлари суст, сунъийроқ чиқарди. Бу Мақсуд аканинг асабини бузар, айниқса “Мўмин чол” (Аслам Рао) “ўзига хос” образ яратиш ўрнига машҳур актёр Ғани Аъзамовга тақлид қилаётгани учун у кишидан кўп дакки эшитарди. Бошқалар ҳам “қуруқ” қолишмасди.

Шу орада Кишвар хоним Исломободдан шахсан ўзи бир неча марта учиб келиб, бизлардан хабар олиб кетди. Шарт-шароитимиз билан қизиқди. Машқни кузатиб, Мақсуд акамизни “Бҳайжан-бҳайжан” (“акажон-акажон”) дея кўнгилларини кўтарди. (Уларни илк бор таништирганимизнинг ўзидаёқ хоним катта акасининг оти ҳам Мақсуд эканлигини айтиб, “продюсер соҳиб” билан “ака-сингил”лигига ишора қилган, бу оқсоқолимизга хўп ёқиб, тушганди.)

Мана шуларни ўйлаб, кўз ўнгимда ўзимизнинг вазирликда ўтирган, ҳатто ўрнидан туриб, алик

олиб, икки оғиз илиқ сўз айтишга ҳам фаҳми етмайдиган (шўроча “тарбия”нинг касри бўлса керак) амалдорвачча танбаллар гавдаланиб кетади. Уюшма раисининг кимларгадир орқа қилиб, улар номини айтиб, бақирганлари қулоғим остида жаранглаб кетгандай бўлади. Беихтиёр, “Мустақилликни қўлга киритдик. Бироқ, ҳеч нарсанинг ташвишини чекмай, фақат ўзини, ўз тинчини ўйлайдиган бундай дунёбехарлар билан бирон рўшноликка эришиб бўлармикан?” дея ўзимни ўзим саволга тутаман. Жавоб тополмай, қийналаман.

ЖИДДИЙ СИНОВ КУНЛАРИ

Барибир Мақсуд акамизнинг кайфиятлари баҳор ҳаводай ўзгарувчан эди. Бир – ундоқ, бир – бундоқ! Шунга қарамай, комедия кундан-кун сайқал топиб бораётганини тез-тез актёрларга қараб, “шабаш-шабаш” (яхши-яхши) деб қўйишларидан билиб олса бўларди.

Кейинги пайтларда режиссёримиз жаҳлларини чиқараётган сабаблардан бири Нуъмон Али ўзига бириктирилган кичкина, бироқ анча аҳамиятли, “Олтин девор”га ўзига хос яна бир кўтарингки руҳ бағишлайдиган “доктор” ролини эплай олмаётгани эди.

– Ғирт хом, лапашангсан, – деди акахон қўлларини Нуъмон Алига бигиз қилиб. Сўнг Сажжод Ҳайдарга ўгирилди:

– Бу ўзи, гуруҳимизга, сизларнингча “жамоа”-мизга қандай кириб қолди, билмайман! – Кейин елка қисиб, худди айбдор бизлардай Ансориддин иккимизга қараб, дашномли оҳангда, – таржима қилсаларинг-чи, – дедилар.

Мен у кишини бироз шаштидан тушириб қўймоқчи бўлдим:

– Ўзингиз тўрт киши ичидан танлаб олганингиз шу бўлди. Энди бирон гап айтинг – таржима қилайлик.

– Ҳа, гап шу: эпллмаяптими – эпллмаяпти! Лапашангми – лапашанг! Бошқасига ўзгартирмасак,

спектакл “провал” бўлади, шармандамиз чиқади! Айниқса, Эркинжон келадиган бўлса, у кишининг олди-да!

– Мақсуд ака, – кейинги пайтларда “жамоа”миз ишбошиси Сажжод соҳиб ҳам унча-мунча “ўзбекчалаб” гапиришга ўтганди, – Сизнинг ҳукмингиз – ҳукм! Бу ролга мос тушадиган тажрибали артистлар жуда кўп бу ерда. Топамиз.

Ўттиз ёшлардаги кўринишидан беозоргина Нуъмон Алига қараб ачиниб кетдим. Энди бирдан уни “жамоа”дан чиқариб юбориш...

– Менинг бир фикрим бор, – дедим, аввал Сажжод Ҳайдарга, сўнг Мақсуд акага қараб, – комедия тақдимотига бир ярим ҳафта вақт қоляпти. Бу Нуъмон жининг лапашанглиги ҳам ўзига ярашган “фазилат”. Ахир, жиннихонанинг дўхтири-ку! Бунинг устига, анча кадрдон бўлиб қолдик, йўлини топиб, шу ролни ўйнашга “мажбур” қилиш керак.

Бу сўзимни дарровгина Ансориддин ҳам маъқуллади.

Мақсуд ака бошни қашиб, қўшқаватли кўзойнакни бурун учидан юқорироқ суриб қўйдилар-да, худди рақибини мўлжалга олиб, ҳамлага шайланаётган боксёрдай “доктор”ни саҳна ўртасидаги ёзуғлик катта галам устига чорладилар. Нуъмон Али кўрқапаса у кишининг рўпарасига келди, буюринг, ҳузур, дегандай мўлтираб тикилди.

– Ҳой, менга қара! Мана шу туришингда бироз “жон” бор, – дедилар акахон сал юмшагандай, сўнг унинг елкасига қўл қўйиб, тушунтира кетдилар, – Энди яхшилаб эшит; сан дўхтирсан! Анқовларга қарайвериб, ўзинг ҳам “мундайроқ” бўп қолгансан,

– манглайга бармоқни “бигиз” қилиб, тираб кўрсатдилар-да, сўзда давом этдилар, – Тўғрироғи, жиннисан! Покистонда ҳам жиннилар бор бўлса керак! Кўргандирсан? Ана ўшаларнинг ўлгудай кўрқоқ, довдирроғисан ҳам! Перевод қилинг, Ансо-риддин...

– Энди, бу ёғига қулоқ сол; Мўминга укол қилдинг-у, унинг бақириб юборганидан ўзинг кўрқиб кетиб, юрагинг ёмон бўлиб қолди, умбалоқ ошиб тушасан. Ҳеч бўлмаса, мана шу ҳолатни қилиб бер, ўлиб қолмайсан. Бирон жойинг лат еса, хотининг бор-а, унинг олдида ўзим жавоб бераман! Тушунтиринг, Сизам! Ёнини олгансиз!

– Хотинини ўртага қўймай, яхшилаб тушунтираман, – дедим.

Нуъмон Али ҳам бу, продюсер соҳибнинг охириги огоҳлантириши, агар айтганини қиёмига етказиб бажаролмаса, иш чатоқ бўлишини сезиб қолди шекилли, кўлидаги баҳайбат шприц билан Мўмин чолга укол қилганидан сўнг оҳ-воҳу қичқириқдан “беҳуш” бўлиб, шунақанги йиқилиб бердики, кўзойнаги икки газ нарига учиб кетди. Микрофонлар ҳам ишлаб турган эканми, “гу-уп” этган овоздан қарийб минг кишига мўлжалланган томоша зали ларзага келгандай бўлди.

Акахон чопиб келиб, қўшқават кўзойнакни манглайга тираб, Нуъмон Али устига энгашди:

– Ҳой, менга қара, бирон еринг лат емадим! Э, хайрият-ей... Яна қайтарамиз. Энди чашмангни тақмай тур...

Шундай қилиб, “йиқилиш” бўйича Нуъмон Алининг кундан-кун маҳорати ошиб бораверди.

ОЙБЕКНИ КЎРГАН КИШИ

Бир куни Нуъмон Али ўз ролини қойиллатиб удалаётган пайтда томоша залига қўлида асо тутган нуроний қария кириб келди-да, олдинги қатор ўриндиқлардан жой олди. Актёрлар бирдан жимиб, худди Хизирга кўзлари тушгандай, ҳайрат билан зал томон қараб қолишди. Нуъмон Али “машқ”ни тўхтатиб, ўзларига хос эҳтиром рамзи сифатида ёзилган кафтларини пешонаси узра ҳаволатганича таъзим бажо келтириб қўйди. Биз ҳам Ансориддин билан шундоқ рўпарамизда ўтирган таниш сиймога кўзимиз тушиб, бироз ҳаяжонландик.

– Бу одам ким?! – дея норозироқ оҳангда биздан сўрадилар режиссёримиз “нега халақит бериб ўтирибди” дегандай.

Аввал Ансориддин, унга эргашиб бошқа актёрлар саҳнадан тушиб, қария атрофини ўраб олдилар.

Мен оқсоқолимизни сал четроққа олиб, тушунтириш бердим.

– Бу зот ҳозирги замон Ҳинд-Пок урду адабиётининг тирик классига деб тан олинган, икки мамлакатда номи ардоқли ёзувчи Аҳмад Нодим Қосимий бўладилар. Сиз ҳаёти ва ижоди ҳақида ҳужжатли филъм яратган Ойбек домла 1949 йили шу мамлакатга қилган сафари пайтида “Нодим Қосимийнинг уйида меҳмони бўлдим”, деб “Покистон кундалиги”да ёзиб қолдирган.

Мақсуд ака қанчалик “инжиқ” табиат одам бўлмасин, барибир ўта маърифатли эди. Бобур каби кўпдан-кўп сиймолар ҳақида бадиий-ҳужжатли филмлар аратган-ку, ахир.

Ҳозир ҳам кўзлари чарақлаб кетгандай бўлди:

– Қизиқарли факт-ку! Табаррук одам экан, кўллари олиб қўяйлик.

Машҳур адибнинг ташрифи ҳақида хабар эшитган театр маъмурларидан икки-уч киши дарров томоша залига кириб келдилар. Чўзинчоқ столга дастурхон ёзилиб, салқин ичимликлар қўйилди. Қисқа давра гурунгида жаноб Қосимий Ўзбекистоннинг машҳур шоири қаламига мансуб комедия саҳналаштирилаётганлиги ҳақида хабарни телевизор орқали эшитиб, бу ерга қадам ранжида этганлиги сабабини қуйидагича изоҳлади: бундан салкам эллик йилча олдин машҳур шоир ва ёзувчи Ойбек билан Карачидаги ҳовлимда учрашиб, мана шундай кунлар келишига умид боғлагандик. Шунга етказганига шукур...

Адиб машқ “саҳнаси” дан бир “парча” сини қизиқиб кўрди. Сўнг Мақсуд акамизга муваффақиятлар тилаб хайрлашаркан, Сажжод Ҳайдарга:

– “Жамоа” нгизнинг барча аъзоларини ўғлим ва бир неча қаламкаш дўстлар билан “Ризқ-рўз” ресторанида дастурхон ёзиб, кутамиз. Кеч соат еттида! “Индиан тайм” бўлмасин! – дея, таъкидлаб қўйди.

Одатдагидек, репитициядан кейин бироз мизғиб дам олдик.

Ташқаридан сигнал овози келди. Демак, пешонасида “Олтин девор” жамоаси” деган ёзуви бор

улови билан ҳар доим хизматимизга шай ҳайдовчи кувноқ йигит Холиқ “туринглар, кетдик” деяпти.

Елкага сочиқни ташлаб, ярим яланғоч бўлиб олган акахон менинг устимга келиб, нолиган овозда:

– Шу зиёфатлари ҳам жонга тегди. Буларнинг овқат ейиш-у едиришдан бошқа ишлари йўқми, дейман! – дедилар.

– Бизни ҳазилакам одам таклиф қилмаяпти! Ойбекни меҳмон қилган киши-я!

Акахонимизнинг бироз шаштлари пасайди:

– Тўғри гапирасиз, боя айтганимдек, ҳақиқатан табаррук инсон. Ёши нечада? Ҳаракатчанлигига қараганда...

– Икки йилча олдин “Ойбек изидан” Покистон бўйлаб йўлга тушиб, учрашганимда “тўқсон бешни қоралаяпман”, дегандилар.

– Бу томондан ҳам табаррук. Энди... қуруқ бормасак дейман; битта зарчопон бор, дўппи, белбоғи билан. Чамадонда турибди.

– Қўқонда кийдирилган куёвчопонмасми?

– Йўғ-е, олтмиш ёшимда “Телефильм”чилар елкамга ташлашган.

– Хуллас, бу фикрингиз доҳиёна, устоз. Мен ўтган сафар оддийроғини кийдиргандим. Энди зарчопонни “Олтин девор” жамоаси” номидан деб, ўзингиз кийдирасиз.

– Қандай бўларкин?

– Зўр бўлади, ишонаверинг.

Бизларни хашаматли ресторан эшиги қаршисида Қосимий соҳиб ёшлари анча ўтиб қолган, лекин хушрўйгина, бардам, Фотима-Зухралардай бир-

бирига ўхшаш қизлари, ўғил-набиралари бўлса керак, уч-тўрт ўрта яшар кишилар билан кутиб олиб, ичкаридаги алоҳида хонага бошлади. Тўкин дастурхон атрофидан Амжат Ислом Амжат (негадир у кишининг доимий ҳамроҳи – Отаул Ҳақ Қосимий кўринмасди), исломободлик Изҳор ул Ҳақ, доктор Юнус Батт, Тоҳир Аслам Гора яна бир неча бугунги мезбон оқсоқол адибнинг яқин шогирдлари бўлмиш ижодкорлар жой олишганди.

Дарвоқе, ҳозирги замон Покистон адабиётининг энг кўзга кўринган, қўшчинор намоёндаларидан ҳисобланувчи Отаул Ҳақ Қосимий, Амжад Ислом Амжадлар тенгдош, бир-биридан ажралмас кадрдон оғайнилар ҳам! Келбату барвастиликда ку, ойна рўпарасида туриб, андоза олишганми, дейсиз. Лекин улар ижод бобида бутунлай “тескари” қалам тебратишади.

Отаул Ҳақ Қосимий машҳур ёзувчи, публицист, драматург бўлса, Амжад Ислом Амжад донг таратган шоир! Лекин улар орасида катта баҳсларга сабаб бўлиб, ҳеч тугамайдиган яна бир муаммо бор. Бу БОШ масаласи бўлиб, Юнус Баттга анчамунча илҳом бахш этиб туради. Гўё мамлакатнинг икки зўр ижодкори қайсидир соя-салқин гўшада дам олиб ётганда, тиниб-тинмас чумолилар учун байрам бўлармиш. Яъни Ота ул Ҳақ жанобнинг шип- шийдам бошларида сирпанчиқ учиб, шоиру замоннинг қалин сочлари орасидаги соя-салқинда ҳордиқ чиқаришармиш...

Бу хилдаги гап илк маротаба устоз Саид Аҳмаднинг Дўрмондаги дала-ҳовлисида покистонлик уч ҳазилкаш “ҳамкасб” – Отаул Ҳақ Қосимий, Ан-

жад Ислом, Юнус Баттларнинг ташрифи муносабати билан масаллиғи Неъмат Аминовдан, қозонтовоқ ҳамда “хизмати” хонадон соҳибидан бўлиб, дамланган ош ҳисобига ёзилган дастурхон устида бўлиб ўтганди.

Амжад соҳиб ўша кунларни эслаб, нима сабабдан бугун дўсти ёнида эмаслигини қуйидагича таърифлади: “пешонаси ялтироқ одамнинг ишини доим худонинг ўзи ўнглайди, деганлари рост экан. Оғайним чет элга БОШ олиб, аниқроғи, Норвегия давлатига Покистоннинг БОШ элчиси бўлиб кетиб қолди. Кечагина телефон орқали гаплашдим, ҳаммаларингизга салом, деди”.

Қизғин давом этган гурунглар мушоирага улашиб кетди. Сўнг шу кечага ташриф буюрган машҳур хонанда Ахтар Бегум Бобурийлар салтанатининг Ҳиндистондаги сўнги ҳукмдори, ажойиб шоир Баҳодир Шоҳ Зафар, ўз ғазалларида “туркзодаман” сўзини ғурур билан кўп қайтариб, “Таги-тахтим Самарқанду деҳқон қароғиданман” деб, ёзган Мирза Ғолиб (унинг шеърлар китоби Эркин Воҳидов таржимасида босилиб чиққан) ғазаллари билан кўшиқлар ижро этиб, кўнгилларни хушнуд этди.

Ниҳоят, дастурхонга фотиҳа ўқилиб, отахон мезбон Нодим Қосимий соҳибга ўзбекча сарпо кийдирдик.

Худди шу пайт нарироқдаги стол атрофини тўлдириб ўтирган бир тўп шўх, қўҳлик қизлар (қайсидир дугоналари туғилган кунини нишонлашга йиғилишган талабаларга ўхшашарди) қўлларида китоб, ён дафтарлар билан атрофимизни ўраб олишди, дастхат ёзиб беришни илтимос қилишди.

Самина деган қиз сумкасида ўзининг бир жилдлик шеърлар китобига кўзи тушган Амжат Ислом:

– Бу ерда ўзбекистонлик адиблар бор, дастхат матнини улар ёзишсин, кейин ёппасига қўл қўямиз, – деди.

Ансориддин ёзди. Китоб муаллифи бошлиқ бизлар имзо чекдик.

Навбат доктор Юнус Баттга келгач, у ўзини тутиб туrolмади.

– Манавини қаранглар, – у китоб зарварағини кенг очиб, атрофдагиларга ундаги муаллиф сурадини кўрсатди, – дунёда қизлар китобини бағрига босиб юрадиган шоирдан бахтли одам бўлмаса керак. Биз бечоралар нима қилардик, ўлим ҳукмига ҳам фатво бериб, имзо чекишдан бошқа иложимиз йўқ, – деди-да, гажжақдор қилиб қўл қўйди.

Ўртада шодон кулги кўтарилди.

ОҚСОҚОЛ “ОТДАН” ТУШДИЛАР

Сажжод Ҳайдар аслида Бош Вазирликдан бизга хизматкор-чакидар эмас, ишбоши қилиб юборилган. Ўзи ҳам театр санъати бўйича илмий даража унвонига эга. Шу соҳанинг магистратурасини тугатиб, ҳатто у ерда бир неча йил дарс ҳам берган. Шунинг учун биз “орқали” акахонга баъзи маслаҳатлар бермоқчи бўлади. Акахон эса, “ўз ишини қилсин, менинг ишимга аралашмасин”, деб жеркиб берадилар.

Режиссёр қанақа одам бўлишига бир пайтлар Тошкентдаги машҳур театрда ишлаб юрган пайтларим кўп гувоҳ бўлганман. Бош режиссёр Гинзбург умуман ўзбек тилини билмасди. Унинг бирдан-бир театр директоридан ҳам устунлик мақоми – ленинградда туғилиб, Москвада ўқиб, Ўзбекистонга ишга юборилганида эди. Шу одам ўзбекча спектакллари саҳнага қўйиш асносида актёрларга эркак демай-аёл демай бақирарди, сўкинарди ҳам. Пайти келганда шаштидан тушиб, йиғлагудай бўлиб, кечирим сўрарди. Яна бир қизиқ тарафи наманганча “лаҳжа”да гапирадиган (ўша ерда туғилган) Юсуф Қандинов деган администратор-ишбошининг машқ – репитиция пайтлари саҳнада пайдо бўлиб, бериб қоладиган маслаҳатларига қулоқ тутарди.

Бу, ўзимизнинг Мақсуд акани эса, бир нарсага кўндириш ўлимдан қийин. Сажжод Ҳайдар поки-

стонлик томошабинлар дидига мослаб, комедиянинг айрим диалогларини оҳиста қўйилган мусиқа фонида бериш, ёки ҳеч бўлмаса, битта қувноқ лапар қўшиғи киритиш маслаҳатини кўп айтарди. Акахон эса “Олтин девор” мусиқий драма” бўлиб кетишига мутлоқ қарши эди. У кишига бизнинг тушунтиришлар ҳам кор қилмасди.

Ниҳоят, ўртага Кишвар Наҳид хонимнинг ўзи аралашди-ю, отдан тушгандай бўлиб, Сажжод Ҳайдарга:

– Қани, ўша мусиқа билан лапарингни бир кўрсат, – дедилар.

Эртасигаёқ Сажжод Ҳайдар бир гуруҳ аломат кийимлар кийиб, булоқи тақинчоқлар таққан бир-биридан қўхли қиз-жувонларни бошлаб келиб, продюсер соҳибга рўпара қилди. Сезяпмиз; акахоннинг кекса кўнгиллари қайта туғён уриб, бу жаннат гуллари қаердан келиб қолди, дегандай Сажжод соҳибга бир қараб қўйгандилар, у ёнида турган узунбўй, ўзи ҳам қиз-жувонларга ўхшаб юзига сал упа-элик суртиб, оро берган олтмиш ёшлардаги одамга ишора қилиб:

– Бу киши машҳур балетмейстер доктор Фақир Хусайн бўлади. Манави хонимлар эса, бу киши бошчилигидаги дастури халқ оғзаки ижодиёти, яъни қўшиқ ва лапарлардан ташкил топган “Ялли-ялли” ансамблининг аъзолари. Ҳозир сизга “Ялли-ялли дил на гайи” (“Ялли-ялли – кўнглим куйлар”) ни ижро этиш учун ҳозирлик кўриб келишган, – дейиши билан бир томонда саф тортиб турган “парилар” продюсер соҳибга аста бўйин эгиб, таъзим бажо келтиришди

Пайтдан фойдаланган доктор Фақир Ҳусайн ўз ансамбли ҳақида Мақсуд акага қисқача тушунтириш берди:

– Ҳозир диққатингизга ҳавола этилмоқчи бўлган лапар услубидаги қўшиқлар сизларда “Ялла-ялла” деб аталиб, шаҳаншоҳ Бобур юрти Фарғонадан Хиндямороли мамлакатларига “Ялли-Ялли” бўлиб, кириб келган. Мен бу ҳақда илмий мақолаларимда ёзганман.

Лапар хўп маҳорат билан ижро этилди. Бунинг учун Мақсуд акамиз ансамбл аъзоларига қўлни кўксига қўйиб, миннатдорчилик билдирдилар, улар бошлиғи доктор жанобларини маҳкам бағирларига босдилар ҳам.

Бироқ, комедияга “киритиш”га келганда мутлоқ, тескари фикр билдирдилар:

– Аввало, лапар жуда чўзиқ. Томошобиннинг кўп вақтини олиб қўяди. Қолаверса, саҳна от бозорига айланиб кетиши мумкин. Яна шунча одамни овора қилиш ўрнига ўзимизнинг тайёр “Ялла-Ялла” борку, анаву Фарруҳ Зокиров айтадиган!

Меҳмонлар, Сажжод соҳиб ҳам индамай қолишди.

Биз чинданам ўзимиз билан Ўзбекистон радиоси мусиқа фондидан куй-қўшиқлар ёзилган кассеталар олиб келгандик. Улар ичида хушовоз хонанда Фарруҳ Зокиров ижросидаги “Ўзбекистон Ватаним” (“Ялла-Ялла”) ҳам бор бўлиб, аввал “Олтин девор”чилар орасида тарқалди. Сўнг “Рэдийо Пакистан” орқали ҳамма ёққа машхур бўлиб кетди. Қаерга борманг, бозорларда, одам гавжум жойлар-

да “Ўзбекистон Ватаним” қўшиғини эшитиш мумкин эди.

Хуллас, “Олтин девор”га шу лапарни “парча” қилиб киритишга ҳам рўйхушлик бермай юрган ака-хон ниҳоят, яна бир бор “отдан тушган”дилар.

Комедияда шундай “саҳна кўриниши” бор: Мўмин чол ямоқчи ошнасининг косибчилик устахонасида тўй ҳақидаги хушxabарни эшитиб, хурсандчиликдан бир-бирларини табриклар, бир четда турган радиодан таралаётган лапар қўшиқ “Ялла-ялла”га монанд ўйинга тушиб кетишади.

Очиғини айтганда, “Олтин девор”ни саҳналаштириш билан боғлиқ ҳар бир кун, соати ҳам эсда қоларли воқеаларга бой бўлиб, мазмунли кечарди.

КАТТА СИНОВ ОЛДИДАН

Тошкент – Исломобод – Тошкент бўйича учувчи самолёт қатнови ҳафтада икки мартаба амалга оширилади. Шу сабаб Эркин акага “Олтин девор” тақдиротига сал барвақтроқ етиб келишлари учун 17 декабр куниги Пешоворга қараб парвоз қиладиган учоқ ўнғайлиги айтилганди.

Тошкентга кўнғироқ қилдик. Эркин ака гўшакни кўтардилар. Ҳол-аҳвол сўрашдик. Чипталар олинибди.

– Индин, тушгаяқин етиб борамиз, – дедилар-да, – илтимос, расмиятчилик бўлмасин, биз Гулчеҳрахон билан спектакл тақдиротида қатнашиш учун келган меҳмонлар қаторида борамиз-да, қайтамиз, – дея яна бир бор таъкидладилар.

Исломободдаги элчихонамизнинг биринчи котиби Ҳусанжон Умаров билан уландик. У ҳам Тошкент билан боғланганлиги, Пешавор аэропортида Эркин акани кутиб олишга ҳозирлик кўрилаётгани ҳақида гапираркан:

– Бир кун меҳмонимиз бўлишади-да, кейин бу ернинг вақти билан соат ўн иккида Табани “Аэро-Эшийа” учоғида Лаҳорга боришади, – деб кўшиб қўйди.

Мақсуд акага:

– Ана, Эркин ака келиноийи билан келишяпти. Асосий имтиҳон энди бошланади, – дедим.

– Шу ростми? – ишонмагандай сўрадилар оқсоқол.

– Элчихонадан шундай дейишди. Расмий гапнинг ёлғони бўлмайди.

Барибир Эркин акани комедиянинг муаллифи ҳам машҳур шоир сифатида кўнгилдагидай кутиб олиш режалари тузилаётган, Кишвар Наҳид Исломободдан мамлакатимизнинг азалдан яқин дўсти, таниқли жамоат арбоби доктор Муҳаммад Дони соҳибни Лаҳордаги “Покистон-Ўзбекистон дўстлик жамияти” раиси Маҳмуд Али Бҳаттий ҳузурига юборганди.

Улар биздан Эркин Воҳидов ҳақида кўшимча маълумотлар сўрашарди.

“Олтин девор” учун ўйлаганимиздан ҳам соз қилиб босилган олтин ҳарфли таклифнома, буклетлар, ҳамда шаҳардаги “Шезон” номли “Адабиёт ва санъат Маркази” биносида ўзбек шоирининг қутлуғ 60 ёши муносабати ўтказиладиган тантанали анжуманга чорловчи даъватнома кўлимизга келиб тушди.

Айниқса, комедия тақдироти “Таклифнома”-лари 20-21-22 декабрнинг ҳар санаси учун алоҳида – уч хил кўринишда босилган, қайси куни Покистоннинг давлат ва таниқли жамоат арбобларидан кимлар ташриф буюришигача номма-ном кўрсатилган бўлиб, улар ичида Исломободдаги мамлакатимиз элчиси Наим Ғойипов ҳамда у кишининг маданий ва маърифий масалалар бўйича маслаҳатчиси Тошмирза Холмирзаев исм-фамилияларини ҳам кўриш мумкин эди.

Буларни тайёрлашда Тоҳир Аслам матбаачиликдаги бор маҳоратини ишга солганлиги шундоқ кўриниб турарди.

Белгиланган пайтда меҳмонларни кутиб олиш учун аэропорт томон кетарканмиз, Аслам Гора аллақачон тарқалиб кетган, бизлар дўконларни қидириб, бир донадан аранг топган А. Навоий, “Ўзбек ҳикоялари антологияси”, “Олтин девор” ҳамда Н. Аминовнинг китобларидан бир нечтасини кўрсатиб:

– “Шезон”даги юбилей баҳона, буларнинг тақдироти ҳам ўтказиб оламиз, – деб қўйди.

Бироқ, Исломободдан учиб келган “Аэро-Эшия” йўловчилари ичида биз кутаётган меҳмонлар йўқ эди.

Бундай пайтда ҳар хил тахминлар туғилиб келаверади; “Чарчаб келишган бўлса, ухлаб қолишгандир”. “Исломободни бемалол томоша қилиб, эртага келишса керак”. “Эркин аканинг икки оғиз сўзларига муштоқ элчихонамиз ходимлари қўйиб юборишмаган бўлиши мумкин”..

Омади гапни “Олтин девор” муаллифига бироз қариндошлик томони ҳам бор Мақсуд ака айтдилар:

– Эркинбойни яхши биламан. Биронта шахматвоз “Ҳа, қаёққа кетяпсиз, келинг, бир партия суришайлик, қўрқманг, меҳмонлигингиз ҳурмати ютиб қўймайман” деган бўлса, костюмни ечиб, дона суришиб ётгандурлар. Бунақаси кўп бўлган.

Худди шу пайт Тоҳир Асламнинг ён телефони жиринглаб, хусусий “Аэро-Эшия” авиакомпанияси бош директори Амин Ғозиёнийнинг таниш овози эшитила бошлади. “Биз Эркин Воҳид жанобларини компаниямиз қароргоҳига таклиф этгандик, Ёқуб соҳиб икковлон шахматда куч синашиб ётишибди. Ҳозирча ким ғолиб бўлиши номаълум. Шунинг учун

меҳмонларни эртага алоҳида рейсда юборамиз”.

Мен бу янгиликни мухтасаргина қилиб, Мақсуд акага тушунтирдим-да:

– Топқирлигингизга қойил, устоз! – дедим.

Ансориддин қўшимча қилди:

– Мунажжим бўп кетинг-е!

Мақсуд ака асар намойишидан икки кун олдин ҳамма “тиниқсин” деб, дам олишга рухсат бергандилар. Шу баҳона Убайда Саййид хоним, Эркин аканинг ҳам келишларига умид қилиб, “Олтин девор” жамоаси”ни меҳмонга таклиф этганди.

Шаҳар марказий кўчаси бўйлаб узоқ юрганимиздан сўнг автобусимиз чапга бурилди. Машинамиз ўзимиздаги ўзбек маҳаллаларини эслатувчи бирикки қаватли уйлар билан ўралган кўча бўйлаб юра бошлади.

Бирдан қулоғимизга таниш оҳанг чалингандай бўлди. Ҳаммамиз қўшиқ таралаётган тарафга ўгирилдик. Каттагина майдон тўрида хашаматли дарвоза кўзга ташланди. Унинг устига катта қилиб “Кока-Кола. Салқин ичимликлар ишлаб чиқариш корхонаси” деб ёзиб қўйилган эди. Сал берироқда худди бизлардаги гузар чойхоналарини эслатувчи емакхона бўлиб, у ердаги сўри, чорпояларда 15-20 чоғли одам (корхона ишчилари бўлса керак) қаҳва, чой ичиб ўтиришар, тўрдаги токчага қўйилган радиоприёмникдан “Ўбекистон Ватаним” қўшиғи баралла янграрди.

Ҳайдовчимиз Холид қувноқ ва завқли йигитлардан эмасми, қўлини биз томон ёзиб, ҳайрат ишораси билан бошини сарак-сараклаб, “Ваҳ-ваҳ” деб

қўйди-да, бир лаҳза уловни тўхтатди. Елка қоқиб, ўйнаб ҳам қўйди.

Димоғимизга Она Ўзбекистоннинг ҳавоси келиб урилгандай бўлди-ю, қарийб бир йилга яқин мусофиротда юравериб, юртимизни, бола-чақа оиламизни жуда соғиниб кетганимизни ҳис этдик... Мақсуд Юнусовдай ёши бир жойга етиб, ҳаётнинг кўп аччиқ-чучугини бошидан кечирган отахон кўзларида милтиллаган ёшни кўриб, Ансориддин икковимизни ҳам юрагимиз эзилиб, бир-биримизга ботиний назар ташлаб қўйдик.

Таниқли ижодкор ҳамда артист Убайда Сайид хонимнинг икки қаватли иморат қад ростлаган унча катта бўлмаган ҳовлисидаги ўтиришимиз кизиқарли суҳбат, мушоира, ўйин-кулгу билан ярим кечагача давом этаркан, хонадон соҳибаси “Олтин девор”ни ёзган машҳур шоиримиз номини қайта-қайта эслаб, у киши бир кунмас-бир кун албатта шу “мўъжаз кошона”га эъзозли меҳмон бўлиб, ташриф буюришларига умид билдирди.

Бизлар эртага бўладиган “Олтин девор”нинг энг масъул ҳисобланувчи биринчи тақдимотига тайёргарлик кўра бошладик. Театр гримёрлари кундузги соат 12 ларга чақирилган бўлиб, ҳар бир артистнинг сочидан тортиб, қош-кўз, юзларигача “бўяб-бежаб” ўзига хос “қиёфа”га келтира бошладилар. Бу “машқ” учинчи марта қайтарилиши бўлиб, анча мураккаб кечарди. Баъзан актрисалар сочини “ўзбекча” қилиб, қандай турмакланишини Мақсуд аканинг ўзлари кўрсатардилар. Қўйинг-чи, дўппини қандай кийишгача ўргатардилар.

Биз шу “гримёрлик” ишлари билан овора бўлиб, “Бугун куннинг ярмида Заҳириддин Муҳаммад Бобур Ватани бўлмиш Ўзбекистондан машҳур ўзбек шоири Эркин Воҳид жаноблари Лаҳорга ташриф буюрган”ликлари ҳақидаги хабарни кечки газета саҳифаларидан билиб қолдик.

Биринчи бетда меҳмонлар билан элчимиз Н.Ғойипов, К.Наҳид, М.Дони, А. Бҳаттий ҳамда кутиб олишга чиққан икки-уч мезбоннинг сурати ҳам берилган бўлиб, унинг остига катта ҳарфлар билан “ЭРКИН ВОҲИД” деб ёзилган, шоирнинг газета мухбирларига берган интервьюсидан қуйидаги парча келтирилганди: “Мен Покистон юртига қадам қўйишим билан ўзимни яқин ёру дўстлар даврасида юргандай ҳис этдим десам, ҳеч ким ажабланмаса керак. Ҳа, ота-боболаримиз қадим-қадимдан ўзлари очган Ипак Йўли бўйлаб борди-келди қилишган. Бутун-бутун мамлакатларни, халқларни бир-бири билан боғловчи шу йўл туя карвонлари билан гавжум бўлган. Бу йўл тижорат билан бир қаторда, илм-маърифат йўли ҳам ҳисобланган. Лаҳордан йўлга тушган карвонбоши ўзининг Самарқанд ё Бухоролик ёинки Фарғоналик ҳамкасби билан Афғонистоннинг бирон карвонсаройида учрашиб, бир пиёла чой устида китобхонлик қилган, мушоира авжга чиққан. Шунини унутмаслик керакки, бобокалонларимиз тақдиримизни абадул-абад боғлаб кетишган. Минг қатла шукур, Ўзбекистон мустақилликка эришгани шарофати билан шу қон-қондошлик ришталари қайта боғланмоқда”.

Матбуот саҳифаларида уш бу сўзларни ўқигач, Сажжот Ҳайдар соҳибга қўнғироқ қилдик. У меҳ-

монлар жаноб Бхаттийжининг шаҳардан четроқ қароргоҳига жойлашишгани, ҳозир Лаҳордаги Шоҳ Жаҳон томонидан қурдирилган ёдгорлик мажмуаларини зиёрат қилиб юришганини айтди. Адресни ҳайдовчимиз Холиқ ёзиб олди.

Эркин ака билан кўришиш ниятида кечга яқин айтилган манзилга етиб бордиг-у, дарвозанинг икки ёнбошида турган автомат билан қуролланган сипоҳийлардан бири йўлимизни тўсди. Кимлигимизни билгач, меҳмонлар шаҳар айланишдан қайтиб, қаергадир учрашувга кетишгани, ичкарида ҳеч ким йўқлигини айтди.

Ноилож Холиқ машинани орқага бурди.

Кеч соат ўнлардан ўтганда, Эркин аканинг ўзлари телефон қилиб қолдилар. Анчагина гаплашдик. Сўнг гўшакни Аслам Гора олиб, эртага “Шезон” адабиёт Марказида Эркин ака билан ўтказиладиган юбилей учрашуви ҳамда “Ўзбек китоблари тақдироти” маросимида учрашишимизни айтди.

Бироқ, режиссёримиз айна эртага пешиндан бошлаб “Олтин девор” тақдиротига жиддий тайёргарлик кўришимизни айтиб, “фавқулотда ҳолат” эълон қилдилар. Шу боис, биз бу тадбирда қатнашолмадик.

Кўпчилик адабиёт, санъат ва маданият вакиллари қатнашган “Шезон”даги шоир билан учрашув ҳамда китоблар тақдиротини Тоҳир Асламнинг ўзи бошқарибди. Унинг айтишича, тадбир кутилганидан ҳам қизиқарлироқ ўтибди. Нутқлар, табриклар ва мушоирадан сўнг “Ялли-ялли” фольклор ан-

самбли концерт берибди. Энг қизиғи, доктор Фақир Хусайн билан унинг лапарчи қизлари Эркин акани ўртага олиб, "Шодиёна" кўшиғи билан ўз одатлари бўйича шоир устидан гуллар сочишибди.

Бу таъриф таржимасини бизлардан эшитган Мақсуд акамизнинг кекса кўнгиллари яна бир бор жўш уриб, беихтиёр "Оҳ-оҳ" деб юборгандилар, орқа томондан бунга "жавобан" қувноқ табиат, шўх (режиссёримиз "шайтонроқ" деб атай бошлаган) актриса қизлардан Тоҳира Имомнинг кўнғироқдай товуш чиқариб, секингина "Ҳой-ҳо-ой!" дегани қулоққа чалинди. Акахонимиз буни эшитмадилар ёки эътибор бермадилар чоғи, ҳаммага қарата: "Бугун охириги кун, яна бир бор машқни қайтарамиз" дедилар овозни баланд қўйиб.

Биз кун бўйи ўта банд бўлганимиз сабабли Эркин ака билан ҳали учрашганимиз йўқ эди. Балки бунга Ҳайдар соҳиб айтган Эркин ака учун комедия қўйилишдан аввалги икки кунга мўлжаллаб тузилган режанинг ғоят санжоблаблиги сабаб бўлгандир.

ШОИРНИНГ ТАШРИФИ

Соат кечки 7 га яқинлашган пайт (бу ерда спектакллар бошланадиган вақт) ташқарида бизнинг карнай-сурнай, ноғора овозларини эслатувчи оҳанг садолари янграй бошлади.

Залнинг биринчи қатор йўлакларида полициячилар пайдо бўлди.

Ичкарига Кишвар Наҳид бошлиқ Эркин ака, Гулчеҳра келинойи, элчимиз, маҳаллий ҳукумат вакиллари кириб келиб, ҳар ким ўзига ажратилган жойдан ўрин олди.

Икки мамлакат мадҳиялари янгради.

Шундан кейин парда очилиб, декорация ортида “Олтин девор” муаллифининг улкан портрети пайдо бўлиши билан, зални яна бир бор ҳаяжонли жонланиш қоплади.

Бирдан томоша залининг юқори қисмида “шовкин-сурон” кўтарилиб қолди. Узун гилам тўшалган йўлақдан беқасам тўнининг бир томон бари белидаги белбоққа қистирилган, бошида дўппи, оёқда калиш-махси билан елкасида эски милтиқни кўтарганича Мўмин чол (Аслам Рао) Ҳуринисо ва бошқа комедия қаҳрамонларини қаторасига эргаштириб келар, дапқур-дапқур тўхтаб, қўлини пешонасига “соябон” қилиб, аввал ўзбекчалаб “Вой бўй, ана – одаму, мана – одам!” дея қичқириб кўяр, кейин “ўз тили”да қулоғи оғирроқ “хотини”га дашномлироқ қилиб, “Энди шунча томошабин,

ана, Ўзбекистондан ҳам келиб ўтиришибди, бизни деб, йиғилишган экан, бирон томоша кўрсатамизда”, дея йўлда давом этарди...

Ансориддин иккимизнинг маслаҳатимизга кўра қўлланган бу “усул” Мақсуд ака хавфсирагандек “бачкана” чиқмади. Балки томошанинг бошланишига шавқли руҳ бағишлади.

Комедиянинг ҳар саҳнаси ўзига хос кулгили ҳолатларга бой бўлиб, баъзан томошобинлар, ўринларидан туриб, саҳна томон қўлларини чўзиб, бизлардаги қарсақ ўрнига “Ва-аҳ – ва-аҳ” дейишарди.

Томошанинг энг қизиқарли жойи – икки оғайни чолнинг “Ўзбекистон Ватаним” (“Ялла-ялла)га ўйин тушишлари бўлди. Бундоқ қарасак, бутун зал, ҳатто олдинги қаторларда ўтирган “расмий” меҳмонларнинг айримлари ҳам Фаррухжон Зокировга жўровозлик қилиб, куйлашмоқда (улар шоиримиз Нормурод Нарзуллаев шеърини ёдлаб олишган шекилли), завқ билан рақсга тушишмоқда эди...

Қарийб уч соатдан зиёдроқ вақт давом этган “Олтин девор”нинг биринчи тақдимоти кутилганидан ҳам зиёда қизиқарли яқун топиб, асар муаллифини қутлаш тантаналарига уланиб кетди.

Эркин ака саҳнага таклиф этилди. Худди шу пайт ўнг томондаги катта дарвоза очилиб, Ёқуб Табани етовида бир кучоқдан анвойи гуллар кўтарган “Аэро-Эшия”нинг ўн чоғли стюардесса қизлари кириб келишлари билан ҳамма ёқни гулларнинг муаттар бўйи тутиб кетгандай бўлди. Эркин ака билан “продюсер Мақсуд соҳиб” Кашмирдаги Бобурийлар яратган машҳур “Шалимар” боғларидан янги узиб келтирилган гуллар орасида қолдилар.

Ёқуб Табани:

– Узоқ ўйлаб, топганимиз, айтишларига қараганда Фарғона томонлардан келтириб экилган мана-ви атир гуллар бўлди, – дея Эркин акани бағрига босди.

Сўзни Кишвар хоним олиб, Эркин акани аввало қутлуғ ёши ҳамда “Олтин девор”ни Ал-Ҳамронинг катта саҳнасида муваффақиятли қўйилиши билан табриклаб, яқиндагина Тошкентдан, Покистон Ислом республикасининг Ўзбекистондаги фавкулдда ва Мухтор элчиси Шавкат Али Шайх жаноблари томонидан юборилган телеграммани ўқиб эшиттирди:

“Ўзбекистоннинг ардоқли шоири қаламига мансуб “Олтин девор” комедияси қарийб чорак асрдан бери театр саҳналаридан тушмай келаётгани, телевизор экранлари орқали қайта-қайта кўрсатилаётгани халқ орасида нечоғлиқ машҳур бўлиб кетганининг ёрқин намунасиدير.

Биродарим Эркин Воҳиднинг олтмиш йиллик тўйи муносабати билан унинг “Отин девор”и Покистон адабий ҳамкорлигига қўйилган тамал тоши сифатида бизнинг Ватанимиз Покистонда кўрсатилаётганидан беҳад хурсандман...”

Амжад Ислом Амжат Эркин акани у кишига бағишланган ўз шеъри билан табриклаб, устоз, бузруг адиб Аҳмад Нодим Қосимий жаноблари “Олтин девор” ва унинг муаллифи номига, бетоблиги туфайли қутлуғ тадбирда иштироқ этолмаётганидан афсус билдириб, Аллоҳдан узоқ умр тилаб, Лондондан юборган шошилиночномани ўқиб, эшиттирди.

Тоҳир Аслам Гора доктор Абдул Қодир Хон томонидан шоиримиз номига жўнатилган “Муборакбод хат” билан ҳаммани таништиргач, сўз навбатини Ўзбекистоннинг Покистондаги фавқулодда ва Мухтор элчиси, жаноб Наим Ғойибовга берди.

– Хонимлар ва жаноблар! Сизларга янги бир хушxabарни етказмоқчиман, – дея ҳамманинг диққатини ўзига қаратди элчимиз, – Барчамизга маълумки, бизнинг эл севган шоиримиз Эркин Воҳиднинг туғилган кунларини бироз олдинроқ нишонлаб турибмиз. Аслида роса бир ҳафтадан кейин қутлуф олтмиш ёшга кирадилар. Бу “сир” ёнига яна бир янгиликдан Сизларни хабардор этмоқдаман. Ҳар бир драматик асар саҳнада намойиш этилган кунлар сонига қараб, умри бир йилга узайиб бораверади. Куни кеча Ўзбекистон театр жамияти раиси Бернора Қориева хонимдан “Олтин девор” МИНГИНЧИ маротаба Тошкентдаги Катта театр саҳнасида қўйилаётгани ҳақида хушxabар олгандик. Мана шу дамларда эса, биз Сизлар билан комедиянинг муборак БИР МИНГ БИР ёши билан юзлашиб турибмиз. Демак, қўшалоқ байрам билан Эркин акамизни қутласак арзийди, деб ўйлайман.

Худди шу пайт Эркин Воҳидни табрикловчилар қаторида турган Панжоб штати Қонун чиқарувчи Ассамблеясининг Бош спикери, йирик давлат ва жамоат арбоби, машҳур адиб ҳамда мўйқалам соҳиби Ҳаниф Ране:

– Элчи жаноблари, шу айтганларингизга қўшимча қилиб, мен ҳам бир “сир”ни очмасам бўлмас, – деди-да, микрофонга яқинроқ келиб, асар муаллифига қаради. – Ҳурматли Эркин Воҳид жаноблари,

яхши ёзилган асар умуминсоний мулкка айланади, деганлари ҳақиқатан рост гап эканлигини мана бугунги намойиш этилган Сизнинг ижодингиз маҳсули бўлмиш “Олтин девор” исботлаб турибди. Сизнинг асарингиз бизнинг ҳам мулкка айланди. Биз учун яратиб берган кўпдан -кўп қаҳрамонларингиздан манави “Мўмин чол” ролини қиёмига етказиб ижро этган бизнинг Аслам Раога қойил қолмоқ керак. У шу кетиши бўлса, Покистоннинг машҳур намоёндалари қаторига қўшилиб қолиши ҳеч гап эмас. Сизга гапнинг очиғини айтсам, ҳозир бизда давлат бошлиғи – Бош Вазирликка номзодлар қўйиш бошланиб кетди. Энди биз Раонинг номзодини бемалол кўтариб чиқсак бўлаверади, деб ўйлайман. Бунинг учун митинглар, ташвиқот йиғилишлари ўтказиш шарт эмас. Тез-тез “Олтин девор”ни кўрсатиб турилса, бас! Бизга шундай ажойиб қаҳрамонни туҳфа этганингиз учун минг раҳмат, Эркинжан бҳай!

Шундан кейин Покистон ижодкорлар Гилдияси, Умумпокистон “Арт Коунсл” театр жамияти, Панжоб штати ҳукумати каби қатор давлат ва жамоат ташкилотлари томонидан “Олтин девор” муаллифи ва уни саҳнага қўйишда жонбозлик кўрсатган “жамоа” аъзолари номига йўлланган табрик ҳамда қутловлар янгради.

Сўнг, сўз ҳурматли меҳмонга берилди.

Эркин ака “Мўмин чол” (Аслам Рао)нинг қўлидан ушлаб, томошобинлар истиқболига яқинроқ олиб келди-да, ўзига хос лутф билан мухтасаргина қилиб, шундай деди:

– Назаримда, ҳурматли ҳамкасбимиз ҳамда таниқли ҳукумат арбоби Рамэ соҳиб айтганлари-

дек, давлат бошқарувида артист бўлиши шартга ўхшамайди. Шундоғам бу укамнинг мамлакатингиз миқёсида обрўи чакки эмас экан. Шунини ҳисобга олиб, мен бошқа бир нарсани ўйлаб турибман: “Олтин девор”ни Сизларнинг тилингизда кўргач, уни урдучадан ўзбекчага ўгириб, Ўзбекистонда қайта саҳналаштирилса-ю, Асламжон Мўмин чол ролини ўз тилида ижро этса, асар ҳам, бу артистимиз ҳам янада машҳурроқ бўлиб кетармиди... Шунчалик эътибор кўрсатганларингиз учун Сизларга минг бора раҳмат.

Ҳаммаёқни қийқирик, шод-хуррамлик овозлари босиб кетди.

Шунда мен Аслам Рао кўзларида милтиллаган ёш кўрдим. Бу севинч ёшлари эди.

“Олтин девор”нинг иккинчи тақдимоти ҳам муваффақиятли ўтди. У олдингисига нисбатан анча сайқал топгани сезилиб турарди.

Учинчи куни ёш артистлар ўзларига хос ҳаяжонни енгиб, маҳорат бобида устоз санъаткорлар билан беллаша оладиган бўлдилар. Кун сайин улар “образ”га чуқурроқ кириб бораётганликлари яққол сезилиб турарди.

Ҳар тақдимот якунида ўзидан-ўзи тантана бошланиб кетар, комедияни ҳамкорликда саҳнага қўйган ижодий “жамоа” олқишланар, одатдагидай гулларга “кўмиб” ташланарди.

Шунингдек, саҳна билан бутун томоша зали рангин чироқлар нурига бурканиб, тантанавор “Ўзбекистон Ватаним” (“Ялла-ялла”) янграй бошлаб, “Олтин девор” жамоаси шўх ўйин-кулги ҳамоҳанглигида томошобинлар билан хайрлашдилар.

ЮРТ СОҒИНЧИ

Биз, Ансориддин иккимизни Исломободда яна бир тантанали тадбир кутарди. У ерда халкимизнинг яқин дўсти, номи дунёга машхур физик олим доктор Абдул Қодир Хон ҳомийлигида халқларимизни бир-бирига яқинлашувида катта рол ўйнайдиган “Урдуча-ўзбекча луғат” ҳамда “Урдуча-ўзбекча муштарак сўзлар луғати” китоблари босиб чиқарилган бўлиб, уларни ҳафта ўрталарида мўлжалланаётган тақдимотида иштирок этишимиз режага киритилган эди. Чунки ушбу китобларни кўп йиллар давомида тер тўкиб, нашрга тайёрлаган Ансориддин Иброҳимов эди.

Шуни ҳам алоҳида таъкидлаб қўйишим керакки, бу “Луғат” китоблари Ҳинд-Пок элида “Устад” (“Муаллим”) деб эъзозланувчи, у мамлакатларда бир неча йил ўзбек тилидан дарс берган ажойиб инсон, дўстим, ҳамкорим, Эркин акам ўзларига яқин тутиб, кўп ҳурмат қиладиган укаларидан Ансориддин Иброҳимов (вафотидан бир неча ой аввал) ўзимизда “профессор” унвони билан тақдирланишига сабаб бўлган.

Ҳар икки китоб тақдими Исломобод университетининг Ўрта Осиё тиллари факултетининг мажлислар залида жуда қизиқарли ўтди. Унда университет домлалари, элчихонамиздан вакиллар, ўзбек тилини ўрганувчи курс талабалари иштирок этдилар.

Ниҳоят, бутун вужудимиз билан интилиб ётган жонажон юртимизга қайтишдан олдин Холмирза ака ҳамроҳлигида Кишвар Наҳид хоним ҳузурига кириб, амалга оширилган барча хайрли ишларга катта ёрдам кўрсатгани учун миннатдорчилик билдирдик. Тошкентдан юборилган Марғилон атласини совға қилиб, топширдик.

Гап орасида хоним бироз бизлардан ранжиган бўлиб:

– Эркин Воҳид жаноблари катта арбоб ҳам эканлар, кейинроқ Тошмирза соҳиб айтиб қолдилар. У киши-ку, ўта камтарлик қилибдилар... Нега энди шуни Сизлар аввалроқ менга айтмадинглар? – дея, бир Ансориддинга, бир менга қаради. Ва қўшиб қўйди, – расамадини келиштириб, дурустроқ кутиб олардик-ку!

– Аввало, – дедим мезбонимизга, – у киши катта шоир. Кутиб олишга келсак, “расмиёна”дан ҳам ўтиб тушди. Шоирнинг ўзлари ҳам буни кутмаган эканлар чоғи, ўзларини бироз ноқулай ҳис этганларини айтдилар. Сизларга минг раҳмат.

Узоқ сафарни яқунлаб қайтганимиздан хабар топган яқин-йироқ дўстлар, таниш-билишлар ҳолаҳвол сўраб “зиёрат”га келишди. Қандай кутиб олинганимиз, қай шароитда яшаганимиз билан қизиқишди. Бу табиий ҳол эди.

Лекин, мени бир нарса ўйлантириб қўйди: ҳар бир “қизиқиш”нинг замирида бундан Сизларга бирон фойда бўлдими, наф тегдими, деган саволга ишора ётарди. Бу “ишора”га туппа-тузук, оқ-қоранинг фарқига борадиган маърифатли ҳамкасбларимиз ҳам зўр бериб қолишарди.

Бир яқин зиёли оғайнимга шундан ранжиброқ гап айтгандим, у бепарвогина: “Илгариги мачитда ишлагандай савоб йўлига жон куйдириш пайтлари ўтиб кетган, ҳозир бозор иқтисодиёти даври”, – деди.

Назаримда, ҳамма “бозорчи” бўлиб кетаётганга ўхшарди.

КЎНГИЛДАГИ РЕЖА

Чарчоғимиз босилиб, бироз ўзимизга келгач, Тошкентдаги Покистон элчихонаси маъмурияти томонидан “бир пиёла чой”га таклиф этилдик.

Дастурхон атрофида ўзбек адиблари асарлари (хусусан, А. Навоий ғазаллари)ни урду тилига таржима қилишда меҳнати сингган институт домлалари, профессор Қамар Раис ҳамда ўзбек ҳиндшунослиги тамал тошини қўйган устозимиз Раҳмонберди Муҳаммаджоновнинг яқинда Исломободга бориб, Покистон ҳукумати томонидан “Урду тилининг ривожига қўшган улкан хизматлари учун” дея чиқарилган Қарорга биноан, марҳум отаси сазовор бўлган юсак мукофот “Буюк хизматлари учун” (“Pride of Performance”) нишонини олиб қайтган қизлари Сайёрахон ўтирарди.

“Асосий меҳмон Эркин Воҳид жаноблари чет эл сафарига” эканлиги айтилди.

– Бу йиғилишдан мақсад, – деди элчихона масъул холимларидан бири Офтоб соҳиб, – икки қардош мамлакатларимиз ўртасида адабий-маърифий алоқаларни кенг йўлга қўйиш борасида Сизлар кўрсатган жонбозлик учун барчангизга каттадан катта раҳмат айтиб қўйишдир. Ҳаммасидан бизлар бу ерда туриб бўлса-да, Покистон матбуоти, телевидение, радиоси орқали хабардор бўлиб турдик. Бу хўп хайрли иш бўлди. Лекин, бу ердаги кўпчилик ўзбек адиблари асарларини бизнинг китобхонлар

қизиқиб ўқишаётганидан, уларга таниқли адиб, мунаққидларимиз томонидан тақризлар ёзилаётганидан беҳабарлар, чамамда. Ҳатто бизда асарлари таржима қилинганидан ҳам! Шунини ҳисобга олиб, Покистонда урду тилида чоп этилган ўзбек китоблари тақдимоти элчихонамизда ўтказиш ниятимиз бор. Бунга Сизларнинг фикрларингизни билмоқчи эдик.

Ансориқдин албатта бу тадбир ўтказилиши зарур, деб таъкидлаган ҳолда:

– Лекин бир муаммо ҳам бор, – деди, – асарлари «Ўзбек ҳикоялари антологияси» китобидан жой олган ёзувчиларимизга ҳеч бўлмаса, биттадан эсдаликка тақдим этиш керак. Бизлар ўзимиз билан бир нусхадан олиб келганмиз, холос. Вақтимиз зиқлиги сабаб, китоб дўконларини дурустроқ айланолмаганмиз.

– У ёғини сўрасангиз, – дея Ансориқдиннинг сўзини бўлди Офтоб соҳиб, – бизда ҳам “Олтин девор” китобидан ягона нусха бор, холос. Бир донаси элчимиз томонидан муаллифга тортиқ этилган. Бироқ, бу муаммони ҳал этишнинг бир йўли бор. Яъни, Ўзбекистон Ёзувчилари Уюшмаси томонидан “Бизга, ўзбек муаллифларининг Покистонда босилиб чиққан асарларидан шунча дона берилишини сўраймиз”, деган мазмунда икки энли хат ёзилса, кифоя. Биз китобларни чиқарган нашриётларга истаганча нусхада буюртма бера оламиз. Сўнг ўша китобларга қўшиб, ҳар бир муаллиф учун конвертда “қалам ҳақи” бериш ниятимиз ҳам йўқ эмас.

Хуллас, Уюшма билан алоқа боғлашни шу ерда ҳозир бўлганлар камина зиммасига юклашди.

Офтоб соҳиб:

– Агар у ердагилар рози бўлишса, тақдимотни бирга ўтказганимиз жуда соз иш бўларди, – дея қўшимча ҳам қилиб қўйди.

Нима бўлганда ҳам ўзимиздаги кўпчиликни қўшни мамлакатда илк маротаба амалга оширилган хайрли ишлардан воқиф этиб қўйиш керак. Балки бизлардан хатолик ўтиб, ҳаддан зиёд бандлигимиз баҳона бу томонларга ҳеч бўлмаса телефон орқали хабар бериб туришни унутганимиздир.

Ундай деб ўйласак, “Олтин девор” тақдимотининг эртасигаёқ элчимиз Наим ака Ғойибов жаноб Маҳмуд Али Бҳаттий идорасидан туриб телефон орқали Тошкентдаги Ёзувчилар Уюшма раиси билан боғланган, Покистондаги тантаналар ҳақида батафсил ҳикоя қилиб, шоир Эркин Воҳидовнинг олтмиш йиллик юбилейини катта тантаналар билан биз бу ерда бошлаб бердик, энди навбат Сизларга дея, алоҳида таъкидлаб ҳам қўйганини ўз қулоғимиз билан эшитган, ҳатто бир кун ўтгач, факс орқали мухтасаргина қилиб ёзилган хабар ҳам жўнатилганини билардик.

Ўша хабар етиб келмаганми, ё тушунмовчилик бўлганми, шоирга бағишлаб ўтказилган Ўзбекистондаги юбилей тадбирларининг биронтасида ҳам бу ҳақда ҳеч қандай малумот бериб ўтилмагани бизларни ҳайратга соларди.

Наҳот, “қўшним” бундан бир йилча олдин айтган ўз сўзларидан қайтмаган бўлса! Балки, мана энди, ҳузурига кириб, бажарилган ишлар ҳақида “ҳисобот” берсам, кўнгли ёришиб кетар, олқишлаб қўйса ҳам ажаб эмас! Ана ундан кейин “тақдимот”

ҳақида гапириб, уни элчихона билан биргаликда ўтказиш маслаҳатини ҳам айтаман...

Шу ўй-хаёллар билан ўзимда бир нусхадан бўлган урду тилидаги “Алишер Навоий. Ғазаллар”, “Эркин Воҳидов. “Олтин девор”, “Ўзбек ҳикоялари антологияси”, “Неъмат Аминов. “Темирчидан қолган тиллолар” китобларини тахлаб, улар ёнига “Ўзбек адабиёти намуналари”га, “Олтин девор” комедиясига саҳифалар бағишлаган Покистоннинг йирик газета-журналларидан айримларини қўшдим. Юпқа фаранг қоғозга ўрадим.

КУТИЛМАГАН УЧРАШУВ

Чоршанба – муродбахш кун дея, яхши ниятлар билан барвақтроқ йўлга тушиб, Уюшма остонасидан ичкарига қадам қўйдим-у, киравериш ўнг томондаги кичкина ойнаванд қоровул қароргоҳида ўтирган, кўзимга оловдай кўриниб кетган 60 ёшлар чамасидаги кишига нигоҳим тушди.

Бу, ўша Тошкентнинг Оқтепа мавзеида жойлашганг мусиқа билим юртимизнинг “дарвозабон”-қоровули Мустафо оға эди.

У менга ўзини яқин тутар, худди тенгдошидай муомала қиларди. Жуда босиқ, юрагида қандайдир дарди борга ўхшарди. Баъзан уни мен доим кўлимдан қўймай ўқиб юрадиган китоблардан И. Тургеневнинг “Муму”сидаги Герасимга ўхшатиб юбордим.

Мустафо оға баъзан чиройли картон қутичага оз бўлса ҳам соз қилиб терилган носқовоқнусха қора анжир олиб келиб, менга берар, “Буни е, ука. Худди бизнинг Қрим анжирига ўхшайди. Ҳовлида икки-уч тупини парваришлаб ўстираман”, дерди. Негадир “Қрим” сўзини айтганда мунглироқ сас англагандай бўлардим. Бир марта билим юртини тугаллашимиз арафасида унинг суратини ишлаб берганман. Бирам хурсанд бўлгандики...

Оғанинг юзларига тикилиб, худди ўша сурат кўз олдимда гавдаланиб кетгандай бўлди.

– Ўзгармабсиз, фақат сочларингиз сал оқарибди, холос, Мустафо оға, – дея унга қучоқ очдим.

У мени бағрига босаркан:

– Сен-да, ўша-ўшасан. Бундай учрашувни ҳеч кутмагандим, – деб пастдаги курсилардан бирига ўтқазди, чой қуйиб узатди.

Гурунг асносида “хўжайин”, яъни Уюшма бошлиғи стационарда даволанаётганини айтди. Душанбаларга ишга чиқиб қолади дейишаётганмиш...

Ўзининг уйи шу яқин-атрофдаги Себзор мавзеида эканлигини айтиб, шу ерда ишлайдиган ҳамюрти, ёзувчи Сафтер Нагаев тез-тез келиб туради, деди.

Мустафо оға уч кунда бир кеча-кундуз навбатчилик қилишини айтди. Ишни шеригига топшириб, мен билан хайрлашаркан:

– Албатта кечкурун уйга бор. Чизган суратингни келинойинг асраб-авайлаб, рамкага солиб, уй тўрига осиб қўйганини ўз кўзинг билан кўрасан, – дея адрес ва телефон рақамини ёзиб берди.

Мени қачонлардир оқ картонга қора қалам билан чизиб берган сурат қизиқтирарди.

Кечга томон телефон жиринглаб қолди.

– Кел,тезроқ. Келинойинг ошни дамламоқчи.

Мустафо оға кампири Мева хола билан уч хонали уйда бир ўзлари яшашаркан. Ўғли, келини уч фарзандини олиб, Қримга кўчиб кетибди. Украина ҳукумати барча ватандан айрилганларни чақириб, уй-жой, ер билан таъминлаб, ҳатто каттагина товон пули ҳам бераётганмиш.

Гурунгдошим:

– Сафтер Нагаев ҳам бориб келди. Шарт-шароит яхши экан. Менинг ўғлим ҳам келинлар, деб чақиргани-чақирган, – деб турди-да, – энди

биз қариганда қаерга борардик, шу юртнинг туз-намагини ичиб, хор бўлганимиз йўқ, – деб қўйди.

Сурат биз ўтирган меҳмонхонанинг тўрида илиғ-лик турарди. Унга қараб-қараб қўярдим. Айниқса, мени суратнинг бир бурчидаги имзо тагига ёзилган “12 феврал, 1960 й.” сана кўпроқ қизиқтирарди.

Хонадон соҳиби лаганда ош келтирилгач, мева-чевалар ёнида турган шишага ишора қилиб деди:

– Қуйиб берайми? Овқатдан олдин деганларидай...

– Мен ичмайман, – дедим.

– Умуман-а?

– Умуман!

– Тўғри қиласан, ука! Умуман бу касофатни дастурхонга қўйиш одатим йўқ. Фақат сенга ўхшаш “нозик” меҳмонлар келиб қолганда, ҳурмати учун деб... Қани, ўзимизнинг ошдан қўймасин!

Овқатдан сўнг худда асал қиёмига ўхшаб ширалари йилтиллаб кўзга ташланиб турган икки тарелка қора анжир келди. Мева-чевалардан тотиб анчагача гурунглашиб ўтирдик. Оқтепадаги бизнинг мусиқа билим юртида қоровул бўлиб ишлаган пайтларини эслади. Ундан кейин Сағбондаги болалар мусиқа мактабида беш йил, консерваторияда эса, бир йил ишлабди холос. Унинг директори Петросян маҳаллий болаларни скрипкани қаерга қўйиб чалишни билмайсанлар, шунинг учун ҳеч қачон сенлардан яхши чолгучи чиқмайди деб, икки-уч марта камсатаётганини эшитиб, урушиб, кетиб қолибди... Ақли заиф болалар уйида қоровуллик қилиб, тезроқ пенсияга чиқибди.

– Бекорчидан худо безор деганларидай, уйда ўтиравериб зериккандим, Уюшмада иш борлигини

айтиб қолишди. Хайрият, энди тез-тез кўришиб турадиган бўлдик, – дея сўзини тугатди Мустафо оға.

ЮЗМА-ЮЗ

Эрталаб бошлиқ қабулига кириб келдим, кўлимдаги китоблар, журнал-газеталардан иборат ўрамани столи ёнига қўйиб, салом бердим.

Унинг кўз тикишларида худди аввалгидай ҳукмбардорлик аломати шундоқ сезилиб турарди.

– Менга қара, – деди “алик” ўрнига киприклари ни пирпиратиб, икки кўзини тинимсиз очиб-юмиб, беписандлик билан назар ташларкан.

“Об-бо-о”, – дедим ичимда, – “қаердандир эрталабки “ош” зиёфатидан “тўйиб” келгани сезилиб турибди. Энди бу одам билан кўнгилдагидай гурунг қилиб бўлмайди”.

Сездимки, унинг ҳузурига “бевақт” кириб қолганман. Нима қилишни билмай тургандим, кутилмаганда:

– Ҳой, менга қара! – кўрсатгич бармоғини мен томон нуқди, – барибир ўз билганингдан қолмабсанда! Энди бошқача гаплашишга тўғри келади. Хўйш, мустақил Ўзбекистоннинг маданий-маърифий бойлиги – мулки ҳисобланувчи бадий асарларимизни биздан яширинча, ўзбошимчалик билан чет элларга обориб сотишга сенларга ким ҳуқуқ берди? Америка доллари ҳисобидан валюта ишлаб, кимларга ҳадя этдиларинг-у, ўзларинг қанчасига эга бўлдиларинг? Анави, ўзимиздан қочиб кетганлар билан ҳам алоқа боғлагандурсанлар?..

Гап мавзуи “қалтис” тус ола бошлади. Қарасам, ҳали-вери тугайдиган эмас.

Шартта китоб-журналларни олмоқчи бўлиб, қўл чўзгандим:

– Яқинлашма. Булар балки диний ақидапарастликка чорловчи даъватномалардир. Ҳозир бунақа нарсалар кўпайиб кетган, – дея фаранг қоғозли ўрамани кайфона беписандлик билан ўзи томон тортгани, у полга тушиб, урилди ва ичидаги китоблар ҳар қаёққа сочилиб кетди.

Мен китобларни кўтариб олмоқчи бўлгандим, таҳдидона овоз эшитилди:

– Яқинлашма, деяпман. Бу ерга кирган нарса қайтариб чиқарилмайди.

Шунда беихтиёр китоблар орасида зарварағи қайрилиб қолган Навоий куллиёти муқовасидаги катта қилиб ишланган ул зотнинг нуроний суратига, унданам ёмони, шу сурат устидан шим почалари аралаш босиб турган гард-тупроқли оёқ кийимига кўзим тушди-ю, ўзимни тутиб туролмадим.

– Китобкунандалигинга ҳў, ўшанда бир марта гувоҳ бўлгандим. Ифлос оёғингни торт, Навоий бободан! Ҳайф, сендай гумроҳга, шоирлик! – дедимда, қорамтил тортиб, бужмайиб кетган башарасига биринчи марта ғазаб билан қаттиқ тикилиб қарадим.

Унинг шу пайтдаги ҳолатини тасвирлашга ожизман. Агар эгаллаб турган амалию, яна “юқори даражали арбоб”лиги учун, ҳимоя қуроли ёнида бўлганида борми, ўқталиб қолиши ҳеч гап эмасди.

Бироқ, бор ғазабини сўз билан ифода этди:

– Мана шу ҳақоратларинг учун “Катта”миз олдида жавоб берасан. Энди билиб қўй, мен сени, ўша “гуруҳбошинг”ни ҳам тинч қўймайман. Бу даргоҳга

иккинчи марта қадам босмайдиган бўласанлар. Номларинг ўчиб, “йўқ” бўлиб кетасанлар. Айниқса, сенинг бошингга шундай кунларни солайки, анави яқин оғайнинг Рауф Парфидай уйсиз-жойсиз, қаровсиз итдай кўчада қоласан!

Шу ерга келганда ўзимни тутиб туролмадим:

– Уйинг-жойинг бўла туриб, кўчада – бетон ариқ ичида ях сувга бўкиб ётганингни, ўша итдай ўлиб кетишингга бир бахя қолган пайтни унутдингми? Ҳеч бўлмаса, мана шу охирги гапингни айтмасанг бўларди. Сенда ўзи, шоирликдан ташқари одамгарчилик, инсоф, диёнат деган нарса борми?..

Унинг пирпираб, очилиб-юмилиб турган кўзлари бирдан чақчайганича, менга тикилиб қолди. Бошини қаттиқ силкитди, нималарнидир эслаб, ўзига келгандай бўлди.

Бироқ “таслим” бўлгиси йўқ эди:

– Қачонлардир бўлиб ўтган воқеани эслаб, “халоскорлик”ка даъво қилмоқчимисан! Билиб қўй, мени қутқариб қолган нарса обрў-эътибориму, шунга яраша машҳур дўхтирларнинг сай-ҳаракатлари бўлган! Хомтамалик қилмай кўя қол!

Мен шу топда нима қилиб бўлса-да, қоронғи зулумотга чўкиб қолгандай бу даргоҳдан тезроқ чиқиб кетишни хоҳлардим. Шошиб, ўзимни баланд, икки қанотли вазмин эшик томон урдим.

ҲАВАС ВА ҲАСАД

Бу одам билан биринчи танишувим устоз Қуддус Муҳаммадийнинг етовида илк китобим “Оқшом кўшиқлари”ни Миртемир домлага тақдим этиб, у кишининг оқ фотиҳасини олгани борганимизда бошланган. Муштарийлар ёдида бўлса керак, бу ҳақда “Қулатилган чинорлар паноҳида” асаримда эсла-тиб ўтилган.

Кейинги учрашувимиз ва анча яқинлиб кетишимизнинг ўзига хос тарихи бор.

Тошкент шаҳрининг қоқ ўртасидаги Хадра майдонидан Бешёғоч мавзеига кетавериш катта йўлнинг шундоқ чап томонидаги пастқамликда Ғафур Ғулом туғилган кўк дарвозали ҳовли бўларди. Шоир у ерда яшамаса ҳам, бундан кўпчилик фахрланар, Ғафур Ғулом тез-тез “болалик ошнаси” “Қоратош” маҳалла оқсоқоли Қори аканинг баланд ишкомли ҳовлисига келиб, гап-гаштак қилиб кетарди.

Маҳаллакўмнинг ҳашамдор кошонаси (ҳозирги пайтга солиштирсак, оддийгина уй) дан тўрт хонадон берироқда каминанинг “ижара ҳовлиси” жойлашган бўлиб, атроф кўшнилар орасида унинг “худди шаҳар паркига ўхшаш турли-туман гулларга буркангани, ўртада фонтани ҳам борлиги” ҳақида таърифли гаплар тарқалганди.

Ҳатто Қори ака ҳам бир-икки бор кириб, ҳафсалангга балли, йигит, деб чиқиб кетган.

“Қоратош” маҳалласида бир пайтлар таниқли заргар кишига қарашли бўлган каттагина бу гўша

доим оғзидан ширин сўз аримайдиган, ҳаммаси шаҳардан “чет”га келин бўлиб тушган беш қиз, беш куёвнинг “пиру бадавлат онахони”га эридан қолган мерос жой ҳисобланиб, у бу ерга камдан-кам қадам ранжида қиларди. Ҳар келганда авваллари ўз ҳолига ташлаб, ойлаб қаровсиз ётадиган кенгина ҳовлига файзу барака кирганини кўриб, онахоннинг кўнгли равшан тортар, ҳаққимга дуолар ўқиб, мени алқарди.

Ҳовли этагидаги катта гилос дарахти остига дуррадгорчиликда қўли гул жияним Ҳакимжон томонидан келтирилган сержило ёғоч каравот ўрнатилган. Унга тўшалган гилам, кўрпачаларда бемалол ўн чоғли киши ўтириб, гап-гаштак қилса бўларди.

Атрофига райҳон, номозшомгул ва чиннигуллар экилган узун бетон йўлак орқали келинадиган, йилнинг эрта баҳоридан кеч кузигача салқин ҳаво аримайдиган бу жойнинг шундоқ ёнбошидаги то-вонхона – уйча ичида бир маромда қозон қайнаб, ўша ердан кобули шўрваннинг иштаҳани қитиқловчи ҳиди димоққа урилиб туради.

Бундай расида ҳаёту “тўкинчилик”нинг сабаби бор эди, албатта. Аввалдан кўпчиликка маълум бўлганидек, камина махсус мактабда чет тилидан дарс бериш билан бирга, “Қоратош”га қўшни Уйғур кўчаси муюлишида жойлашган академик театрнинг бош рассом ёрдамчиси ҳам эдим. Ундан ташқари, Ленин портретининг энг бозори чаққон пайт. Битта суратининг баҳоси катта-кичиклигига қараб, театрдан оладиган ойлигим (мен 156 сўм, Олим Хўжаев, Шукур Бурхоновдай артистлар эса 215–220 сўм олишарди) суммасидан 2-3 ҳатто, 4-5 ба-

робар ортиққа баҳоланиши ҳеч гап эмасди. Менинг бу борада ҳам ишим баравжлигини кўрган, жойлари жаннатда бўлгур устоз Чингиз Ахмаров ҳазилмутоиба билан баъзида “Бошқалар доҳийга бош эгиб, кунига бир марта салом берса, сен ўн марта тавоб қилсанг ҳам оз”, дея “насихат” қилардилар...

Шундан билиб олаверинги, “Пулинг бўлса – чангалда шўрва” деганларидек, тенгдошларим ичида энг “бойвачча”си ҳамда “кўли очиги” ўзим бўлгандан кейин, таниш-билиш дўстларга бағри очиклик ҳам шунга яраша-да.

Дарвоқе, ҳар ошиённинг унга файз, сурур бахшида этиб турадиган ўз сайроқи кушлари бўлганидек, кичкина бу масканга адабиётнинг қутлуғ даргоҳидан парвозга шайланган келиб-кетувчилар анчагина. Улар, яъни Рауф Парфи, Зоҳир Аълам, Дадахон Ҳасан, Эмин Усмон, Ёдгор Обид, Мухаммад Раҳмон, Асқар Қосимов, Абдулхай Носир (унда-бунда Эркин Аъзам, Усмон Азим ҳам келишарди) кабиларнинг бошини қовуштириб, шу ерга жамлаб, адабий гурунглар ўтказиб турадиган оқсоқол даврабошимиз Миразаз Аъзам эди.

Ҳатто, бир марта кейинроқ машҳур бўлиб, Абдулла Қаҳҳордай одам назарига тушган Ўткир Ҳошимовнинг “Чўл ҳавоси” повести кўлёмасини шу ерда муҳокама қилганмиз.

Бир куни университет газетасида босилган китобим ҳақидаги мақоласини кўтариб, Ҳамиджон Раҳмонов келиб қолди. Унинг ёнида жилмайиб, ўша, Миртемир домланикида ўқиган шеър оҳанги ҳамон ёдимда қолган йигит турарди. Каравотга таклиф этдим.

- У атрофдаги манзарага ҳайрат билан қараркан:
 – Бу ҳовли Сизникими? – деб сўради.
 – Йўқ, ижара ҳовли, – дедим.

Сурхандарёнинг Қумқўрғон қишлоғидан бўлган чаққонгина илашимли йигит Ҳамиджон ўқишдан кейинги вақтини шу ерда ўтказар, ҳовлининг “келди-кетдиси”, “омборчилик” вазифаси унинг зиммасида эди. (Бу йигит журналистика факултетини битиргач, анча вақт вилоят газетасида ишлаб юрди. У билан тез-тез кўришиб турардик.)

Ҳамиджон дастурхонга нон, мева-чева қўйди. Чинни косаларда қайноқ шўрва келтирди. Фонтанча сувига ташлаб қўйилган қовунни сўйди.

Меҳмон дастурхонга қўйилган нарсаларга унча хушламайроқ қараётганини сезган Ҳамиджон ўрнидан туриб, қаёққадир ғойиб бўлди.

Хуллас, улар газетада чиққан мақолани икковлари “ювиб” бироз кайфлари ошиб қолди.

Шу кеча-кундуз матбуотида тез-тез чиқиб турувчи ўз шеърлари билан номи анча оғизга тушиб, танилиб қолган “эски” танишим ёстиққа бош қўйганича пинакка кетди. Шу кеча меҳмоним бўлиб, тунаб қолди.

Кейин у онда-сонда ташриф буюрадиган, ҳатто “ҳалфана” масаллиғини алоҳида пакет қоғозида ўзи билан олиб келадиган бўлди.

Бир-икки марта уни бу ерда бўлиб турадиган “адабий гурун”га таклиф этиб кўрдик. Келмади. Ҳамиджонга “Майдакашлар билан тортишиб ўтиришга тоқатим ҳам, вақтим ҳам йўқ. Улар гурунгидан берироқ юрган маъқул”, деганмиш.

Негадир у Ҳамиджон билан “яқин” эди. “Бошқа”-ларни ёқтиравермаслиги шундоқ сезилиб турарди. Ҳар тугул мени ҳурмат қиларди.

Шубҳасиз, айниқса ёшлар орасида оғизга тушиб бораётган бу оташнафас шоир гурунгини олиб, теран маъноли шеърларини эшитиб, маънавий озуқа олиш ҳамда ундан завқланиш одам руҳини кўтарарди. Бироқ, дастурхонда пайдо бўлиб қоладиган шиша(лар) бўшай бошлаган сари суҳбат ҳам, шеърият ҳам ўз маза-матрасини йўқотиб борар, мен бир неча марта бунинг гувоҳи бўлгандим.

Назаримда, у ижод пиллапоялари бўйлаб юқорилаб борган сари ундан завқланишнинг ягона йўли – кайф-сафода деб, билар ва бунга қатъий ишониб қолгандай эди.

Ўзига ҳаддан зиёд бино қўйиб, ўзгаларни менсимаслик одати унинг баъзида “бехосдан” оғзидан чиқиб кетиб қоладиган гап-сўзларидан сезилиб қоларди.

Бир куни шу “Қоратош” маҳалласида Ғафур Ғулом таваллуд топганини, шоир киндик қони тўкилган ҳовли шундоқ йўл бўйида эканлигини айтгандим:

– Нима бўпти, оддий бир қофиябоз шоир-да. Унинг кўплаб шеърларини ҳозирги мактаб ўқувчиси ҳам ёзиши мумкин, – деганди, сал ширакайф бўл гани учунми, пинагини бузмай.

Айни шу пайт эшик қўнғироғи жиринглаб, Қори аканинг котиби бўлиб ишловчи йигит ичкарига кириб келди:

– Оқсоқолнинг уйларига Ғафур Ғулом нозик меҳмонлар билан келиб қолдилар. Шунинг учун тезда юраркансиз, – деб қолди.

Кутилмаган бу таклифдан ҳайрон бўлиб, ундан сўрадим:

– Тинчликми?

– Ҳа, тинчлик. Меҳмонлар соқолли, катта саллалари ҳам бор. Ҳиндистонлик шекилли. Таржимоннинг мазаси қочиб, келолмаганмиш.

Ҳамиджон менга ҳавас қилгандай жилмайиб қаради.

– Ана, кўпдан бери Ғафур Ғуломни бир кўриш орзусида юрардингиз. Тоғ пайғамбар олдига келмаса, тоғнинг ўзи у киши ҳузурда пайдо бўлади, деганлари шу бўлса керак.

Мен меҳмондан узр сўрагандай:

– Ҳамиджон ошга тайёргарчиликни кўравер-син. Сиз зерикмай ўтиринг. Мен тезда қайтсам керак. Кейин гап-гаштакни давом эттиримиз, – дея йигит орқасидан йўлга тушдим.

Худди ўша кунлар Панжоб адабиётининг йирик вакилларида бўлмиш ота-бола Гурбахш Синг, Навтеж Синглар Ғафур аканинг даъватига кўра Тошкентга меҳмон бўлиб келишган, Бешёғочдаги шоир хонадонида туришарди. Мен икки кунгина аввал бу ҳақда уларнинг таржимони этиб белгиланган таниқли ҳиндшунос олим, домламиз Наби Муҳамедов билан суҳбатлашиб, газеталардан бирига мақола ёзиб бергандим.

Қори аканинг ҳовлисига кириб келганимда, баланд ишком остидаги атлас кўрпачалар тўшалиб,

тўкин дастурхон ёзилган каравотда меҳмонлар билан шоир ўрталарида қизгин “мушоира” кетаётган экан. Ғафур ака форсий тилини яхши билишини эшитгандим. Маълум бўлдики, бу тилдан ҳиндистонлик меҳмонлар ҳам ҳаминқадар хабардор бўлиб, Шайх Саъдийданми ё Мирза Бедилданми Ғафур Ғуллом томонидан ўқилган байтнинг ҳар қаторидаги сўнги жумлаларга урғу берилганида, улар шавқ билан “ваҳ-ваҳ” дея, ўз ҳайратларини изҳор этиб қўйишарди.

Ниҳоят, хонадон соҳиби “Ўзимизнинг маҳалладан, Сизга бир марта айтгандим, ёзиб турадиган йигит”, деб мени Ғафур акага таништирди.

– Ҳе, бормисан, ука, бу меҳмонлар билан “тил-лашаман” деб, энка-тенкам чиқиб кетди. Аксига олгандай, анави таржимоннинг бетоб бўлиб қолганини қара- я! Қани, бир ҳунарингни кўрсат-чи.

Меҳмонлар билан дарровгина “тил топишиб” олдик.

Ғафур ака менга бир кўз ташлаб:

– Бало экансан-ку, йигит, – дея сўзида давом этди. – Анави, кечаги зиёфатда кўпроқ нўш тортиб юборганми, шундан бўлса керак, бирдан қорни “бураб” қолган тилмоч Набижонни сарғишдан келган ранг-рўйи ўзимизга ўхшарди. Сенинг кўринишинг, туришинг, бийрон тиллашишларинг эса... Илгари Тошкентнинг ҳов нарироқдаги Хадра майдонида манави меҳмонларга ўхшаб, ҳар куни эрталаб соқолига бир соат зеб берадиган шоҳона саллали ҳинд саррофлари бўларди. Мободо ўшаларнинг зурриётдан эмасмисан?

Шоир бу гапларни ҳазилнамо қилиб айтаётган бўлса-да, у киши билан биринчи бор рўбарў тур-

ганим учунми, аҳволимни тушуниб етган Қори ака жонимга оро кирди:

– Ғафуржон, бу йигит асли ўзимизнинг Намангандан! Ҳиндча билимни шу ерда ўқиб, ўрганган. Ҳозир мактабда шу тилдан дарс беради.

– Нима, ўша саррофлар Наманган қаердалигини билмаган дейсизми...

Ўртада кулгу кўтарилди.

Меҳмонлар гап маъносига қизиқиб, мenden таржима қилишни сўрашди.

Улар Ғафур аканинг инқилобдан кейин ҳам анча вақтгача мана шу ерга яқин жой – Хадра майдонини эгаллаган катта бозорда ўз мазҳабларига мансуб “сардар жи” – ватандошларининг дўконлари бор бўлиб, “рупия”да бемалол савдо-сотик қилишгани, буни шоир болалик пайтида ўз кўзи билан кўргани ҳақидаги ҳикоясини қизиқиб тинглашар, Навтеж соҳиб уни тез-тез дафтарга тушириб оларди. Бу мен учун ҳам бутунлай кутилмаган янгилик эди...

Суҳбат энг қизиб турган бир пайтда дарвоза олдида машина тўхтаб, ичкарига Наби ака кириб келди.

Икки меҳмон одатларига кўра хурсандчилик аломати – ёзилган кафтларини ҳаволатиб, у кишига қаратишди:

– Шабаш! Шабаш! Тандурусти! – дея олқишлаган бўлишди.

...Мен ҳовлига кириб келганимда Ҳамиджон ош-ни сузишга тайёргарлик кўрар, шоир меҳмоним кайфияти анча чоғ бир ҳолатда ўтирар, дастурхон четига думалатиб қўйилган шиша яримлаб қолганди.

– Қалай, Ғафур Ғуломдай шоирнинг ўзини кўролдингизми? Бундоқ, сўрашиб, мулоқот ҳам қилгандурсиз?

– Э, нимасини айтасиз. Суҳбатларини эшитиб, таржима қиляпман-у, ҳайратга тушаман. Ғафур ака бутун бир тарихнинг очилмаган саҳафаси экан. Яқинда мана шу ерда бўлган гурунгда у кишининг “Танланган асарлар”идан ўрин олган Қурбонжон додхоҳ Момо ҳақидаги катта мақоласини ўқиб, ҳар ким ўз фикрини билдирганди. Ўшанда “Бу Онахон Туркистоннинг қайғу ва алами. Катта китобга мавзу. Ҳали кўп асарлар яратилади”, дея бор гапни лўнда қилиб, Райф Пафи айтганди. Ғафур Ғуломнинг бугунги гаплари ҳам янгилик бўлди. Яқингача Ҳиндистон пули рупия ўзимизда муомалада бўлган экан.

– Совет давридами?

– Йигирма учинчи йиллар Совет даври ҳисобланса, ўша даврда-да! Кейин негадир йўллар беркитилиб, алоқалар узилган. Энди, мана бунга ишонаверинг, Ғафур Ғуломнинг ҳозиргина менга ёзиб берган дастхатли китоби, – дедим-да, қўлимдаги янги нашрдан чиққан “Шум бола” асарининг ички варағини очиб, меҳмонга кўрсатгандим, у йирик ҳарфлар билан ёзиб, шоир имзоси чекилган вараққа узоқ тикилиб қолди. Кўзига яқинроқ келтириб, ўқиб чиқди. Сўнг менга қаради:

– Қандай омадли одамсиз-а! Мана, китобингиз чиққанига бир йил бўляпти! Пулингиз кўп, шунинг учунми? Меникини эса, текшириб ётишибди. Менда ҳам пул кў-ўп! Ахир машҳур раиснинг ўғлиман. Мана, улар! – у бир даста пулни ён чўнтагидан чиқариб, кўрсатди, – айтинг сирини, тезроқ чиқа-

ришнинг йўли борми? Ё, одам оёғи етмас қирлар ичкарисида минг-минглаб отар қўйлари бор акаларимни чақирайми? Мана, Ғафур Ғулумдай одамнинг назари тушибди Сизга! Энди биз йўл-йўриғини билмаймиз, саҳройимиз-да...

Ҳамиджон ўчоқбошидан лаганда ҳовури кўтарилиб турган ошни олиб чиқиб, дастурхонга қўяркан:

– Ҳой, шоир, – дея кайфи ошиб, сал “қизишиб” қолган меҳмон ҳоврини босмоқчи бўлди, – бизам Сурхоннинг чўл-биёбонларида колхознинг қўй-қўзиларини боқиб, катта бўлганмиз. Лекин, биронта отаримиз, катта боғламли пулимиз ҳам йўқ. Бир амаллаб ўқиб юрибмиз, ошна. Шеърларингни давруғи баланд. Китобинг ҳам чиқиб қолар. Сабр қилсанг-чи!

– Сен ҳам шундай дейсан! Мени кимдан камчилик жойим бор? Мен ўз қадримни яхши биламан. Бошқалар ҳам билишини хоҳлайман. Бунинг нима си ёмон? – у бирдан мени қўли билан кўрсатиб, – Мен яхши биламан. Мана бу дўстимизнинг яқинда иккинчи китоби чиқади. Кўп ўтмай, учинчиси ҳам!.. Ана ундан кейин Союз аъзоси бўлади. Мен-чи... нима камчилик жойим бор?! Ҳамма ёзганларимни ўқияпти, мақтаяпти. Итнинг орқа оёғидай судралиб юравераманми...

Мен бир оғиз ортиқча сўз айтмай ўтиравердим. Ҳозирги пайтда бефойда эди. Ош ҳам совиб бўлди. Бир-икки қошиқдан едик, холос.

Бир пайт у ўрnidан турди:

– Чилонзордаги ижара уйимга кузатиб қўй, – деди Ҳамиджонга. Ва мен билан хайрлашмай ҳовлидан чиқиб кета бошлади.

Шунда бу одамнинг тушуниб бўлмас феъли борлигини англаб қолдим. Унда ҳасад туйғуси кўпроққа ўхшарди.

Кўп ўтмай, китоби чиқди. Ҳатто Ғафур Ғуломнинг назарига тушди. Тақризчилар унинг ижодига юксак баҳо бера бошладилар. Уюшма аъзоси бўлди. Кетма-кет асарлари босилди. Мукофотлар олди. Худди бир пайтлар ўзи орзу қилганидек, унинг қадри йил сайин сарбаланд бўлиб бораверди.

Ўзаро алоқаларимизга қандайдир совуқлик тушгандай эди. Ҳар кўрганда салом-алик қилишдан нарига ўтмасдик.

ҚЎНИ-ҚЎШНИЧИЛИК

1970 йилнинг бошларида Тошкентнинг “Марказ-1” мавзеида янги “Ёзувчилар уйи” барпо этилиб, менга ҳам бошпана беришди.

Ҳозир анча обрў-эътиборга молик, ҳукуматнинг назарига ҳам тушган шоир танишим Чилонзордаги торгина, квартирасидан тўрт хонали ёруғ ва шинам уйга кўчиб келди. Каминага “сўққа бош”лиги сабаб бир хонани раво кўришганди. Ҳар қалай ижара эмас, ўз уйинг бўлганига нима етсин!

Энди мендан икки қават пастда турадиган қўшним билан алоқаларимиз анча самимий, дўстона тус ола бошлади. Албатта, бу тоифа, элга таниқли кишиларнинг айримларида ўзига хос инжиқликлар бўлади. Унинг ҳадди сиққанидан қиладиган “эркаликлари”ни кўтаршга тўғри келади.

Бир пайтнинг ўзида енгил машина сотиб олгандик. Ярим йилга етмай қаттиқ маст ҳолда уни бошқариб, “авария ҳолати содир этгани учун” ҳайдовчилик гувоҳномасидан маҳрум қилишди. “Юқори”дан аралашганлар бўлди, иш битмади. Шундан кейин ҳамқалам қўшнимнинг қаерга деса, кетаверадиган беминнат шоферига айланиб қолгандим. Қашқадарёдаги Некўз қишлоғи-ю, Самарқанддаги акалариникига, яна аллақаерлар дейсизми... биз бормаган жойлар қолмаган... Айниқса, Сурхон воҳаси бўйича област газетасининг “махсус мухбири” бўлиб ишлаётган Ҳамиджон Раҳ-

моновнинг она қишлоғидаги атрофи очик, кенгинна, бироқ йил қурғоқчилик келгани учунми, дарахтларнинг кўпи қуриб, ўт-ўланлар қовжираб ётган ҳовлисига кириб келганимиз заҳоти кўнгли анча нозик, хашамни ёқтирадиган шеригимга бу жойлар маъқул тушмай, қайтамиз, деб қолади, деган ўйда эдим. Ваҳоланки, бўйра, унинг устидан кигиз тўшалиб, тоқча деворлари лойсувоқ қилинган кенгина дахлиз ичкарасидаги уй меҳмонга маъқул тушиб қолди. “Бор экан-ку, ўзимизнинг эски удумда қурилган бундай уйлар”, дея тўрдан жой олди.

Аввалдан хабардор эканларми, зум ўтмай Ҳамиджоннинг таниш-билиш, яқин оғайнилари ёпирилиб келиб қолишди. Улар ичида мактабда бирга ўқишган собиқ синфдошлари ҳам бор эди. Семизгина кўчқор сўйилди. Машҳур шоир шарофати биланми, ҳовли гавжум бўлиб кетди. Айниқса, дастурхонга файз кириб, унга қўйилган ичкиликларнинг мўллиги-ю, хилма-хиллигини айтмайсизми. Қорнига ярим ялонғоч ҳинду аёлининг сурати туширилган ёрлиғи бор “Портарика роми” ни биринчи кўришим. Меҳмон шоир ҳам шундан ҳайратлангандай, шишани қўлига олиб, “қорни”даги суратга бир зум кўз ташлаб қўйди.

Шундай олис бир чеккадаги қишлоқни шаҳарларда ҳам камёб ҳисобланувчи бу тур “махсулотлар” таъминоти билан жиддий шуғулланувчилар борга ўхшарди.

Меҳондорчилик яқин-атрофдан, ҳатто тумандан келиб-кетиб турган “мухлислар” билан нақ тўрт кунга чўзилди. Шу кунлар ичида ҳурматли шоирнинг “вақти бўлмай” қаерлардадир белгиланган иккита “учрашув”ни ҳам қолдиришга тўғри келди.

Ҳар тугул Ҳамиджоннинг анчага чўзилган меҳмондорчилиги тинч-тотувлик, дўстона хайр-маъзур билан тугагани. Энди бу ёғига минг чақиримча йўл босиб, уйга қайтиш азобини ёзмай қўяқолай.

ЯХШИЛИК ВА ЁМОНЛИК

“Қўшним”нинг бугунги китобларга нисбатан қилган “шаккоклиги” ҳамда кайф устида бехосданми, “яхшилиқ”ни ҳам ғайрликка менгзаб айтиб юборган сўзлари унинг “хизмати”ни қилиб, ўзим гувоҳи бўлган кўпдан-кўп воқеаларни кўз олдимда гавдалантириб юборди.

“Юқори”нинг “эркаси” бўлганлиги учунми, уни меҳмонга чақирувчи казо-казолар кўп бўларди. Бироқ, дастурхон устида “ўйиндан ўқ чиққач”, нима қилишини билмай, она сути оғзига келтирилган мезбон иккинчи маротаба бундай “бемаънигарчилик”ни қилмасликка онт ичарди. Ўзим бунинг кўп гувоҳи бўлганман. Ҳеч ким унга қаттиқроқ гапиролмасди. Гапириб, обрў топмаслигини ҳамма биларди.

Лекин, тўйтепалик яқин “адаш” шоир оғайниси бўлиб, тез-тез, ҳовли боғдан деб, мева-чева келтириб, уни йўқлаб турарди. Шу йигит қўшним билан бемалол “сен”лашиб, пайти келса “баландроқ” туриб гаплаша оладиган, афтидан ўзига ишонган чапанитабиатроқлар тоифасидан эди. Бир неча бор қўшнимнинг “попугини пасайтиб”, шаштидан тушириб қўйганини гувоҳи бўлганман. Яна у “адаши” билан гурунг қилиш “меъёри”ни яхши англаб, унинг милтиллаб турувчи икки кўзи пирпирай бошлагач, дарров ўрnidан туриб кетиб, “бўлди, энди бу ёғига сен билан гаплашиб бўлмайдди, омон қол” дерди-да, этагини қоқиб, жўнаб қоларди.

Бир воқеа рўй берди-ю, улар буткул юз кўрмас бўлиб кетишди.

Ўшанда тўйтепалик “адаш”нинг янги чиққан китобини “ювиб” анча вақт ўтиришди. Бирдан хонадон эгасининг кўзлари ҳали пирпираш даражасига етмаёқ, “феъли” айниди; ўзининг ягона шоир, бошқалар ҳаммаси “лўттивоз, ҳаваскор” эканлигини айтиб, “даҳо”лик даъвосини бошлаб юборди. Бир маҳал онда-сонда “сен яхши шоирсан” деб бағрикенглик қилиб қўядиган меҳмон оғайнисига ҳам бошқача қараш қилиб, шундоқ ёнида турган унинг китобини мижиқ-лагандай, варақлаб кўрган бўлди-да, “бу ерда нималар ёзилган ўзи? Шеър деб, ҳар нарсани бостираверар экансан-да! Сенам ўзингни шоирман деб юрганинга ҳайронман! Б-бу, бу китобинга би-иласан-ми... нима қилишим мумкин. Сарғайган афтингни бужмайтириб, қарама менга, устимдан кулаётгандай... Ишонмайсан-а... Мен ҳақиқий шоирман. Чидасаларинг шу! Чидаймай ҳам кўрларинг-чи... Шунинг учун бундай китобчаларингга тупуришим мумкин. Мана-мана...” У кутилмаганда оғзидаги сўлагини китоб устига сачратди. Меҳмон ўзини тутолмай, ўрнидан сакраб турди. “Китобни ҳаром қилдинг!” Сўнг “Ҳа, сен шоирсан, катта шоирсан. Лекин, шайтон ҳам барчанинг ақл-ҳушини олиб, бузғунчилик қилавергани учун жаннатдан ҳайдалгунча сенга ўхшаш катта шоир бўлган. Сен унданам ёмонроқ иблиссан”, дея хонадан чиқиб кета бошлади.

“Дўсти” унинг орқасидан “Ҳали шу ҳақоратларинг учун жавоб берасан. Рано Ҳабибовнага айтиб, ўзинг билан уруғ-аймоқларингни ҳам йўқ қилдириб ташлайман”, деганича қолганди.

Иккинчи воқеани эслаш мен учун анча оғир. Бир куни Уюшмада раис котибаси бўлиб ишловчи, ҳаммага бирдек очилиб-сочилиб қиладиган муомаласи билан кўпчилик ҳурматини қозонган, ҳатто, кўнгли очиқлигидан ўзига яқин тутадиган кишилардан “идоравий сир”ни яшириб ўтирмайдиган Барнохоннинг саволига ҳам аниқроқ жавоб беролмаганман.

Ўшанда бошлиқ юбилейини нишонлаш учун кенг қўламли тайёргарлик кетарди. Албатта, бу хил тантана элга “ош бериш”сиз бўлмайди. Котиба таклиф этиладиганлар номини айтилгандай рўйхат қилиб, раис олдига олиб киради. Унинг кўзи биринчи варақдагилар орасида менинг номимга тушиб қолади-да, “Бу кимса нима қилиб юрибди бу ерда?” деб, қизил қалам билан шартта ўчириб ташлайди.

Бундан фаромуш бўлган котиба охир мендан сўради:

– Сиз у кишига нима ёмонлик қилгансиз? Яна, нима учун, Эркин ака Воҳидовдай одамни ҳам унча ёқтиравермайдилар?

– Эркин ака учун бир нарса айтолмайман-у, Барнохон, мен бир пайтлар яхшилик қиламан деб, ўз бошимга бало орттириб олганимни айниқса, шу кунларда тушуниб етяпман. Ҳамма жойдан номим ўчириляпти. Лекин, қилган яхшилигимдан афсусда эмасман. “Оши бошида” қолсин-у, майли, менсиз ўтадиган юбилейлари кўпаяверсин, – дегандим унга жавобан.

“Маликушшуаро” мартабасидаги одамнинг бугунги айтган гаплари, айниқса “хомтамалик қилмай кўяқол”, дегани юрагимга урилган тигдай бўлиб

санчилди. Бир пайтлар, Ўзбекистоннинг фахрли ва энг машхур, ёши улуғ шифокорларидан бири ҳисобланувчи ҳурматли отахоннинг насиҳатомуз қилиб айтган сўзларига амал қилиб, индамай келардим.

Энди эса, “Пичоқ бориб суякка етгач...” яна бир “нохушлик” баёнини айтиб ўтишга мажбурман.

Балки бу кимларгадир ёқмас! Ўша, “кечирувчан” бўлишликни доим уқтириб турадиган валломатлар бир лаҳзагина ўзларини менинг ўрнимда қўйиб кўрсинлар-чи...

Бу воқеа етмишинчи йиллар ўрталарида, сўнги куз ойининг охирлари совуқ одатдагидан қаттиқроқ келиб, ҳаммаёқни ўз ҳукмига олиб турган аёзли кечалардан бирида содир бўлганди. Мен машинани ташқаридаги майдонча четида қолдирдим-да, ичкарига кирдим. Вақт алламаҳал бўлиб қолган, лифт ишламас, бу ҳам етмагандай, доим катта эшик ёнбошидаги мўъжазгина ўз хонасида ўтирадиган “лифтёр-қоровул”лик вазифасига масъул Вера Николаевнанинг қораси кўринмасди.

Зиналар бўйлаб юқорига кўтарилдим-у, олтинчи қават яланглигида нимталанган гўшт бўлаклари сочилиб ётгани, улардан катта бир суяк лифтнинг икки эшиги орасида туриб қолганига кўзим тушди. Нарироқдаги кўшним хонасининг эшиги ярим очиқ ҳолатда эди.

Дарров эсимга тушди: ҳар ойда бир-икки марта Воҳа, яна аллақадан бутунлигича сўйилган қўй танаси шоир хонадонига мунтазам келиб турар, уни уй бекаси нимталаб, баъзан ортганини бизга ҳам чиқарарди.

Тўғри, ҳар бир хонадонда нимадандир тушунмовчилик орқасида жанжал чиқиши табиий ҳол. Бироқ, кўшнимнинг қаттиқ мастлик пайтида кўтариб турадиган жанжали “бошқачароқ” бўлар, баъзида рафиқаси бизниқидан бошпана топар, ҳатто “қишлоққа кетиб” қолган пайтлари ҳам бўларди.

“Бу сафаргисига гўштнинг нима алоқаси бор?” деган ҳаёл билан суюқни бир амаллаб, тортиб олгандим, лифт эшиклари тарақлаб ёпилди-да, “ишлаб” кетди. Бундан беҳабар тинчимас кампир кўшни “дом”ларнинг қайси биридадир яшайдиган устани чақириб келишга кетган, шекилли.

Нимталанган гўшт бўлаклари оралаб ўтиб, қия очиқ турган эшик қанотларига кафтим билан уриб кўрдим, кўнғироқни босдим, ҳеч ким жавоб бермади. Ичкарида ҳам бесарамжонлик. Бирон инсон зоти кўринмасди.

Рафиқам гўшларни йиғиштириб, сирли идишга солди. Яхшилаб чайиб, кўшнимизнинг ғириллаб ишлаб турган катта “Днепр” холодильникниги ичига жойлади.

Унгача мен телефон орқали “Талабалар шаҳар-часи”даги “Маданий-оқартув техникуми”-да ўқиб, ўша ердаги талабалар ётоқхонасида яшайдиган келиннинг жияни Амир билан боғланмоқчи бўлдим. Лекин анча кеч кириб, навбатчи ҳам ухлаб қолганми, ҳеч ким жавоб бермади.

Эшикнинг калити йўқ эди. Зичлаб ёпиб қўйдик. Ким ҳам кирарди. Кампир Вера Николаевна тушмагур ўта қаттиқ қўл. Амир дастлаб келган пайтлар ҳужжатини текширавериб, безор қилган.

Барибир ҳар куни кўз-кўзга тушиб турадиган ҳамсояннинг уйи очиқ-сочиқ ётганидан хавотирга

тушаркансан. Кечаси икки-уч марта уйғониб, ундан хабар олиб қўйдим.

Ниҳоят, иккинчи куни кечга томон ётоқхона на-вбатчиси гўшакни кўтариб:

– Амир хонасида йўқ. Жавоб сўраб, янгаси билан қишлоққа кетган, – дея жавоб қайтарди.

Хонадон соҳиби, шоир қўшнимдан ҳам ҳеч қандай дарак йўқ эди. Танишларидан бировининг уйида “нўш” уриб ётганмикан! Унинг бунақа баъзи “яқин”ларига қилиб турадиган “эркалик” одатлари ҳали ҳам қолмаганлигини яхши билардим.

Бирдан, ёшлар нашриётида ишловчи Носир ака Фозилов эсимга тушиб, телефон рақамини тердим.

У киши:

– Ҳа, шоир! – деди-да, саволимга қисқагина жавоб қайтарди. – Қўшнинг бизникида “қўноқ”да эди. Зерикди шекилли, бир айланиб келай деб, чиқиб кетганича ҳали қайтгани йўқ. Балки, уйига бориб қолар.

Соат кеч ўн бирлардан ўтганда, кетма-кет қўнғироқ чалиниб қолди.

Эшикни очдим-у қоровул аёлнинг ҳаяжонли сўзларини эшитдим:

– Там, в арике Ваш родственник мёртвий лежит!

Бундай пайтларда шифокорлар ўзларини қандай тутишни яхши билишади. Рафиқам шоша-пиша керакли асбоб-ускуналар жомадончаси билан тахмонда турган иссиқ адёллардан бирини менга тутди, иккинчисини ўзи қўлтиқлади. Кампирнинг орқасидан чопдик.

Чинданам, консерватория биноси қаршиси-даги кичкина темир чархпалак ўрнатилган, устини муз қоплаган бетон ариқда узала тушиб қўшнимиз

ётар, унинг туфлисиз бир оёғини шим почаси аралаш муздай сув ювиб турарди.

Нимжонгина гавдани осонгина тепага олиб чиқдик. Томирлар уришини текширган рафиқам жонсизликданми ёки мастликданми, эс-хушини йўқотганданми, қимир этмай ётган қўшнини аделга ўраб-чирмади, тезда боши, бели ва оёқ томонидан қўлтиққа олиб кўтарганча уй томон чопдик.

Лифтга бир амаллаб чиқараётганимизда инқилиган овоз эшитилди.

Рафиқам юзида “хайрият” дегандай, мамнунлик аломати пайдо бўлди.

Ўзи бош врач ўринбосари лавозимида ишлайдиган район марказий поликлиникасининг “Тез ёрдам” навбатчилик бўлимига кўнғироқ қилиб, вазиятни тушунтирди. Вақт тиғизлигини айтди..

Унгача мен анча кеч бўлиб қолганига қарамай, шундоқ яқингина, “Болалар дунёси” уйлар мажмуасида турадиган ТошМИнинг тиббиёт ҳам адабиёт илмидан яхши хабардор профессор домлаларидан, институтнинг “Медик” газетасига муҳаррирлик қилувчи Отаулла Оқилов хондони эшигини қоқиб бордим. У киши ўзини қўшнимнинг яқин мухлисларидан деб биларди. Апил-тапил кийиниб, орқамдан йўлга тушди.

Бемор ҳали ҳам хуши бор-йўқ аҳволда бўлиб, зудлик билан етиб келган навбатчи шифокорларнинг хатти-ҳаракатларига қарамай, тана ҳароратида ўзгариш сезилмасди.

Тиббиётчилар таъбири билан айтганда, бу ўта хатарли ҳолат ҳисобланарди.

Отаулла ака иккимиз, гарчи бемаҳал бўлсада, катта кўчанинг нариги томонидаги қўшни “дом”-

лардан бирида турадиган Тошкент Тиббиёт институти ректори Комилжон Зуфаровни (ўзбек тиббиёти соҳасида янгилик яратган бу олим ҳақида Отаулла ака билан ҳамкорликда ёзган катта мақоламиз салгина олдин “Гулистон” журналида босилиб чиққанди) бу нохуш ҳодисадан хабардор этдик.

Бир соатга етиб-етмас вақт мобайнида ўз соҳаси бўйича энг тажрибали шифокор мутахассислар етиб келишди. Унгача бемор “кризис” ҳолатидан чиққан, анча ўзига кела бошлаган эди. Муолажани давом эттириш учун уни институт шифохонасида тайёрлаб қўйилган махсус палатага олиб кетилди.

Эртасига эрталаб рўй берган бу воқеадан ёзувчилардан доим кўз-қулоқ бўлиб турадиган, зарурат туғилиб қолса, улардан ҳеч қачон қўлидан келадиган ёрдамни аямаслик одатини устоз Абдулла Қаҳҳорнинг “шахсий шифокори” бўлиб ишлаган пайтдан буён давом эттириб келаётган, ўз касбининг фидойиси Шабот ака Хўжаевга етказдим. Дарвоқе, у киши ҳам яқин қўшнимиз эди. Домла тезлик билан бемор ётган палатага кириб келди.

Даволовчи шифокорлар беморнинг “Касаллик тарихи” баёнини кўпни кўрган устозга маълум қилишди. Шундан сўнг Шабот ака ректор Комилжон Зуфаров билан алоҳида хонада маслаҳат гурунги ўтказиб, муолажа ишларига масъул этиб тайинланган уч кишига, жумладан каминага ҳам, ҳар хил гап тарқаб, шоир, қолаверса, адабиётнинг Қаҳҳорона намоёндалари шаънига соя тушмаслиги учун “Касаллик” сабаби “Бемор қаттиқ шамоллаган ҳолда касалхонага олиб келинди” деган сўзлар билан бошлаб, шу асосда муолажани давом эттириш зарурлиги ўқтирилди.

Шунда Шабот ака қўли билан мен томон ишора қилиб:

– Бу хизмати учун тақдирланиши лозим эди-ю, майли, кўпчилик меҳрини қозонаётган бир шоирнинг ҳаёти ҳар қандай тақдирлашларлардан ҳам юқори эканлигини унутмаслик керак, – деб қўйди.

Бир неча кундан сўнг қўшним “шамоллаш” касалидан фориғ бўлиб, уни уйга олиб кетишга ўзим келдим. Отаулла Оқилов даволовчи шифокор билан бизни кузатаркан, машинага ўтираётган қўшнимга мени кўрсатиб:

– Қўйилган ташҳисларга кўра, ҳаётингиз қил устида турган бир пайтда, мана шу ҳамсоянгиз ва унинг рафиқаси, яъни бизнинг ўқув даргоҳимизда таҳсил олган шифокоримиз биринчи зарур тиббий ёрдамни кўрсатиб, устоз Шабот Хўжаевич айтганлариларидек, катта мукофотга лойиқ иш қилишган. Бу мукофот шоирона тил билан айтганда, Сизга туҳфа этилган – катта ҳарфлар билан ёзилувчи Ҳаёт! – дея ўз табиатига хос эҳтиросли сўзини айтди-да, қўшиб қўйди, – шуни унутманг, ука!

Ҳиндларда “Номарднинг ҳиммати – бошингни ёрар” деган ҳикматли сўз борлигини эшитганман. Шунга кўра, мен бирон кимса томонидан кўрсатиладиган ҳар қандоқ “ҳиммат”га асло мухтож эмасман. Кераги ҳам йўқ.

Бироқ, баъзида яхшилик билан ёмонлик тўқнашган жойда кўпчиликнинг бепарволигидан иложсиз, нотавон аҳволга тушиб қолганинг одамга алам қиларкан. Ана шундан сўнг, устозларнинг оқилона берган маслаҳатларига ҳам шак келтиришга мажбур бўлиб қоларкансан.

ХУДБИНЛИК ГИРДОБИ

Қўшнимнинг бу даражада ғазаби жунбушга келишининг ўз сабаблари бор эди, албатта. У шеърият осмонида бир ўзи порлоқ юлдуз бўлиб порлаб туришни истарди. Бунга ўзим кўплаб гувоҳ бўлганман, бошқаларга ҳам яхши маълум.

Аммо, мен шеъриятимиз фахри ҳисобланувчи бир-биридан беқиёс икки навқирон, порлоқ юлдузни ёнма-ён чарақлаб туришини жуда-жуда истардим. Ва бунга кўп ҳаракат қилиб кўрдим.

Қўшним баъзида мени ўзига яқин тутиб, “сен барибир ишончли дўстимсан” деб қўядиган кунларнинг бирида шундай дедим:

– Ораларингда талашадиган ота мерос мулк бўлмагандан кейин, келинг, икковларингиз бир дастурхон атрофига ўтириб, дилкушо суҳбат қилиб олинглар... Биласиз, доим Саид Аҳмад ака, Ўткир Ҳошимов, Эркин акалар билан Водийга сафар қилганимизда орамизда ўрнингиз йўқлиги билинади. Сиз ён қўшним, Эркин ака яқин акам. Икковингизга хизмат қилиш бошқача-да!

Гапим унга маъқул тушди.

Ҳатто:

– Тўғри айтасан. Орамизда талашадиган нима ҳам бор? – деб қўйди.

Бу “янгилик”дан бир қават пастда турадиган ҳамсоям Уюшма партия ташкилоти секретарининг ўринбосари Эркин Носировни хабардор этиб;

– Ўзингиз ҳам “ярашув” дастурхони устида иштирок этасиз, адашингиз рози бўлдилар. Мана шу келаётган жума куни кечки пайт бизникида ўтирамыз, – дедим.

Эркин ака анча босиқ, мулоҳазали одам эмасми:

– Яшин домла амалга оширолмай келаётган ишни сен уддалай олармикансан! Ниятинг яхши-ю, иш қилиб, уялиб қолмасанг бўлгани, – деб қўйди.

Чиндан ҳам шундай “уятли” ҳолат юз берди. Қўшним айтилган вақтда чиқавермади.

Телефон қилгандим, уйдагилардан:

– Нурали Қобул билан ҳозиргина кимнингдир туғилган кунига кетишди, – деган жавобни олдим.

Алламаҳалгача икки Эркин ака билан учовлон чақчақлашиб ўтирдик. Олтинчи қаватдан чиқиши лозим бўлган меҳмон номини тилга олиш ҳеч кимнинг ҳаёлига келмади ҳам.

Барибир одам яхши умидлар билан яшайди. Вақт ўтган сари гина-кудуратлар унутилади.

Тўнғич фарзандимизнинг беш ёшга тўлган куни эди. У ёз ойлари кўпроқ Эркин ака ҳовлиларида бўлар, қизлари қаторида эди. Туғилган куни билан табриклаб, Эркин ака, келинойи келиб қолишди.

Қўшним уйда экан, меҳмонлар келишганини айтиб, таклиф қилгандим, албатта чиқаман, деди.

Анча вақт ўтди ҳамки, дарак бўлавермагач, яна ўзим пастга тушдим.

Кимдир бирров келиб кетган шекилли, дурустгина кайфи бор.

– Менга қара, ука, – деди у мастона кўзлари билан ғалати қараш қилиб, – бунақа ўртакашлигингни қўй! Аканг келган бўлса, келгандур. Хў-ўш, нима

бўпти? Қуллуқ қилиб, кап-катта бошим билан мен чиқайми? У ҳамма қатори бир шоир! Ҳадеб уни мен билан тенглаштираверма... Кейин, ҳалигинақа... сиёсий қарашлари ҳам анча шубҳалироқ... Абдулла Қаҳҳор бўлмоқчи шекилли... Майли, гап-гаштакни ўзларинг қилавер. Нормуродни биласанми, ҳў, цекада ишлайдиган... Ўша келганди, пича гурунглашдик. Сал мазам йўқроқ.

Эртасига якшанба куни азондан “Ёзувчилар уйи” биноти бўйлаб, ваҳимали гап тарқади; шоирни кўролмайдиган ҳасадгўйлардан бири кеча кечаси келиб, унинг олтинчи қаватдаги олди очиқ балконига қандайдир таблеткалар сочиб кетибди. Докторлар келиб, текшириб кўришса, вишшиллаб, заҳарли буғ чиқарибди... Қўшним милицияга ариза билан мурожаат қилибди, Рано Ҳабибовнанинг шахсан ўзи бу “иш”ни назорати остига олганмиш.

“Миш-миш” уч кунча давом этди-ю, тезда барҳам топди. “Айбдор” аниқланмади. Лекин, кимга ишора эканлиги айрим одамларга маълум эди.

“Ўзбекистон маданияти” (ҳозирги Ўзбекистон адабиёти ва санъати) газетасида таниқли мунаққид олимнинг “Ҳаётбахш дарёлар” номли мақоласи эълон қилинди. У адабиётимизнинг фахри бўлиб қад тиклаётган кўпчиликка маълум ва машҳур икки шоиримиз ҳақида ёзилган бўлиб, бири Амударё бири Сирдарёга қиёсланган, рамзий ташбеҳлар асосида улар ижоди нозик дид билан юксак савияда таҳлил этилганди. Ҳузур қилиб, ўқиб чиқдим-у, газетани олиб, кўшним олдига тушдим.

У мақолага югурик бир кўз ташлаб чиқди-да, юзлари жиддийлашиб, столи ёнидаги телефон рақамини тера бошлади:

– Кимсан? Бош редактор шу ердами? Йўқ!.. Ҳа, майли, кейинроқ ўзим гаплашиб қўяман.

Сездимки, қўшним мақоладан ранжиди. Шубҳасиз, ўзини кимга тенглаштирилгани боис, редакторнинг асабини анча-мунча эговламоқчи...

Мана шундан сўнг, бу “икки дарё” бутунлай бирига тескарилиги, улар ҳеч қачон бир-бирини тўлдириб, ҳамжиҳатлик билан оқа олмаслигига кўзим етганди.

Дарвоқе, бесамар кетган менинг урунишларимдан сўнг ҳам обрў-эътиборли кишилар томонидан бу икки дарёни бирлаштиришга ҳаракат бўлди. Яъни, Эркин Воҳидовнинг 70 йиллиги (Фарғона ва Олтиариқдаги шоирнинг ўзисиз ўтказилган юбилейдан сўнг) камтарона суратда (таклифномаларнинг анчагинаси тарқатилмай) миллий давлат академик драма театри биносида ўтказилаётган пайт, таомилга кўра Уюшма раиси табрик нутқи сўзлаб, юбиляр шаънига анча-мунча мақтовли сўзлар ҳам айтиб юборди. Бу шу тадбирни фаолларидан бўлган адабиёт ва санъатнинг бир гуруҳ жонкуярлари эътиборини дарров ўзига жалб этиб, улар икки шахс орасида дўстлик-биродарлик ришталарини боғлашдай савобли ишни амалга ошириш пайти келганини англаб қолдилар.

Театр директори, таниқли артист Ёқуб Аҳмедов ўз хонасига 10–15 кишига мўлжилланган дастурхон тузади. Тадбир “ҳомий”лари тантанали кеча тугагач, эл эъзозидаги шоирларни шу ерга таклиф этишди.

Қадаҳлар кўтарилиб, улар шаънига кўп яхши гаплар айтилди. Сарпо кийдирилди. Бу ўтириш “айб-

дорлари” ҳам яйраб, лутфи карамли сўзлар айтиб, бир-бирларини бағирларига олиб, суратга тушдилар. Кўпчилик бу дўстона яқинликни қарсақлар билан қутлади.

Ўтириш тугагач, ҳатто юбиляр машинасига суяб, ўтқизиб қўйилган Уюшма раҳбарини уйига элттириб ҳам қўйди. Ўпишиб, дўстона хайрлашдилар.

Шундан кейин, мен биламанки, Эркин ака икки-уч бор телефон қилиб, шоирдан ҳол-аҳвол сўради, уйига, дўстлари билан бўлиб турадиган гап-гаштакка таклиф этди. Лекин у бирон марта ҳам келмади

Ҳатто, Чорбоғ дала-боғида ёзилган “Саид Аҳмадча бир чўқим ош” дастурхонига ҳам...

Охир-оқибат икки шахс муносибатларини илиқлаштиришга қаратилган навбатдаги хатти-ҳаракатлар яна ўз-ўзидан барҳам топиб кетди.

Менимча, қўшним юрагини ўртаётган яна бир нарса бор эди. Яъни, бизлар “Олтин девор”ни Покистонда саҳналаштириш ҳақида ўйлаб ҳам кўрмаган бир пайтда киночилар унинг қаламига мансуб соҳибқирон Амир Темур ҳақидаги драма асосида филм сценарийси ёздилар. Ҳукумат томонидан катта маблағ ажратилди. Нимагадир филм Ҳиндистонда суратга олинадиган, киногуруҳ жамоаси билан шоир акахон ҳам бир ярим ойлик “ижодий жараён”да иштирок этадиган бўпти. У кишига шахсий таржимон бўлиб боришни мендан илтимос қилишди. Гўё Шуҳрат ака Аббосов менинг у ердаги артистлар, хусусан Раж Капур болалари билан «яқинлигим»ни, каттароқ роллардан бирига уларни ҳам жалб этишим мумкинлигини айтганмиш. Айни

ўша пайтлар “Ойбек изидан” Покистон бўйлаб икки ойлик сафарга тайёргарлик кўраётгандим. Унинг устига, собиқ қўшнимга ҳаммоллик қилишга кўзим учиб тургани йўқ эди.

Ўз ўрнимга бир пайтлар мактабда мендан сабоқ олган “ҳиндшунос” ўқувчи шогирдларимдан бирини тавсия этдим. Бечора қиз узоққа чўзилган “таржимонлик”дан суроби тортилган ҳолда қайтиб келди.

Маълум сабабларга кўра, кўп сарф-харажатлар эвазига тасвирга туширилган буюк саркарда ҳақидаги илк филм муваффақиятсиз бўлиб чиқди. Сабаби, «арзимас пул учун ҳинд киноактёрлари унда иштирок этишни истамаганлигида» дегувчилар ҳам йўқ эмас. Уни кичик “доира”лардагина намойиш этилди, холос.

Шундай бир пайтда Уюшма раиси шубҳасиз, “Олтин девор”нинг Покистондаги муваффақиятларидан хабардор, кўз-қулоқ бўлиб тургани аниқ.

Ҳар қандай одамга ҳам алам қилади-да!

ТАЪҚИБ АЛОМАТЛАРИ

Орадан бир ҳафта чамаси вақт ўтиб, Мустафо оға қўнғироқ қилиб қолди. Айтишича, улар ўтирадиган стол устидаги юпқа елим “ойна” остида “Уюшмага кириши таъқиқланган” иккита сурат пайдо бўлиб, улардан бири мен эмишман.

– Шеригим ким экан? – деб сўрадим.

– Анави, Зоҳир Аълам дегани экан. Тушунмайман, нимага бундай... Лекин, Сиз келаверинг, доим дарвоза очиқ.

– Жуда боришга ҳам кўзим учиб тургани йўқ. Вақтим тиғиз. Бошқа томони ҳам бор: Сиз яна битта “Петросян” билан жанжаллашиб, ишдан кетиб қолишингизга сабабчи бўлишни истамайман, Мустафо оға!

Чиндан ҳам номларимиз “қора” рўйхатга тушиб, хориждан келмасимиздан аввалроқ ўчира бошланган эканми, бизнинг кўп чеккан заҳматлар эвазига амалга оширган озми-кўпми, адабиётимиз тарғиботига оид қилган хизматларимиз ҳақида, ҳеч қаерда, на матбуотда, на телерадио орқали кичкина бўлса-да, бирон хабар ҳамон тарқатилмай келарди. Бунинг сабаби нимада эканлигига қизиқувчилар бор эди.

Биздан сўрашарди. Лекин, аниқ бир жавоб айтишни ўзимизга эп кўрмасдик.

Ҳукумат идорасида нуфузли лавозимда ишловчи, ҳар доимдагидек барчанинг диққат-эътиборида

бўлган Эркин акадан қандайдир муносабат кутардик. Камтарлик қилибми, у киши бепарво эдилар. Баъзан менга “Ҳа энди, вақти келиб, ёзиб қолишар. Бундай хабарлар қанчалик “пишиб етилса” шунча аҳамиятли бўлади”, дердилар ҳазилга мойилроқ қилиб.

Бунинг тагида юз йилча муқаддам шоир ёзган:

*“Мулки Ҳинду Марфдин келсам
топардим эътибор,
Шул эрур айбим, Муқимий,
мардуми Фарғонаман”, –*

деган ботиний нидо йўқмикан, деб ўйлаб қолардим.

Яна, ўзимча чодирхаёлликка бериламан: агар Эркин ака ўрнида бошқаси бўлганда борми... Устод Садриддин Айний “Бухоро тарихига оид “Эсдалиқлар”ида ёзган “Амирнинг дахлсиз калваччалари”га ўхшаб, бошини тирнаб, яра-чақа қилиб, ҳаммаёққа аюҳаннос солган бўларди. Шунча қилган меҳнатимни ҳукумат қадрламади, дея чет элларгача оҳ-воҳини тарқатарди.

Биз билан “матбуотчи”лардан ҳеч ким “қизиқмас”, кўнгил учун “суҳбат”га ҳам чақиримасди.

Фақат “Олтин девор” кўйилишидан анча аввалроқ “Ойбек изидан” бир неча маротаба Покистоннинг “гадойтопмас” олис манзилгоҳлари ҳам қолмай кезиб чиққанимдан яхши хабардор устоз Озод Шарафиддиновгина “Жаҳон адабиёти” учун “Жаҳонгашталиқ” асарини тезроқ ёзиб беришга қисталанг қилардилар ва уни “Даричам рўпарасидаги Покистон” номи билан қаламга тушириш билан овора эдим.

Худди ўша кунлар Ҳиндяримороли мамлакатлари адабиётининг йирик намоёндаси, машҳур адиб Аҳмад Нодим Қосимий қутлуғ юз ёшга тўлиш арафасида вафот этгани ҳақида қайғули хабар тарқаб қолди. Хаёлимдан буюк ёзувчимиз Ойбекдай инсонни кутиб олиб, меҳмон қилган сўнги хорижлик адиб ҳам оламдан ўтибди-да, мен бу ҳақда нега аввалроқ ёзмадим, деган фикр ўтди. Қосимий жаноб билан илк бор учрашганим, кейин Ал-Ҳамрода, “Ризқ-рўз” ресторанида бўлган гурунгларимиз кўз ўнгимда гавдаланиб кетди. Беихтиёр қўлимга қалам олиб, “Икки буюк сиймо” мақоласини ёзиб тугатдим. Адибнинг ўзбекча зарчопон, дўппи кийиб тушган суратларидан танлаб, қўлёзма ёнига қистирдим.

Назаримда, бу мақола “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”дагилар кўзларига суртиб, қабул қилиб олишларига арзийдиган, кутилмаган, шов-шув бўларли “янгилик” эди.

Бироқ, бош муҳаррир йўқ экан. Асосий ишни «ўринбосар» ҳал қилишини яхши билардим. Қўлёзма билан суратни олдига қўйдим.

У беш бетлар атрофидаги мақолага кўз югуртириб чиққач, ялтироқ бошининг ўнг чакагини икки бармоғи билан қашлаб қўйди-да, афтини бужмайтириб, деди:

– Гапнинг тўғриси айтийми? Зўр нарса! Лекин беролмаймиз. “Юқори”дан буйруқ бўлган. Айниқса, чет эллар билан боғлиқ хабар ва ахборотларни фақат Уюшма орқалигина босамиз. Иложимиз қанча.

Барибир мақола шу кун учун энг долзарб мавзуда бўлиб, Ойбек аканинг туғилган кунлари

10 январ ҳам яқинлашиб келарди. “Ўзбекистон овози”нинг аввалги бош муҳаррири Азимжон Суюн бўлганда эди, ҳеч иккиланмай шу куннинг ўзидаёқ босишга топшириб юборарди. Ҳозирги раҳбар бунга қандай қараркин? Унинг “қарашлари”ни газетанинг “Таҳририят аъзолари” деб, кўрсатилган фамилияларнинг энг юқорисида ола таёқдай кўзга ташланиб турган устози – Уюшма бошлиғининг исм-фамилиясиданоқ билиб олавериш мумкин. Албатта босмайди.

Лекин унинг қўлида бир йилчадан бери анча долзарб мавзудаги мақолам ётар, ҳар кўз-кўзга тушганда “босамиз-босамиз” дейишдан нарига ўтмасди.

Ўша “туя гўшти еб ётган” қўлёзма тақдири билан ҳам қизиқмоқчи бўлиб, лифтлар келиб тўхтайдиган каттагина йўлак яланглигини кесиб, ўтдим-у, эллик қадамча наридаги қабулхонага кириладиган эшик қаноти очилиб, бош муҳаррирнинг ихчамгина гавдаси кўринди ва шу заҳоти назари менга тушгач, лип этиб, кўздан ғойиб бўлди. Бу худди Чарли Чаплиннинг кинодаги қилиғига ўхшаб кетарди.

Ўзимча ўйладим: «У, энди шошиб, мақолани қаердандир излаб топади. (Агар, шунча вақт мобайнида йўқолиб кетмаган бўлса!) Ҳузурига кириб келишим билан пиликдай қошларини чимириб, аллақандай баҳоналарни тўқиб-чатиб, мана шу сабабларга кўра фойдаланолмадик, дейди-да, қўлёзмани қайтаради».

Бироқ, ичкарига кириб, хаёлларимнинг бутунлай тескариси бўлган манзарага дуч келдим; шўро давридан “отамерос” газетанинг қарийб ўттиз йил даво-

мида навбатма-навбат “бешигини тебратиб” кетган “Бош муҳаррир”ларига фидойиларча пойлоқчилик хизматини ҳамон уддалаб келаётган (рахматли, хўп яхши одам эди) Юнус акахон “Қабулхона” эшигига ихчамгина гавдасини “қалқон” қилиб турарди. Саломимга “алик” ўрнига зорланган овозда: “Кирманг, хўжайин Сизни қабул қилолмайдилар. Бандлар... Яқинлашманг! Яқинлашманг!!! Милиция чақираман”, дея дағдаға қилгандай мени хуркита бошлади...

Демак, ўртага “милиция” тушдимми, бу каминани матбуотга яқинлаштирмаслик, яъни номимни “ўчириш” “расмий” тус олганини англатарди.

“БИР КУНЛИК ХАЛИФА”

Бунинг аччиқ мевасини кўп ўтмай тотиб ҳам кўрдим.

Бир куни Уюшма қошида нашр этиладиган “Ёзувчи” газетасининг бош муҳаррири Мурод Абдуллаев:

– Янги йил яқинлашяпти. Газетамизга обуна бўлганлар сони 700 га ҳам етмай турибди. Агар бир ярим мингга чиқмаса, газета “ўлади”. Уюшмада пул йўқ экан. Водийда танишларингиз кўп, ёрдам бермасангиз бўлмайди, – деб туриб олди.

Умуман, мен бу одамни ёқтирмасдим. Қолаверса, Уюшмадан “қувғин” қилинганман. Бироқ, кўрпага аччиқ қилиб, энди қаддини тиклаётган газетага қўлдан келган ёрдам қўлини чўзмасликни ўзимга эп кўрмадим.

Ўша пайтлар ёқилғи анқонинг уруғи. Айниқса, Водийда бир баклажжаси фалон пул. Ҳамма харажатни ўз зиммамга олдим. Қўқон Ёзувчилар бўлими бошлиғи Ҳабибулло Саид Ғанига, Данғара район раҳбари, адабиёт ишқибози Мансурхўжа Хўжаевга, фарғоналик оқсоқол шоир Охунжон Ҳакимга, андижонлик Тўлан Низомга аҳволни “тушунтириб”, телефон қилдим. Наманганли “Қўшма корхона”си бор ука-жиянларни-ку, гирибонидан олиб, анча-мунча “обуна пули” ундириш мумкин.

Муроджон билан беш кун давомида Фарғонанинг уч минтақасини айланиб, икки мингдан зиёд обуначи билан Тошкентга қайтдик.

“Ёзувчи”нинг биринчи – Янги йил сони байрамона кўринишда чиқди. “Таҳририят аъзолари” ичида Ҳ.Саид Ғани, О.Ҳакимов, Т. Низомлар қаторида каминанинг номи ҳам кўр тўкиб турарди. Тўғриси айтсам, мен бундай кутилмаган “марҳамат”га ҳаётимда биринчи марта сазовор бўлишим эди. Кўплар телефон қилиб, табриклашди.

Ҳатто, шу газетанинг “Бош мақола”сида “ҳомийликка катта ҳисса қўшган” укаларим Содиқжон, Ҳамидуллахонларнинг номлари алоҳида тилга олиниб, таҳририят номидан миннатдорчилик ҳам изҳор қилинган эди.

Бироқ бу рўшноликни ҳам менга худо кўп кўрди. Газетанинг навбатдаги сонидан берилган “Таҳририят аъзолари” ичида номим йўқ эди.

Бош муҳаррир бунинг сабабини жиғибийрони чиқиб, тушунтира кетди:

– Нима ёмонлик қилгансиз раисга? Газетани юзимга отиб, йўқот бу номни, йўқса, газетангни ёптириб ташлайман, ўзларингни ҳам ҳайдаб чиқараман, деб шунақанги тўполок кўтардики... бундай итфеъллигини биринчи кўришим...

Жаҳл чиқса – ақл қочади, деганлари рост экан. Мен бу одам оғзидан ўзининг энг яқин “балогардон” устозига нисбатан бундай ножўя сўзлар чиқишини асло кутмагандим.

Дарвоқе, устоз Эркин ака бир кун менга лутф билан гапириб қолдилар:

– Биз-ку, вақтида номимизни матбуоту телерадиода рўкач қилавериб, ҳаммининг жонига текканмиз. Сиз “Бир кунлик халифа”дай лип этиб, кўриниш бердингиз-да, “Ёзувчи”ликдан ҳам “ўчиб” кетдингиз, чоғи. Бу қанақаси бўлди?

– Мухлисларингиз “нега кўринмай қолдингиз?” деганларида ўзингиз: “Тегирмон навбати билан, ҳадеб кўринаверсанг – кўз тегади”, деб жавоб бермоқдасиз-ку!

– Лекин, Сиз навбатни анча олдин топшириб юбормадингизми?

– Олиб қўйишса, нима қилай...

Устоз ўзига хос вазмин жилмайиш билан:

– Биламан, – деб қўйди.

НОМ ЎЧИРИШ ПОЙГАСИ

“Хуррият” газетаси ғафлат босиб икки буюк аллома Ойбек билан А.Н. Қосимий ҳақидаги мақоламни эълон қилди-ю, кимлардандир рухсат олмагани учун бошига анча ғафони орттириб олди. Бироқ, у ердаги ижодий жамоа “мустақил” матбуот органи эканликларини айтиб, бўш келишмади чоғи, бирон бир “жазо”га дучор қилинмадилар.

Аммо орадан бироз вақт ўтгач, шу газета қайта “хатолик”ка йўл қўйиб, ўзим раис бўлган Чорбоғдаги “Озод Шарафиддинов номидаги Ёзувчи далабоғи”да ҳашар йўли билан қуриладиган сув омбори ҳақидаги шапалоқдай интервьюимни эълон қилиб (бошқа ном қўйишганда, олам гулистон эди), энди чинакамига сиқиққа олина бошланди. Бош муҳаррирни кундузлари эмас, ярим тунда телефон орқали қилинадиган алжираб сўкишлар, қандайдир “гуруҳбозлик”ка алоқадорликда “айблов”лар жонига тегди. Охири, ариза ёзишга мажбур бўлди.

Биргина менинг “номим”ни деб, ўз амалини мардона ташлаб кетган бош муҳаррир укамиз олдида ҳамон хижолатдаман.

“Ном ўчириш”нинг “қора рўйхати”дан Эркин Воҳидов ҳам четда қолмаганлиги дарров маълум бўлди.

Кўпчилик адабиётшунос мунаққидлар эълон қилинаётган мақолаларидан негадир Эркин Воҳидов номи “тушириб” қолдирилаётгани, бунинг учун шо-

ир олдида ўзларини ноқулай ҳис этаётганлари ҳақида гапирардилар.

Бу гаплар тезда ўз тасдиғини топди. Яхшигина ёзувчи дўстимизнинг ўзига хос услубида ёзилган китоби баъзилар учун “ғайри-табиийроқ” туюлди шекилли, нашриётдагилар кимларгадир “тегиб” кетишини рўқач қилиб, босишавермади.

Шунда анча-мунча ўзига хос ҳазил-юморга мойил шеърлари, айниқса Матмуса бош қаҳрамони бўлган машҳур ҳажвий “Туркум” орқали кўпчиликни ҳайратга солиб келаётган устоз олдиларига бориб, “Ҳангомалар” қўлёзмасини топширган эдик, у кишига маъқул бўлди. “Сўз боши” ёзиб бердилар. Асар тезда чоп этилиб, қўлма-қўл бўлиб кетди.

Кўп ўтмай, унинг “тўлдирилган нашри” босмадан чиқди. Энди Эркин Воҳидовга ҳамо-ҳанг қилиб, домла Озод Шарафиддинов ҳам китобга илиқ сўзлар битгандилар.

Муаллиф бизнинг дала-боғ аъзоларидан эмасми, каминага обрўли газета таҳририятидан телефон қилиб, китоби ҳақида тақриз чиқаётгани, унда Эркин аканинг ҳам номлари алоҳида таъкидланаётганини гапириб қолди.

Ўша пайтлар устоз номи бирон матбузда тилга олинмай қолганди.

Мен хурсандчилик билан:

– Хайрият, бу Эркин ака учун янгилик бўлади. Эртага шанба! Дала-боғда кўшалок байрам қиларканмиз-да! Озод ака билан иккала устозни олиб чиқиш ҳамда ош харажати ўзимдан! – дедим.

Эрталаб барвақт туриб “Матбуот дўкони”дан газетани сотиб олдим-у “Тақриз”да фақат Озод ака номлари ёзилганлигини кўриб, ҳайратландим.

Дарров ёзувчи дўстимизга телефон қилдим.

У ҳам ҳайрон.

– Ўша, бош муҳаррир хонасидан Сизга телефон қилган пайтимда корректурани ўзим ўқиб бергандим-ку, – деди...

Демак, одатдагидай, «Эркин Воҳидов» ўчирилган.

Яхшиям, кеча-кечқурун у кишига телефон қилиб, дала-боғда бўладиган “ош”га таклиф этмаганим... Ўзлари билдирмасалар ҳам, кўнгиллари ғаш тортиши мумкин эди.

Аслида-ку, шоир кўзи шу газетага тушмайди, деб ўйлайсизми...

Ваъдага вафо қилиб, Озод домла бироз зерикиб ўтирган эканлар, йўл-йўлакай Чорбоғга олиб кетдик.

У кишига газетани кўриб “нега бундай қилишибди-я!” деб, қаттиқ жаҳллари чиқди. Ўз шогирдларидан бўлган бош муҳаррир Усмоновга ҳарчанд телефон қилсалар-да, боғлана олмадилар.

Ош ҳам татимади.

Унча кўп вақт ўтмай “ном ўчириш”нинг ошкора тус олганининг гувоҳи бўлдик.

Машҳур мусаввир Акмал Нур кўнғироқ қилиб қолди:

– Ака, янги чизган суратларим кўпайиб қолди. Кўриб, баҳосини берсангиз. Телевизордан ҳам келишмоқчи.

– Албатта етиб бораман, – дедим.

Рассомнинг устахонаси менга яқин жойда. Пиёда 15 дақиқали йўл.

Телевизорчилар “Ёшлик”дан экан. Бир пайтлар

шу студияда мен ҳам ишлаганимни айтиб, улар билан бироз гурунглашиб ўтирдик.

Тасвирга олиш бошланди. Бошловчи қизнинг биринчи саволига Акмалхон жавоб бера бошлади.

– Мен ёшлигимдан шеърларни ўқиб, ёд олишни яхши кўрардим. Биринчи чизган суратим Ҳамид Олимжоннинг “Ўзбекистон” шеърдан олган таассуротларим асосида бўлган. Кейин Эркин Воҳидов шеърлари “сурати”ни туширганман.

Худди шу пайт бошловчи қизнинг ўзига ярашмаган буйруқнамо овози эшитилиб кетди:

– Стоп. Стоп! У одам номини эсламанг. Мумкин эмас!

– Нега мумкин эмас? – дея саволга тутдим 23-24 ёшлардаги “ҳамкасбим” бўлган қизни.

– Шундай деб айтишган. Биз буйруқни бажарамиз.

Беихтиёр ўйланиб қоласан киши. Бу, ҳеч иккиланмай “буйруқ”ни бажараётган ходима Эркин Воҳидов кимлигини билармикан, ўзи? Унинг бирон шеърини ўқиганми? Худо кўрсатмасин, эртага Ойбек, Абдулла Қаҳҳор, Ғафур Ғулум, Шайхзодадан тортиб, қўйинг-чи, Навоийларгача “Номини ўчириш” шундайлар қўлига тушиб қолса, адабиётнинг аҳволи не кечади?

Шундай фикрлар хаёлимдан ўтиб, қизга:

– Биз ундай буйруқдан беҳабармиз. Шунинг учун сизлар билан мулоқотни тўхтатамиз, – дедим-да, Акмалхонга ўгирилдим.

– Тўғри айтдингиз! – дея у сўзимни маъқуллади.

Жума кунни эди. Эрталабдан бошланган бу кўнгилсизлик кун бўйи таъбимни хира қилиб юрди.

Ниҳоят, “ўжар” лигим тутиб, “буйруқ”қа аниқ жавоб олмоқчи бўлдим. Қарасам, вақт кеч соат 6 га яқинлашмоқда. Таваккал деб, студия томон йўл олдим.

Ҳамма кетиб бўлгандур, деб ўйлагандим, ҳар тугул теледастурлар бўйича масъул бошлиқ ўзида экан.

Ички телефон орқали бир оғиз гапим борлигини айтиб, ўзимни таништирдим. Шошганимдан бирон ҳужжат олволмаганимга ҳам ишора қилиб қўйдим.

– Ҳозир ёрдамчимнинг ўзи тушиб, бирга олиб чиқади, – деди бошлиқ.

У яхшигина муомалали киши экан. Қисқагина “арз-ҳолим”ни тинглаб, жаҳли чиқди:

– Биз қачон одам бўламиз-а! Мана, шундай ўз оёғимизга болта уриб юрадиган қандайдир гуруҳ бор. Бизга келиб айтганингиз яхши бўлди, – деди-да, ёрдамчисини чақириб, – Эркин ака Воҳидовнинг шеърлари асосида олинган баҳорий кайфиятдаги “сюжет” бор, эсласангиз керак. Ўшани топиб, эрта-лабги “Ассалом” дастурида кўрсатинглар.

Чиндан ҳам шу “сюжет” шанба дастурида икки марта намоиш этилди.

Эртаси якшанба куни таниқли шоиримизнинг рафиқаси жанозасига кета туриб, Эркин акага дедим:

– Кеча телевизорда ўзингизни кўрдингизми? Қайта-қайта кўрсатишди!

Чиндан ҳам у киши учун бу кутилмаган “янгилик” эди.

– Йўғ-е, – деди акахон гапимга ишонмагандай.

– Яхши, мазмундор баҳорий кўрсатув бўлди, –

деб сўзимни маъқуллаган бўлди ёнимда кетаётган
Иброҳим ака Ғафуров ва қўшиб қўйди, – бугун ҳам
қайтаришса керак.

“ПОЙГА”НИНГ ЯНГИЧА УСЛУБИ

Шуниси қизиқки, шоир номини ўчиришгина эмас, уни турли тадбирлар рўйхатидан “тушириб” қолдириб, адабий жамоатчилик, айниқса, мухлислар назаридан иложи борича узоқроқ тутишга ҳаракат қилинади. Чунки қаерда бўлмасин, Эркин аканинг пайдо бўлиши барча тоифадаги одамлар орасида катта қизиқиш уйғотар, у кишини ўраб олиб, икки оғиз лутфли сўзини эшитишга муштоқлар олис қишлоқларда ҳам топиларди. Мен бунинг кўплаб гувоҳи бўлганман.

Ҳатто, ёшгина фарзандларини олиб келиб, шу боламизга бир назар солиб қўйинг, Эркинжон ака, деган ота-оналарни кўрганман. Эркин ака болани қўлларига олиб, отини сўрар ва одатлари бўйича оҳиста пешонасидан ўпиб кўярдилар.

Ҳа, халқ ўз шоирини чин маънода севар, ардоқларди. Лекин, бундан ғайирлиги тутадиганлар айниқса кейинги пайтларда, шоирнинг қутлуғ 70 ёшини нишонлаш яқинлашиб келгани сайин кўпайиб қолганди.

Наманган шаҳридаги энг катта мактаблардан бирининг ўқитувчи, ўқувчилари Эркин Воҳидовдай шоир ўз билим масканлари жойлашган маҳалладаги катта сўлим боғли ҳовлига ёз ойлари овоза қилмай, тез-тез “ижодий сафар” билан келиб туришини билишар, лекин мактаб директоридан ташқари ҳеч ким у киши билан учрашиб, гурунг

қилишга журъат этолмасди. Шундай суҳбатлардан бирида директор мактаб жамоаси шоир билан учрашув ўтказишни илтимос қилишаётгани ҳақида гапиради.

Эркин ака йўқ демайди. “Вақт-соати келганда, албатта бу тадбирда қатнашишга рози” эканлигини айтади.

Мана, энди ўша айтилган вақт-соат келиб, бутун мактаб аҳли шоирнинг қутлуғ ёшани биргаликда нишонлаш тадбирига тайёргарлик кўрар, ҳатто мактаб саҳнасида “Олтин девор”дан “парча”лар кўрсатиш ҳам режалаштирилган эди.

Бироқ, яхши ният амалга ошай деб турган бир пайтда “раҳбариятдан берухсат амалга оширилаётган” бу “юбилей” ҳақида Тошкентга хабар етиб боради-ю, ана шундан кейин худди бир неча йил олдинги бизлар Ҳабиб Саъдулла икковимиз ўз кўзимиз билан кўриб, гувоҳи бўлган “Қўқон воқеаси” Наманганда қайтарилади.

Ҳа, ўшанда мен Тошкентда даволаниб қайтаётган Ҳабиб Саъдуллани олиб, Наманганга келгандим. Телефон жиринглаб, Қўқондан шоир Ҳабибулло Саид Ғани 60 ёшга тўлиши муносабати билан дўст-биродарлари ўзи маънавият ишлари бўйича бошлиқ ўринбосари бўлиб ишлайдиган ёғмой комбинати чойхонасида дастурхон ёзишаётганини айтиб, албатта келинлар деб, тақлиф этиб қолди.

Эртаси кундуз соат 12 ларда айтилган жойга келдиг-у тўс-тўполон устидан чиқдик: ҳамма ёқни милиция босган, чойхона берк, эшикларига қоз ёпиштириб, тамға босилган. Орқароқдаги усти

ёпиқ товонхонада масаллиқлари тайёр катта қозон бир четга суриб, кўздан паналаб қўйилган.

Маълум бўлишича, ўша пайтлар айтгани-айтган, дегани-деган бўлиб турган арбоб ҳамда “маликушшуаро” мартабасидаги раҳбар бундай “юбилей”лар ўтказиш таъқиқланганлиги, “бир бошланса, яна авж олиб кетиши”ни айтиб, вилоят раҳбарларини оёққа турғизган.

Ҳабибуллаҳон бир четда ўтириб олганича, бошини чангаллаб:

– Мен аҳмоқ, қайданам шунча йўл босиб, атайин Уюшмага бориб, хабар бериб келдим-а, – дерди ўзини босолмай, асабий ҳолатда.

“Тез ёрдам” машинасида дўхтирлар келиб, унга укол қилишди ва зудлик билан шифохонага олиб кетишди.

Шундан кейин шоирнинг жанозасига бордик.

Наманганда эса, иш ваҳимасиз, тинчгина амалга оширилди. “Юқори” билан “Бамаслаҳат йўл тутмаган” мактаб директори ими-жимида ишдан олинди.

Энди шу ерда кўпчиликка ҳамон жумбоқ бўлиб қолаётган ижодкорлар юбилейларини ман этилишига сабаб бўлган кичкина “сир”ни айтиб ўтишга тўғри келади. “Маликушшуаро”нинг туғилган куни бутун мамлакат миқёсида катта тантана билан ўтказилаётган бир пайтда юқори минбардан “бундай шод-хуррамлик байрамини ҳар йили нишонласак арзийди”, дея айтилган сўз янграйди. Буни телерадио ҳамма ёққа овоза қилади. Ўта кўтаринки руҳда айтилган бу гаплардан илҳомланган “юбиляр” “шод-хуррамлик”ни давом эттириб, йил сайин авжга чиқаради. Унинг атрофидаги содиқ “мухлис-

лар” бу тадбирни муносиб ўтказиш мақсадида вилоятлардаги бўлимларга “Таклифнома”лар қатори “маслаҳат” хабарлари ҳам юбориб турадилар. Шунга яраша “Тўй тўёнасиз” бўлмайди албатта. Бора-бора “тўёна”ларнинг шакл-шамойили ҳаммага кўз-кўз қилиб, келтириладиган совға-саломлардан кўра бошқача “ихчамроқ” тус ола бошлайди. Вақт ўтиб, янада «ихчамлашади».

Бундан мутлақо беҳабар кекса, обрў-эътиборли Қаҳрамон адибнинг “табрик – тўёна”си самолёт учмай қолгани сабаб, бир кун кечикади. Отахон эрта-лаб Дўрмон “Ижод уйи”да биз 10 чоғли қалам аҳли даврасида нонушта қилгач, унча узоқда бўлмаган Раис қароргоҳи томон унинг туғилган куни муносабати билан табриклаш учун кетаркан, ҳаммамиз кузатиб қўйдик.

Бироқ, орадан кўп вақт ўтмай, саксон ёшларни қоралаб қўйган кекса адиб оғир бир аҳволда кўкрагини чангаллаб, қайтиб келди. Уни икки ёнбошидан суюб, йўлакдаги диванга ўтқаздик. Аҳволи ёмонлашиб борарди. Яхши ҳам ҳамшира Нурия-хон нарироқдаги ўз хонасида экан. Чопиб келиб, муолажасини бошлади. Укол қилди. Оқсоқол бироз ўзига келгач, уни алоҳида, тинчгина хонага ётқизилди.

Ёзувчилар Уюшмаси поликлиникасининг “Тез ёрдам” машинаси келди.

Бемор:

– Ўтиб кетди. Тинч қўйинглар, ўзимни яхши ҳис этяпман, – деди.

Биз ижодкорлар адабиётимизнинг йирик вакиллари-дан бири саналган отахондан тез-тез хабар олиб турдик.

Эртаси кун у киши мени йўқлаб қолди. Хайрият, юзларига анча ранг кириб қолган, яхши кайфиятда эди.

– Тузукмисиз ака, – дея ҳол-аҳвол сўраган бўлдим.

– Тузукману, ўзимча ўйлаб ўтирибман. Сен “Қулатилган чинорлар” ҳақида асарингни бежиз ёзмаган экансан. Мен ҳам уни Озод аканинг журналларида ўқиб тугатган кунимоқ, икковимизни бир кунда чақириб, оқ фотиҳа берган устоз Абдулла Қаҳҳорнинг муборак номини эслаб, “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетаси орқали сени янги асаринг билан табриклаб, бекорга “Очиқ хат” ёзмаган эканман. Ҳали ҳам “қулатиш”га уриниш бўлаётганининг икки марта гувоҳи бўлдим. Шу ёшга етганимда бу энди учинчиси – энг оғири бўлди, ука! Шуни сен эслаб кўй! Энди мен ўз юрак дардимни керакли кишиларга айтмагунимча, бу ердан ҳеч қаёққа кетмайман...

Орадан кўп ўтмай, барча ижодкорларнинг таваллуд кунини “расмий” суратда нишонлаш тўхтатилиши ҳақида норасмий хабар тарқалди. Бу Уюшма раҳбари учун айни муддао бўлди. “Расмий” бўладими, “норасмий” бўладими, шу ишга қўл урганларининг барини орқа-кетига қарамай жазолайверди. Онда-сонда вилоят, туман раҳбарларига ҳам дағдаға билан қўнғироқ қилиб, “Милиция қаёққа қараяпти?” дейишдан тоймасди.

Фарғоналикларга келсак, “ўз” шоирлари туғилган кунини муносиб нишонлаш учун “расмий” тайёргарлик кўришар, ҳатто Анвар Обиджон билан каминани шу тадбир юзасидан маслаҳатга чақириб туришарди.

Бундан албатта Уюшма хабардор этилган, тузиб чиқилган режа бўйича икки кун давом этадиган тантана шоир туғилган юрт Олтиариқдан бошланиб, Вилоят Давлат театри биносида якунланиши лозим эди.

Айниқса, олтиариқликлар қонида қаердандир пайдо бўлиб қолган ноодатий “маҳаллийчилик” туйғуси жўш уриб, ўзларидан чиққан машхур шоир Эркин акани катта тантана билан муносиб кутиб олишга астойдил тайёргарлик кўришарди. Ҳатто Анваржон иккимизнинг қулоғимизга чалиниб қоладиган гапларга қараганда, туманнинг 5-10 топармон-тутармон тадбиркор йигитлари Андижондаги автомобил заводига шоир учун махсус уловга буюртма бериб, калитини шахсан унинг қўлига топширишга ҳам ҳозирлик кўриб қўйишган.

Албатта, бу тайёргарлик ишлари анча жўнашиб кетгач, “янгилик”дан Эркин акани хабардор этгандик, у киши ўзига хос камтарлик билан:

– Тадбир “Адабиёт байрами” мақомида ўтгани маъқул. Ана унда мен “даврабоши” бўлиб қатнашман, – дегандилар.

Ўша кутилган кун ҳам етиб келди. Белгиланган қатъий режа бўйича, шанба куни эрталаб барвақт Фарғонадан юбориладиган енгил машиналарда Уюшма рўпарасидаги майдондан йўлга тушишимизни айтиб, Анваржон икковимиз устоз билан хайрлашдик.

Негадир келишилган вақтдан анча дақиқа ўтдики, Эркин акадан дарак бўлавермади. Шунда кимдир Уюшмага кириб кетаётганларини кўргандай бўлдим, деди.

Демак, “оқсоқол”лар ҳов анави олдинда турган анчагина салобатли машинага ўтиришади, деб ўйладик-да, биз орқароқдаги уловлардан бирини танладик.

Гап билан бўлиб, ўнтача енгил машинадан иборат “колонна” йўл ҳаракати назоратчиларининг рангин нур сочиб, липпиллаб, ёниб-ўчиб турган чироқлари ордидан йўлга тушганимизни билмай қолибмиз.

Ҳеч қаерда тўхтамай соатма-соат қилиб белгиланган вақтда Катта Фарғона магистрал йўлининг Олтиариққа бурилиш жойига етиб келдик.

Атрофни тумонот одам босган. Карнай-сурнай-лару чилдирмалар садоси остида биз меҳмонларни кутиб олиш маросими бошланди.

Шу тадбирга масъул этиб белгиланган вилоят ҳокими ўринбосарларидан бири меҳмон “раҳбар”лар келишган машина олдида мулозамат қилиб, бироз турди... Кейин бизга кўзи тушгач, тез-тез юриб олдимзга келди.

– Эркин ака қанилар?

– Уюшма раҳбарлари билан келдилар, чоғи, – деди Анваржон.

– Йўқлар у ерда! – ҳайрон бўлиб елка қисди мезбон...

Олтиариқ марказига элтувчи бир неча чақиримга чўзилган, атрофи супуриб-сидириб, сувлар сепилган йўлнинг икки томони қўлларида гуллар тутган бола-бақра, йигит-қизлар, эркак-аёллару нуроний қариялар билан тўла эди. Улар шоирни кўрмоқчи бўлиб, машиналар ичига тикилиб қарашар, қичқаришарди...

Биз Анваржон билан нима гаплигига ҳамон тушунолмай, фаромуш эдик. Шу пайт бизга ҳамроҳ бўлиб ўтирган туман маориф бўлими бошлиғи:

– Ўчакишганини қаранглар, шундай ҳаммамиз илхақ бўлиб кутган кунга келиб, Эркин аканинг бироз товлари қочиб қолса-я... – деб қолди.

– Кечқурун учрашганимизда бардам-бақув-ват, туппа-тузук эдилар! – деб унга бир қараб қўйгандим, мезбон:

– Ҳа, энди иссиқ жон-да, ака! – дея жавоб қайтарди.

Тантаналар давом этарди-ю, бизнинг кўнглимизга ҳеч нарса сиғмас, ғаш эди.

Хайрият, вилоят Адабиёт бўлими раҳбари шоира Энахон Сиддиқова таҳсинли гап айтиб қолди:

– Устоз билан телефонда гаплашдик. Соппасоғлар. Кайфиятлари ҳам яхши. Ҳазил аралаш “Ёшлигимда Повулғон қишлоғиликлардан бир-икки ошна орттирганим, таъсир қилди шекилли, ўзимни ўзим “Адабиёт кунлари” қатнашчилари рўйхатидан ўчириб ташлаганимни билмай қолибман”, дедилар...

Кейинроқ маълум бўлдики, кеча кечқурун устоз билан хайр-маъзур қилиб кетганимиздан сўнг кўп вақт ўтмай, Уюшмадан кўнғироқ бўлади.

Эркин ака гўшакни кўтаргач, томоғи сал “қирилгандай” йўталиб қўяди.

– Ҳа, мазангиз йўқ, деб эшитамиз.

– Бу ёғи энди қаричилик, нима ҳам қилардик.

– Қаричиликни ҳозирча елкага олманг. Туғилган кунингизни нишонлаш қаторлашиб турибди.

– “Нишонлаш” қайта бошландими?

– Сиз учун бошлаб, биргаликда нишонлаймиз-да! Соғлигингизни авайланг, бизга мана шуниси керак! Фарғонада “Адибиёт кунлари” экан, ўшани ўтказиб келишга кетяпмиз. Она юртингизда етмиш йиллигингизни алоҳида рўйхат тузиб, тантана билан ўтказишни ҳам гаплашиб келмоқчимиз.

Устоз ориятли одам эмасми, шундай сўзлардан кейин “Мен сизлар билан боришим керак эди-ку”, деб айтмаган, албатта. “Қўнғироқчи”нинг асл мақсади нима эканлигини билгани учун ҳам шундай қилган.

Орадан озгина вақт ўтгач, Эркин акани навбатдаги “рўйхат”дан тушириб қолдириш тарихи ҳам қизиқ кечган.

Устоз менга қўнғироқ қилиб, сўраб қолдилар;

– Биз билан Фарғона сафарига боришга вақтингиз қалай?

– Қачонга? – дедим.

– Эртага эрталаб жўнаймиз, жомадонларни шайлаб қўйибман.

Лекин бу сафар тарки-одат қилиб:

– Менинг зарур ишим бор эди, – дедим-да, кўшиб қўйдим. – Ўзингиз мазангиз йўқлигини айтиб, даволанишга ётмоқчи эдингиз. Шуни деб, Чорбоғга чиқиш режасини ҳам кейинроққа қолдиргандик-ку.

– Биласизми, Худойберди Тўхтабоевнинг 80 йилликлари экан. “Рўйхатда биринчи бўлиб Сизнинг номингиз турибди. Сиз “йўқ” десангиз, ўзим ҳам бормайман”, деяптилар, оқсоқол. Энди даволанишни сал орқага суриб, бориб келмасам бўлмайди. Кекса, кўнгли нозик акамиз. Ёш боладек қалби тоза, беғубор одам.

– Яна, етмиш йиллигингиздагидек “Фарғона юбилейи”дан бўлмасин!

– Монелик қилишмас.

Ўша куни кечга томон соат 9 лардан ўтганда телефон жиринглади. Уюшмада ўринбосарлик лавозимида ишловчи укамиз гапирарди:

– Фақат Сизнинг кўлингиздан келадиган иш бўлганлиги учун бир илтимос қилишмоқчи.

Ҳайрон бўлиб:

– Қанақа иш экан, – дедим.

– Устоз Эркин Воҳидов эртага Фарғонага қиладиган сафарларини кейинроққа қолдиришни сўрашяпти. Ҳар ҳолда у киши обрўли одам, алоҳида учрашув ташкил қилиш режалари бормиш.

– Аввало, сал олдинги “ташкил” этилган ўша ердаги “учрашув” куёвсиз ўтказилган тўйга ўхшаб, ҳаммани тонг қолдирганини ўзингиз яхши биласиз.

– Биладан.

– Қолаверса, ҳозир соат неча?

– Кечки тўққиздан қирқ икки дақиқа ўтганини кўрсатяпти.

– Шунинг ёнига “2012 йил, 28 май” санасини ҳам кўшинг.

– Қўшдим.

– Энди ўша, кечаси билан уйқуси қочиб, тўлғо-ниб чиқадиган “илтимосчи”ларга худди мана шу сўзларимни оқизмай-томизмай етказиб қўясиз. Дарвоқе, ҳозир телефонларнинг кўпида ёзиб олиш аппарати ҳам бор, деб эшитаман. Иложи бўлса “ёзиб” олинг, гапим шу: “Сен ким, одам зотидан мисан ёки қандайдир бузуқилар қавмидансанми, ёшинг бир жойга етиб, жонинг ҳалқумингга келиб

турган бир пайтда, ёмонлигу фиску фужурларга тўлиб тошган одатингни бас қилиб, тавба-тазарру билан кунларингни ўтказсанг-чи! Сенга ато этилган ақл-фаросат ҳамон ўзбекнинг пок виждонли, фидойи фарзанди Эркин Воҳидовдай инсон кимлигини тушуниб етмаётган экан, сени қанчалик олий мақом мартабаси-ю шон-шуҳратга буркама-синлар, шу қилмишларинг учун Яратган Эгамнинг хор-зорлик қаҳрига учрашинг муқаррар!”

– Жуда қаттиқ гап бўлди, устоз.

– Нима бўлганда ҳам, етказиб қўйинг. Уларнинг ҳар бир жумласига ўзим жавоб бераман.

Орага анча вақт жимлик чўкиб, яна телефон жинглиги.

– Устоз, гапларингиз анчагина “аччиқ” бўлганлиги сабаб, мазмунини умумийроқ қилиб етказдим. Ҳеч қандай акс-садо бўлмади. Демак, Эркин акага оқ йўл!

Яшириб нима қилдим: бу Иқбол Мирзонинг овози эди.

КИМДАН НИМАНИ ЎРГАНИШ КЕРАК?

Унинг учун ҳамма нарса бахшида эди. Матбуотдан тортиб, телерадиогача. Кунига ёки ҳафтасига ўзини бир марта намоён этиб турмаса, ёки кўрсатиб туришмаса, кўнглига шубҳа оралар, кимларгадир шикоят қилишдан тоймасди. Тўғри, баъзида “инжиқлик”лари ҳаддидан ошиб кетса, сал “жилови”ни тортиб қўйилган пайтлар ҳам бўларди.

Ҳали “Маликушшуаролик” мақомига эга бўлмасдан анча аввалроқ ижоди-ю “шахсияти”га мақтову таҳсин ўқишлар авжга чиқиб, ўзига бино қўйишдай мазахўрақликни унинг бадан-банига сингдириб қўйишганди.

Биринчилар қатори унга бағишланган “Шоҳнома” мисол шеърый роман яратилди. Бироқ бошдан оёқ ғайирлик билан риёкорликни “илоҳий” фазилатга менгзаб битилган бу китобдаги куфрона “ташбеҳлар” уни ёзганнинг бошига етди. Қаергадир изсиз йўқолди.

Лекин номлар “ўчириб” турилган бир пайтда улар ўрнини кимдир эгаллаши керак эди. Бу унинг бир нечта “фидойи” ҳамду саночилари учун айни муддао бўлди.

Улардан энг ашаддийси “Ҳотамов” дегани “Адабиёт осмонидаги ёлғиз юлдуз бўлиб порлаётган” устози ҳақида назмда ёзилган “Даҳонома”нинг янгича талқинини яратишга киришди. “Маҳаллий”лашиб олган газеталар байрамона кайфиятда кетма-кет ундан туркумлар эълон қила бошлади.

Бу “туркум”ларни ўқиб, “бош қаҳрамон”ни дуру гавҳарлар билан ўраб-чирмаб, таҳсинли сўзларни аямай ишлатилганидан ҳайратга тушасиз; “Олий-жаноблик намунаси”, “Покиза хулқ эгаси”, “Нур ёғилиб турувчи беғубор чехра”, “Ҳикматона сўзлар хазинаси”, “Доно”, “Донишманд”, “Мутафаккир”, “Инсоний камтарлик”, “Ҳокисор жилмайишлар...” эҳа, санаб-саноғига етолмайсиз.

Агар халқимизнинг пешонасига битган энг навқирон, пешқадам шоирлари иккита бўлса, улардан бири Эркин Воҳидовнинг етти ухлаб тушига ҳам кирмайдиган бу залворли мақтовларни бир одам кўкрагига тинимсиз ёрлиқ мисол ёпиштиравериш қанақа бўларкин... деб, салгина ўйлаб кўрадиганлар топилмади.

Агар топилганда эди, анави “даҳопараст” ҳаддидан ошиб, гумаштаси – Раиснинг “ягона” эканлигига телбаларча ишониб, бошқаларни назар-писанд этмасликдай васваса хуружига берилмаган, адабиётимизнинг фаҳри ва ғурури ҳисобланган Абдулла Қаҳҳор, Озод Шарафиддиновдан тортиб Эркин Воҳидовгача бўлган пок, ҳалол намояндалари шаънига тухмат тошлари отиб, жирканч ҳақорат сўзлари ёғдиришга журъат этмаган бўлармиди.

Энг қизиғи, бу муртад ялоқи қилмишларини ҳамма лаънатлаб турган бир пайтда, “мақтов ёрлиқлари”дан маст-аласт қалам аҳлининг сардори бўлмиш “раҳнамо” унга қарши бирон қарши муносабат билдирмади. Балки, ҳаммани “эътибор бермасликка” чақирди. Чунки, айтилган “гап” – айтиб бўлинган, “бошқалар” мақтов шоҳсупасидан “туширилиб”, у эса, яна юқорироқ поғоналарга кўтариб қўйилганди.

Барибир “Ҳотамов” дегани ифлос “ижоди” учун кўпчиликнинг тавқи-лаънат қарғишига учраб, номнишонсиз йўқ бўлиб кетди.

Афсус, “нима бўлса бўлсин, бойнинг ўғлига бўлсин”, деганларидай “Даҳо”нинг “Якка-ю ёлғиз” юлдуз даражасига кўтариб, улуғлаш “маросими” ҳали-вери пасаядиганга ўхшамасди.

Балки, ой ҳам, кун ҳам шу зот учун чиқадиган “ёруғ юлдуз” ёнида “митти”ларини хирагина нур сочиб туриши кимларгадир ёқмасди...

Худди шуни аввалдан англагандек, узоқни кўра биладиган, “замонамиз” “Даҳо”сидан ҳам донишмандроқ Абдулла Қаҳҳор бундан эллик йилча аввал “Ён дафтар ёзувлари”га кимга қаратилгани сир бўлиб қолаётган қуйидаги ёзувларни битганди: “У катта истеъдод эгаси. Ёмон илллати ҳам бор: фақат ўзим бўлсам, ёниб, култепага айланган уйнинг мўрисидай бир ўзим қолсам, дейди”.

Шунинг исботи учунми, яқинда Раисга салкам авлиё таърифи берилган навбатдаги учинчи “шарафнома” китоби пайдо бўлди. Тўғрироғи, салмоқдоргина беш қисмдан иборат бу китобнинг асл номи бош қаҳрамоннинг ўзига яраша зуғумкорона сўзидан олинган “Мен шоирман... Истасангиз шу...”

Ундаги сохта мақтовлару, уччига чиққан ёлғон “тўқималар”га тўн кийдириш борасида аввалги “нома”чилардан ўтиб тушилган деса ҳам бўлаверади.

Уларга тафсил бериш учун анча-мунча вақт керак. Шу сабабли асарда даъватнома руҳида битилган биргина қуйидаги жумлаларга эътибор бе-

ринг! “Мутафаккирона одоб-ахлоқ соҳиби, дилкаш суҳбатижон... устоз (китоб қаҳрамони)нинг ҳар бир айтган каломини КЎЗГА СУРТИШ, янаям муҳими, бу давра (яъни кўзга суртувчилар) га бошқаларни ҳам кенгроқ жалб этиш керак”.

Буларни ўқиб, қойил, асрлар давомида адабиётимиз бешигини тебратиб келган ҳали бирон зот бу қадар юқори мартабали таҳсинга сазовор бўлмагундур дея, ўйланиб қоласан.

Ва ногаҳон миянг ишлаб кетгандай бўлади-да, ботиний фикр хаёлингни чулғайди: адабиётнинг муқаддас даргоҳига қадам ранжида қилган покиза ниятли ҳар бир инсон энг аввало шу соҳанинг асосий мезони бўлган одоб-ахлоқ, ҳусни хулқ ва чин одамийликни тараннум этиб, унга ўзи амал қилиб, бошқаларга ўрнак бўлмоғи керак. Агар унда шу муқаддас фазилатлар мавжуд бўлмаса, минг мақомга солиб мақтама, унинг “доно”лигию, “даҳо”лиги куфрона ўйинлардан бошқа нарса эмас. Қайтараман, “доно”лигию, “даҳо”лиги куфрона ўйинлардан бошқа нарса эмас.

Шундай экан, ҳар бир ўқувчида китобни чиқарганлар кимнинг қаерини кўзга суртинглар, деб даъват қилмоқда? деган савол туғилмайдими...

Сўз ҳам Оллоҳ томонидан биз инсонларга иноят этилган муқаддас тухфа. Ундан ёлғон ақидалар ясаш ножоиздир.

Тўғриси айтивериш керак, шоиримизнинг ижоди бебаҳо хазинадир. Ундан қусур топиш гуноҳ. Бироқ ахлоқ бобида кимдан нимани ўрганишга даъват қилишга келганда, ниҳоятда эҳтиёт бўлиш керак эмасми!

“ГУРУҲБОЗЛАР”

Бу атама асосий вазифаси барча қалам аҳли бошини қовуштириб, улар орасида ҳамжиҳатлик, кўтаринки ижодий муҳит яратиш вазифаси бўлган “Маликушшуаро”нинг узоқ йиллар давомида муомалага киритиб келаётган палахмон тоши мисол куролидир. Унга нишон бўлганларнинг ҳолига вой. Ҳатто адабиётимизнинг мўътабар вакилларига ҳам омонлик йўқ.

Бунга мисол қилиб, Бўстонлиқдаги Ёзувчилар дала-боғини (ҳозир “Озод Шарафиддинов номи билан аталади) келтириш мумкин.

Мазкур масканда мамлакатимиз Мустақиллиги байрамини тантанали нишонлаш анъана тусини олган бўлиб, унда юзлаб ижод аҳлининг барча авлодга мансуб вакиллари, олиму зиёлилар, таниқли санъаткорлар, давлат ва жамоат арбоблари, вилоят ҳамда туман раҳбарлари қатори чет эллик дипломатлар, журналистлар ҳам иштирок этишарди.

Катта қозонларда ош дамланиб, зиёфат дастурхонлари атрофида йиғилганларнинг дийдорлашув гурунглари, ижодий мулоқотлар, мушоира-шеърхонлик, ўзаро шахмат беллашувлари, ҳофизлар хониши то кеч оқшом тушгунича давом этар, тадбир якунида сўзни ҳазрат Анваржон қори Турсунов олиб, йил давомида бандаликни бажо келтирган марҳумлар номини бирма-бир эслаб, улар руҳи полкларига Қуръон тиловат қилинар, шу ерга таклиф

этилган марҳумларнинг оила аъзоларига ёрдам совғалари тарқатиларди.

Ҳар йили қайтариб туриладиган шундай хайрли тадбирда иштирок этишларини сўраб, энг аввало Уюшма раисига “Таклифнома” жўнатиш қанда қилинмасди. Бироқ, расмий Уюшма томонидан раис тугул, унинг ўринбосарларидан биронтаси қорасини кўрсатмас, у ердан садо ҳам чиқмасди.

Чунки, бу тадбирга ҳар доимдагидай “даврабоши”лик вазифасини устоз Озод Шарафиддинов билан Эркин Воҳидовлар ўз зиммаларига олишарди. Унинг устига-устак, маросим камина “раис” бўлган худудда ўтказилиши ҳам Ёзувчиларнинг “ягона раиси” ғазабини қўзғар, у ростманасига мазкур тадбирни “Уюшмага ҳеч қандай алоқаси йўқ гуруҳбоз тўдалар йиғини” деб эълон қилганди.

Қизиқ томони шундаки, бу “тўдалар йиғини”нинг доврўғи ошгандан-ошиб, қўшни мамлакат Ҳиндистон-Покистон газета-журналларида у ҳақда хабарлар эълон қилинар, дала-боғ полизида етиштириб, дастурхонга тортилган “Бобурнома”даги “Бобурий қовунлар” таъриф-тафсифи баён этиларди.

Ўзимизда эса... бу ҳақда кичкина мақола эълон қилишга журъат этган матбуот органи бошига юқорида айтиб ўтилганидек, “Ҳуррият” газетасининг куни солинарди.

“Гуруҳбоши” ва “унинг одамлари” деганда ким ва кимлар назарда тутилаётганини Водийдаги адабиёт учун “масъуллар” яхши билишади. “Анавунинг гуруҳидагилар кетаётганмиш. Улар кимлигини яхши биласанлар-а! Яқинлашмаларинг!”

Бундай буйруқ айтилгандан сўнг айримлар ўта ноқулай аҳволга тушади, наманганлик “шотир” эса, “устози”нинг узоқдан туриб чалган мусиқасига бошлаб беркинмачоқ ўйини уюштириб, ўша “гуруҳбоз”лар жонини ҳалқумига келтиради. Шундан кейин вилоятга иккинчи қадам босмасликка қасам ичганлар қанчадан-қанча.

Қаламкашлар орасидаги ўйлаб топилган “гуруҳбоз”ларни кўришга кўзи йўқ биттаси қачонлардир адади 700 000 донга бўлиб, ҳозир 3500 лар нариберисига тушиб қолган “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасига (албатта “Маликушшуаро”нинг фатвоси билан) бошқон бўлиб ўтирди-ю ишни “рақиб”ларга қарши курашни баттар авж олдиришдан бошлади.

“Ҳар нарса бўл – инсоф билан бўл” деган ҳикмат мағзини чақишга ҳам фаҳми етмайдиган бу амал бандаси паноҳгоҳи раҳбарлик шохсупасидан тушиб, “фахрий”лик номини олгач ҳам, унга содиқлигича қолиб, аввалги қилиғни давом эттираверди.

Бир пайтлар “устозим” деб атаган шоирнинг муборак номини газета саҳифаларидан ўчириш билан чекланиб қолмай, у киши қатнашган, ўзи бошқариб борган катта адабий анжуман, учрашув тадбирларни кўркўрона “йўқ”қа чиқариб, улар ҳақида қисқагина хабар беришни ҳам лозим топмас, буни очиқчасига ҳаммининг кўз олдида амалга оширарди.

Бунга Ўзбекистон Вазирлар Маҳкамасининг Қарорига биноан Наманганда катта тантана билан Эркин Воҳидов бошлиқ йигирма беш кишидан зиёд ёзувчи-шоирлар иштирокида ўтказилганга икки кунлик “Адабиёт байрами”ни мисол қилиб келтириш мумкин.

Бу республика аҳамиятига молик бўлган тадбир-да аввалдан белгилаб қўйилганидек, “ЎзАС” газетаси мухбири иштирок эшиши керак эди.

Бироқ, газета бош муҳаррири худди ўша куни “фахрий”нинг воҳага сафари бошланиб қолгани сабаб, мухбир унга ҳамроҳ қилиб юборилаётгани, таҳририятда “ортиқча одам қолмаган”лигини баҳона қилиб, туриб олди. Ҳатто Уюшма раиси ўринбосарининг гапларига ҳам қулоқ солмади.

Наманган Вилоят ҳокими Баҳодир Юсупов юқори минбардан туриб “Адабиётимизнинг Эркин Воҳидов бошлиқ йирик намоёндаларининг бу қадар жамул-жам бўлиб ташриф буюришлари вилоятимизнинг шаҳар ва қишлоқлардаги минг-минглаб аҳолиси учун ҳақиқий адабиёт байрами тусини олиб кетди” деб, айтганидек, наманганли мухбирлар хўп қизиқарли ўтган бу унутилмас икки кунлик тадбир ҳақида мухтасаргина мақола ёзиб, адабиёт газетаси таҳририятига жўнатдилар.

Аммо, шоиру ёзувчиларнинг ягона органи бўлмиш бу газета ундан қисқагина парча босишни ҳам раво кўрмади. Ваҳоланки “фахрий”нинг бир неча кунлик Воҳа бўйлаб қилган “унутилмас сафар” чоғида “халқ билан учрашувлари, қизғин мулоқотлари” ҳақида махсус мухбирнинг бутун бир саҳифани эгаллаган мақоласини эълон қилди. Бунга нима дейсиз!

Шу Наманган «Адабиёт кунлари»га муносабатнинг яна бир қизиқ томони ҳақида гапирадиган бўлсам, адабий газета ҳисобланмиш “Китоб дунёси” бош муҳаррири, таниқли шоира бошлиқ унинг бир нечта ходимлари Эркин ака, Иброҳим ака-

лар билан ёнма-ён туриб, адабий анжуманларининг барчасида иштирок этдилар, оташин нутқлар сўзлаб, шеърлар ўқидилар. Аммо, улар ҳам кўзлари кўрмас, қулоқлари эшитмас, тиллари гунг бўлиб қайтдилар чоғи, “ўз” газеталарида қисқагина бўлса-да, хабар беришни истамадилар.

Бироқ, Наманган телевидениесининг ижодий гуруҳ йигитларига қойил қолиш керак. Улар икки кун давомида ардоқли шоир изидан қолмай, унинг ҳар бир қадамини тасвирга тушириб чарчамадилар. Элнинг унга бўлган ҳурматини муҳрлаб бордилар. Нуроний бир қариянинг интервью бературиб “Эркинжон Наманганга келганларидан бери шахримиз ёруғ нурга чулғаниб кетгандай бўлди”, деб айтган сўзларининг ўзи ҳар қандай газета хабаридан устунроқ эди.

Нима бўлганда ҳам бир ҳақиқатни айтиб ўтишга тўғри келади. Адабий газета ҳисобланмаса-да, “Даракчи” ҳафтаномаси гугурт қутиси ҳажмида жой ажратиб, Наманганда бўлиб ўтган “адабий кеча” ҳақида беш қатордан иборат эслатма эълон қилди.

Шунисига ҳам шукур, деб тургандик, мустақил “Хуррият”нинг нақ ярим саҳифасини эгаллаган, Наманган вилоят давлат театри биносида бўлиб ўтган “Адабиёт байрами” хусусидаги репортажни кўриб, қувониб кетдик. Афсус, қувончимиз узоққа чўзилмай, “Репортаж” га бир сидра кўз югуртиб, ёқа ушлашдан бошқа иложимиз қолмади: бу тадбир нима муносабат билан ўтказилганлиги мавҳум, “сир” тutilган. Унда иштирок этаётганларнинг қиёфаси тугул, сояларини ҳам кўрмайсиз. Ҳаммининг эътиборида бўлиб суҳандонлик қилган

Эркин Воҳидов-ку майли, унга ҳамроҳ бўлиб, ёнида ўтирган Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг масъул раҳбарлари қатори уч кишидан иборат республика Олий Мажлиси сенати аъзосидай расмий вакилларнинг номларини ҳам “ўчириш”га наҳотки, газетадаги азаматлар журъат этишган бўлса, деб ўйланиб қоласан киши. Ва бирдан... аввалроқ рўй берган бош муҳаррир “бошини еган” кўнгилсизликни эслаб, э-ҳа, бу “Ҳуррият”чиларнинг “Бир марта қайноқ сутдан оғзи куйган – қатикни ҳам пуфлаб ичади” деган ҳикматга кўра амалга оширган уддабурроликлари бўлса керак, деб ўзингни босишга мажбур бўласан.

Уюшма янги баҳавороқ жойга кўчиб, вазият ҳам ўзгаргач, у ернинг дарвозаси қоровулсиз, ҳамма учун очиқ бўлиб қолганди.

Эркин Воҳидов қадрдон бу гўшага узоқ йиллардан сўнг илк бор қадам босиб, кириб келди.

Чунки уни катта мажлислар залида шеърини шайдолари кутишар, мухлислар бутун зални тўлдириб, ташқаригача чиқиб кетганди.

Тўғриси айтиш керак, бундай учрашувни узоқ йиллардан буён кўпчилик илҳақлик билан кутган эканми, икки соатга мўлжалланган шеърхонлик савол-жавоб, ҳазил-мутоибалар билан уч соатдан зиёдроққа чўзилиб кетди. Ҳеч ким, айниқса ёшлар шоирни минбардан туширгиси йўқ эди...

“Фаҳрий” ҳам катта шоир. Кўнгли ўта нозик. Шунини ҳисобга олиб, унинг “Шеърини кечаси”ни келаси ҳафтага белгиланган, газетада бу ҳақда эълон ҳам чиққанди.

Бироқ, ҳар доим қизғин ва завқли ўтадиган ўз “кечаси”га бу сафар мухлислар одатдагидан ан-

ча сийрак йиғилганлигини кўрган “фахрий”нинг кайфияти бузилди. “Амалдан тушганимни дарров билдиришди, баччағарлар!” дегандек “кеча”ни бошқараётган Адабиёт газетасининг бош муҳарририга зуғумли қараш қилиб қўйди.

Бунга жавобан у:

– Ҳаммаси яхши бўлади, устоз! – деб қўйди.

Чиндан ҳам, ўтган ҳафта Эркин Воҳидов билан бўлиб ўтган ўта қизиқарли “Мушоира”ни “ўрага сичқон тушди-гулдир-гуп” қилинди-ю “мухлислар учун байрамона тус олиб кетган” “фахрий” шеъроят кечаси” ҳақида ҳамду саноларга тўлиб-тошган, одатдагидек газетанинг бутун бир саҳифасини тўлдирган кўрпадай мақола эълон қилинди.

Уюшма мажлислар залида аҳён-аҳёнда 6-7, жуда борса 10-12 киши иштирокида “Янги асар муҳокамаси” тадбири ўтказилиб турилади. Буни “ЎзАС” биринчи бетда махсус рукн остида муҳим хушxabар ўрнида дарров эълон қилади.

Ҳафта ичида иккита янги асар олдинма-кетин кўпчилик ҳукмига ҳавола этиладиган бўлди. Аввал салмоқдоргина, энг долзарб мавзуда ёзилган “кўлёзма” муҳокама қилиниб, эҳа, унда қатнашмоқ учун келганлар 55 кишидан ошиб кетганлиги сабаб “кичик зал”га сиғмай, “катта зал”га ўтишга мажбур бўлдилар. Бу камдан-кам кузатилган ҳол эди. Йиғилганларнинг кўпчилиги узоқ йиллар ичида илк бор Уюшмага қадам босиб кириб келган мунаққид ва ижодкорлар эди. Номма-ном айтиладиган бўлса, У.Норматов, И. Ғафуров, А. Расулов, Ш. Ризаев, Ж. Камол, Қ. Йўлдошев, М. Аъзам, Ф. Мусаёнов, О. Мухтор, Э. Аъзам, Н. Норматов, Н. Муҳаммадиев,

Хуршид Дўстмуҳаммаддан тортиб Ш. Салимова, Х. Рустамова, Г. Норматовагача шу ерга йиғилган эдилар... Хуллас, Э.Воҳидов “ҳакам”лигида асар муҳокамадан яхши ўтди. Ҳатто муҳаррирликни Н. Муҳамадиев елкасига юклаб, босишга тавсия ҳам этилди.

Шу куннинг эртасига бор-йўғи муаллифнинг ўзи билан қўшиб ҳисоблаганда етти киши иштирокида муҳокама этилган, болаларга бағишланган шеърий дostonча “ЎзАС” бош муҳарири қаламига мансуб бўлиб, бош маърузачиликни “фахрий”нинг ўзи қўлга олди. Албатта, бошқалар унинг барча айтганларини “бир овоздан” маъқуллашди.

Энди бу ерда ҳар икки асар муҳокамасини бошқарганлар киму, улардан қай бирининг номи газетага “муносиб” эканлигини билиб тургандирсиз! Шундай бўлгач, бош муҳаррир яна бир бор бетни қаттиқ қилиб, “гуруҳбоши”сининг ўз асари ҳақида айтган мақтовли сўзларидан иқтибослар келтириб, “Янги асар муҳокамаси” рукни остида газетанинг биринчи бетига каттагина таҳсинли хабар эълон қилди.

Қисқа муддат ичида амалга оширилган ғирт “тарафкашлик” (“Гуруҳбозлик” эмас) дан иборат бу далил-исботларга шубҳа билдирадиганлар бўлса, “ЎзАС” газетасининг ўша йилги тахламларини варақлаб, энг охирдаги “Бош муҳаррир”нинг исми-шарифи ёзилган жумлаларга бир назар ташлаб қўйишлари мумкин. Хуллас, мен келтириб ўтган юқоридаги мисолларнинг ўзи ўша давр “Ўзбек журналистикаси”нинг аҳволи қай даражада бўлганлигини кўрсатиб турибди. Келажакда бун-

га қизиқиб, тадқиқот ўтказмоқчи бўлганлар буткул “ғаройиб” бир мавзу сифатида улардан фойдаланишлари мумкин.

БЕЗОВТА ЮРАК

Ҳозирги пайтгача, “Мустақиллик учун фидойиларча курашиб”, шўронинг “кўп жабру жафоларини тортган”лиги, “қийинчиликларни бошидан кечирган”лиги ҳақида ҳеч тортинмай, қўшиб-чатиб гапираверадиганлар топилади. Улар ўзини “мустабид даври”нинг “қурбони” қилиб кўрсатади ҳам.

Наҳот шунга ўхшаганлар “сенлар “Мустақиллик” деган ҳавойи тушунчаларни орзу қилиб қолдингми? “Мустақиллик” – тандирда мавжланиб турган аланга. Унга янги тухумдан чиққан жўжа маҳлиё бўлиб, ўзини отганидай, сенлар ҳам куйиб, йўқ, бўлиб кетасанлар”, деган мазмунда ўз қавмини “жўжа”га қиёслаб шеър битган кунларни унутган бўлса!

Агар биз шўрога бу қадар фидойиларча ҳаддидан ошишларга “ўша даврнинг тақозоси эди”, деган ақидани балоғардон қиладиган бўлсак, юзлаб бегуноҳ ҳаётдан кўз юмганлар руҳини қақшатган бўлмаймизми! Балки, Абдулла Қодирий, Чўлпонларни отганлар ҳақида индамай қўя қолиш керақдир. Балки озгина вақт ўтгач, авф ҳам этилар...

Мен асло бу гапларим орқали “давр тақозоси билан” билиб-билмай “гуноҳ” содир этганларга бирон жазо берилиши ёки тазйиқ остига олиниши лозим, деган фикрдан мутлоқ йироқман. Лекин, инсоф юзасидан айтадиган бўлсак, билиб туриб

қилинган “айб”ни мардона елкага олмаганда ҳам, ҳеч бўлмаса, сал камтар бўлиш керак-ку, одам!

Модомики Эркин ака ҳақида гап кетаётган экан, у кишининг кўпчиликка ибратли бўладиган ўзларига хос фазилатлари ҳақида гапирмасликнинг иложи йўқ, деб ўйлайман.

Бу одам ҳеч қачон шахсий манфаатини устун қўйишни хаёлига ҳам келтирмаган. “Мен, мен” дея жонини жабборга бериб, “биринчи” бўлишга интилувчилар тоифасини мутлақо ёқтирмаган. Кўпчилик, бошқалар ташвиши ҳақида кўпроқ қайғурган.

Ҳатто, ҳуда-беҳудага “Тез ёрдам” машинасини чақиришга ҳам истиҳола қилганининг ўзим кўп марта гувоҳи бўлганлигим ҳақида юқорида ёзиб ўтганман. Бунга қўшимча қилиб, Покистонда, сўнг орадан ўн йил ўтгач, Фарғонада ўтказилган тадбирлар “тарихи”ни яна бир бор муштарийларга эслатиб қўйишни истардим. Маълумки, ҳар икки тантана ҳам Эркин акага бағишланган бўлиши лозим эди. Бироқ у киши чет мамлакатда ҳам, ўзимизда ҳам “Ўзбек адабиёти кунлари” номи билан ўтказишни қатъий талаб қилиб туриб олди. Фарғонада рўй берган “ноқулайлик”ка эътибор бермади, бирон оғиз нолиш сўзи ҳам айтмади.

Бундай камтарона сабр ва чидамни нимага қиёслаш мумкин...

Дарвоқе, туби чуқур, суви оғир ва салобат билан оқувчи азим дарёга қиёслагудек Эркин Воҳидовга келсак, у инсон ўзбекнинг “ардоқли шоири” бўлиб турган “Совет замони”да ҳам жуда рўшнолик кўравермаган. Бунинг боисини билмоқчи бўлган

ҳар қандай зийрак шеърхон шоир асарларига бир сидра кўз ташлагандаёқ англаб етади. Ижодининг бирон ерида шахсий гина-кудуратларга йўғрилган, нукул кимлардандир норози бўлиб ёзилган мисраларни учратмайсиз. Кимдандир “паноҳ” излаб, ялтоқланиб, қуллуқбозликка берилиш шоир учун мутлоқ ёт нарса эди. Унинг ҳар бир шеърига яширинган кўринмас вужуд – юракнинг дардли уришини эшитгандай бўласиз.

Эркин Воҳидовни чин маънода “Ардоқли Шоир” дея бежиз айтилмаган. У ўзбекнинг фидойи фарзанди сифатида унинг келажаги, равнақи, бошқалардан устунроқ бўлса-бўлганки, кам эмаслиги, ўрнак бўларли ўтмиши, дунё тан олган ўнлаб буюк олиму уламо, мутафаккирлари борлиги билан мағрурланарди. Шу билан дунё тамаддуни илмиётининг турли соҳалари бўйича ўчмас из қолдирган бобокалонларимиз бир четда қолиб, ўзга “даҳо”ларнинг “жаҳоншумул” шон-шуҳрати мияларимизга сингдириб, юқори минбарлардан “Буюк оғалар олдида бошимизни эгамиз” (“низкий поклон”) шiorлари янграб турган пайтларда юраги ўртанарди. Ёнарди. Шунинг учқунлари шеърларига жо бўларди.

Кремлнинг шафқатсиз айланиб турувчи тарғибот-ташвиқот “тегирмони”га дахл қилиб, ундан омон қолиш осон эмаслигини яхши билса-да, шоир юрагидаги бор дардни машъала қилиб, ўзининг “Ўзбегим” деб аталган “Шоҳнома” мисол мумтоз қасидаси билан майдонга чиқди. Бутун бир халқнинг кўп асрларга тенг залворли ўтмишини ўзида мужассам этган бу асар жуда кўпларнинг

кўзини очди. Ҳатто, “кўриш қобилияти” хиралашиб, “Ягона тил, ягона Совет миллати” эканлигига ишониб, ғафлат балосига йўлиққанларни ҳам ҳушёр торттириб юборди.

Турли йиғин-гурунглarda “Ассалом рус халқи, буюк оғамиз” деган жумлалар билан бошланувчи республика гимнига муқобил тарзда “Янги Ўзбек таронаси” пайдо бўлганлиги ҳақида гаплар тарқаб қолди.

Бу албатта “юқори”дагиларни ҳушёр торттирмай қолмади. Шоирдан “Ўзбегим”ни янги даврга мос “байналмилалча” ҳамда “катта оғалар”га миннатдорчилик руҳидаги мисралар билан тўлдириш кераклигини илтимос қилишди. У, ҳа деганда бу илтимосни бажаравермади. Буйруқ берилди. Унга ҳам қулоқ солмади.

Ўртага Ғафур Ғулом тушиб, уйига чақирди. “Ҳой, менга қара”, деди устоз шоир чапаничасига, “биз сендай пайтимизда тор тупроқ кўчадан унда-мунда қиз-жувонлар ўтиб қолса, пахса деворнинг тирқишидан мўралаб, “оҳ-оҳ” деб (аслида гап бошқачароқ бўлган), ҳузур қилардик. Сани эса, орқа-олдингдан ман-ман деган жононлар аримайди. Бундан бошқа яна, нима керак санга? Шундай бўлгач, анаву қасиданг масаласида “катталар” берадиган маслаҳатга қулоқ солгин-да, қайсарлик қилавермай... Ҳа, гапим чўзилиб кетди. Энди, менга қара! Ўнг-чап қулоғинг билан яхшилаб эшитиб ол: сенга шунча вақтимни кетказиб, ҳам меҳмон қилиб, насиҳат қилдимми? Қилдим! Айтганларимни қулоғингга илиб олдингми? Олдинг! Энди бор кетавер, ўз билганингдан қолма! Мол сеники. Туппа-тузук нарсани тасқара қилиб нима қиласан”.

Кимлардир томонидан “насихат қилиб қўйиш” сўралган Академик шоирнинг бу “маслаҳат”лари ҳам қор қилмагач, шоир “масаласи” ёпиқ партия мажлисида муҳокама этилиб, унга огоҳлантирувчи “партиявий жазо” – ҳайфсан эълон қилинди.

Мана шундан кейин у танқид “нишони”га айланди қолди.

Шоир ўткир публицист сифатида “Совет замонаси” давридаёқ чоп этилган “Изтироб” номли салмоқдоргина мақолалар китобида шўро сиёсатини бешинчи ғилдираги кўндалангига ўрнатиб қўйилган аравага қиёслаб, унинг кўп бўлмағур томонларини фош этувчи далил-исботлар билан шармандасини чиқарганди.

Кейинчалик бу мавзу кенгайиб, ҳам жиддий, ҳам энгил, қитмирона юмор шаклида ёзилган туркумлар пайдо бўлди.

Маълумки, дапқур-дапқур кутилмаганда бутун мамлакат узра “совуқ уруш” васвасаси бошланиб қолар, гўё Америка босқинини даф этиш учун ҳамма ерда мудофаа сафарбарлиги эълон қилинарди. (Худди ҳозирги Россияда рўй бераётган жазаводай!) Одамлар юрагига ғулғула уруғини сочиб, кўп безовталиклар қўзғайдиган бу “жанговар ҳолат”га шоир ўзининг машҳур бўлиб кетган шеъри орқали “Агар, Америка бизни босиб оладиган бўлса, боқиши керак, ахир, шунинг учун ҳеч қандай қўрқувга ўрин ўрин йўқ”, дея кўпчиликни ваҳимага берилмасликка чақирганини ҳамма эсласа керак.

Бунинг замирида қанчалик теран маъно ётганини сезиш қийин эмас.

“Эркин ака учун халқнинг қайғу ва мусибатини кулиб гапириш, унинг шодлик ва қувончини йиғлаб га-

пиришдан кўра қийинроқ бўлган” (Мирза Кенжабек) бир пайтда “Дониш қишлоқ”ли Матмуса ҳақида ўзи ҳазилга ўхшагани билан таги “зил” шеърлар туркумини яратиб, жамиятдаги норасоликларни мажозий ташбеҳлар орқали фош этишнинг бутунлай янгича услубини кашф этди. Биргина “Матмусанинг уйланиши”ни олинг: у шаҳарда бир ҳурлиқога ошиғу беқарор бўлиб, осонгина уйланиб олади-да, қишлоққа олиб келади. Унинг таърифига гап йўқ. Ҳамма мақташ билан овора. Шу орада келин тушмагур тўққиз ойда эмас, уч ой ичида тўлпоқдай чақалоқ туғиб беради. Бутун “Дониш қишлоқ”да тўйу томоша янада авжга чиқади. “Маҳаллий” газеталар бу мисли кўрилмаган “янгилик”ни ҳамма ёққа жар солиб, ёза бошлайдилар. “Зарбдор” Матмуса иззат-ҳурматда. Димоғи баланд. Қаёққа қараманг, “Тўққиз ойлик планни уч ойда уддалаган Матмусга шон-шарафлар бўлсин!” , “Барча эркалар Матмусадан ўрناق олишлари керак!” деган шиорларга тўлиб тошган...

Сатиранинг нимтабассумли ўткир тиғи яширинган бу шеър орқали шоир нима демоқчи, тушуниб етгандурсиз.

“Дин – афюндир” шиорига худди 30- йиллардаги тала-тўп жазавасини бериб, минг йиллик тарихга эга муқаддас зиёратгоҳлар булдозерларнинг темир ғилдираклари остида йўқ қилинаётган, кўҳна масжид бинолари бузилиб, вайрон этилаётган, Наврўздай халқ байрамини қораловчи шеърлар битиб, минбарларда ҳайқириб ўқиляётган бир пайтда, телевизор орқали ҳаммага қарата “Қўшалок бўлиб, келаётган муборак рамазон Ҳайит

байрамингиз ҳамда буюк бобомиз Алишер Навоий ҳазратлари мадҳ этган Наврӯзи олам барчангизга муборак бўлсин, азизлар” дейишнинг ўзи ҳамон кескир бўлиб турган шўро сиёсатига очиқдан-очиқ исён белгиси эмасмиди!

“Мустақиллик жонкуяр”лари ўша пайтлар шундай жасоротли сўзларни айтишга журъат қила олармидилар?

Москвадан туриб бошқариладиган “Совет мафкураси”нинг ҳақиқий башараси Гдлян, Иванов бошлиқ Ўзбекистонга ташланган “десантчи”ларнинг “Ўзбек иши” деб, амалга оширган мислсиз жинояткорона хатти-ҳаракатлари орқали яққол кўзга ташланиб қолди.

Бутун ўзбек халқи таҳқир остига олиниб, очиқдан-очиқ “жиноятчи”, “порахўр”, “фирибгар”, “иш-ёқмас – дангаса”га чиқарилди. Ишнинг кўзини билган катта-кичиқ раҳбардан тортиб, қишин-ёзин даладан бери келмай, пахта етиштирадиган, лекин топган-тутгани оиласини боқишга аранг етадиган йиртиқ чопон деҳқону чўл-биёбонлардаги қўй-боқаргача тутиб-келиб, қамалаверди. Хибсхоналар тўлиб-тошгач, Москва атрофидаги қамоқхоналарга жўнатилди. Бу худди Ўзбекистонга нисбатан уюштирилган қирғинбаротни эслатарди.

Бундай кўр-кўрона амалга оширилаётган жабру жафоларга Иттифоқ ва жаҳон миқёсида номи машҳур Чингиз Айтматов каби ижодкорлар бефарқ қараб туришмади. Ўта меҳнаткаш ва бағри кенг ўзбек халқини ҳимоя қилиб, матбуотда чиқишлар қилишди. Ҳеч қандай натижа бўлмади.

Шундай бир “иложсизлик” пайтида “маҳаллий” қалам аҳли қўлидан нима ҳам келарди. Сукут

сақлашарди. Лекин улар орасида думини ликкиллатиб турадиган бир-икки “сайроқи” тўтилар ҳам йўқ эмасди.

Бироқ, бегуноҳ “қурбонлар” оҳи-зори кўплар қатори шоиримизнинг дардли юрагини ҳам ўртарди. Энди ҳазил-мутоиба билан эмас, бу ҳаддидан ошишларга кескин муносабат билдириш пайти етганини англаган Эркин Воҳидов мардлик билан ягона йўлни танлади. Ўз норозилигини намойиш-корона партия билетидан воз кечиш орқали баён этди.

Шубҳасиз, у кутилмаган бундай шаккоклиги билан куни битиб бораётган тузум яловбардорлари ғазабини баттар жунбушга келтирди. Улар ҳар хил усуллар билан шоирга тазйиқ ўтказиш йўлларини излардилар.

МАВЗУНИНГ ТУҒИЛИШИ

Эркин ака

*“Бу Ватандан бир Ватан
Қурмоқни истайдир кўнғил,
Уни озод қуш каби
Қўрмоқни истайдир кўнғил” –*

деган муқаддас орзулар ғояси билан яшар, доим халқнинг келажаги учун қайғуриб, ижод қиларди.

Хоҳ катта, хоҳ кичикроқ, ҳатто тўрт сатрдан ибрат шеърининг чақмоқдай дарров одам диққатини тортиб олиш сири шунда эдики, у мавзуни ўйлаб топмасди, бир лаҳзада илҳом парисидай кўз олдида пайдо бўлиши билан унинг “сурати”ни қоғозга тушириб олар, кейин сайқал берарди. Баъзан ёдда сақлаб қоларди.

Шоирнинг болалиқдан энг яқин қадрдони Раҳматилла Иноғомов эндигина жарроҳлик амалиётини бошидан кечирган дўстининг дераза раҳида чуғурлашаётган қушчаларга кўзи тушиб, ўша заҳоти пайдо бўлган уш бу сатрларни келтиради:

*“Чумчуқлар деразада
Хўп уларга мазза-да,
Оғрийдиган боши йўқ,
Ўт қопида тоши йўқ”.*

Лекин, Эркин ака ижодининг каттагина қисмини ўта долзарб, жиддий социал мавзудаги шеърлар

ташқил этиши ҳаммага маълум. Уларнинг пайдо бўлиши ҳам “замона зайли”га қараб деганларидай турли-туман. Мен бунинг кўп гувоҳи бўлганман.

Маълумки, тил бутун бир миллат мавжудлигининг тимсоли ва рамзи.

У йўқ қилинса, миллат ҳам йўқ бўлади.

Бунинг ёрқин мисоли ўрнида шўронинг узоқ шимолий минтақаларида қадим-қадимдан ўзлигини сақлаб келган ўнлаб “майда” миллат ва элатларнинг қисқа вақт ичида “ассимиляция” – кўшилиб кетиш орқали “йўқ” қилинганлигини келтириш мумкин эди. Буларнинг ҳаммаси “интернационаллик” байроғи остида “ягона оила” бўлиб яшаш шиори билан амалга оширилди.

Ўтган аср ўрталаридан бошлаб бу “тажриба” Кавказдан кўра Ўрта Осиёда самаралироқ кечиши мақсудлик “аҳолишунос”ларга маълум бўлиб қолди.

Аввал кўпчилик одамлар онгига “катта оғалар” тилисиз дурустроқ амал мартабасига эришиб бўлмаслиги” аста-секинлик билан сингдирила борди. Бунга ўз фарзандлари келажаги ҳақида қайғурган шахарлик кўпчилик зиёлилар (кейин бошқалар ҳам) “миллий таълим”дан кўра “буюк тилли” боқча-ясидан бошлаб, мактабларни маъқул кўра бошладилар. Албатта, бу “интернационал” ўқув даргоҳларига катта эътибор қаратилар, шу баробарида “маҳаллий” мактабларда ўзбек тилида дарс бериш қисқартирилиб борди.

Бу ўз йўлида “миллий мактабларда билим бериш саъвияси ўта паст” деган миш-мишлар тарқалишига сабаб бўларди. (Ҳозир ҳам бундай қалтис ақида ўз ҳамияти, миллати қадриятига бефарқлар орасида сақланиб қолган.)

Масала шу даражага бориб етгандики, ҳатто олис қишлоқларда яшовчи фуқаролар томонидан маҳаллий ҳокимят амалдорларига ёзиладиган ариза ва бошқа қоғозлар ҳам рус тилида бўлишлиги ҳақида буйруқ берилди. “Твоя-моя” деб, “оғалар” тилини чала-чулпа билади ганлар ошиғи олчи бўлиб кетди.

Албатта, бундай аҳмоқона авж олдириладиган тала-тўпларга халқ назарига тушган ижодкорлар томошобин бўлиб туришмасди. Ўз юрак дардларини матбуот, радио-телевидение, аксар юқори минбарлардан туриб, халққа етказишар, унинг кўзини очишарди. Шулардан бири Абдулла Қаҳҳорнинг 60 йиллиги Катта Навоий театри биносига тантана билан нишонланаётган, бу тадбирни бутун республика аҳолисига радио орқали эшиттирилиб, телевидение кўрсатаётган бир пайтда “юбиляр”га сўз берилгач, у қатъий қилиб, белгилаб қўйилган “қоида”ни бузиб, ўзбек тилида “Модомики мен “Тўй бола” бўлсам, эркалигимни кўтарасизлар, деб умид қиламан. Чунончи бир умр ўзбек адабиётига хизмат қилиб келаётган бир ўзбек ёзувчиси сифатада ўз Она тилимда сўзлашга ҳаққим бордир, ахир”, дея айтган сўзлари кўпчиликнинг эсида қолган. Ва буюк ёзувчи ўзининг мана шу “руҳдаги сўзлари” учун кўп азоб чеккани ҳам бор ҳақиқат... Устознинг ўша нутқидан илҳомланган Эркин Воҳидов ўзининг “Она тилим ўлмайди” шерини яратди. Ва бу тез орада эл оғзига тушиб кетди.

Дарвоқе, шоирнинг сал кейинроқ ёзилган Она тили ҳақидаги анча “исёнкорона” руҳдаги яна бир шеърининг туғилишига туртки бўлган бир воқеа ҳақида тўхталиб ўтмоқчи эдим.

Етмишинчи йиллар ўрталарида миллий тилидан, “ўзлиги”дан бебаҳра “интернационаллаган” бир тўда авлод етишиб чиққанди. Ана ўшалардан бири, марҳум адибнинг ягона зурриёти ҳисобланмиш қирқ ёшлар атрофидаги, соч-соқоллари ўсиқ киши Эркин акани йўқлаб (у пайт акахон катта нашриёт бошлиғи вазифасида ишлар, дам олиш куни бўлгани учун уйда эдилар) келиб қолди.

Салом-алик ҳам қисқа, лўнда “маданийча” бўлди. Мулоқот ҳам шунга яраша кечди. Чунки “меҳмон” узоқ бегона юртдан келгандай бирон жумла ўзбекча сўзни эплаб гапиролмас экан. Ўзи буни тан олди.

Иддаоси, отасининг яқинлашиб келаётган саксон йиллиги муносабати билан “Танланган асарлар”ини чоп эттириш бўлиб чиқди.

Эркин аканинг:

– Ким нашрга тайёрлаб беради? – деган саволига:

– Я не понимаю, другие займутся, – дея жавоб берди.

Устоз уни кузатиб қайтаркан:

– Қизиқ, отаси нима ёзганини билмаса, бу кимнинг фарзанди ўзи, – деб қўйди.

Шунда беихтиёр бир неча йил олдин Ойбек домланинг шаҳардан чет дала-ҳовлисида рўй берган ходиса кўз олдимда гавдаланиб кетди. Ўшанда укам Амир Файзулла билан мева териш ҳашарига чиққандик.

Якшанба куни бўлгани учун устознинг ўғил-қизлари ҳам уч-тўрт бола- бақра билан шаҳардан дам олишга келишганди.

Тушга яқин ҳовли бекаси Зарифа опа ўртадаги катта юмалоқ столга дастурхон ёзиб, бизни ҳам тушликка чорлади.

Ойбек ака Амир икковимизга ёнларидан жой кўрсатдилар.

Дастурхон атрофига жам бўлганлар ўртасида чуғур-чуғур бошланиб кетди. Фақат биз Ойбек домла билан онда-сонда “ўз” тилимизда гаплашиб кўярдик.

Охири буюк адиб худди бизнинг олдимизда ўзларини ноқулай сезаётгандек, бошларини қимирлатиб, бармоқлари билан ёнма-ён ўтирган набираларига ишора қилиб:

– Бебахра, бебахра, – деб қўйгандилар...

Шуларни ўйлаб ўтириб, Эркин ака яна бир бебахра ҳақида қоғозга тушириб қўйган тўрт сатрга кўзим тушганди:

*“Агар ўз она тилин билмаса ўзбек,
Пайтава бошида салла бўлгани шудир.
Пушкинни ўқиб, Навоийни уқмаса,
Чала пишган қовоқ калла бўлгани шудир”.*

(Мен ушбу жумлаларни илк бор қоғозга тушган нусхаси қандоқ бўлса-шундоқлигича келтирдим.) Аслида бу шоирнинг машҳур «Ўзбек Навоийни ўқимай қўйса» шеърининг «хамиртуриши» бўлган.

Ҳа, устоз ҳеч қачон зўрма-зўракига бирон мавзунини ўйлаб топмас, балки мавзу тўсатдан пайдо бўлиб, у кишининг ўзини ўйлатиб қўярди.

Эркин ака шеърятининг ҳаёттийлиги ҳам мана шунда бўлса керак.

ҚОРАКЎЛ ТЕЛПАГИ

Ҳукумат миқёсида ўтаётган мажлислардан бирида минбарга “таниқли” сўзамол чиқиб келди. Гапни “қисқа” қилишини айтиб, бармоғини Эркин ака томон бигиз қилди. “Хў-ўш, “Халқ шоири” деган юксак унвонга” дейиши билан кимдир залдан туриб, “бивший-бивший” (яъни “собик Халқ шоири”) дея воизга қўшимча қилганди, у бироз сукут сақлаб, нутқини давом эттирди: “Ҳа, юксак унвонга эга бўлган бу шоиримиз айтсин-чи, ўзи аъзо бўлган партиядан, ҳукуматимиздан нима ёмонлик кўрди? Жавоб талаб қиламан. Бошқа талабим йўқ”, дедида, минбарни тарк этди.

Мажлис аҳли ичида ҳеч ким бундай “нутқ”ни кутмаган, ҳатто кимдир томонидан унга “қўшимча” қилинишини хаёлига ҳам келтирмаган эди шеклли, залда бир шамол қўзғолгандай жонланиш бўлди.

Йиғинни бошқараётган киши микрофонга қўлидаги қалам билан бир-икки бор уриб:

– Мажлис тугади, – деб эълон қилди.

Ўша пайтлар Горбачёв бошлаб берган “ошкоралик” тамойиллари ҳали ўз кучини йўқотмаган, омма ҳар нарсадан огоҳ ва қулоғи динг эди.

Тез орада Эркин Воҳидовни “Собик шоир”га чиқарилганлиги ҳақидаги гап мажлис залидан “ташқари”га тарқаб, кўпчилик ғазабини қўзғади. Таҳқирона фикрни ўртага ташлаган кимса ким

эканлигини аниқлашга қизиқувчилар кўпайди. Миш-мишлар тўлқинида кимларнинг номи қалқиб чиқмади, дейсиз.

Шу орада Москванинг “Комсомолская правда” газетаси ҳам шоиримизга “бағишланган” катта мақола эълон қилган, у киши “шов-шув”лардан четроқ бўлиш учун Дўрмондаги вақтинчалик далабоғдан бошпана топганди.

Шубҳасиз, ножоиз сўз айтган ўша “гумроҳ”га мен ҳам қизиқиб қолгандим. Кўпчилик орасида “Бухоро обкоми” деган гап юрарди. Жамол Камол: “Ундай бўлиши мумкин эмас. У ернинг бошлиғи жуда маърифатли одам... Ҳар ҳолда, аниқ фикрга эга бўлмасдан туриб, бундай юзаки хаёлга бориш яхши эмас”, деди.

Эркин аканинг: “Эринмаган одамсиз-а! Қўйинг, овора бўлманг”, дейишларига қарамай, Бухорога қараб уловни ҳайдадим.

Самарқандда эскидан танишлигимиз бор таниқли ёзувчи Нусрат Раҳматнинг шаҳардан четроқ ҳовлисида тунаб, эрталаб азонда йўлга тушдим. Обкомдаги ходима аёл “бошлиқ” Қоракўл район марказидаги хўжалик клубида ўтказиладиган мажлисга кетганлигини айтди.

Яна етмиш чақиримча йўл босдим.

“Миллионер” колхознинг катта клубида, кейинги йиллар анча ғала-ғовурли тус олиб кетган “раис сайлаш” тадбири энди тугалланиб, ҳамма тарқалаётган экан. Менга милиционер йигит “Ёдгоров ана шу одам”, деб баланд бўйдан келган одамга ишора қилиб қўйди. У кишига яқинлашиш учун қадамимни тезлатдим.

Ўша пайтлар шаҳар боғдорчилиги ҳамда Бўстонлиқ муаммолари билан боғлиқ шов-шувли мақолаларим орқали кўпчиликка отнинг қашқасидай анча “машҳур” бўлиб қолгандим. Ўзимни таништириб, “бир оғизгина сўзим бор” лигини, “атайин Тошкентдан келганлигим”ни айтдим.

Секретар уч-тўрт ҳамроҳлари билан мени унча узоқда бўлмаган райком биносига бошлаб кирди. Қисқагина суҳбат асносида шу нарса маълум бўлдики, “номаъқул” гапни айтган, ва ўша куннинг ўзида яхшигина дакки еган одам яқиндагина Москвада “ўқиш”ни битириб келиб, шу яқин атрофдаги шаҳарга раҳбар этиб тайинланган “ҳовлиқмароқ ёш кадрлар”дан экан.

– Бундай ҳали орқасини мўйчинаяк тишламаганлар, кўп вақт ўтмай, ўзи “бивший” бўлиб кетишини билса эди, – деди суҳбатдошим сўзини тугатаркан.

Област раҳбари Дамир Ёдгоров чинданам шоир Жамол ака айтганидек, анча маърифатли, фикр доираси кенг кишилар тоифасидан экан. Ундаги бу одамшавандалик хусусияти менга Бухорои шарифдан бориб, Наманган областини бир неча йил бошқарган, ободончиликка оид кўп саводли ишларни амалга ошириб, наманганликлар меҳрини қозонган Назир ака Ражаповни эслатиб юборди.

Ҳатто гап орасида:

– Сиз ўша кишига ўхшаб кетасиз, – деб қўйдимда, мезбондан, энди кеч қолмай, кетишим кераклигини айтиб, рухсат сўрадим.

– Қолиб, меҳмон бўлиб кетмайсизми?

– Эртага Тошкентда қиладиган ишларим бор.

– Тошкентдан йўл босиб келган уловингиз

“қорни” қалай? Мажлисдан бўшаб, ҳали ўзимиз тушлик қилганимиз йўқ. Бирга овқатланамиз, – деб қолди Дамир ака.

Кейин ҳайдовчини чақириб:

– Меҳмонимиз машинаси калитини олгин-да, тўлатиб бензин қуй. Тошкентгача етиб оладиган қилиб, бир-икки канистр солиб қўйишни ҳам унутма, – деди.

Қўшни хонага дастурхон тузатиб қўйилган экан, ўша ерга кирдик.

Дамир ака билан хайрлашар эканмиз, менинг қўлимга яхшилаб қоғозга ўралган нарса тутаркан:

– Эркин акага кўпдан-кўп саломимизни етказинг! Мана бу, биздан Қоракўлдан тухфа! Ўз қўлингиз билан кийдириб қўйинг. Олтин бошлари омон бўлсин! – деди.

Устозга “салом”ни етказдим. Совғани ҳам топширгандим, бироз кийиб ўтирдилар-да, кейин ечиб, менга узатдилар:

– Биласиз, менда бунақасидан иккитаси бор. Бунисини мен учун ҳам Сиз кийинг. Ҳадемай қиш келади. Энди, анави шляпангизни менга беринг.

– Қанақа бўларкин, совға Сизга эди-ку! Мабо-до Дамир Ёдгоровнинг кўзлари тушиб қолса, нима дейман?

Устоз жилмайиб, кулди:

– Ташвиш чекманг. “Икковимизнинг бошимиз бир – ўзим кийдириб юбордим”, деб айтаман у кишига.

ЯНГИ ТАШВИШ ШАРПАСИ

Бош омон бўлса, кўраверар экансан деганларидек, Эркин ака боши устида пайдо бўлаётган яна бир руҳий тазйиқ ҳақида гап... қаерда денг, узоқ Белорусия пойтахти Минск шаҳрида “Ёзувчи – публицистларнинг Бутуниттифоқ Конференцияси” минбаридан қулоққа чалиниб қолди.

Шу анжуманга Ўзбекистондан икки киши бориши айтилганди. Лекин, мен бир ўзим учдим. У ерда шундай қаҳратон қиш эканки, самолётдан тушган заҳоти юзларим музлаб қолгандай бўлди. Яхшиям, Эркин ака совға қилган Қорақўл телпагини қийиб келган эканман, унинг олд томонини қошим устига-ча бостириб олиб, нарироқда турган автобус томон чопдим.

Шундан кейин бу телпакнинг қадри кўп билинди. Бу томонларда ғоят қадрланар эканми, ҳатто бир-икки “маҳаллий ҳамкасб”лар буни кийиб, ёлғиз ўзингиз кўчага чиқманг деб, огоҳлантириб ҳам қўйишди.

Юқорида эслатиб ўтганимдек, ўша пайтлар бутун Ўзбекистон “ўғри, муттаҳам, ишёқмас, уюшган жиноятчилар”дан иборат қандайдир хавф-хатар минтақаси, дея эълон қилиниб, унга нисбатан истаганча бўҳтонлар ёғдириш, ёмонотлиққа чиқариш энг авж олган давр эди. “Мен шу юртданман” дейишга одам тортинадиган бўлиб қолганди.

Шунинг учун ҳам бу анжуманда қатнашаётганлар ичида ўзбекистонлилар “йўқ” ҳисоблана-ниб,

кираверишдаги маълумотнома рўйхатида “Дадаханян Н.” (бу ҳеч қандай “Арман радиоси” томонидан тарқатиладиган ҳазил мутоиба эмас, бор ҳақиқат!) ёзуви туриши мен учун айти муддаодек эди.

Конференциянинг тўртинчи куни Минскдан анча четроқдаги чўққачиликка иқтисослашган “миллионер” колхозда семинар ўтказиладиган бўлди. Тўғрироғи, шу хўжаликнинг икки марта Социалистик Меҳнат қаҳрамони унвонига эга раиси ҳақида маҳаллий журналист томонидан ёзилган китоб (ундан ҳаммамизга бир дондан тарқатилган эди) тақдимотига бағишланган мажлис бўлди. Хашаматли колхоз маданият саройининг 500-600 кишига мўлжалланган мажлислар зали меҳмон ёзувчилар, илғор чўққабоқарлар билан тўлиб тошганди.

Китоб муаллифи саҳнада бир ўзи қўр тўкиб ўтирган 60 ёшлар чамасидаги ўз “қаҳрамони”-нинг ишчанлик фазилатлари ҳақида узоқ гапирди. Китобни ёзиш пайтида “гувоҳ” бўлган қизиқ воқеалар ҳақида ҳам тўхталиб ўтди.

Шундан кейин раисга “бу муваффақиятларга қандай эришдингиз?” деган аънанавий саволлар бериш бошланди. У ҳам саволларга яраша мазмуни умумийроқ бир хил қолипдаги жавоб қайтарарди. Баъзан, мен ҳақимдаги китобнинг фалон бобони ўқиб, билиб олишларинг мумкин, деб ҳам юборарди.

Шу орада орқа томонда ўтирганлардан кимнингдир кутилмаган саволи янграб қолди:

– Мана шундай, Сиз каби иш кўзини биладиган, жонкуяр раҳбарлар айтиқса, ҳозир Ўзбекистон учун ғоят зарур масала бўлиб қолди. Республикани

тажрибали кадрлар билан таъминлаш ишлари кенг йўлга қўйилди. Мободо Сизни ҳам Ўзбекистонга юборишса, ишни нимадан бошлаган бўлардингиз?

Мезбон раис юзи жиддийлашди. Қаддини ростлаб зал томон бургут қараш қилиб қўйди. Бироз сукут сақлагач, қўлини бигиз қилганича қисқагина жавоб қайтарди:

– Чиндан ҳам у ердаги одамлар ишламасликка, мазахўраклик билан бойлик орттиришга ўрганиб қолишган. Мен уларни қамчи билан уриб бўлса ҳам, ишлашга мажбур этардим.

Шунда залда қандайдир безовталиқ рўй бериб, ҳар ер-ҳар ердан кимларнингдир овози эшитилди:

– Ёлғон. Ёлғон.

– Бу тухмат...

Мен зални ташлаб чиқиб кета бошладим. Раис бепарвогина ёнидан сигарета олиб, тугатаркан, мен томонга қошларини чимирганича ғалати қараш қилиб қўйди.

Шу дақиқаларда хаёлимдан “устоз бекорга шундайлар сафида бўлиш миллат учун ҳақорат”, деб ўйламаган эканлар, деган фикр ўтди.

Эртасига яна бир кутилмаган воқеа рўй бериб, осмондан тушгандек пайдо бўлиб қолган Нуралиев деган Ўзбекистон “вакили”га сўз берилиши мени ҳайратга солди.

Қарасам, туппа-тузук ўзимизнинг йигит минбарга чиқиб келяпти. Кўплар худди ҳаёт-мамот учун жанг кетаётган “фронт”дан энг ишончли “янгилик” кутгандай унга бор диққатини тиккан.

Нотиқ яхшигина тайёргарлик кўриб келган, санжобгина қилиб ёзилган бир даста варақ ҳажмидаги

текстни равон “тил” билан ўқиб берди. Ундаги мухта-сар мазмун қуйидагича эди. Яъни, “Ўзбекистондаги ҳозир рўй бераётган барча “бузилишлар”нинг ягона сабаби, “ленинча партиявий принциплардан чеки-ниш; антипартиявий ғояларга ўз вақтида қақшатгич зарба бермаслик; интеллигенция, айниқса ёзувчи-лар орасида хавфли тус олаётган миллатчилик кайфиятини ўсиб бораётганига ҳукумат томонидан ўта бефарқлик билан қаралаётгани”да экан.

Энг қизиғи, воиз “бу кайфиятни қўзғовчилардан бири, бир пайтлар халқ севган, ишонган, энди эса, кўпчилик орасида обрўсини йўқотиб бора-ётган шоир Эркин Воҳидов” деб айтarkan, залда ўтирганларга мурожаат қилиб, қуйидаги сўзлар билан ўз нутқиға якун ясади: “Биз уларға қар-ши курашяпмиз, мақола ва чиқишлар эълон қил-япмиз, бироқ маҳаллий матбуотнинг таъсири кам. Республикадан ташқарига чиқмайди. Бизға Ит-тифоқ миқёсидаги матбуотнинг мадади керак. Қизиқувчилар бўлса, нутқимнинг бир нечта нусхаси бор, олишлари мумкин”.

“Ўзбекистон вакили”нинг бу “нутқи” худди машъ-ум 37- йиллар руҳида ёзилган фелъетоннамо айб-номани эслатарди.

У минбарни тарк этаркан, ҳеч ким қарсак чал-мади. “Нутқи”дан нусха ҳам сўрамади. Олдинги қаторларда ўтирган, минтақамиздаги кўшни ре-спубликалардан ташриф буюришган вакиллар ун-га қандайдир совуқ назар билан қараб қўйишди. Орқадан кимдир “грузин лаҳжаси”да ўрисчалаб “Ҳой, сени ким юборди?” дегани эшитилди. Афти-дан, бу ерда ўтирганларнинг кўпчилигига “Эркин Воҳидов” номи яхши маълум эди.

Чиндан ҳам, конференцияга анча “кечикиб” қелган бу “вакил”ни кимлардир юборганга ўхшарди.

У билан кечки овқатланиш пайтида учрашиб қолдик. Тўғрироғи, ёнидаги бўш стулга ўзим келиб ўтирдим. Мени танидими йўқми, билмайман. Мен уни танидим: фарғонада коммунистик эътиқод намоеңдаларининг етакчиси бўлиб, “пролетариат дохийлари” номи билан аталувчи жойлар, уларнинг ҳайкаллари ўрнатилган майдонлар “дахлсиз”лиги учун курашиб юрарди. Шу руҳдаги район газетасини ҳам бошқарарди.

“Ҳамюрт” билан суҳбатимиз қисқа бўлди:

– Сал кечикдингиз, чоғи?

– Ҳа, тўрт кун. Қамчиқ довонини қалин қор босган экан, ўтолмай қолиб кетдим. Ниҳоят, кечаги рейсда учиб келдим.

– Нутқингиз яхши бўлди. Нусхасидан ўқишга берасизми?

– Бир йўла ўзбекчасини ўқий қоласиз. Ўзимиздаги журналлардан бирида босиляпти. Корректурасини ўқиб келдим.

– Энди кўришолмасак керак. Хайр. Менинг вақтим тугади.Эртага азонги самолётда учиб кетяпман.

Минскдаги “доклад” ва Нуралиев билан суҳбат ҳақида, куйди-пишди, бировнинг ташвишини деб, тиниб-тинчимайдиган Миразиз (Аъзам) акани хабардор этдим. Газета ва жамийки журнал таҳририятларида хизмат қиладиган ишончли танишларни огоҳлантириб ўтиришга ҳожат қолмади. Дарровгина журнал аниқланди. Матн тўла адади бўйича босиб бўлинган, энди уни саҳифалаб “ти-

киш” ишлари қолган экан, холос. “Операция”ни амалга оширишнинг энг қулай томони – Эркин Воҳидов ҳақидаги фелъетон нақ тўрт саҳифадан иборат бўлиб, ўртадаги икки вараққа жойлаштирилганида эди. Демак, ўша варақларни “киши билмас” олиб кўйса, бўларди.

Журнал “техник носозлик” туфайли “жузъий камчилик” билан босилиб чиқди. Тарқатилди ҳам. Лекин саҳифалар “етишмовчилиги”ни билган – билди, билмаган-билмади. Ҳатто, Эркин аканинг ўзи ҳам бу воқеадан анча вақт ўтиб, Миразиз Аъзам билан икковимизда сақланиб қолган бор-йўғи икки нусхадан иборат “йўқ қилинган” тарихий фелъетон варақларини кўрсатганимиздагина хабардор бўлди.

Булар, шоиримиз бошидан кечирган мустақилликкача бўлган жабру жафоларнинг бир шингили эди, холос, десам балки айримлар ишонавермас.

Ҳа, бош омон бўлса, унга тушганини одам кўравераркан...

Шу ерда яна бир гапни эслатиб қўймоғим керакка ўхшайди. Республика, ҳатто халқаро миқёсда машҳур шифокор, юқорида эслатиб ўтганим Шабот Хўжаев “Озод Шарафиддиновни ички жисмоний тазйиқлар ногиронлик азобига дучор қилди, Эркин Воҳидовнинг эса, руҳий хуружлар баъзи “дўстлари”нинг ёнида суянчиқ бўлиш ўрнига номардларча панд беришлари тиғ бўлиб юрагига санчилди, яна ҳам шоир юраги бардошли экан”, деганида жон бор эди, албатта.

Лекин ҳар қандай фириб ва қаттолликлар авжга чиқиб, қилич яланғочлаб қўйилган даврда ҳам,

миллат ҳақида қайғурадиган, унинг келажагини ўйлайдиган фидойилар бўлган.

Эркин ака гапдан-гап чиқиб, юқори лавозимли бир инсон номини айтиб, “яхшиям шундай балогардон кишилар бор, юрак баъзан асовлашса ҳам уриб турибди”, дегандилар.

Энди орадан йиллар ўтиб, пайти келиб қолган экан, ўша инсон (умрлари яна-да зиёда бўлсин!) Азиз Тўраев эканлигини кўпчиликка маълум қилиб қўйишни буюк шоир руҳи олдида фарзу қарз – бурчим деб, биламан.

АРАВАНИНГ БЕШИНЧИ ҒИЛДИРАГИ

Бир куни домла Озод Шарафиддинов телевизорчиларга интервью бературиб, шундай гапларни айтгандилар:

– Мана, эркимиз ўз қўлимизда. Мустақилликка эришганимизга ҳам анча йиллар бўлиб қолди. Бироқ, ҳали ҳам гарданида алмисоқдан қолган бўйинтуруқ бордай ҳадиксирайдиган, ҳозирги замон талаби бутунлай бошқача эканлигини тан олмай, эскича фикрлайдиганлар йўқ эмас. Афсуски, ундайлар бизнинг орамизда ҳам бор. Фикр қотиб қолган жойда ҳеч қандай тараққиёт бўлмайди.

Ҳақ гап. Ҳар бир давлат мафкураси у ерда олиб бориладиган сиёсат, айниқса бошқа мамлакатлар билан муносабатларга қараб белгиланадиган бўлса, домла бу масалада анча куюнчак эканликларининг бир неча бор гувоҳи бўлганман.

Газеталарда босиладиган халқаро мавзудаги мақолаларни ўқиб, телевизор “шарҳлов-чи”ларининг гурунгларига қулоқ тутиб, баъзан “худди ўша аввалги эски гаплар, қани, ўзимизга хос мустақил фикр, янгича ёндашувлар?” деб қолардилар жиғибийронлари чиқиб.

Шарофат келинойи “Ташвиш чекмаганингиз энди шу қолувди, ўз соғлигингизни ўйласангиз-чи”, десалар, “мен ўйлаб бўлганман, мундоқ мустақил фикримни айтишга қўйинг. Ҳеч бўлмаса, бу уйда демократияга риоя қилайлик”, дея ҳам жиддий,

ҳам ҳазилнамороқ жавоб қайтариб, бироз ҳовурдан тушгандай бўлардилар.

Мустақил, бирон нафли фикрни кўркмай ўртага ташлаш одати Эркин акада аввалдан мавжуд бўлганлигини юқорида бир нечта мисоллар орқали айтиб ўтдим.

У кишининг юрак амри шундай: “Қани бошқалар нима деркин”, дея бир четда томошабин бўлиб туриш одати йўқ эди.

Баъзан оламда рўй бераётган тала-тўпли воқеалар хусусида баҳслашиб, “мағлубият”га учрашимни сезиб қолсам, дарров “Қўрғон бериб,” “Шахмат тугул, “дамка” ўйнашни ҳам билмайман, шунинг учун рақиб билан дона суришда маҳоратингиз қандайлигига баҳо беролмайман-у, лекин сиёсатда, шу соҳанинг пири Акмал Саидов билан бемалол беллаша оласиз”, деб орани “очиқ” қилардим.

Чиндан ҳам Эркин ака фақат файласуф шоиргина эмас, дунёда рўй бераётган воқеалардан яхши хабардор, тўғри баҳолай оладиган теран фикрли сиёсатдон ҳам эди.

Бекорга у кишини мустақиллик йилларининг бошлариданоқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ҳалқаро алоқалар ва муносабатлар қўмитаси раиси лавозимига сайлашмаган эди.

У, ҳали ҳам бир пайтлар ўзи таърифлаган, кўндаланлигига туриб олиб, ишга халақит берувчи “бешинчи ғилдирак”лар борлигидан куюниб гапирарди.

Бир куни Эркин ака ҳузурига чақирди-да:

– Хабарингиз бор, президентимиз “Энди эскича сиёсат – душман қидиришни бас қилиб, дўст-

биродарлар орттиришга ҳаракат қилайлик. Бошқаларга ҳасад билан эмас, ҳавас билан қараб, яшашни ўрганайлик”, деб такрор-такрор айтаётган бир пайтда, мана бу сиёсий ғўрликни қаранг! Ҳали ҳам миясига қоқиб қўйилган заранг миҳ таъсиридан қутулолмай юрганлар бор-а. Бунда босилган мақоланинг айрим ерига чизиб қўйдим. Фикрингизни айтарсиз, ҳарҳолда дунё кўрган одамсиз, – дея анча обрўли ҳафтанома газеталардан бирини менга узатди.

Қарийб сал кам бир саҳифани эгаллаган мақола сўнггида муаллифнинг исм-фамилияси, ҳамда шўро даврида “хизматлари” учун тақдирланган “унвон”и, ундан пастроқда қайсидир матбуот шўбасининг “эксперти” эканлиги ҳам ёзиб қўйилганди.

Мен бу одамни кўплар қатори яхши танирдим. Хаёлимдан “наҳот, дунёқараши салгина бўлса ҳам ўзгармаган бўлса”, деган фикр ўтди.

Чиндан ҳам, у бир пайтлар “Америка мавзуси” бўйича энг “бозори чаққон” журналистлардан ҳисобланарди. Тинимсиз ёзарди. Ёзганда ҳам ўша “океан ортидаги иблислар мамлакати”ни шундоқ тасвирлардики, гўё дунёдаги барча ёмонлигу ёвузликлар худди ана шу ердан чиқаётгандай... “Далил исботлар”ни эса, тўғридан-тўғри марказий матбуотдан олиб, “ўзбекчалаштириб” худди ўзиникидай қилиб чиқараверарди. Нима фарқи бор, “душман”га қарши курашда ҳамманинг фикри-зикри яқдил бўлиши керак-да!

Бу одамнинг баъзида жазавага тушиб, эълон қилиб юборадиган “ижод намуналари”ни ўқиганлар юрагини ваҳима босиб, “иш қилиб, шу сўтак

ҳозирча ёзиш билан овора, агар масъулроқ вази-фага ўтириб қолса борми, Америкага қарши уруш очиб юбориши ҳеч гап эмас”, деган ўйга бориб қолишарди.

Мустақилликдан сўнг шу одамнинг “касби” касодга учраб, умуман номи газета- журналларда кўринмай қолганди.

Мана энди яна пайдо бўлиб, “экспертлик” вази-фасини эгаллабди.

Мақолада Евроиттифоқ мамлакатларидан би-ри пойтахтида ўтказилган Халқаро Хавфсизликка бағишланган Саммитда Мустақил Ўзбекистон ва-киллари илк маротаба иштирок этаётганликлари ҳақида батафсил ҳикоя қилинади. Унчалик зарур бўлмаган тафсиллар анчагина. Сўнгра, муаллиф кўпгина воизларнинг нутқларидан “парча” келти-риб, уларни танқид остига олади-ю, нимага асос-лаётганини аниқ айтмайди.

Бунга чидаса бўларди. Бироқ, тагига чизиб қўйил-ган бир нечта қатор жумлаларни ўқиб, ҳайратдан ёқа ушлаш мумкин эди. Унда “мен” деб ёзилишича, мақола муаллифи, яъни (журналистимиз) Саммит ўтаётган бинонинг зинапояларидан тушиб кела-ётган “хўппа семиз” Америка генералига рўпара келиб қолади ва юзига тик қараб “Америка сол-датлари Афғонистонда нима қилиб юрибди?” де-ган саволни беради. Шундан кейин бирон оғиз сўз айтолмай, “жуфтаси ростлаб қолган” генерални “мот” этиб”, унинг устидан қозонган “ғалаба”си би-лан мана, мен қандай одамман, демоқчи бўлади.

Аввало, бу ўта жўн, фаросатсизларча мақтан-чоқликка берилиб ёзилган жумлалардан иборат

мақолага жой бериб, чоп этган газета таҳририя-тидаги-ларга ҳайрон қоласан.

Унданам ҳайратланарлиси, худди мана шу “Ўзаро Ҳамкорлик Саммити” ҳақида Москвада чиқадиган “Аргументи и факти” газетаси бир ҳафта олдин ўз мухбирининг мақоласини эълон қилиб, унда айнан “Россия делегацияси бошлиғи Рогозин (бу жангари жаноб Иттифоқ емирилаётган пайтлар миллатчиликка муккасидан кетган шовинистик руҳдаги ёшлар гуруҳининг “Тақирбошлар” тўдасини бошқариб, Москва кўчаларида айниқса, “осиёлик келгинди”ларга қарши кўп хунрезликлар уюштирган. Бу ҳақда Россия матбуотининг ўзи, ҳали-ҳануз ёзиб туради. Д.Н.) минбарга чиқиб, шундай нутқ сўзладик, Америка бошлиқ баъзи давлат делегациялари зални ташлаб, жуфтакни ростлаб қолишга мажбур бўлдилар”, деган жумлаларга урғу берилганди.

Ўзаро ҳамкорликда тинч-тотув бўлиб яшаш та-мойилларини бамаслаҳат келишиб олиш учун хайрли орзу умидлар билан Анжуманга йиғилган-лар орасига кимдир минбардан, яна кимдир зи-напоядан туриб адоват уруғини сочувчилар чиқиб қолганини қаранг! Айниқса, улардан бири “Ўзингдан чиққан балога, қайга борасан давога” деганлари-дек, ўзимизданлигига нима дейсиз!

Ҳа, шалоғи чиқиб бўлган араванинг бешинчи филдираги устида ҳамон ўтириб олган айрим ким-саларга шу керакка ўхшарди.

Бироқ жамиятни тубанликка тортувчи бундай ғайирликларга ўз мунасабатини билдирмай, эъти-борсиз қолдиришга шоирнинг безовта юраги изн бермасди.

Эркин ака яқинда чет эл сафаридан катта таассуротлар билан қайтган бўлиб, жиддийроқ таҳлилий мавзудаги ниманидир қоғозга тушириш билан банд эканлигини билардим.

Бир куни:

– Ҳеч ким билмас қилиб, бирон ёққа бош олиб кетмаймизми? – деб қолдилар.

Сездимки, Абдулла Қаҳҳор таъбири билан айтганда “Дард тутмоқда”. Демак, дарровгина уловни йўлга шайламоқ керак.

Намангандаги тўрт кунлик “чилла” пайтида Эркин ака ҳеч қаёққа чиқмай, ёзув-чизув билан банд бўлдилар. Фақат бир марта – кечки овқат пайти кўришардик, холос.

Ниҳоят, янги асар дунёга келгани маълум бўлди.

– Қани, овоз чиқариб ўқинг-чи, – деди у киши майдароқ бўлса ҳам ҳуснихатдай, чиройлик қилиб ёзилган “Ташриф. Тарих. Тақдир” сарлавҳали қўлёзмани менга тутаркан.

Негадир ҳаяжонландим. Бу ҳаяжон Абдулла Қаҳҳор билан илк бор учрашганимда, у киши юзимга тикилиб қараб: “Қани, ёзганингизни ўқинг-чи”, деганида менда пайдо бўлган ҳолатни эслатиб юборди.

Дарвоқе, шу топда устоз биринчи марта менга ишониб топшираётган, ҳали сиёҳи қуримаган қўлёзмани ўқиб беришим керак эди.

Ҳижжалагандай, дона-дона қилиб, бир соатча вақт давомида ўқидим. Эркин ака баъзи жумлаларга ўзгартириш киритдилар.

Кўплаб жонли мисол ва таҳлиллар асосида халқаро ҳамкорлик тамойилларига бағишланган

кенг қамровли каттагина бу асарнинг асл моҳияти давлатимиз раҳбари кўнглидаги барча орзу-ниятларни ўзида тўла мужассам этганди.

Тўғри, унда баъзи “ножоизроқ” “ҳали биз ҳавас қилган кунларга эришиш учун анча қовун пишиғи борга ўхшайди”, деган жумлалар ҳам йўқ эмасди.

Мен ўз фикримни қисқагина баён қилдим:

– Бу мустақиллигимизнинг сиёсий, манавий, ижтимоий йўналишлари бўйича янги бир саҳифа очувчи публицистик бадиа бўпти.

– Босишармикан?

– Наҳотки босишмас!

Эркин ака кулди.

– Ҳали ҳам кўлида “қизил қалам” ушлаганлар йўқ, деб ўйлайсизми?..

Чиндан ҳам шундайлар топилди. Мақола бир нечта идора “эксперт”лари томонидан чизиб-бўяб, қайтариларди.

Шундан кейин Эркин ака обрўли бир газета таҳририяти номига “Ушбу ёзганларимдаги барча «нутўғри, қалтис» жумлалар учун ўз бошим билан жавоб бераман” дея, иқрорнома ёзилган хат билан мақолани топширди.

Бош муҳаррир лутф билан:

– Сизнинг олтин бошингизга бизнинг таҳририятдаги барча бошлар садақа, – дея шоир “нома”сини унинг кўлига қайтарди.

Мақола бир саҳифани эгаллади. У кўпчилик орасида катта қизиқиш уйғотди. Шов-шув бўлиб кетди.

Давлатимиз раҳбари шоирга миннатдорчилик билдираркан:

– Бундай ҳозирги пайт учун энг керакли, дол-

зарб мавзудаги асарлар сув-ҳаводай зарур! Нега, олдинроқ ёзмадингиз? – дея саволга тутди.

– Текширувчилар қўлида бироз вақт ушланиб қолди.

– Ҳали, Сизни ҳам “текширувчилар” борми? Ким экан, ўшалар?

Эркин ака индамади...

Орадан кўп ўтмай, ҳар хил номдаги бир нечта идоралар фаолиятига чек қўйилиб, баъзи кўндаланг туриб олган казо-казо “эксперт”лар ҳам ўз иссиқ жойларидан мосуво бўлишди.

Улар кўчада қолгани йўқ, албатта. “Пастроқ” лавозимда бўлса ҳам, матбуот, телерадиодан “бош-пана” топдилар.

Шунинг учундир балки, у ердаги айримлар шоирни ҳамон ёқтираверишмас.

“БИЛОЛИДДИН ДОМЛА”

Эркин аканинг номи чет элларда, хусусан Америкада истиқомат қилувчи Ватандошлар орасида худди ўзимиздагидай қанчалик ардоқли бўлмасин, у кишига ўша ердан туриб ҳам тош отувчи кўролмаслар борлиги маълум бўлиб қолди.

Улар ким экан, леган саволга жавоб беришдан аввал АҚШдаги энг машҳур Олийгоҳларидан ҳисобланувчи Индиана университетиди “Билолиддин домла” номи билан таниқли бир инсон “ўзбек” (кейинчалик қирғиз, қозоқ биродарларимиз “ўзлариники” қилиб олишган) ҳақида мухтасаргина ҳикоя қилиб ўтишга тўғри келади.

У кишининг асл номи Билл Фирман бўлиб, аввалги асрнинг 70- йиллар бошида Америкадаги машҳур Ҳарвард университетининг туркий тиллар факултети талабаси сифатида ўзбек тилини мукамалроқ ўрганиш учун биринчилар қатори Ўзбекистонга келади. “Дунёқараш” ҳар хил устозлар таълимини олади. Ёзувчи ижодкорлардан дўстлар ортттиради. Айниқса, Эркин Воҳидов унинг диққатини кўпроқ ўзига жалб этади. Шоирнинг ўз она тили тарихини чуқур билиши, ўзбек тилининг “Сўз бойлиги” бошқа тиллардан қолишмайдиган, балки устунлиги ҳақида олимона фикр юритиши ёш хорижий тақиқодчини бефарқ қолдирмайди. Уни устоз ўрнида кўра бошлайди. Эркин ака ҳам “шогирд”нинг бу даражада тиришқоқлиги, ўзбек

тилига бўлган меҳр-оқибатидан ҳайратга тушиб, унга Билолиддин Фармон дея ном қўйиб беради... Хуллас, у шу ном билан Ватанига қайтгач, “Ўзбекистонда ўзбек тилининг 1930–50 йиллар орасидаги сўзлашув диалектикаси” мавзуида докторлик диссертацияси ёқлайди.

Сўнг ўз фаолиятини Индиана университететида ўзбек тили ва адабиётидан дарс беришдан бошлайди.

Кейинроқ “Билолиддин домла” ташаббуси билан Индиана университететида туркий тиллар факултети ташкил этилади.

Ўтган асрнинг 80- йиллар ўртасида АҚШ билан алоқалар анча илиқлашади. Шунда Билолиддин ака бир неча бор Ўзбекистонга келиб кетади. Ўзбек ҳамкасблари билан яқиндан ҳамкорлик алоқаси боғлайди. Уларни Индианага таклиф этади. Китоблар айрбошлаш бошланади. Икки-уч йиллик “Ёзги таътили”ни Ўзбекистонда “ижодий сафар” билан ўтказиб, “Ўзбекча-инглизча сўзлар луғати” ҳамда “Инглизча-ўзбекча сўзлар луғати”ни тузиш билан машғул бўлади.

Ниҳоят, узоқ йиллик меҳнатнинг самараси сифатида иккала луғат китобининг электрон варианты тайёр бўлади. Энди буни тошкентлик ҳамкасблар билан бир сидра таҳрирдан чиқариб, Эркин Воҳидовдан оқ йўл олиб, нашрга топшириш ишлари қолганди, холос.

Бироқ, ўзимизнинг “Билолиддин Фармон” уч кун Москвада тургач, Ўзбекистонга учиб келади-ю, кутилмаганда аэропортда “қўлга тушиб” қолади. Бунинг сабаби меҳмоннинг тушунчаси бўйича “од-

дийгина” эди. Яъни у маҳаллий тилни билмайдиган икки формали ходим кекса бир аёл жомадони кўлидан тортиб олиб, очмоқчи бўлиб, унга кўпол муомала қилишаётганини кўриб, бефарқ ўтиб кетолмайди. “Бу яхши эмас, йигитлар, шундай кекса онахонга-я” дейди-ю, балога қолади. Уни “алоҳида” хонага таклиф этадилар.

Ўшанда собиқ Иттифоқ парокандага юз тутиш арафасида таҳликага тушган “катта оғалар”нинг, айниқса, “қардош республика”ларда зуғуми зўрайиб кетган, арзимас баҳоналар билан хоҳлаган кишини “миллатчи”га чиқариб, жазога тортишлари мумкин эди.

“Билолиддин”нинг тез-тез Ўзбекистонга ташриф буюриб туриши аввалдан кимлардадир шубҳа уйғотиб келган эканми, унга тегишли “ҳужжат”ларни топишгунча анча вақт кетди. Бечора “бутун дунёдан” ҳатто телефонда алоқа қилишдан ҳам маҳрум этилган ҳолда торгина хонадаги диванда бир кечани ўтказди.

Энди у биринчи “суҳбат”даёқ гарданига қўйилган “айб”нинг жиддийлигини тушуниб етганди. Яъни “махсус хизмат ходимлари ишларига аралашиб, халақит берганлиги учун...” нафақат Ўзбекистонга, балки Иттифоққа иккинчи қадам босмайдиган “депорт” қилиб, ўз юртига жўнатиб юбориш ҳозирлиги кўрилаётгани аниқ эди.

Энди нима қилиш керак? Шундоқ яқин-атрофдаги дўст-биродарлар билан ҳам алоқа узилган!.. Шунда бирдан унинг кўз олдида, Москвадаги меҳмонхоналардан бирида тасодифан машҳур ёзувчи билан бўлган учрашув гавдаланиб кетди.

У шаҳар марказида меҳмонхонадан жой олиб, ўз хонасига энди кирмоқчи эди, “қўшни” эшиги очилиб, ичкаридан чиқиб келган таниш чеҳрани кўрди. Қувониб ҳам кетди.

– Ассалому алайкум, Чингиз ака. Мен Сизнинг китобингизни мутолаа қилганман.

Хорижлик овруполикларга ўхшаб кетадиган бу нотаниш кишининг соф ўзбекчалаб гапираётгани ёзувчида қизиқиш уйғотди.

– Қаерликсиз? Китобимни қайси тилда ўқигансиз?

– Америкаликман. Асил Рашидов таржима қилган ўзбек тилида ўқиганман.

– Бу тилда менданам яхши гапирар экансиз. Қаерда ўргангансиз?

– Аввал Ҳарвард университетида. Кейин Ўзбекистонда.

– Мен қирғиз ёзувчисиман. Лекин рус тилида ижод қиламан.

– Биламн. Ўзбекчада ҳам яхши гапирар экансиз.

– Болалигим ўтган овулнинг ярмичаси ўзбеклар эди. Қолаверса, тилимизнинг ўзаги бир. Мободо менинг қирғиз тилидаги китобимга кўзингиз тушмаганми?

– Ҳозирча йўқ. Лекин қирғиз тилини билганимда, жон деб, топиб ўқирдим.

– Бир-бирига жуда яқин – ўзаги бир тил, деб айтаяпман-ку! Сиздай тиришқоқ одам дарров ўрганиб олиши мумкин. Юринг, ўшалардан биттасини совға қиламан, – кутилмаганда қўшни хона соҳиби эшик қанотларини каттароқ очиб, уни ичкарига бошлади.

Ёзувчи қирғиз тилида чоп этилган салмоқдоргина “Жамила” номли қиссалар китобига дастхат ёзмоқчи бўлиб:

– Отингиз нима? – деб сўради.

Билл ташриф қоғозини унга узатаркан:

– Бу ерда исм-фамилиям “Билл Фирман” деб ёзилган. Лекин ўзимни кўпроқ Билолиддин Фармон деб биламан, – деди-да, таъкидлагандай, – Бу номни менга машҳур ўзбек шоири Эркин Воҳидов қўйиб берган, – деб қўйди.

– Биламан, яхши шоир. “Ўзбегим”ни ёзган. Бир марта Москвада, кейин Тошкентда учрашганмиз.

Шунда у гурундрошига бир мақтангиси келиб қолди.

– Эркин аканинг номзоди Фарғонадан Олий Мажлис депутатлигига қўйилганда, катта стадионда бўлган йиғилишда мен ҳам қатнашиб, Сиз айтган қасидадан парча ўқиб берганимда ҳамма ҳайратдан қарсақлар чалиб, ўрнидан туриб кетган.

Чингиз Айтматов:

– Сиз чинданам ҳайратланса арзийдиган одам экансиз, – деди-да, таҳсинли сўзлар битилган китоби ичига ўзининг ташрифнома қоғозини ҳам солиб, унга тақдим этган, бу тўрт кунгина аввал бўлиб ўтган воқеа эди.

“Билолиддин домла” ниманидир калитини топгандай, шулар ҳақида хаёл суриб ўтираркан, хона эшиги очилиб, ичкарига шу атрофдаги буфет хизматчиларидан бўлса керак, ўрта яшар жувон кириб келди. Нарироқдаги стол устига нонушта егуликлари, қаҳва солинган патнисни қўйиб, ош бўлсин дегандай ним табассум билан чиқиб кетди. Ҳар тугул

уни озиқ-овқатдан қисишаётгани йўқ. Шу тарафдан негадир кўнглида хотиржамлик сезар, лекин қандай “хукм” чиқаришларини эсласа, анча безовта бўларди.

Ўша хукмбардор кира қолсайди... Ҳа, анави жомадончасидаги китоб ва машҳур ёзувчи ташрифномасини кўрсатиб, мени тезроқ шу киши ҳузурига жўнатиб юборинглар, деб илтимос қилса, қандай бўларкин... Умуман, адабиёт, маърифатдан беҳабар киши бўлса-чи...

У енгилгина нонушта қилиб олди. “Жамила” китобини таталаб-тумталаб ўқишга ҳаракат қилиб, кимнидир кута бошлади.

У кечаги биринчи суҳбатда “савол-жавоб” ўзбек тилида бўлсин, деб талаб қилганди. “Тилинг бир” одам ҳар қалай сени бошқаларга нисбатан яхши тушунади-да!

Ноласи худога етган эканми, соат ўнларга яқин, “маҳаллийлиги” шундоқ юз-кўзидан кўриниб турган ўттиз ёшлар атрофидаги йигит қандайдир ҳужжатлар солинган юпқа папка кўтариб, кириб келди.

“Жамила” китобига кўзи тушгач, биринчи саволи:

– Қирғизчани биласизми? – дегани бўлди.

– Бу тилни энди ўргана бошладим. Аслида, ўзбек тилини яхши биламан.

Йигит қизиқсиниб, китобни қўлига олди. Варақлаб кўриб:

– Чингиз оға билан учрашдингизми? – дея ҳайратомуз қараш қилди.

– Бахтли тасодиф дейдилар-ку! Яхши одамнинг шарофати билан мана, Сиз билан ҳам учрашиб турибман.

Шундан сўнг ўзаро ўтказилиши лозим бўлган расмий “савол-жавоб” мавзуи бутунлай бошқача тус олиб кетди.

Йигит аслида Ўшдан бўлиб, адабиётга қизиқар, у ердаги ўзбек мактабларидан бирини битириб, Тошкент олийгоҳларидан бирида ўқишни давом эттирган экан.

– Сиз учун, – деди у овозини пастлатиб, – Ўзбекистонга кириш тақиқланди. Шунини маълум қилиш мақсадида олдингизга киргандим. Энди уни бузиб бўлмайди. Лекин бир йўли бор. Мана бу ташриф қоғозида ёзилган телефон рақами орқали иложига бориша аҳволни у кишига етказишга ҳаракат қиламан. Чингиз Айтматов ҳамма жойда таниқли одам. Албатта Сизга ёрдам беради.

Эртасига эрталаб “Билолиддин домла” тушган самолёт Қирғизистон пойтахтига учиб келди. Меҳмонни фанлар Академияси қошидаги тилшунослик институти директорининг шахсан ўзи кутиб олди.

Хуллас, ўша кундан бошлаб, биз ўзимизнинг анча бепарволигимиз орқасиданми (у одамнинг Москва орқали учиб келишидан хабардор ҳамкасблари бор эди), она тилимизнинг хорижли жонкуярларидан бирини бой бериб қўйдик.

Ҳозир Билл Фирман (Билолиддин Фармон) қирғиз ва қозоқ тиллари ривожига қўшган улкан ҳиссаси учун ҳар икки мамлакатнинг фахрли унвонларига сазовор бўлган америкалик олимдир.

Лекин бу бағри кенг одам. Биз ҳамон «эски» ақидаларга риоя қилиб, дарвозамизни очмаган бўлсак-да, ўз Ватанида туриб, тилимиз ҳамда адабиётимизнинг толмас жонкуярлигича қолмоқда.

Мустақиллигимиздан кейинги биринчи Америкага қилган сафарим чоғида “Билолиддин домла”нинг Индиана университетида ўтилатган ўзбек тили дарсларини тўғридан-тўғри АҚШнинг энг йирик тўртта Олий ўқув даргоҳидаги аудиторияларга узатиш учун электрон асбоб-ускуналар сарф-харажатиغا Конгрессдан уч миллион доллар ажратишларини талаб қилиб, елиб-югуриб юганини гувоҳи бўлгандим.

ИНДИАНАГА ТАШРИФ

Ниҳоят, АҚШ бўйлаб иккинчи мартаба “Жон Стейбек изидан номаълум Американи излаб” ижодий сафаримни бошлаш учун Нью-Йоркка келдим. Мени олдиндан танишлигимиз бор Америка-Туркистон Ассоциацияси президенти Абдулла Хўжа ака, ҳамда тўрт кундан сўнг нишонланадиган Рамазон ҳайити муносабати билан Тошкентдан, Ўзбекистон Мусулмонлар идорасидан ташриф буюрган Фарруҳжон Қорилар кутиб олишди.

Ассоциациянинг шинамгина меҳмонхонасига Фарруҳжон Қорига ҳамроҳ бўлиб жойлашдим. Анча гурунглашиб ўтирдик. Бироз дам олдим.

Кечга томон мезбонларга “Улуғ айёмдан кечикмай Эркин ака бошлиқ нозик кишиларнинг Рамазон Ҳайит байрами билан йўллашган муборакбод саломларини маълум кишиларга етказиб қўйишим зарурлигини айтиб, тезда қайтаман деб, Вашингтонга қараб йўлга тушдим.

Сал кам уч кунни бесамар ўтказиб, Нью-Жерсига чин арафа куни кечга томон қайтиб келдим.

Абдулла Хўжа ака:

– Улуғ айём арафасида нега хомуш кўринасиз? Айниқса, Америка бўйлаб бошланадиган катта сафарингиз олдиндан яхши кайфиятда бўлишингиз керак, – деганларига:

– Шунчалик ўзим. Чарчоқ таъсир қилди, шекилли, – дедиму, асосий “сир” ҳақида оғиз очмадим.

Ассоциациянинг катта биноси залида Ҳайит намозини бирга ўқидик.

Кейин худди ўзимиздагидек, байрам кунлари бошланди. “Пикник” қилиб, шаҳардан ташқаридаги оромгоҳлардан алоҳида ажратиб қўйилган жойларга чиқдик. У ерда ейиш-ичиш, ҳордиқ чиқариш учун ҳамма нарса муҳайё қилиб қўйилганди.

Орадан уч кун ўтиб, яна бир катта байрам – Ўзбекистон мустақиллик куни нишонланди. Ассоциация Марказининг кенг яланглик – ҳовлисида катта қозонларда ош дамлаб, келган-кетганларга тарқатилди. Ўзбек ҳамма жойда ҳам ўзбек экан-да!

Худди ана шу пайтлар телефон жиринглаб қолди.

– Қўшалоқ байрамлар муборак бўлсин! Қадамларингизга ҳасанот, хуш кўрдик, – бу Билолиддин аканинг таниш овози эди.

– Ўзингизга ҳам қутлуғ мустақиллик байрами муборак бўлсин!

– Раҳмат! Энди аввал келишганимиздагидек, бирон жойдан “закалат” олиб қўймаган бўлсангиз, эртага кечки пайт Ўзбекистон мустақиллиги байрамига бағишлаб, талабаларимиз ўртасида ўтказиладиган мушоира баҳсида иштирок этасиз, деб умид қиламиз. Ҳакамлар рўйхати ичида Сиз ҳам борлигингиз унутманг. Эркин ака қалайлар? Соғлиқлари яхшими? У киши ҳақида ҳам янгиликлар эшитишни хоҳлаймиз.

Мен биздаги ўртамиёна туман худудига тенг келадиган “Талабалар шаҳарчаси”да жойлашган Индиана университетининг “Ўзбек тили ва адабиёти” бўлими талабалари орасида ўтказиладиган

“Мустақиллик мушоираси”га ўз вақтида етиб келдим.

Унча катта бўлмаган аудиторияга кириб, у ердаги ўзбекона жиҳозлар, тўрдаги Навоий бобомизнинг катта суратига кўзим тушиб, ҳайратландим. Сурат остига чиройли қилиб, ул зотнинг ҳикматли сўзлари ёзилган.

Ўн беш чоғли йигит-қиз талабалар “белла-шув”-ни бошлашди.

Бундан бир неча йил олдин “Билолиддин домла”нинг қилган орзуси амалга ошиб, АҚШнинг турли бурчакларидаги университет талабалари ҳам бу мушоира тадбирида “иштирок” этаётганлари шундоқ қаршидаги экранларда кўриниб турарди.

Мушоира якунига кўра, уч талаба уч ўринни қўлга киритдилар. Биринчиликни ҳинд қизи Дипавали Бобурнинг “Ватандин айрилиб бўлмас” радифоли шеърини ёддан ифодали ўқиб, қўлга киритди. Иккинчи ўринга Лотин Америкасидан колумбиялик Родригес (“Нодирбек”) “Ўзбегим”дан парча ўқиб, эга бўлди. Учинчи ўрин ғолиби “Ўзбекистон Ватаним” қўшиғини ижро этган африкалик Лью хоним деб топилди. Улар бир кийим атлас, зарчопон, Бухороча зардўзи дўппи билан тақдирландилар.

МЕҲМОНДОРЧИЛИК

“Билолиддин домла”нинг уйи университет шаҳарчаси четроғидаги осойишта боғ ичида жойлашган бўлиб, чиройликкина қасрчани эслатарди. Бир нечта катта-кичик хоналарнинг ярмидан кўпи китоблар билан тўла.

Уларни айланиб чиқарканман, хонадон эгасидан сўрайман:

– Бу ер университет кутубхонаси эмасми?

– Қайда. Университет кутубхонаси бир неча қаватли бинода жойлашган бўлиб, 6 миллион 780 минг китоб бор. Меники унинг урвоғига ҳам арзимаydi. Энди мана бу энг ноёб китоблар сақландиган алоҳида хонага кирамиз. Бу ердаги китобларнинг ноёблиги шундаки, барчасига муаллифларнинг дастхатлари ёзилган. Мана бу жавон “ўзбек адабиёти” бўлими. Бу ерда икки юздан зиёд турли жанрдаги китоблар бор. Ҳаммасида Одил Ёқубов, Пиримқул Қодиров, Саид Аҳмад, Эркин Воҳидов, Ўткир Ҳошимов, Омон Матжон, Омон Мухтор, Абдулла Орипов, Жамол Камол, Ҳалима Худойбердиевадан тортиб Сизгача бўлган ижодкорларнинг илиқ сўзлар битилиб, қўйган имзоингиз муҳрланган.

– Кўриб турибман. Бу ерга йиғилган китобларнинг энг кўпини Эркин ака Воҳидовники ташкил этса керак. Ҳатто мана бу 52 йилча олдин чиққан “Қўшиғим сизга”, “Ақл ва юрак” шеърый китоблари

у кишининг ўзларида ҳам бўлмаса керак. Имзолари ўша-ўша “Э Воҳ”...

– Ахир, Эркин ака сал кам ярим асрлик устозим. Аҳволлари қалай? Баъзан ғалати гаплар эшитиб қоламиз.

– Биласиз-ку, устоз куюнчак шоир. Ўз юрак дардини фақат пинҳоний “Э, Воҳ” деб, ёзиш билан чегараланиб қолмайди. Шунинг учун у киши ҳам “ғалати гаплар” эшитиб юради. “Мевали дарахтга тош отилади” деб бекорга айтилмаган-ку!

– Бу тўғри, лекин менимча... Эркин акани бадном қилиш учун интернет орқали хатарли «тош»лар ҳам отилаётганидан хабарларингиз борми? Ўқиб, одам ишонгиси келмайди. Бу интернет “сайти” хабари дегани газета ёки китобда босилиб, бир четда қолиб кетадиган нарса эмас. Майли, бу ҳақида кейинроқ, бафуржа чойлашиб гаплашамиз... Дарвоқе, мана бу “Қирғиз адабиёти” бўлимида мен учун энг қадрли бўлган, Сизга ҳикоя қилиб берган тарихий “Жамила” китоби сақланади. Ундаги қирғизча-ўзбекча қилиб, муштараклик “тили”да ёзилган дастхатни ўқинг-а...

Шундан кейин “домла” Олжас Сулаймон, Мухтор Шаханов, Евгений Евтушенко, Валентин Распутин каби кўп таниқли адиб ва шоирларнинг имзолари чекилган китобларини кўрсатиб, ҳар бирига қисқача изоҳ бера бошлади.

Менинг фикру хаёлимни интернетда, ўзим яхши тушунавермайдиган, умуман қизиқиб ҳам кўрмаган “сайт” деган нарса орқали устоз ҳақида қандай бўхтон гаплар ёзилиши, уни кимлар уюштириши мумкин, деган ўй эгаллаб олган, тезроқ шу ҳақда

Билолиддин акадан бирор янгиликни эшитишни хоҳлардим.

Айни шу пайт остонада пайдо бўлган уй соҳибаси Harriet (“Ўзбекча” Хуррият) хоним:

– Дастурхонга қўйилган овқат билан чой совиб қолди. Меҳмонни чарчатиб қўймай, суҳбатни ичкарарида бафуржа ўтириб, давом эттирсангизлар бўларди, – деб қолди.

Оқатланиб, қаҳва, унинг кетидан “Ўзбекчаси”га чой ҳам ичиб, юмшоқ оромкурсига ўтирдик.

Гурунгимиз ҳозирги Ўзбекистондаги адабий жараён, мисли кўрилмаган ўзгаришлар, етмиш йиллик шўро даврида ҳам ҳеч кимнинг хаёлига келмаган қурилишлар, тарихий обидаларнинг тикланиши, Бухоро, Самарқанд, Тошкент шаҳарлари қай даражада таниб бўлмас бўлиб, ўзгариб кетгани, ҳатто ёзнинг айни қовун пишиғи палласи Бешариққа бориб, район раҳбари Салимжон Марасуловникида меҳмон бўлганимизда “амиркалик одам кепти” дея, Шаварда чўли ичкарасидаги қишлоқдан бир нечта от минган қариялар “қани кўрайлик-чи”, деб келиб, “ўзимизга ўхшаркан-ку, тилимизни ҳам биларкан, ё пирай”лаб бир-бирларига бош чайқаб, қараб қўйишганигача эслашиб ўтирдик.

Мавзу Америкага кўчганда, мезбон бироз юрагини бўшатиб олди:

– Ҳа, ҳозир Ўзбекистон таниб бўлмас даражада ўзгариб кетганини тасаввур қилиб турибман. Ўтган йили талабаларимиздан уч нафари ёзги икки ойлик таътилни сизларда ўтказиб қайтишди. Шундай таассуротлари кўпки, ҳаммага мақтаниб, гапириб юришибди. У ёғини сўрасангиз, ўн йилча олдин

Ўзбекистонлилар Америка ҳақида қандай тасаввурга эга бўлишса, бизда ҳам аҳвол шу эди. Аввалги сафарингиз чоғида кўришганимизда “Афғонистон”, “Покистон” ҳатто, “Тожикистон”данмисиз, деб савол беришгани ҳақида куюниб, гапириб бергандингиз. Демак, икки мамлакат ўртасида ўзаро борди-келди қилишни, асосан туризмни йўлга қўйиш керак. Сизлардаги жаҳоннинг ҳеч қаерида йўқ қадимий тарихий шаҳарлардаги обидалар битмас-туганмас бойлигингиз. Ҳали улар очилмаган олтинга тўла сандиқлардай захирада турибди. Бу захира пахтанинг ўзидан келадиган бойликдан кўра бир неча баробар ортиқ, десам ишонавринг. Энг қувонарлиси, ҳозир бизда ҳам қадимий мамлакатингизга қизиқиш йил сайин ортиб бормоқда. Телевизорда тез-тез кўрсатувлар намойиш этиб, саёҳатга чорлаб турилибди. Бироқ, виза масаласи қийин. Элчихонага яқинлашиб бўлмайди, дейишади. Олдинги элчи анча жонкуяр эди. Ҳатто, университетимизга келиб, талабалар билан суҳбат ўтказиб, ўзбек тили ва адабиётининг ўқитилиши билан қизиққан, кутубхонамиз учун кўплаб тилшуносликка оид журнал ва бадиий китоблар жўнатганди. Газеталар олиб турардик. Ҳозир ҳаммаси тўхтаб қолган. Бу масалада Қирғизистон, Қозоғистон, ҳатто Тожикистон элчихона ходимлари анча фаол. Йилда бир адабий кечалар уюштириб, ёзувчи, шоирларини таклиф этиб туришади. Энди, биз ўзимиз ташаббус кўрсатиб, Эркин Воҳидов билан учрашувни ташкил этиш масаласида элчихонага мурожаат қилмоқчийдик, фойдаси йўқ, дейишди... Чунки, шундай улуғ, катта шоирга нис-

батан қандайдир “ишончсизлик” пайдо бўлганмиш. Авваллари ҳам бундай гаплар қулоққа чалиниб турарди. Ишонмагандим. Кейин билсам, Илза хоним ҳам... у кишидан ўзини четга тортаётганмиш... Баъзи танишларим анчадан бери интернетда “Эркин Воҳидов” сайти орқали тарқалаётган “хабар”ларга бир кўз ташлаб қўйишимни айтишди. Аслида, интернет дегани ғийбатнинг уяси, унда ёзилганларга ишонавермайман. Қарашга вақтим ҳам йўқ... Лекин Эркин ака “ёзган”, “айтган”лардан келтирилган “парча”ларни ўқиб, ёқамни ушладим. Наҳот, шулар рост бўлса, деган савол кўпдан бери мени қийнаб юрарди. Мана, келиб қолганингиз айна муддао бўлди, – деди-да, “домла” ўрнидан туриб, тортмадан бир нечта варақ қоғозни менга бераркан, таъкидлагандек, – ёзилганларнинг қанчаси тўғри, қанчаси нотўғрилигини яхшилаб ўқиб, аниқлаб берасиз. Энди Сизни холи қолдираман. Кеч ҳам тушиб қолибди. Ана, бемалол ётиб, дам олишингиз учун каравот ҳам тайёр. Эрталабгача хайр, – дея хайрлашиб, хонадан чиқиб кетди.

“ДУШМАНФУРУШЛАР”

Билолиддин ака менга берган варақларнинг биринчи бети юқорисига катта ҳарфлар билан ёзилган “ЭРКИН ВОҲИДОВ” сўзига кўзим тушди.

Унинг остида “Ўзбекистон қаҳрамони, Халқ шоири” жумлалари ҳам бор эди.

Шундан кейин қарийб ўн саҳифадан иборат “сайт” Эркин ака “ёзган” ёки қаердадир “айтган” сўзлардан қисқа ва лўнда қилиб келтирилган “иқтибослар” билан тўла эди.

Бу “иқтибослар” қаердан олинган, қайси жойда, қачон айтилганлиги ҳақида бирон маълумот берилмаган, ҳатто йили, ой, куни ҳам кўрсатилмаган ғирт “информацион бузғунчилик”нинг ўзгинаси бўлиб, “парча”ларнинг кўпидан ҳозирги мустақил Ўзбекистонда юритилаётган сиёсат ҳамда у ердаги тузумдан норозилик аломатлари аниқ сезилиб турарди.

“Сайт”даги ёзувларни қайта-қайта ўқиб, англадимки, улар Эркин аканинг қачонлардир шўро даврида эълон қилиниб, сўнг китоб ҳолида чоп этилган “Изтироб” публицистик мажмуасидаги мақолалардан “юлиб” олинган ёки тўғридан-тўғри нотўғри талқинда “кўчирилган” эди.

Ҳатто, улар ичида мустақиллигимизнинг дастлабки йиллари ёзилган энг долзарб мавзудаги “Ташриф. Тарих. Тақдир”дан келтирилган “мисоллар”да ҳам ноҳолислик ҳиди анқиб турарди.

Ундан кейинги “сайт” саҳифасида кутилмаганда номим ярқ этиб кўзга ташланиб қолди.

Ўзим мутлоқ беҳабар ҳолда, бу “сайт” орқали мен ҳам анча-мунча нарсаларни “ёзиб”, “айтиб” юборган эканман. Тўғри, бу “парча”лар саксонинчи йиллардаги экологик муаммолар, айниқса “Ошкоралик”дан руҳланиб, Бўстонлиққа оид ўта эҳтирос билан ёзилган, турли даврий матбуот саҳифаларида эълон қилинган “жанговар” руҳдаги мақолалардан “кўчириб” олинган бўлиб, ҳозирги кун “ўлчами” билан ҳисоблаганда, камина “шўро даври”нинг эмас, ҳозирги мустақил Ўзбекистондаги тузумнинг ғирт “муҳолифатчи”си бўлиб гавдаланиши ҳеч гап эмасди.

Бу ҳам ҳолва экан. “Сайт”нинг алоҳида саҳифасидаги ҳозирги раҳбарларимиз шаънига “айтилган сўзларим”га кўзим тушиб, ўзимни йўқотиб қўя ёздим. Кейин бир дақиқа ўйлаб, бу “сўзлар” айтилган эмас, “ёзилган”ини эсладим.

Ўша пайтлар, эндигина мустақилликни қўлга киритган Ўзбекистонда эркинлик тамойиллари асосида ўтказилаётган сайлов қизиган пайт эди. “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасининг бош муҳаррири ҳузурига шошилиш суратда чақириб, олдимга беш саҳифали қўлёзмани қўйди. “Бугунги газеталарни ўқигандурсиз... “Юқоридан” буйруқ бўлиб қолди. Мана шундан бир қатор сўзни ҳам оширмаган ҳолда иккинчи номзод ҳақида ўз фикрингизни ёзиб берасиз. Эртага эрталабгача муҳлат Сизга”.

Қайсидир Вилоятдан “Районо” мудирининг Биринчи номзодни қўллаб қувватловчи мақоласини ўқиб чиққач, мен ҳам шунга “муқобил” тариқасида

Ўзимиздан чиққан “ёзувчилар вакили”ни ёқлаб, роппа-роса беш саҳифадан иборат ўз “тавсия”мни ёздим. Индинигаёқ газетада эълон қилинди. Бу ўша кунларнинг тақозоси бўлиб, оддийгина ҳол ҳисобланарди. Қолаверса, мақола президентликка номзод ҳурматли кишининг Тошкент авиазаводида ўз сайловчилари билан бўлган учрашувда матбуот органи вакилларини қаттиқ танқид қилиб: “Нега булар фақат мени мақташ билан овора, демократия қани? Ахир менинг рақобатчим ҳам ёш, навқирон йигит, яхши сиёсатчи, обрў-эътиборли ижодкор-ку! Бундай бир ёқламаликка чек қўйиш керак!” дея юқори минбардан туриб, чин маънодаги холисоналик билан айтган гапларига жавоб тариқасида ёзилганлигини ҳамма билади. Мен ҳам ўз фикримни холисона баён қилиб ёзганим ўша пайт кўпчиликка маъқул бўлган, у расмий, “норасмий”-лар томонидан мақталганди ҳам...

Мана энди мен қачонлардир эълон қилинган “даъватнома” мақоламдан келтирилган иқтибосларга кўра ҳамон “иккинчи номзод”ни “қўллаб-қувватлаш-у улуғлаш билан оворалигим”ни “ўз сайтим” орқали кўриб, ёқамни ушлаб ўтирибман. Қўрқиб ҳам кетдим.

Чинданам бу “интернет” дегани арзимас “ўзгартириш” орқали сенга нисбатан ишинчсизлик уйғотиб, ғаламис, сотқин, муҳолифларнинг ашаддий ҳимоячиси, ҳатто айғоқчисига чиқариб қўявериши ҳеч гап эмас экан.

Яна мен, энг охирги қисқагина “Маълумотнома”-да ёзилишича, хорижда қочиб юрган қайсидир ватан хоинининг китобига “Сўзбоши” ёзиб, хомийлик

ҳам қилган эмишман. Балки, Покистон назарда тутилаётгандир!

Нима бўлганда ҳам, ҳукуматимизга минг раҳмат. Баралла овоз билан “Давлат душмани” деб, эълон қилинганимга қарамай, хоҳлаган жойга бориб, айтадиган гапимни айтиб, қўлимдан келганича Ўзбекистонимиз мавқеини кўтариб юрибман.

Ҳа, ишонаверинг, ҳамон камина “Давлат душмани”.

Уйқу қочгач, хаёл одамни ҳар қаёққа етаклайди. Бирдан бундан тўрт йилча аввал рўй берган, бошимга вақти-вақти билан ёғилиб турадиган “сен фалончининг айғоқчисисан, раҳбаримизга қаршисан, анаву гуруҳбознинг одамисан” каби маломатларнинг ибтидоси бўлиб янграган, тавқилаънатнинг энг қашқатгич зарбасига учраган куним кўз олдимда гавдаланиб кетди. Балки, ўшанда бу гапларни ўз қулоғи билан эшитмаганлардан бошқа биронтасига айтсам, ҳеч ким ишонмаган, устимдан кулган ҳам бўларди.

Лекин ҳозир “Сайт” жумлаларини ўқиб, менга қўйилган “айбнома”лар “бежиз” эмаслигига ўзим ҳам ишониб қолгандай бўлдим.

Ўшанда Уюшма шаҳар марказидаги кўпқаватли бинолардан бирига кўчиб, раҳбар ўзгарган, “маликушшуаро” жуда ҳам тушкунликка тушмасин дейишдим, “фахрий”лик мартабаси билан сийлаб, “тахт”нинг пастроқ поғонасидан жой беришган, ҳатто хизмат машинаси ҳам унинг тасарруфида қолдирилганди.

Илк маротаба янги Уюшма қароргоҳига, яқинда сайланган раисни лавозим билан табриклаш учун келгандим, котиба қиз “ҳозиргина бир иш би-

лан чиқиб кетдилар”, деб қолди. Йўл-йўлакай, шу маҳкамада кўпдан бери ишловчи, яқин таниш бўлган ходима аёлларга кўриниш бериб, янги идора қароргоҳи билан табриклар ўтиш учун бешинчи қаватга тушдим. Улардан иккитаси “Кадрлар бўлими”да ўтиришган экан, салом-алик қилиб кўришдик, бироз гурунглашгач, ташқарига чиқдим-у, бошқа жой қуриб қолгандек, шундоқ рўпарадаги хожатхона эшиги очилиб, қаршимда “фахрий” пайдо бўлса бўладими! Салом бермоқчи бўлгандим, унинг важоҳати “алик” оладиган даражада эмас, афтини буриштириб, менга ғалати қараш қилиб қўйганини сезиб, олдинга қараб юрдим.

Шунда у мени кузатмоққа шайланган ходималарга қараб бор овоз билан бақира кетди.

– Давлатимиз душмани бу ерда нима қилиб юрибди? Нега қараб турибсанлар? Милиция чақирмайсанларми? – деди-да, йўлак этагидаги эшиги устига зарҳал харфлар билан ўз номи-ю лавозими ёзиб қўйилган пешлавҳали хона ичига кириб кетди.

Шу дақиқаларда орқасидан бостириб кириб, қўлимдаги китоб солинган оғиргина папка билан башарасига туширай дедим-у, ўзимни босдим. Тўғриси, ўзимни эмас, болаларим, набираларимни ўйладим. Қолаверса, ўзбекчилик...

Яна шу топда мен ҳам овозимни баралла қўйиб, “Ҳой инсон, шунча йиллардан бери қилиб келган ҳақоратларинг, кимсатишларинг етар, энди! Болалик дўст-қадрдоним тобути устида унинг руҳини чирқиллатиб, қанчадан-қанча одам олдида мени маракадан ҳайдаб чиқардинг, индамадим. Қарийб

эллик йилдан ортиқ вақт давомида мен учун энг кадрли саждагоҳ бўлиб қолган устоз Абдулла Қаҳҳорнинг ҳамма учун очиқ бўлган қутлуғ дарвозаси ёнига Зоҳид деган бир пиёниста кимсани қоровулликка қўйиб, ўша даргоҳ соҳибаси бўлган Нодирахон кўз олдида куракда турмас ҳақоратли сўзлар айттириб, ичкарига қадам бостиртирмадинг, чидадим! Устоз Эркин Воҳидовдай ҳар доим босиқ ва оғир бўлишга ҳаракат қилиб, аламинни ичимга ютиб келдим. Энди бу ҳақоратинга тоқат қилолмайман. Қани, “Давлат душмани” эканлигини исботлаб берасан, деб ёқаси аралаш, қилтириқ бўйнидан олай дедим-у, ўзимни босиб, шайтонга ҳай бердим....

Аслида-ку, бу одам ҳамон аламидан тушмаган экан, кўлидан келган ғайирликни қилаверади, худо уни шундай феъл-атвор билан яратган. Дарвоқе, яқин дўст –“адаши” бир пайтлар ғазоби жунбушга келиб, айтиб юборган гаплари қанчалик тўғрилигига ҳозир, шу дақиқаларда яна бир бор тушуниб етандай эдим...

Мана шундай ўйлар оғушида йўлак бўйлаб, лифт томон кетиб борарканман, беихтиёр кўз ўнгимда “Кадрлар хонаси” эшиги остонасида фаромуш бир ҳолатда, андургумон бўлиб турган аёллар гавдаланиб кетганди. Уларга қийин, энди очикдан-очиқ (негадир “халқ” эмас), “Давлат душмани”га чиқарилган мендай нотавон одамга бирон илиқ сўз айтиб, кўнгилни кўтаришдан ҳайиқишларини яхши англардим. Чунки, эгардан тушган бўлса-да, ҳамон оёғи узангида турган анави кимсанинг шундоқ рўпарасида ишлашади...

Девордаги соат кечки тун 12 га занг уриб, хаёлларим бўлиниб кетди.

Уйкум қочди.

Қўлимга беихтиёр “Сайт” варақларни олиб, қайта кўздан кечириб чиқдим.

Азонга яқин кўзим илиниб қолибди. Шу бўйи соат ўнларда бошимни кўтардим.

Энди ювиниб бўлгандим, “Билолиддин домла” аста эшикни очиб, ичкарига кирди, саломлашган бўлди-да:

– Сездим, анчагача ухлолмадингиз. Сайт хабарлари таъсир қилди чоғи? – деб савол назари билан қараб қўйди.

– Булар “xabар” эмас, душманфурушлар учун тайёр “қурол!” – дедим.

– О, “душманфуруш!” Бу сўзни биринчи бор эшитшим. Ҳатто, менинг китоб жавонимда турган икки жилдлик “Ўзбек тилининг изоҳли луғати” да ҳам йўқ. Балки, Олмаотада чиққан ўн тўрт жилдлик “Қазақ тилининг тусунтирма создиги” да бордир... Мен бир нарсага ҳайронман. Эркин ака битта “қуёш” сўзининг ўнта синоними бор бўлса, бошқа “улуғ” тилларда улар уч-тўрттадан ошмаслигини айтиб, ўзбек тили қанчалик бой тиллардан бири эканлигини исботлаб бергандилар. Наҳот, ўзбек тили қозоқ тилидан ҳам шунчалик “қамбағал” бўлса?!

– Ўша ўн тўрт жилдлик “Тусунтирма создик”ни мен ҳам домла Носир Фозилов уйларида кўриб, ҳайратланганман. Энди, биз ўта камтар ҳамда андишалик халқлигимизни ўзингиз яхши биласиз. Шу боис, “бошқалар”дан ўтиб кетмаслик учун тилимизни ҳам “қисиб” юрамиз-а!

– О, бу фарғонача аския гап бўлди. Қойил, – дея қулиб юборди Билолиддин ака.

– Энди, “душманфуруш”ликка келсак, мана бу Сиз берган “Сайт”даги Эркин ака номи остида келтирилган “иқтибос”ларни тарқатган ким, ўзи?

– Би-Би -Си ва бошқа радиостанция тўлқинлари орқали тарқатган.

– Булар, ўша шўро даврида ёзилиб, газеталарда эълон қилинган, сўнгра у кишининг “Изтироб” деб аталган публицистик мажмуалар китобида босилган мақолалардан “юлиб-юлқиб” олинган бўлиб, на ўша мақоланинг номи, на ёзилган йили кўрсатилган. Буни, ҳозирги мустақил Ўзбекистонда юритилаётган сиёсатдан норозилик белгиси, деб талқин қилавериш мумкин. Тарқатилаётган бу “парча”лардан баъзи ғаламис “душманфуруш”лар кўпдан бери фойдаланиб келаётганга ўхшайди. Афсус, буни фош қилувчи ўша “Изтироб” китобидан Сизда йўққа ўхшади. Кеча қараб кўриб, кўзим тушмади.

– Биздаги факултет кутубхонасида ҳам йўқлигига ишонаман. Ўша китобдан қандай топса бўлади?

– Менда, уйда бор. Тошкентдан келтиртириш иложини қиламиз. Энг қулай йўли – Америка элчихонасида ишлайдиган укамиз Аъзамхон Обидов билан телефон орқали боғланамиз.

– Агар ўша китоб келиб қолса, далил-ашъёлар билан “душманфуруш”ларга ҳомийлик қилаётганларни судга бериш орқали ўзим шуғулланаман, – деди мезбон қатъий қилиб.

Американинг ўзидан чиқиб, ёлғон-яшиқлар билан дунё аҳли олдида ўз мамлакати шарманда-

сини чиқарганлар кўп бўлган. Шулардан бири НАСА илмий марказида ишлаб кетган таниқли олим бўлиб, у: “Америка фазогирлари ҳеч қачон Ойга биринчилардан бўлиб қўнмаган. Буни давлат байроғининг ҳилпираб турганидан билиш мумкин. Ойда умуман ҳаво бўлмагандан кейин, қандай қилиб у ҳилпираши мумкин” дея, йирик журналлардан бирига интервью беради.

Бу АҚШни кўролмайдиган “рақобатчи” давлатлар учун айтиш муддао эди. Уни “илмий қаллоблик” да айблаб, ҳамма ёққа жар сола бошлайдилар. Матбуот ва телеэкранлардан хиёл “қимирлаб” турган Америка байроғи тушмай қолади. Кўпчилик қатори бизлар ҳам ўша давр лаҳжаси билан айтганда “Океан орти империалистларининг ойни эгаллаш” борасидаги “ёлғон” ларига чиппа-чин ишониб қолгандик.

Америкага қилган биринчи сафарим чоғида шунга қизиқдим. Бир неча гектар жойни эгаллаган “Авиация ва космонавтика тарихи музейи”га олиб боришди. У ердаги махсус залда бир неча минут давом этадиган астронавтларнинг “ойдаги саёҳатлари” ҳақида олинган ҳужжатли филмни намойиш этиб туришаркан. Ўшани тамоша қилдик. Байроқ у даражада ҳилпирагани ҳам йўқ.

Мен мезбонлардан:

– Бир пайтлар катта олимнинг Америка ойни биринчилардан бўлиб забт этгани ёлғон, ҳақиқат эмас, дея берган интервьюси кенг тарқалган эди. Унинг гаплари ғирт нотўғри экан-ку! Олим шу ёлғон гаплари учун жавобгарликка тортилганми? – деб сўраганимда, улар оддийгина қилиб жавоб қайтаришганди:

– Нега жавобгарликка тортиларкан. У ўз фикри-ни айтган-қўйган-да. Бизда демократия!

Мен бундай одамни ҳайратга соладиган “демократия”ни мамлакатнинг кўп жойларини айланиб, гувоҳи бўлгандим.

Шулардан хулоса чиқариб, номимизни рўқач қилиб, бўлмағур “хабар” тарқатганлар “ёзганларингиз асосида ўз эркин фикримизни баён этдик, холос”, дея туриб олсалар-чи деб, ўйланиб қолдим.

Бироқ, Билолиддин акага бериб қўйган ваъданинг устидан чиқишим керак эди.

Америкадан туриб, дунёнинг исталган бурчи билан алоқа боғлаш жуда осон. Сув текин ҳам. Индианада кундузги соат 11 лар атрофида бўлса, Тошкентда ҳозир кечки соат 10.

Ўғлим Рустамжон дарровгина гўшакни кўтарди.

– Китоб жавонидаги Эркин ака асарлари ичидан “Изтироб” китобини олгин-да, Аъзамхон қайда туришини биласан, тезда унга элтиб бер. Бу ерда керак бўлиб қолди, – дедим, гапни қисқа қилиб.

Орадан икки соат вақт ўтар-ўтмас, ён телефоним овоз чиқариб, қандайдир шошилиш хабар келганидан огоҳ этди-да, кичкина экран юзи ёришиб, унда қуйидаги сўзлар пайдо бўла бошлади: “Эркин аканинг “Изтироб” китобларини олдим. Эртага кечаси учадиган самолёт рейси билан “Диппочта” орқали жўнатаман. А.О.”

Мен кунма-кун тузилган режа бўйича эртага Нью-Йоркда бўлишим ва ўша ердан Жон Стейбек йўлга тушган маршрут бўйича ижодий сафаримни бошлашга тайёргарлик кўришим керак эди.

Бу режамдан Абдулла Хўжа ака билан биз ўзбек ижодкорларига кўпдан буён яхши таниш, йилда

бир-икки бор Тошкентга келиб, меҳмонимиз бўлиб кетадиган, Бўтакўз тахаллуси билан ижод қилувчи (Тошкентда саксон йиллик мусофирот баёни – “Бўтакўзнама” китоби босилиб чиққан) Жўра Қори ака ҳам яхши хабардор эдилар.

Ҳозир бу одам тўқсон ёшдан ошаётган бўлса-да, тиниб-тинчимас, Нью-Йоркдаги кўпчилик ватандошларнинг бошини қовуштириб юрувчи машиналарнинг отахони ҳисобланади. Яна шуниси ҳам борки, Американинг энг катта бу муаззам шаҳарига ташриф буюрган бирон ўзбек зиёлиси Қори аканинг уйларида бўлиб, бир пиёла чой устида суҳбатини олмасдан қайтмайди. Эркин ака ҳам у кишининг “ўзбекона” хонадонига ташриф буюрганларини барча оила аъзолари ғурур билан эслаб юришади.

Телефон жиринглаб, отахоннинг беозоргина овози эшитилиб қолди:

– Бизларни бутунлай унутиб юбордингиз чоғи. Ҳикматуллажон икки кундан бери йўқлайди. Номингизга ҳавойи жаҳоз учун чипта буюртма бермоқчи. Қачон йўлга тушмоқчисиз?

– Овора бўлмасинлар. Бугун кечки пайт штатлар бўйлаб қатновчи автобусда йўлга тушаман. Биласиз-ку, мақсадим Американи осмондан туриб эмас, ердан юриб, кузатиш!

– Мана бу ҳақиқий ижодкорнинг гапи бўлди. Автобус қачон Нью-Йоркка етиб келишини интернет орқали аниқлаб, ўша пайтда Сизни кутиб, оламиз.

Қори ака бир неча йил аввал Нью-Йоркда ўрта миёна катталиқдаги биноларни таъмирлаш ишлари билан шуғулланувчи “Ўзбегим” номли компаниянинг бошлиғи ҳисобланувчи Ҳикматилла деган

киши марҳум отасининг васиятига кўра, икки маротаба Тошкентга келиб, Эркин акани учратолмай қайтгани ҳақида гапираркан:

– Учрашиб, суҳбатини олсангиз, бир китобга мавзу бўлади, – деб қўйганди.

Билолиддин ака, Назиб Шаҳроний яна бир нечта “ўзбек тили” муаллимлари кичик бир ресторанда зиёфат дастурхони ёздилар ва кечга томон ичи худди самолёт салонига ўхшаш ҳамма шарт-шароитлари муҳайё автобусда мени кузатиб қўйишди.

Билл ака билан телефон орқали мунтазам алоқа қилиб турадиган бўлдик.

ЭРКИН АКАНИ ИЗЛАБ ЮРГАН КИШИ

Автобус мамлакатнинг барча ҳудудини бир-бири билан боғлаб турувчи “федерал трасса” бўйлаб (Чикаго шаҳри орқали) Оҳайо, Пенсилвания штатларини ортда қолдириб, Нью-Йоркка кириб келганида қуёш шафақ нурларини осмонўпар иморатларнинг ялтиллоғчи, баланд ойнаванд пештоқларига сочиб, ажиб шакл – шамолда товланаётган оқшом қинлашиб келаётган пайт эди.

Иккинчи қаватга жойлашган кенг ва ёруғ бекатнинг автобусимиз келиб тўхтайдиган жой рақами ҳам мезбонларга олдиндан маълум эканми, улар шундоқ пастга тушишим биланоқ таниш чеҳра Жўра Қори ака билан баландбўй, патила-патила сочлари хурпайганроқ, сарғишдан келган киши рўпарамда пайдо бўлди. У ёш жиҳатдан ўзим қатори кўринса-да, жўшқин ва серҳаракатчанглиги шундоқ юз-кўзларидан билиниб турарди.

Отахон:

– Ҳикматилла, қачондан бери йўқлаб юрганингиз – Эркинжоннинг укалари мана шу одам бўлади, – дея менга ишора қилиб қўйди.

– Сизни нега Тошкентга биринчи боргандаёқ излаб топмадим-а, – деб Ҳикматулла қучоғини кенг очиб, мен билан сўраша кетди.

Қори ака:

– Вақтики, барманаст, яъни ҳар нарсанинг ўз вақт-соати бўлади, – дея янги танишимга қўл ишо-

раси қилиб қўйди. Сўнг менга ўгирилди, – энди Ҳикматулланинг тузган режалари бўйича бугун-эрта яхшилаб дам оласиз. Гурунг қиласиз. Сизга сал учини чиқарганимдек, бу одамнинг тарихи жуда қизиқ, айниқса шоиру замон Эркинжонга боғлиқлиги билан. Эртага кечга томон “Лаззат” ресторанида учрашиб, Сизнинг Бериуниёна ижодий сафарингиз ҳақида гаплашиб оламиз. Энди менга рухсат! – деди-да, Жўра ака эпчиллик билан нарироқда турган машинага чиқиб, ўт олдирди.

Бизда ёш сал “ўтинқирадими” бас, машина ҳайдаш “ноқулай” бўлиб қолади. Америкалик қари-қартанглар учун эса, улов – ҳаётий зарурат, ҳаракатнинг ососий воситаси ҳисобланади. Бир пайтлар ёзгандим: ҳасса ёки икки ғилдиракли “тиркама”га суяниб, аранг қадам босаётган кампиршо ёки мункиллаб қолган қария бир амаллаб “паркинг” майдонидаги машинасига ўтириб олса бўлди, варанглатиб, ҳайдаб кетаверади. Айниқса, Жўра акадай “зуваласи пишиқ”лар шахсий самолётчасини ҳам бошқариши оддий ҳодиса ҳисобланади, бу ерда.

Нью-Йорк кўчалари эрталаб, айниқса кечки пайт дунёнинг ҳамма йирик шаҳарларидагидек, одам билан тирбанд бўлиб кетишининг бир неча бор гувоҳи бўлганман. Кўриб, ваҳимага тушасиз... Шундай бир пайтда “қайнаб” ётган сон-саноксиз кўчалардан машинада йўл топиб юриш, қанчалик азоблигини айтмай қўяқолай. Ҳамма нинанинг тешигидай жойдан ҳам уловини ўтказиш пайдан бўлади.

Ҳозир Ҳикматулла билан йўлга тушдиг-у, бир пайтлар Покистоннинг Карачи кўчалари бўйлаб

Ўткир Ҳошимов, Иброҳим Ғофуров, Аҳмаджон Мелибоевлар билан “сайр” қилганларимиз эсга тушиб кетди. Қарийб бир соатга чўзилган ўша пайтдаги “ҳаёт-мамот” сафаримиз ҳақида ёзилиб, «ЎзАС» газетасида босилган мақоламиз Ўткир ака ибораси билан: “Бу шаҳар кўчаларида машинада юриш, қутурган буқанинг киндигига бигиз тиқиб, ёввойи дарахтзор – жунглида сайр қилиш билан баробар...” деган сўзлар билан бошланган эди. Раҳматли ёзувчимиз ҳаёт бўлганида Нью-Йорк кўча ҳаракатига қандай “баҳо” беришини тасаввуримга сиғдиrolмайман... Ҳарқалай, бу ерда анча-мунча тартиб-интизом борга ўхшарди. Карачидагидай (биздагидай ҳам) у ёнингдан-бу ёнингдан қувалаб, олдинга ўтиб оладиган “учар”лар мутлоқ кўринмасди. Ўз «қатори»дан ярим қарич ҳам “чет”га чиқмай, уловининг силжишини сабртоқат билан кутиб турувчи ҳайдовчиларнинг сабртоқатига қойил қоласан, киши.

Ҳикматилланинг бор диққат-эътибори чумолидай “оқим” ҳосил қилган машиналар оломони орқасидан ёриб, қандайдир бир “очиқлик”ка чиқиб олишга қаратилган, миқ этмас, мен ҳам ерга кулаб, судралиб бораётган, ҳали замон ағдарилиб тушиши муқаррар самолёт салоида ўтиргандай, юрагимни ҳовучлаб борадим. (Дарвоқе, яқин атрофдан бир парракли кичик самолётлар учиб, ўтиб қоларди. Кейинроқ маълум бўлдики, булар ҳам сармоядорроқ кишилар томонидан шахсий улов сифатида фойдаланиладиган йўл транспорти турига кираркан.)

Ниҳоят, икки соатча вақт мобайнида йўл юриб, юқори этаги паға-паға оқ булутлар билан қаърига

кириб кетган баҳайбат осма кўприк қаршисидан чиқдик. У бўйлаб икки чақиримча юқорига кўтарилиб, сўнг “чўққи”ни забт этиб, пастлаб борганимиз сари кўз олдимизда узоқларга чўзилиб кетган гўзал бир манзилгоҳ номаён бўла бошлади.

Унга яқинлашиб, атрофга шох ташлаб ястаниб ётган осойишта ва саришта кўчаларни кўриб, ё, тавба, худди биздагига ўхшаш шаҳар атрофидаги маҳаллаларнинг ўзи-ку, деб юборгингиз келади.

Чинданам, йўлларнинг икки томонига қаторлаштириб қурилган олдидаги яланглик гулзор ва кўкаламзор, орқаси дарахтзор икки қаватли иморатлар худди ўзимиздаги манзарани эслатарди. Ҳатто, менга ёшлигим ўтган Тошкентдаги Кўкча маҳалласини кўз олдимида гавдалантиргандай ҳам бўлди.

Ҳикматулла ниҳоят тилга кирди.

– Мана, бизнинг ҳовлига етиб келдик.

Қаршидаги шоҳона уйга кириладиган икки қанотли эшик очилиб, гиламча тўшалган пойгоҳ яланглигида ёши ўтганроқ бўлиб кўринса-да, табассумидан нур ёғилиб турган аёл пайдо бўлиб, бизга пешвоз чиқди.

– Хуш кўрдик, меҳмон! – дея, оҳиста таъзим қилиб қўйди.

Ҳикматилла овозини кўтариброқ:

– Тошкентлик келин қани, ҳамшаҳрини кутиб олмайдими? – дейиши билан аёл ёнида атлас кўйлак кийиб, бошига харир рўмол ташлаган йигирма ёшлардаги келинчак пайдо бўлиб, қаддини букканича менга илтифот билан “салом” берди.

Биз ўзимизни қанчалик дунёдан ажралиб қолгандай ҳис этмайлик, мана шу оддийгина ман-

зара масофалар қанчалик олис бўлса ҳам чегара билмаслиги, одамлар шу қадар бир-бирига яқинлигининг ёрқин ифодаси бўлиб, кўз ўнгимда гавдаланиб кетди.

Хонадон соҳиби келинга ишора қилиб, менга ўғирилди:

– Раҳматли отамизнинг қилган васиятларидан бири – Она юрт билан риштани боғлаш эди. Мана энди Тошкентнинг ота-боболаримиз ўтган Чигатоё маҳалласидан келин тушириб, елкадаги учинчи қарзни адо этдим. Ўртадаги иккинчи қарзни амалга оширишда Сиз ёрдам берасиз! – деди-да, кўшиб қўйди. – Келинимиз яхши китобхон. Сизнинг Америка ҳақида ёзган катта китобингизни ўқиб чиқиб, варақма-варақ бизларга ҳам гапириб берган.

Мен учун иккинчи қаватдаги алоҳида хосхонадан жой ҳозирлаб қўйишган экан. Ёзув-чизув столдан тортиб, бемалол ҳордиқ чиқарса бўладиган барча шарт-шароитлар муҳайё эди. У ерга жойлашиб, бироз дам олдим.

Пастдаги меҳмонхонага тузалган дастурхон атрофида ўтириб, Ҳикматилла иккимиз кечки овқатни бирга тановул қилдик. Аёллар суюқ-қуюқ, яъни аввал “тошкентча” мошхўрда, сўнг палов билан бизни сийлашди.

Хонадоннинг тўнғич фарзанди оиласи бидан Канадада яшаб, бизнес билан шуғулланаркан. Унинг ўғли “куёвтўра”, яъни Ҳикматилланинг набираси иш юзасидан бир неча кунга Дубайга кетган экан.

Автобусда узоқ йўл юриб, хийла чарчагандим.

Буни сезган Ҳикматилла:

– Яхшилаб дам олинг. Эртага бафуржа гурунглашамиз. Сизга айтадиган гапларим бор. Янги Аме-

рика ҳақидаги китобингизга “бир ўзбек боласининг бошидан кечирганлари” деб, қўшиб юборсангиз, ажаб эмас! – деб қўйди.

Тиниқиб, тўққиз соатча ухлабман. Ташқаридан эшитилаётган қандайдир овоздан уйғониб кетдим.

Кенг дераза пардасини хиёл очиб қарасам, Ҳикматилла пастда, унча катта бўлмаган боғ ичида қўлида белкурак билан шиғил меваларга бурканган олма туплари остини юмшатмоқда.

АҚШнинг одамни ҳайратга солувчи кўпдан-кўп, чек-чегараси йўқ боғли жойларини кўп кезганман. Бироқ, ҳозир негадир шундоқ Нью-Йорқдай шаҳарнинг ёнгинасида олмазор бўлиши менга ғайритабиийдай бўлиб туюлди.

– Хорманг, боғбон! – дедим деразанинг бир кўзини каттароқ очиб.

– Бор бўлинг. Яхши ухлаб турдингизми?

– Келганимдан бери бунчалик мириқиб, узоқ ухламаганман.

– Пастга тушинг, нонушта тайёр

Соатга қарасам, эрталабки 7. Ювиниб-тараниб тушгунимча 8 бўлди.

Мен Америкага бундан тўққиз йилча аввал қадам ранжида қилганимда, бу ерга тақдир тақозоси билан келиб қолган миллатдошларимизнинг кўпи билан гурунглашиб, улар бошидан кечган воқеаларни иложи борича дафтарга тушириб борганман. Аксар воқеалар бир-бирига ўхшаш, зерикарлироқ ҳам. Қаердадир ўқиган, кимдандир эшитгандай бўлаверасан.

Ўшанда менга энг таъсир этгани Америка-Туркистон дўстлик Ассоциацияси президенти Абдул-

ла Хўжа ака билан “буюк муҳожир” Рўзи Назар отанинг узоқ гурунг асносида ўз бошларидан мусофирчиликда кечирган воқеалар тафсилотини ҳикоя қилиб берганлари бўлган, мен уларни Америка ҳақидаги биринчи китобимда алоҳида боблар орқали тасвирлашга ҳаракат қилганман.

Бугунги қаҳрамоним Эркин аканинг “ота мерос” ашаддий муҳлиси Ҳикматилла мен учун кутилмаган топилма бўлди. У билан нонушта қилиб бўлгач, икки соатгина гурунглашдик холос.

Тошкентнинг Чиғатой мавзеидан чиқиб, Бухоро томонларда ҳам донг таратган машхур заргар ота-боболари шажарасини худди китобларда ёзилганидек мухтасаргина таъриф этиб, энди буёғи ўзингизга ҳавола дегандай бир лаҳза жимиб қолар, сўнг янги мавзу саҳифасини очарди.

Сухбатдошимнинг қандайдир шоирона шавқ билан ҳикоя айтишидан шеър ҳам ёзиб турса керак, деган хаёлга келиб қолгандим, тахминим бошқачароқ бўлиб чиқди. У гарчи Нью-Йоркда катта шаҳарда қурилиш-таъмир ишларини бошқарса-да, маърифатли, адабиётни юракдан ҳис этувчи, мутолаага чанқоқ, куюнчак одам экан.

Кўп мусофирот азобларини чекиб, оғир-енгил кунларни ўз бошидан кечирган алпомиш келбат бу кимсанинг юрагидан жой олган мавжли ҳис-туйғуларнинг калити ҳам очилди...

“БИР ЎЗБЕК БОЛАСИНИНГ БОШДАН КЕЧИРГАНЛАРИ”

Уста Музаффар Тошкентнинг эл оғзига тушган заргарлар сулоласидан бўлиб, ота-боболари Бухоролик “ҳамкасблари” билан ҳам яқин алоқа боғлаб келишган. Эски Жўва бозоридаги каттагина дўкон, ҳамда зибу зийнат ясайдиган икки устахона уларга қаршли бўлган.

Хонадоннинг якка-ю ёлғиз ўғил фарзанди Мардонбекда “ота касб”ни давом эттиришдан, унда авлоддан-авлодга ўтиб келаётган касбни эгаллашдан кўра билимга, китобхонликка қизиқиш устунроқ эди. Буни сезган Уста Музаффар ўғлини мадрасага, таниқли мударрислар кўлига ўқишга берди. Ёшгина йигитча таҳсилдан қайтиб ҳам китобдан бош кўтармас, баъзан ярим тунгача қироат билан машғул бўларди.

Бундан таъсирланган Уста баъзан хотинига:

– Билим ҳам китоблардан олинадиган олтин мисқолларидай дур-гавҳар. Ўғлимиз шунга меҳр кўйган экан, бу ҳам худонинг инояти, – деб кўярди.

Ёшгина йигит Мардонбек номлари анча тилга тушиб қолган Тошкент адабий муҳити вакиллари Каримбек Хислат, Тавалло, Тўйчи Ҳофиз, Мискин каби қалам аҳли йиғиладиган давраларнинг бир четида ўтириб, ўртада қизгин давом этадиган Навоийхонлик, Бедилхонлик ҳамда Машрабхонликка уланиб кетувчи мушоираларни кузатиб, бир олам

шавқ-завқ оларди. Юрагида ҳам ижодга ошуфталик майли туғён урарди. Лекин қоғозга бир нарсалар туширишга журъат этолмасди.

Уларнинг Чигатой маҳалла гузарига яқин ерда жойлашган каттагина ҳовлиларига киравериш дарвоза ёнбошида чиройликкина меҳмонхона бўлар, у ерда баъзи-баъзида отаси яқин дўст-ёрларини чақириб, гурунг уюштириб турарди.

Мардонбек кўнглига устозлардек яқин бўлиб қолган аҳли шоирларнинг латиф гурунгини шу кичик гўшада ўтказиш нияти борлигини отасига айтганди, у қувониб кетди. Ҳатто, бундай маърифатли кишилар ташрифига атаб, бозордан семиз қўй ҳам олдириб келтирди.

Кўп ўтмай, маҳаллада Мардонбекнинг меҳмони бўлиб, шаҳарнинг беш-олти шоирлари келишгани, ҳатто улар ичида Тўйчи Ҳофиз ҳам борлиги ҳақида гап тарқалди.

Бухородан кўп йиллик таниш, “ҳамкор” бўлиб қолган Фазлиддин заргардан хабар келиб қолди; у Уста Музаффарни отасининг пайғамбар ёши муносабати билан ўтказиладиган маросим тадбирига таклиф этди.

Уста ҳам ўғлини Бухорои шарифни бир зиёрат қилдириб келиш ниятида юрарди. Анча-мунча совға-салом билан ота-бола йўлга тушдилар.

Ўша маросим куни Мардонбек учун кутилмаган бир воқеа рўй берди: меҳмонлар ичида Садриддин Айнийга кўзи тушиб, у кишига эргашди, лутф билан салом берди-да, қўлларини олиб сўрашди. Буни отасига ғурурланиб, гапириб ҳам берди.

Эртасига эса, бутун ақли ҳушини олиб, хаёлларини ағдар-тўнтар қилиб юборадиган ҳодиса рўй

беришини билмасди. Йигит барвақт туриб, ҳовли этагини қоплаган сўлим боғ ўртасидаги катта ҳовуз бўйида қад ростлаган беш қиррали шийпон шифтларига чиройли қилиб ёзилган байтларни яна бир бор ўқиб, дафтарга кўчириб олиш мақсади-да, боғ эшиги остонасига қадам кўйди-ю, кутилмаганда бир пари-пайкарга рўбарў бўлди. У аввал ҳурккан оҳудай камон қошларини бир чимириб кўйди-да, кейин бошидаги ҳарир қийиқни сал юзига тортиб, шундай табассумли қараш қилиб кўйдик, агар шу топда шийпон томондан аёл кишининг “Гулбиби, қаёққа кетдинг, келақолсанг-чи” деган овози эшитилиб қолмаганда ўртадаги вазият қай ҳолатда яқун топарди, билмасди. Ҳар тугул хушёр тортиб, эсанкираб қолмади... Қиз келган йўлига қайтаркан, Мардонбек томон яна бир бор сирли нигоҳ ташлаб кўйди.

Йигит Бухоронинг катта ва ғала-ғовурли бозорлари бўйлаб китоб расталарини айланаркан, ўзига ёқадиган китобларни излаб топар, сотиб оларди-ю, хаёли паришон, ўша қиз томон кетиб қолаверарди. Уни бундан ўн йилча олдин онаси билан Тошкентга – уйларига меҳмон бўлиб кетган пайтда кўрганини эслар, наҳотки ўша кичкина қизалоқ, сочлари жамалак Гулбиби бўлса, деган ўй қайта-қайта миясида айланаверарди. Арзимас йиллар ичида шундай дуркун, қўхлик қиз бўлиб улғайганига ишонмагандай бўларди.

Сирасини айтганда, “гулни баҳона қилиб, қиз кўргани келганмиз” деганларидай, Уста Музаффар ҳам совға-саломни бекорга расаматини келиштириб, бу ерга ташриф буюмаганди.

Бу ҳақда сўз очилишига Мардонбекнинг қад-коматига қараб туриб:

– Оба, азамате-й! Яқинда борганимда бола эдинг. Энди номингга яраша Алпомишдай йигит бўлиб қолибсан-ку! – дея, Фазлиддин айтган гап баҳона, Уста Музаффарга ҳам айти муддао бўлди.

– Нимасини айтасиз! Мана, қизингизни ҳам мен таниёлмай қолдим. Энди гапнинг индаллосини десам, аввал Сизга айтганимдек, ўғлим китобдан зар қидиради. Ўқиб, ўргангани-ўрганган. Уй тўла китоб. Бу ердан ҳам сотиб олганлари бир сандққча бўлиб қолди-ёв! Ҳа, миллатимизга бундай “заргар”лар кўпроқ зарур. Шунинг учун бор шарт-шароитни яратиб қўйибман. Энди ягона ўғлимиз учун битта камчилик бор. Бу ҳаётини масала. Икковимиз биргаликда уни ҳал этмоғимиз ҳам қарз, ҳам фарз!

– Гапингизга тушундим. Лекин бу аёллар иши. Улар ҳал қилишлари керак.

– Биз келтирган сеп наҳотки, Сиз учун камлик қилаётган бўлса!

– Қизи борнинг нози бор, дейдилар-ку!

Ўртада енгил қаҳ-қаҳа кўтарилди.

Бу гурунг қатнашчилари ҳозир аллақерда сипогина бўлиб ўтирган бўлажак куёвтўра уч кун аввал Лаби-ҳовуз ёнидаги китоб растасидан сотиб олган Машраб қуллиёти зарварағига “Гулбибига, девонаи Машрабдан” деган ёзув билан хуфя равишда қизга энг қимматбаҳо “сеп” ўрнида тортиқ қилганидан беҳабар эдилар.

АЁЛЛАР ИШНИ ТЕЗГИНА ҲАЛ ҚИЛИШДИ

Бухородан Чиғатойга Гулбиби келин бўлиб тушди.

Ўртада бир тинчлик ҳукм сургандай бўлди-ю, шўро ҳукуматининг яна зулми зўрайиб, жон сақлаб қолган “бой”ларнинг қолган-қутган мол-мулкини ҳам мусодара этилиб, ўзларини узоқ совуқ юртларга бадарға қилиш авжга чиқа бошлади.

Худди ана ўша кунлар Уста Музаффар ёстиқдан бош кўтара олмай, каттиқ бетоб ётарди. Умри поёнига етаётганини сизди шекилли, ўғли билан келинини ёнига чақирди:

– Болаларим, – деди уларга маъюс қараб, – бу болшавойлар аввалги ўрис босқинидан ҳам ўтиб тушадиган иккинчи маротаба қатлиом уюштиришга киришган чоғи. Аввал Бухородай шаҳри азимни айриплонлардан бўмба ташлаб вайрон этиб, у ердан вагон-вагон олтинларни олиб чиқиб кетгани етмагандай, энди аҳолидаги қолган-қутган бойликларни ҳам мусодара этиб, ўзларини одам яшаб бўлмас, қахратон қишли жойларга бадарға этаётганмиш. Ўша томонлардан ҳам хунук хабар келди. Энди нима қилиб бўлса-да, энг керакли нарсаларни ҳозирлаб, эртага кечасига тайёр бўлиб туринглар. Сизларни “ҳукумат одами” Чинозга олиб бориб, ишончли кишилар қўлига топширади. Улардан хавотир олманглар, ўзимизнинг одамлар. Бир амаллаб “ташқари”га чиқиб кетиш учун имкониятларинг бор. Мана бу мўлтиллаб қараб турган икки жужуқларни эҳтиёт қилинглар.

Бу Уста Музаффарнинг сўнги сўзлари эди.
Эрталаб жаноза ўқилди.

Мархум майити Чигатой қабристонининг оналари ётган ерга ёнма-ён қилиб дафн этилди.

Эр-хотин икки фарзанд билан Ватандан олисдаги Афғонистоннинг ўзбеклар яшайдиган олис минтақасидан бошпана топдилар.

Ҳар қандай жойда ҳам илми бор одам хор бўмайди, деганларидек, Давронбой тезда ўз қадрини топди. Яқин-атрофдаги бешта қишлоқнинг илмга ташна болалари учун қўлбола мактаб очиб, саводини чиқара бошлади.

Орадан кўп ўтмай, Гулбиби қизлар мактабини “очди”.

Давронбой Тошкентдан мерос мулк деб олинган энг керакли бир нечта тахлам (улар ичида Гулбибига совға қилган Машраб куллиёти ҳам бор бўлиб, ниҳоятда асраб-авайларди) китоблар билан яна оғиргина нимадир солинган тахта сандиқчани ҳам доим эҳтиётлаб, кўздан панароқ жойда сақлар, ҳатто туркман қишлоғи оқсоқолидан сотиб олган қўшоғиз инглизлар милтиғини кўринмас қилиб, унинг ёнига суяб кўярди.

Давронбек Тошкет-Бухородан бирон янгилик эшитиш учун кўп ҳаракат қилиб кўрди. Натижа чиқмади. Бир куни у Бобораҳим Машраб қабри бор, деб эл орасида тарқалган овоза бўйича йигирма чақиримча йўл юриб, зиёратга бориб келган кишидан ўша ердаги кичкина қишлоқда Маҳмуд Чигатой деган киши истиқомат қилишини эшитиб, катта ўғли билан саҳар мардонлаб йўлга тушди. Аввало, олтмиш ёшлар чамасидаги у одам “Чигатой”

деган жой борлигини, нима учун ҳам номига қўшиб айтилишини билмас экан. ”Шундай деб қўйишганда, ман қайдан билай”, деб айтди. Кўримсизгина “шоир қабри”ни эса “бир девона кўмилган гўр” деб, кўрсатиб, тик туриб олганича тиловат қилди. Отабола зиёратчилар удумига кўра Маҳмуд Чиғатойга назр-ниёз бериб, орқага қайтишди.

Кўп ўтмай “шўро-гирмон” уруши бошланиб, анча йил давом этди. Турмуш қийинлашиб, одамлар ночор бўлиб қолдилар. Қашшоқлар кўпайди. Кечалари қишлоқларга тўсатдан от чоптириб келиб қоладиган босқинчи қароқчилар сал ўзига тўқроқ, яхши яшайдиганлар мол-мулкани талаб кетарди.

Бундан хавотирга тушган Мардонбек ичкари уй ўртасидан одам бўйи ўра кавлаб, сандиқчани ўша ерга кўмди. Тупроқни яхшилаб лўмбозлаб, устидан шолча, кўрпачалар ташлаб қўйди.

Энди инглиз милтиғининг фойдаси на атроф кўни-қўшнилари, бутун қишлоққа тега бошлади. Бир марта босқинчилар пайдо бўлганда, ўқ ёғдириб, улардан иккитасининг оти ер тишлатилганди, тунги қашқирлар қайта қорасини кўрсатмайдиган бўлди.

Уруш тугагач, ҳаёт қийинчиликларига бардош беролмай шаҳар томонларга бош олиб кетган ёш-яланглар анча “маданийлашиб” ўзгариб қолган, қўлларида соат таққан ҳолда қишлоққа – ота-оналаридан хабар олгани келиб, кета бошладилар. Бу албатта “ўз уйим-ўлан тўшагим” деб, кичик бир муҳитга ўралашиб қолган ёшлар кўзини оча бошлади.

Мардонбекнинг анчагина ёши улғайиб, йигит келбат бўлиб қолган икки ўғли ҳам мусофирчи-

ликни синаб кўриш учун ота-оналаридан рухсат сўрашди. Заминдорлар ерида коранда бўлиб ишлаб, “қорин тўйдириш”дан бошқа ташвиши йўқ бу жойларда қачонгача бировнинг хизматкори бўлиб юриши мумкин, деган ўй Давронбекни қийнаб келарди.

У катта ўғилни ичкарига бошлаб кирди.

– Биласан, биз заргарлар авлодиданмиз. Ҳалол топган барча бойлигимизни шўро ҳукумати олиб қўйиб, ўзимизни ватангадоликка маҳкум қилган. Бироқ, ўша ҳалол ўз мулкимизнинг кичкина бир қисмини санлар қийналиб қолмаларинг, деб мана бир неча йилларки, онанг билан тишимиз қавагида сақлаб келамиз. Манаву, ўшанинг кичкинагина бир қисми. Онанг тикиб берган шу чарм ҳамёнчада авайлаб сақла. Сен энди аччиқ-чучукни кўрдинг, катта йигитсан. Қулоғингга яна шугапларимни қўйиб ол, болам. Қаерга бормагин, қишлоқдан ташқари ҳамма катта-кичик шаҳарларда заргарлик дўконлари ё кичик устахоналари бўлади. У ерда нозик дидли бизнинг касбдошлар ишлашади. Зарурат туғилиб қолган пайтда ҳамёнчадаги зийнатлардан узукнинг кўзидай кичик бир бўлагини кўрсат. “Бу ҳақиқий соф, ноёб нарса” деб, айтса, билгинки ўша, имон-эътиқодли, ҳалол одам. Унга ишонавер. Мушкулингни осон қилади. Буни фақат қийинчилик кунларингда ишлат. Иймоним комилки, уканг икковларинг қаерга борсаларинг, ҳалол тер тўкиб, меҳнат қилиб, кам бўлмайдиган болаларимсанлар. Лекин, бу кунлар ҳам ўтиб кетар. Иншооллоҳ, ўз юртимиз, ўзбеклигимизга қайтар кунлардан умидим бор. Уканг доим ёнингда, ҳамроҳинг бўлсин.

Тақдир тақозоси билан, икки ака-ука Кобулнинг катта бозорида ширинликлар билан савдо қилувчи дўкондор назарига тушиб, у ўзига хизматкорликка олди. Қиладиган ишлари шаҳардан четроқда жойлашган омборда қоровуллик қилиш, ҳар икки кунда бир файтонга ўхшаш аравачада дўкон сотувчиларига мол етказиб бериш эди. Ётиб-туриш каби бошпаналик вазифасини омбор ичидаги кичкина хужра бажарарди.

Дўкондор қашқарли бўлиб, ширинлик солинган картон идиш, қопчиқлар ўша томондан келиб турарди.

Бир йил мабайнида йигитлар хўжайинга маъқул тушиб, ёрдамчиси билан олисдаги қандолат ишлаб чиқариш корхонасига ишга жўнатди.

Мардонбек тўрт йил деганда ўғилларидан хабар олгани келди. Ишларидан кўнгли тўлди. Ҳатто кичикроқ ҳовли сотиб олишлари учун оз-моз пул ҳам берди.

Орадан бир йил ўтар-ўтмас улардан хат келди: “Қандолатчилик фабрикаси ёниб кетди. Биз бошқа жойдан иш топдик. Ҳовлини сизларга қолдириб кетяпмиз. Ўзингиз кўргангиздек, бу ерда уйғурлар билан ўзбеклар ҳам кўп. Келинлар. Яхши кутиб олишади. Маҳалла оқсоқолига учранглар. Дахлиз эшигини очишларинг билан Ҳикматиллага аталган совға – ўйинчоқ-тойчоққа кўзларингиз тушади”.

Чинданам аввал Мардонбек келиб, бир ҳафтача туриб кетган жой вилоят марказидан четроқ шаҳарча билан катта қишлоқ оралигидаги маскан эди. Бу ерда, айниқса ўрикзор боғлар, серҳосил далаларнинг кўплиги учунми, одамларнинг яшаш

шарт-шароити ҳам анча яхши эди. Айниқса, улар келиб тушган маҳаллада ўзбеклар билан уйғурлар ёнма-ён яшашарди. Лекин, тиллари бир-бирига жуда яқинлиги учунми, шундай “чатишиб” кетишганки, ораларида фарқ йўқдай.

Бир ёшга тўлмай “оёғи чиқиб” чопқиллаб, юриб кетган Ҳикматулла ҳам маҳаллий болалар билан тезда тил топишиб олди.

У мактабга қатнай бошлаганда гавдаси анча “салобатли” бўлиб, ўз тенгдошларидан икки-уч ёш каттароқ кўринарди.

Бир куни Мардонбек хотинига:

– Биби, Ҳикматилла кўринишидан бобосининг отаси “Маллавой заргар”га тортди деб, ўйласам, у кишининг баъзан завқи жўшиб, тўй-томошаларда кураш тушиш одатлари бўлган. Энди ўғлимиз қонида полвонлик сиёғи ҳам борга ўхшайди. Буни мактаб бошлиғи Рўзи Охун англаб, маслаҳатга чақирди. “Туманимиз бадантарбия бўйича анча орқада. Шунинг учун болангизни сал олдинроқ бўлса-да, мактабга олайлик. Кураш сирларини анави муаллим, машҳур Ҳожи Муқомнинг шогирдларидан бўлган Сарсонбой ўргатсин. Зора биз ҳам ҳозир кенг урф бўлиб кетган спорт мусобақаларида қатнашиб, юзимиз ёруғ бўлса”, деб қолди. Тўғриси, қувониб кетдим. Олдинлари Ҳикматулла ҳам афғон болаларидай чаласавод бўлиб қолишидан хавфсираб юрардим. Худога шукур, ўғлимизнинг зеҳни ўткир, ҳали мактабга бормасидан олдиноқ сабоқ бердим, кўлига тушган китобга “тиши” ўтадиган бўлди.

Рўзи Охун мумтоз адабиётдан яхши хабардор бўлиб, ёшлигидан ғазалгўйликка ишқибозлиги бор

одам эди. Ҳатто ўсмир йигитлик чоғида Қашқарга бориб, шоир Фурқат билан учрашганини хануз эслаб юради.

“Зар қадрини заргар билади” деганларидек, шундоқ мактабдан сал нарироқдаги ҳовлида истиқомат қила бошлаган бир мусофир кишининг ўзи билан олиб келган нодир китоблари ҳақидаги гап Рўзи Охун қулоғига чалиниб, унинг эшигини қоқиб келди. Чинданам токчага териб қўйилган бир нечта туркий ҳамда форсий китобларга кўзи тушгач, авайлаб қўлига олди. Айниқса, уларнинг айримлари Бухородан эканлигини эшитиб, ҳайратланди.

Шундан кейин китоб баҳона ҳар икки нафосат ва маърифат шайдолари орасида яқин дўстлик ришталари боғланди. Ҳатто кўп вақт ўтмай, Рўзи муаллим Мардонбек оиласига бироз моддий мадад бўлсин, деб уни мактаб кутубхонасига ишга ҳам олди.

Шу билан Мардонбек дам олиш кунлари бир чақиримча нарида жойлашган доим одам билан гавжум бўладиган каппон бозоридаги “касбдош” заргар усталар билан танишиб, гурунглашиб қайтадиган бўлди.

Оиланинг тўнғич фарзанди кўмир конида ишлаб, топиши яхшигина эди. Бот-бот она-онасидан хабар олиб турарди. Лекин Кашмирдан бошпана топган ўртанча ўғилдан анча вақт дарак бўлмади.

Ҳарҳолда, вақт ўтгани сайин Мардонбек оиласидаги ҳаёт аввалгиларидан анча ўзгариб борар, мусофирликни унутгандай, башқалар қатори кун кечиришарди.

Ҳикматилла Алпомиш келбат бўлиб, бутунлай ўзгариб кетган, энди у кураш соҳаси бўйича эмас,

бокс сирларини ўрганиб, устозлари диққатини ўзига торта бошлади.

– Ўн тўрт ёшимда, – дея ҳикоясини давом эттирди гурунгдашим, – бокс бўйича ўсмирлар ўртасида ўтказилган мусобақада аввал туман биринчилигини олдим. Бир йил ўтиб, мутлоқ вилоят ғолиблигини қўлга киритдим. Обруйим ошгандан ошиб борар, бутун мактаб ва туман мен билан ғурурланарди. Мактабимизга Пекиндан янги тренер келди. У бир пайтлар мамлакат чемпиони деган шарафли номга эга бўлган машҳур боксчи бўлиб, менга устозлик қила бошлади. Жуда қаттиққўл ва талабчан одам эди. Мактабда дарс тугагач, то қоронғи тушгунича машқ ўтказар, баъзан шанба, якшанба кунлари ҳам тиним бермасди.

Келаси йил кўшни давлатда ёшлар ўртасида ўтказиладиган Халқаро бокс мусобақасида чимпионликни қўлга киритиб, мамлакат шаънини ҳимоя қилиш менинг ҳам зиммамга тушиши кўп ўтмай маълум бўлиб қолди. “Рақиб”ларимни кетма-кет ҳолдан тойдирардим. Лекин ўзим ҳам зарбдан қуруқ қолмасдим. Икки марта кўздан, уч марта бурундан айрилиб қолай деганман.

Ниҳоят, Халқаро Чемпионатда қатнашиш учун сараланган номзодлар ичидан танлов конкурсининг биринчи босқичи Қашқарда ўтаётган пайтда кутилмаган фожиа рўй берди. Ўзим тенги йигит билан рингда олишаётиб, ён бўйнига урилган зарбдан у боши билан ерга қулаб тушди. Докторлар қанча ҳаракат қилишмасин, ҳушига келмай, жон берди.

Аслида рақибим ўзини ҳимоя қилмоқчи бўлиб, тажрибасизлик орқасида чап бўйнини ўзи зарбга

тутиб берган, бу ерда менинг ҳеч қандай айбим йўқ эди.

Бироқ, у вилоятда анчагина обрўли одамнинг фарзанди экан, судялар барча айбни менга тўнкаб, энди мен бокс билан шуғулланмаслигим ҳақида ҳукм чиқардилар. Маломат тошлари остида қолдим. Ҳатто менинг устимдан жиноий иш кўзғашлари мумкинлиги ҳақида ҳам гап-сўзлар тарқаб қолди. Бу кўргилик ҳам камлик қилгандай, Қашқардан хунук хабар келди. Катта акам ишлаётган кўмир конида ўпирилиш рўй бериб, ҳалок бўлган кўпчилик ичида у ҳам бор экан.

Бир кечада онамнинг сочлари оқариб кетди.

Отам бу дарду аламга чидолмай, кўрпа-ёстиқ қилиб ётиб олди. Узоқ ётди. Орттирган таниш-билишлари доктор ва табибларга қаратсалар ҳам фойдаси бўлмас, бечора бузрукворим кун сайин ёниб, тугаётган шамдай сўниб борарди.

Бир куни ярим кечада онам дахлизга чиқиб, мени уйғотди. Хира чироқ шуъласи атрофни аранг ёритиб турган ичкарига бошлаб кирди. Отам беҳолгина қўллари билан ишора қилиб, ёнидан жой кўрсатди.

– Болам, ёлғизим! Тақдир экан, Ватанга қанча кўз тикмай, у ернинг тупроғига қадам қўйиш насиб этмайдиганга ўхшайди. Бунини мен сезиб турибман. Афсусланишдан бошқа илож йўқ. Лекин инсон яхши кунлар орзуси билан яшаши керак. Сен шунга интилиб яша! Йўллар очилишини, Ватан тупроғига қадам қўядиган кунлар келишини худодан илтижо қилиб, яша! Яхши ният албатта ижобот бўлади. Иншооллоҳ, сен ана шу кунларга етишасан. Энди гапларимни қулоғингга яхшилиб қуйиб ол; ни-

ятингга етиб, Ватан остонасига оёғинг тегса, энг аввало Тошкентнинг авлод-аждодларимиз киндик қони томган Чиғатой маҳалласига бор. У ердаги қабристонни зиёрат этиб, менинг отам, яъни сенинг бобонг, кўпчиликка номи таниқли бўлган Уста Музаффар заргар ором топган жойни аниқлаб, бир кафт тупроқни олгин -да, менинг қабрим устидан сочиб юбор. Иккинчи илтимосим: Чиғатой кўп қадимий маскан. Қатор мамлакатларда истиқомат қилувчи машҳур кишилар шу қутлуғ жой ҳурмати ўз номлари ёнига “Чиғатой” сўзини бекорга кўшиб айтмайдилар. Шунинг учун менинг беғубор болалигим ўтган ўша маҳалла билан қариндошуруғчилик ришталарини боғлашга ҳаракат қилгин. Энди сўнги илтимосим, – дедилар-да, отажоним ёстиқлари ёнида тахлоғлик турган китоблардан бири – бутун хонадонимиз учун энг қимматбаҳо ва муқаддас бойлик ҳисобланувчи, менга яхши таниш, зарварағига онагинамнинг номлари битиклик Машраб куллиётини аста олиб, менга тутдилар, – мана шунинг зарварағи орасига солинган бир қасида бор. Олинг-да, ўқинг! – дедилар негадир “сиз”лаб.

Бир нечта варақ тахлоғлик хитойи фаранг қоғознинг биринчи бетига араби ҳарфда каттароқ қилиб “Ўзбегим” деб ёзилган сарлавҳага кўзим тушди. Бу мактабимиз ўқувчилари орасида кейинги пайтлар янги урф бўлган кўшиқдай кенг тарқалиб кетган, маъноси-ю оҳангида қандайдир ботиний яқинлик сеҳри борлиги учунми, айниқса ўзбек-уйғур қизлари оғизларидан тушмай қолган шеър эди.

Мен қасидани ўқигач, охирига бунинг муаллифи номи ёзилган жумлаларга кўзим тушди. Бу “Эркин Воҳидов” эди. Қасиданинг матни бошдан оёқ чиройли қилиб кўчирилганидан бу дадамнинг “дастхати” эканлигини дарров тушундим.

У кишининг кўзларида ёш милтилларди.

Нима дейишга ҳайрон бўлиб тургандим, ўзлари гап очиб қолдилар.

– Рўзи Охуннинг гапларига қараганда, шу шеърни Масковда ўқиган бир талаба йигит олиб келиб, тарқатганмиш. Ҳозир ҳамма ўқиётганмиш. Ҳатто, бир тўйда ҳофизлардан кимдир қўшиқ қилиб айтибди ҳам. Буни ёзган шоир ўзимизнинг Тошкентдаги Чиғатой маҳаллага яқин жойда тураркан. Агар Ватанда бўлганимда эди, унинг қўлларини олиб, тавоб қилиб қўйган бўлардим. Шу орзуимни ҳам Ҳикматилла болам, амалга оширсанг, сендан мингдан-минг рози бўлардим, – деди-да, отам бир-неча оғиз калима келтириб, омонатни топширдилар.

Отамдан айрилиб ҳам, кичкина оиламиз бошидан ташвиш аримади.

Унинг устига, марҳум “рақибим”нинг ота-онаси ҳали-вери тинчимайдиган чоғи, қора чарм папка кўтарган амалдорнамо киши келиб, мени тергаб, нималарнидир ёзиб кетди.

Ўша куни ҳали кеч тушмаган, атроф ёп-ёруғ пайт эди. Ҳикматилла бир гуруҳ тенгдошлари билан ҳовлиларидан сал нарироқдаги мактаб стадионида футбол ўйнашарди. Кутилмаганда нигоҳи отасининг заргар танишларидан бирига тушиб қолди. У ҳовлига кириб кетди-да, тез қайтиб чиқиб, кўздан ғойиб бўлди.

Орадан кўп ўтмай увада латта-лутталарга ўралган тугунча кўтариб, онаси қаршисида пайдо бўлди;

– Ҳикматилла, манавини ҳов уйиб қўйган гувалалар остига босдириб қўйгин-да, тўпингни тепавер. Лекин ўзинг ҳеч қаёққа кетиб қолма.

Баъзан болалар футбол ўйини пайтида “дарвоза чегараси”ни белгилаш учун тош, синиқ ғишт ёки гувала қидириб юришарди. Ҳикматилла ва унинг ўртоқлари хаёлида кампир шуни ташвишини чекиб юргандай бўлиб туюлди. Унинг устига, Ҳикматулла “дарвозабон” эди.

Кеч тушиб, атрофни ғира-шира қоронғилик қоплай бошлаган пайт бир гуруҳ миршаблар тушган машина пайдо бўлди-да, Ҳикматиллалар ҳовлисига ёпирилиб кирди.

Йигит хаёлида худди уни қўлига кишан солиб, олиб кетишга келишгандай туюлди. Лекин ўзини бирон жойга панага олиш бефойдалигини тушунди-да, ўйинни давом эттираверди.

Бир соатлар чамаси вақт ўтгач, маршаблар машинаси кўринмай қолди.

Ҳикматилла чопиб ҳовлига кириб келганида ҳамма ёқ, ҳатто ҳовли этагидаги ҳожатхона ҳам ағдар-тўнтар қилинган, онаси худди савдойи бўлиб қолгандай оппоқ сочлари ёзилган бир ҳолатда дахлиз остонасида ўтирарди.

Бир пайт копток ўйнаётган болалардан бири увада тугунни олиб келиб, Ҳикматиллага берди. Буни кўрган она бирдан ҳушёр тортди, ўғли қўлидан тугунни юлиб олди-да, дахлиз ичкарисига отиб юборди.

Энди улар бу ерда тинч яшай олмаслигига кўзи етган Рўзи Охун истаб-сўраб ўртанча ўғилнинг

яшаш манзилени аниқлади. Аҳволни тушунтириб, хат йўллади. Кўп ўтмай, жавоб ҳам келди. Ҳовлини маҳалла оқсоқоли билан келишиб, Ҳикматилла номига расмийлаштирилган ҳужжат қоғозлари тайёрланди. Узоқ сафарга чиқишдан аввал Гулбиби кўп йиллардан бери яхши-ёмон кунларига яраб, озгинаси қолган авлоддан “мерос” тиллонинг ярим қисмини каппон бозоридаги эрининг таниш оғайниларига икки-уч дину диёнатли оқсоқоллар шафеълигида “омонат”га қолдирди.

Она-болани Кашмир чегарасигача кузатиб қўйиш зиммадорлигини олган Рўзи Охуннинг ишончли одами ҳамроҳлигида йўлга тушдилар.

Ўртанча аканинг яшаш шарт-шароити унча кўнгилдагидай эмас экан. Эр-хотин икки фарзанд билан бир амаллаб кун кечиришлари маълум бўлиб қолди. Ҳикматилла ўзлари билан олиб келган “маблағ”нинг бир қисмини сарфлаб, онасига алоҳида хосхона қуриб берди, акаси турадиган уйни ҳам маҳаллий усталарни чорлаб, таъмирдан чиқарди.

Бундоқ ўйлаб қараса, атрофи фақат тоғ-тошу ўрмонлардан иборат бу томонларда дурустроқ иш топишнинг ўзи маҳол. Нонхўрак бўлиб юривериш куч-қувватга тўлиб турган навқирон йигит Ҳикматилланинг ҳамиятига тегиб, ҳарқалай шаҳарда кўча супуриб ҳам кун кечирса бўладиган иш топишлар деб, ўйлаб, анча наридаги кичкина фермер хўжалиги бор насронийликка эътиқод қилувчи “инглиш” кишидан каттагина жомадон сотиб олди-да, унга отасидан қолган асосий бойлик – Машраб куллиёти билан барча нодир китобларни жойлади. Па-

дари бузрукворининг “шулар доим ёнингда бўлса, ҳеч қачон кам бўлмайсан, хор ҳам бўлмайсан”, дея айтган ўғитлари доим қулоғи остидан нари кетмасди.

Гулбиби кўзларида ёш билан дуолар ўқиб, кенжа ўғлини олис шаҳарга кузатиб қўйди.

“ЙИГИТ РИЗҚИ – КЎЧАДА”

Қадимий халқ ҳикматига кўра, бу “рисқ”қа ҳар ким ўз толеига қараб муяссар бўлади. Кимдир кўп қийинчиликлар билан, кимдир иши ўнгидан келиб, омад кулиб боққанидан... Ҳикматилла ўз бошига тушган маълум ҳаётий муаммолар синовидан ўтиб бўлгани учунми ёки отасидан ўрганган китобга, мутолаага меҳр сабаблими, ҳарҳолда мусофиротнинг янги босқичи унинг учун омад дарвозаларининг бирин-кетин очилишидан бошланди.

Равалпинди Покистоннинг аҳолиси кўплиги бўйича Карачидан кейинги ўринда турадиган ғалафурли, шунингдек “ҳаммабоп” улкан шаҳар ҳисобланади. Унда яшовчиларнинг миллати, элати, қавмини санаб, ҳисобига етолмайсиз. Азалдан ўз юртига сиғмаганлар шу ердан паноҳ топган. Бир пайтлар “Қочоқлар шаҳри” деб ҳам аталган.

Бу масканнинг олис бир четида катта “ўзбек маҳалла”си бор бўлиб, улар асосан “афғон”, “хитой”, шўро тузуми зулмидан Ватанни ташлаб чиқиб кетган ўзбеклардан иборат. Бу ҳақда Ҳикматилла аввалроқ эшитганди. Шунинг учун “маҳалла”ни осонгина топиб келди. Чойхонада бир-икки кун туриш учун рухсат сўради. Унинг эгаси анча қизиқувчан одам экан, йигитнинг забардастгина қаддиқоматию, бир бурчакка жойлашиб олиб, китобхонликка берилгани диққатини тортди.

– Нима ўқяпсан, ўғлим?

– Машрабни.

– Девонаи Машраб-да! Ўқишни биласанми?

– Биламан.

– Мулло йигитман, дегин. Отанга баракалла!

Ҳикматилла ёши анчага бориб қолган, ўзига қандайдир меҳр билан тикилиб ўтирган одамга кўз ташлади-ю, раҳматли отаси айтган гаплар бежиз эмаслигига яна бир ишонч ҳосил қилди.

Чойхона эгаси сўзида давом этди:

– Маҳалламизда бир Ҳофиз Бобо бўларди. Асли Бухоролик. Тўйларда, мана шу ерда бўладиган йиғинларда Машрабдан кўп кўшиқлар айтарди. Нафаси ўткир эди. Уни эшитиб, одамлар кўзларига ёш оларди. Раҳматли бир йилча олдин вафот этди.

Ўша куни алламаҳалгача йигит кўзига уйқу келмай, ўз сўнгги манзилини Ватандан айрилиқда топган отасини, Ҳофиз Бобони ўйлаб чиқди.

Шундай қилиб, “таги-тахти” Фарғона томонлардан бўлган Муҳаммад Фозилнинг “мулло йигит”га меҳри тушиб, уни ўзига ёрдамчи қилиб, ишга олди. Кейинчалик “ишбоши”ликни унга топширди.

Йил ўтгани сайин Ҳикматилланинг омади юришди. Чойхона орқасидаги ташландиқ майдончани текислаб, шинамгина уйча қурди. Унинг тоқчалари китобларга тўла борди. Шу орада икки-уч бор онасидан хабар олиб келди. Ғулжага ўтиб, отаси қабрини зиёрат қилди. У ердаги ҳовлиларини сотди, загарлар билан ҳисоб-китоб қилди. Анчагина бойлик билан қайтди-ю, афсус, улар онасига насиб қилмади. У юрак хасталиги билан Ҳикматилланинг қўлида жон берди.

Ҳикматилла отадан мерос бойликнинг тенг ярмини деҳқончиликдан анча иши юришиб қолган ака-

сига қолдирди-да, Равалпиндига қайтиб келди. Харажатни аямай, “кулба”сини кенгайтириб, маҳалла болалари учун сабоқхонага айлантирди. Киравериш девор юзига катта оқ картонга йирик ҳарфлар билан ёзилган “Ўзбегим” қасидасини осдириб қўйди. Келган-у кетган қаршидаги стол-стулларга ўтириб олиб, ҳарфларни бир-бирига “уриштириб” “Ўзбегим”ни ўқиш билан савод чиқаришарди.

Бу янгилик “ташаббуси”дан хабар топган шаҳар маориф шуъбасидигилар “Мактаб-кутубхона”ни кенгайтириш учун маблағ ажратдилар.

Шу орада Равалпинди марказида Америка қурилиш компанияларидан бири томонидан бунёд этилган янги меҳмонхонанинг очилиш маросимида қатнашиш учун келган таъсисчилардан бирининг кулоғига “Ўзбек маҳалла”да очилган “Мактаб-кутубхона” ҳақида гап чалиниб қолди-да, кечга томон у ерга ташриф буюрди. Ҳурматли меҳмон шу маҳаллада истиқомат қилувчи машҳур Бобо Ҳофизни яхши билар, аввалроқ у кишини зиёрат қилиб кетганди. Оқсоқолдан Ҳофиз вафот этганлиги ҳақида хабарни эшитиб, қуръон тиловат қилди, хонадоннинг ёлғиз соҳибаси бўлиб қолган кекса онахонга ҳадея инъом этди.

“Мактаб – кутубхона”да Ҳикматулло билан бўлган қисқагина суҳбат чоғида айтилган “Сиз миллатимиз учун бу ердан кўра бошқа жойда кўпроқ зарур одамсиз”, деган сўз унинг ҳаётида бутунлай бурилиш ясаб юборишини у мутлақо хаёлига келтирмаганди.

Нью-Йорк ўзбеклари ичида маърифат ва ўзбекона урф-одатлар ҳамда миллий тил тарғибот-

чиси сифатида ном таратган Жўра Қори Бўтакўз учун айни Ҳикматиллага ўхшаш йигитлар зарур эди. Уни ўзи билан олиб кетди. Фарзандлари қатори табиялаб, АҚШнинг қурилиш-муҳандислик соҳалари бўйича иқтисослашган олий ўқув юртлирида ўқитди.

Ҳикматилла ўта ҳаракатчан, тиниб-тинчимас, куйди-пишди кишилар тоифасидан эмасми, америкаликларнинг ўзига хос иш юритиш тизимини дарров ўзлаштириб олди. Бир йилда улар билан басма-бас гурунглашиш ҳадисини олди. “Тиллашиш” бобида ўзбек, уйғур, хитой, урду, ҳинд, қозоқ, қирғиз, туркман-у туркни қўяверинг, испан тиллилар, ҳатто корейс, вьетнамлилар билан ҳам бемалол ҳазил-мутоиба аралаш мулоқот қила оладиган бўлди. (Мен бунга кейинчалик ўзим гувоҳ бўлиб, ҳайратланганман.)

Шундай қилиб, Ҳикматиллага омад кулиб боқаверди. Аввал қурилиш таъмир ишлари олиб борувчи кичик фирма очди. Сўнгра катта компанияга айлангач, унга юрагига орзу қилиб тугиб қўйган “Ўзбегим” номини берди.

Бунга қасида муаллифидан рухсат олиш ҳамда у киши олдидаги отасига берган ваъдасини адо этиб қўйиш учун икки марта Тошкентга келиб, шоирни топа олмади. Биринчисида Эркин Воҳидов “ижодий сафар”да эканлар. Иккинчи маротаба бориб, шу баҳонада шоирни Чифатойдаги набирасини уйлантириш тўйига таклиф этмоқчи бўлганди, ўчиккандай, чет элда даволанаётганликларини айтишди.

Нью-Йорк билан унга қўшни Нью-Жерсида асосан “шўро даври” ўзбеклари истиқомат қилиб келишади. Уларнинг оилалари, айниқса, кейинги авлод болалари ўзларини “ўзбек” деб аташса-да, тилни яхши билмайдилар, урф-одатдан йироқлар.

Айниқса, Ўзбекистон мустақилликка эришиб, йўллар кенг очилгач, “Грин карт” деган ўйин чиқди-ю, Нью-Йоркда “янги ўзбек”лар ниҳоятда кўпайиб кетди. (Ҳатто, мамлакатнинг пойтахти Вашингтонда фақат Тошкент шахрининг ўзидан бўлган ўн беш оила истиқомат қилишини эшитиб, бўлмаган гап, деб туриб олдим. Бироқ улар мени ўз “Маҳалла” жамоаларига таклиф этиб, биргаликда “эсдалик” суратига тушгач, ишонишдан бошқа иложим қолмади.)

Дарвоқе, гап энг ачинарли ҳолат – ҳамюртларимиз болалари Америка тупроғига қадам қўйгач, ўз она тилларини унутиб, тезгина “америкалаша бошлаганликлари” ҳақида кетаётганди.

Очиғини айтадиган бўлсак, олтмишинчи йиллари Москва томонидан “интернационаллаштириш” авжга чиққан пайтлар унинг аччиқ мевасини ўз юртимиз – Ўзбекистонда тотиб кўрганмиз.

Ўша пайтлар шоиримиз Эркин Воҳидов бежизга тилимиз ҳимояси учун бекорга жон куйдирмаганди.

Ҳозирга келиб, шу муаммо хориждаги Ватандошларимиз олдида пайдо бўлаётган экан, бунга бефарқлик кечирилмас хатолигини кўпчилик миллатдошларимиз тушуна бошладилар. Айниқса, кекса авлод Жўра Қори ака, Абдулла Хўжа ака сингари “оқсоқол”лар буни турли йиғин –учрашувларда таъкидлаб турибдилар. Лекин натижа сезилмаяпти.

Тўғри, бунинг олдини олиш йўлини бошида дўпи билан эгнига чопон кийиб, шоҳи белбоғ боғлаб, “Ўзбек” рақамли (Америкада шахсий уловингиз учун давлат рақамидан ташқари ўзингиз истаган “ном” – рақамини ҳам олишингиз мумкин) машинасида Чикагодаги Ватандошлари эшигини ҳассаси билан қоқиб, “ўз уйларингда она тилида мулоқот қилинглр”, дея уқтириб турадиган оқсоқол Сирожиддин ҳожи ота қўллаб, анча натижаларга эришиб турибди. Бироқ Нью-Йоркдай катта шаҳарнинг ҳар даҳаларига тарқаб кетган кўпсонли миллатдошларга бундай “йўл-йўриқ”нинг фойдаси кам.

Шундай бўлгач, нима қилиш керак, деган муаммонинг ягона ҳал этиш чорасини “ота-бола” Жўра Қори ака билан Ҳикматиллалар ўйлаб топиб, бир қарорга келишган. Яъни, шаҳарнинг гавжум жойларидан бирида миллий анъаналар русумида чойхона, кутубхона, катта учрашувлар ўтказиладиган зали ҳамда иккинчи қаватда меҳмонхонаси билан “Ўзбегим” маданият Марказини барпо этиш. Ва шу ерда маърифий-маданий тадбирларни, энг асосийси, тез-тез Нью-Йоркка ташриф буюриб турадиган Ўзбекистоннинг санъаткор-артистлари, шoir-ёзувчиларини бир пиёла чойга таклиф этиб, Ватандошлар билан “Дийдорлашув кечалари”ни ўтказиш. Кейинроқ “Ўзбек тили мактаблари” ташкил этиб, Тошкентдан ўқитувчи-муаллимлар чақириш ниятлари ҳам йўқ эмас. Зеро, бундай миллий “Марказ”лар Нью-Йоркда анчагина.

Айниқса, икки йилча олдин Болтиқ Бўйи мамлакатлари халқларига қарашли “Марказ”ни таъмирлаш чоғида Ҳикматилла у ердаги шарт-шароитни

кўриб, ҳаваси келган. Дарс ўтиладиган иккита синф, катта кутубхона, Ватандан таклиф этиб туриладиган машҳур ёзувчи, шоир, санъат арбоблари билан учрашувлар ўтказишга мўлжалланган катта зал. Буларнинг ҳаммасини ўзбекона услубда амалга ошириш ниятини кўнглига тугиб юрарди, кутилмаганда Нью-Жерсидаги Ассоциация биносига элчи жаноб билан бўладиган учрашувга уни ҳам таклиф этиб қолишди.

Элчи жуда содда, камтарин одам экан, ҳамма билан очиқ мулоқот қилди. Кимнинг фикр-мулоҳазаси бўлса, тинглаб, жавоб қайтарди, ўз фикрини айтди. Хусусан, Ҳикматилланинг фикрлари элчини қизиқтириб қолди. “Тахмин қилишларича, Нью-Йоркда ҳозир юз мингдан ошиб қолган Ватандошларимиз учун бундай маърифий “Марказ” зарур. Бу ҳақда алоҳида маслаҳатлашамиз” деди.

Чинданам элчи жаноблари орадан кўп ўтмай, Жўра Қори ака, Абдулла Хўжа ака билан Ҳикматиллани ўз ҳузурига чақириб, хайрли режани қўллаб-қувватлашини айтди. Модомики, бу “иншоот” машҳур шоиримизнинг шоҳ асари номи билан узвий боғлиқ экан, у киши билан бамаслаҳат иш юритиш лозимлиги ва бу масалада ўз ёрдамини аямаслигини ҳам қўшиб қўйди.

Бироқ, орадан кўп вақт ўтмай, элчи ўзгарди-ю, алоқалар узилиб қолди. Мустақил ҳаракат қилишга тўғри келди.

Шаҳарнинг ўзбеклар кўпроқ истиқомат қиладиган худудидан қурилиш учун ер танлаш масаласи бир йилчадан бери чўзилиб келаркан. Менинг ташрифим айнан шу муаммони узил-кесил ҳал

этиш учун “оқсоқол” отахонлар бошлиқ маслаҳат йиғинига тўғри келиб қолганди.

Кечга томон Ҳикматилла хонадони бекалари билан хайрлашиб, унинг машинасида ҳарқалай як-шанба – дам олиш бўлгани учунми, кўчаларда бе-малоллик экан, ярим соатлар ичида Нью-Йоркнинг Мантхеттин даҳасида жойлашган пештоқига катта ҳарфлар билан “LAZZAT” деб ёзиб қўйилган ресторан қаршисига келиб тўхтадик. Ёзувга қарадим-у Тошкент марказида қад ростлаган “Ёзувчилар уйи”га кўшни ресторан пешлавҳаси кўз олдимда гавдаланиб кетди. Беихтиёр хаёлимдан “бу атама-ни “кўчирганлар” 70- йиллари пойтахтдаги “энг катта, намунали янги ресторан”га муносиб ном топиш бўйича “ижодкорлараро” ўтказилган конкурсда Эркин Воҳидов ғолиб топилиб, шаҳар ижрокомининг совринига сазовор бўлганлигидан хабардормикан, деган фикр ўтди.

Бизни атрофдагилардан “бошқачароқ” ўзбекона услубда қурилган шу бинонинг эгаси, юзида кулгичи бор, норғулгина 60 ёшлар чамасидаги Абдумалик деган киши билан Жўра Қори акалар кутиб олиб, ичкарига бошлашди. Тўрда Нью-Йоркдаги бош консулимиз Зафар Қобулов, Абдулла Хўжа ака, Фарруҳжон Қори ҳамда ўзимиздан чиққан машҳур ҳофиз Изро Малаков (мен “Номаълум Америка...” китобимда бу кишининг кўшиқчилик маҳоратига алоҳида боб бағишлаганман) яна ёши “улуғроқ” отахонлар билан икки-уч савлатдоргина ўрта яшар кишилар ўтиришарди. Мен уларнинг кўпчилиги билан Нью-Жерсида яқинда бўлиб ўтган тадбирларда кўришиб, салом-алик қилгандим.

Жўра Қори ака салгина олдин менга ресторан бошлиғи номини айтиб таништирган бўлса, энди батафсилроқ қилиб:

– Ўшдан. Шавкатжон Раҳмоннинг ҳамешалоқ, мактабдоши. Ўзбекистоннинг “Лаззат”ини бу ерга олиб келиб, ҳаммани баҳраманд қилиб юрибди, – деди.

Мен Абдумаликка ўғирилдим:

– Бу “Лаззат” Тошкентда ҳам борлигини биласизми?

– Нега билмас эканман. Ўша номни Эркин ака қўйиб берганларини Шавкатжондан эшитиб, у кишини икки-уч бор ўз “Лаззат”ларига меҳмонга чақирганмиз. Қаранг, мен ҳам шундай бир жой очсам, деб орзу қилгандим...

– Демак, – дедим бир унга, бир атрофдагиларга қараб, – мана шу ерда ўтирганлар гувоҳ, энди Эркин ака номларидан Сизга қиладиган даъвоимиз йўқ. Аввало, бу номга “муаллифлик” ҳуқуқи у кишида эканлигини мардона тан олдингиз. Қолаверса, зиёфат ҳам қилиб бергансиз. Аслида-ку, Америка қонуни бўйича “патент” шоиримиз қўлида. Майли, сир-сирлигича орамизда қолақолсин. Ҳикматилла “Марказ” қурилиб битгач, унинг очилишига Эркин аканинг ўзларини таклиф этмоқчи. Ўшанда бир эмас, иккита “патент” «сири» очилиши мумкин.

Кимдир луқма ташлади:

– Нега иккита бўларкан? “Ўзбегим” қурилиш-таъмирлаш компанияси”ни ҳам қўшиш керак!

– Бу масалани шоиру замоннинг ўзларига қўямиз!
– босиқлик билан гап мавзуини асосий йўналишга бурди Жўра ака. – Ҳозирча “Марказ” қурилиши учун Ҳикматилла мўлжаллаб қўйган учта жой бор

эди. Биттасига масжид қурмоқчи бўлаётганлар да-вогарлик қилишаётганмиш. Бизлар ҳам энди ишни чўзавермай, бугун бир тўхтамга келиб олишимиз лозим.

Маълум бўлишича, “Марказ” қурилиши ҳақи-даги маслаҳатни Ҳикматилла кўпчилик билан муҳокама қилиб юрган бир пайтда, яқин-атрофда бир нечта масжидлар бўлишига қарамай, кимдир биз аввало “ўз” масжидимизни қуришимиз керак, деб гап тарқатибди. Ўртада “бўлиниш” пайдо бўлиш хавфи бормиш. Афтидан, Абдулла Хўжа ака Фарруҳ Қорини ўзлари билан бекорга олиб келмаганга ўхшарди...

Хуллас, масала осонгина ҳал бўлди: йиғилганлар “Марказ” қурилишига ҳозирлик кўриш ҳақида бир тўхтамга келиб, қуравериш керак, деган қарорга келди.

Менинг қаршимда ўтирган йигитлар бу ерда кўпдан бери тижорат ишлари олиб бораётган ўзларига ишонган кишилардан эканми, Ҳикматиллани қўллаб-қувватлагандай:

– Мана, биз ёнингиздамиз, ака, – деб қўйишди.

Хуллас, “Жон Стейбек изидан...” бошланадиган сафаримнинг етти куни Рамазон Ҳайити билан уланиб кетган Мустақиллигимизга бағишланган тадбирлар билан ўтди. Айниқса, «Сайт»даги кўнгилхираликни ҳисобга олмаганда, Эркин ака “номи” билан боғлиқ одамда ғурур уйғотадиган хайрли ишларнинг гувоҳи бўлганимдан хурсанд эдим.

Лекин, шу «қизиқарли» ўтган вақтимнинг сал кам уч кунини ҳали узоқ вақт афсус-надомат билан эслаб юрсам керак. Нега дейсизми?..

АҚШ га қиладиган сафарим арафасида элликка яқин кишини чорлаб, ифторлик дастурхони ёздим. Меҳмонлар ичида шоир-ёзувчи устозлар, чет элларда узоқ вақт турли лавозимларда ишлаб келган таниш-билишлар, ҳатто ҳиндистонлик, покистонликлар ҳам бор эди.

Дастурхонга фотиҳа ўқиларкан, устоз Эркин Воҳидов шундай дедилар:

– Энди Сиз узоқ тайёргарликданг сўнг Америкага навбатдаги катта ижодий режалар билан кетмоқдасиз. Аввало, у ердаги Ватанимиз байроғи остида хайрли ишларни амалга ошираётган дипломат дўстларга саломимиз ҳамда кетма-кет яқинлашиб келаётган икки қутлуғ байрам муносабати билан йўллаётган табриklarимизни етказиб қўйинг. Ва уларни амалга оширмоқчи бўлган хайрли режаларингиздан албатта, хабардор этиб қўйинг!

Шоир сўзларига Ташқи Ишлар Вазирлигимизда “ўринбосарлик” лавозимида ишловчи меҳмон қўшимча қилди:

– Элчихона ўзингиз билган, тадбирларда кўп қатнашган ўша-ўша жойда. Ҳеч иккиланмай кириб бораверинг. У ердаги элчи “ҳамкасб” – шарқшунос укаларингиздан.

Нью-Йоркка келиб тушган куннинг ўзида, яқинлашаётган Рамазон байрами муносабати билан ҳам вақтдан ютқазмай, ҳам устозларнинг омонат табрик сўзларини эгаларига етказиб қўяй, деб Вашингтонга келдим.

Биринчи қўнғироғимга дарров таниш овоз жавоб қайтарди. Бу ўша бир неча йил олдинги элчимиз ёрдамчиси Саидали эди.

Салом-алик билан узоқ ҳол-аҳвол сўрашишдик.
Ниҳоят, мақсадимни айтдим.

Саидали:

– Элчи ўзларида, ҳозир улайман, – деди-ю анча вақт жимиб кетди.

Сўнг бироз ҳафсаласизлик билан:

– Ҳозир вақтлари йўқ экан, – деди.

Эртасига ҳам икки марта қўнғироқ қилдим.

Жавоб худди аввалгидай бўлавергач, бироз жаҳлим чиқди:

– Мусулмончиликда, бундай қутлуғ айём кунлари ёвлашиб, юз-кўрмас бўлиб кетган кишилар ҳам бир-бирлари билан саломлашиб, гина-кудуратни унутиб, биродарлашиб кетадилар. Наҳот шу оддий инсонпарварлик удумидан “шарқшунос” укамиз беҳабар бўлса! Қолаверса, унинг олдида менинг гуноҳим нима?

Ёрдамчининг:

– Қабул қилинг, деб мажбур қилолмайман-ку, ахир, – деган сўзи эшитилди.

Шундан кейин ўйланиб, жаноб элчи менинг “гуноҳим” сабабини қандай изоҳлашини билмасам-да, бир масалада аниқ тасаввурга эга эканлигимни ҳис этдим: салгина олдин АҚШга довланиш учун келиб кетган, тиниб-тинчимас, доим менинг “ташвишим”да юрадиган, бу дунёю у дунёда ҳам ёқалашишдан қайтмасликка онт ичган “Фахрий”нинг бу даргоҳга ҳам қадам ранжида қилиб, “огоҳлантириш”лар бериб кетгани аниқ эди.

Дарвоқе, мендан АҚШдаги Ҳиндистон, Покистон элчихона ходимлари хабар топиб, ҳол-аҳвол сўрашар, меҳмонга таклиф этишарди. Ҳатто ҳиндистонликлар Аляскага қиладиган сафаримдан ха-

бар топиб, у ердаги «Мириотти» меҳмонхонасининг нозири жаноб Амит Кҳаннага қўнғироқ қилиб қўйишган экан, у киши Анкориж шаҳар аэрапортида мени кутиб олди.

Энди бироз чўзилган Эркин ака билан боғлиқ “Америка мавзуи”га яқун яшадан олдин, иккита янгиликдан ўқувчиларни хабардор этиб қўймоқчиман; кўп қўлайликларга эга чой, қаҳва қайнатиб берадиган ускуналаридан ташқари юкхонасида совутгич, овқат иситгичи ҳам бор, узоқ сафарга мўлжаллаб жиҳозланган енгил автомашинага эгаман. Албатта, бу катта пул сарфлаб Жон Стейбек жаноблари томонидан ясаттириб, Афандинамо Дон Кихотнинг захматкаш оти шарафига “Росинант” деб аталган, ичида чўмилиш, ҳожатхоналари ҳам бор тўрт ғилдирак устида ҳаракатланувчи “кошона” автобусдан анча фарқ қилади. Унинг ойлик кира баҳоси жуда арзон. Ҳикматилланинг айтишича, арзимас пул.

Дарвоқе, машҳур ёзувчи Нью-Йорқдан йўлга чиқиб, узоққа чўзилувчи сафарини шу азим шаҳарнинг бир ёнбошидан бошланувчи бешта штатни айланишдан бошлаган. Ҳикматилла айнан менинг шу штатлар бўйлаб қиладиган сафарим давомида “хизмат”да бўладиган юқорида таъриф этганим – уловни ҳозирлаб қўйган экан, қўярда-қўймай, калитини каминага топширган.

Сафарни АҚШнинг Канадага чегарадош Миносета штатидан бошлаб, унинг ўрмон ва бепоён боғроғу картошка экиладиган далалари оралаб кезиб юрардим.

Бир пайт телефон жиринглаб, Билолиддин ака “Изтироб” китобини олганини хабар қилди.

– Мен “сайт”да тарқатилган “хабарлар” билан китобда ёзилганларини бир-бирига солиштириб, хайрон қоляпман.

– Бирон натижа чиқиши мумкинми? Ортиқча вақтингиз кетганига ачинмайсизми?

– Ташвиш чекманг. Эркин акадай устозни қандайдир “душманфуруш”лардан ҳимоя қилолмасак, биз бу ерда нима қилиб юрибмиз!

Хуллас, орадан кўп ўтмай, сентябр ойининг 12-санасида Билолиддин акадан “Сайт”ни тарқатганлар “ахборот”ни “лўнда, ихчам” ҳолида узатиш мақсадида “йўл қўйилган хатоларликлар”ни тан олиб, йўллашган “Кечирим хати” нусхасини олдим. Шундан сўнг кимларгадир “айблов” дастаги бўлиб хизмат қилган ўша, Эркин ака иккимизга “қарашли” “сайт”лар тезда “ўчириб” ташланган экан.

Энди иккинчи янгиллик ҳақида гапирадиган бўлсам, бу менинг Аляскага бошланадиган сафаримдан икки кун олдин, яъни 2014 йилнинг 7 ноябр санасида бўлиб ўтди.

Ҳикматилла ўша “Лаззат” ресторанида катта дастурхон ёзиб, бизнинг тил билан айтганда “Ўзбегим” Маданият Маркази қурилишини бошлаш муносабати билан “элга ош берди”. Ташриф буюрганлар Нью-Жерсидан Абдулла Хўжа ака бошлиқ, Чикагодан Сирожиддин бобо бошлиқ, Нью-Йорқдан Жўра Қори ота бошлиқ, Вашингтон-у Сиэтлдан яна кимлардир бошлиқ кўплаб ватандошларимиздан иборат кишилар эди. Ундан ташқари, улар ичида Нью-Йорк даҳаларида ўзбекларга кўни-кўшни бўлиб яшовчи қирғиз, қозоқ, уйғурларни ҳам учратиш мумкин эди.

“Тўйбоши” Ҳикматулла, “тўйхона” соҳиби Абду-малик ёнма-ён туриб, меҳмонларни кутиб олишар, айниқса Ҳикматилла ҳар кимнинг ўз она тили билан муомала қилиб, тавозени хўп жойида қўярди.

Бир пайт ёшгина қизалоқни етаклаб, ўрта ёшлардаги эр-хотинлар келиб қолишди. Ҳикматилла қизчани даст кўтариб олди-да, чуғур-чуғур қилиб, уни эркалай кетди. Меҳмонлар назокат билан қадларини букиб, бизларга “салом” бераркан, мезбон билан нимадир ҳақда сўзлашишди.

Улар орқасидан қараб, мен Ҳикматиллага дедим:

– Бу, ўтган сафарги биз харидорлик қилган машинларни кирага берувчи “ҳамюртингиз” – хитойга ўхшатдим-у, гаплашишни бошқачароқ оҳангда қилдингиз!

– Ҳа, эркак япон. Ҳамкорим. Ёнидаги корейс, хотини. Тилини билмасангиз, муомалага киришиш қийин. Тилларини ўрганиб олганман.

– Қизча билан қайси тилда гаплашдингиз? Роса қиқирлаб кулишига қараганда...

– Онаси билан отасининг тилида.

Худди шу пайт озғиндан келган, паст бўйли, ўрта яшар яна бир “японнамо” келиб, томоғидан узук-юлуқ ғарғара овоз чиқаргандай Ҳикматиллага “мулозамат” қила кетди. Узоқ гапирди. Кейин мезбондан ҳам худди ўзиникига ўхшаш “оҳангли” сўз эшитиб, ичкарига йўл олди.

Ҳикматилла менинг саволимни кутмай, тушунтириш берди:

– Вьетнамлик. Сартарош. Қўли гул баччағарнинг. Доим сочимни шунга олдираман.

– Ҳаммасининг тилини ўрганиб оларкансиз-да!

– Ўрганиб оламан-у, лекин ўзбек тилини ўргатолмаяпман-да, буларга! Ҳай, майли, ҳеч бўлмаса, ўзбеклар кимлигини билиб қўйсин, деб ошга айтганман.

Абдумалик гапга қўшимча қилади:

– Ҳикматиллани тил ўрганиш бўйича чимпион деявериш мумкин. Агар чулчит тили бўлганида, эринмасдан уни ҳам ўрганарди. Нью-Йорк полициячилари, айниқса қорачадан келган хонимлари жуда жиддий бўлишади. Бу ака ўшаларни ҳам бирпасда испанчалаб “аскиялар” айтиб, ўзига оғдириб олганини кўрсангиз эди...

Ичкарида залнинг ҳар томонига қўйилган кенг экранлар орқали “Ўзбегим” кўшиғи садоси остида Эркин аканинг баҳорий бир кайфиятда Фарғона Водийсига қилган сафари тасвирга туширилган фильм намойиш этилар, ҳамманинг қалбида сурурли бир кайфият ҳукмрон эди.

Бир пайт мусиқа оҳанги аста пасайиб, тўрдаги кичик саҳнада Абдулла Хўжа ака билан Жўра Қори отахон пайдо бўлишди.

– Бугун бу ерга йиғилиб, жамулжам бўлишимизнинг сабаби шуки, Нью-Йорк шаҳридаги қарийб юз мингга яқинлашиб қолган миллатдошларимиз учун янги бир маърифат кошонаси қуриш ҳаракатини бошлаган миллатпарвар, хўп зиёли оиланинг фарзанди Ҳикматилла Мардонбекнинг хайрли ишларидан ҳаммани хабардор қилиб қўйишдир. Маълумки, у киши ҳаммамизнинг ғуруримиз бўлмиш Эркин ака Воҳиднинг оталаридан мерос бўлиб қолган энг содиқ ва фидойи мух-

лисларидан ҳисобланади. Шунинг учун ҳам шоиримизнинг буюк асари бўлмиш “Ўзбегим” номига эҳтиром келтириб, ўзи бошлик компанияни атамасини “Ўзбегим” деб қўйганлигини ҳаммамиз биламиз. Энди Ҳикматиллаҳон сизу бизларнинг қўллаб-қувватлашимиз билан яна бир маърифат кошонаси қуришни бошламоқчилар. Бизлар албатта бу хайрли ишни қўллаб-қувватлаймиз ва ҳар томонлама кўмак беришга тайёرمىз.

Микрофонни қўлга олиб, сўзни Жўра Қори отахон давом эттирди:

– Мен кўп вақтингизни олмоқчи эмасман. Сизни энг қувончли бир воқеадан хабардор этиб, шуни маълум қиламанки, Ҳикматиллаҳон ниҳоят, узоқ йиллардан бери орзу қилиб юрган ўз ниятларига эришдилар. Бугун эрталаб шоиру замонимиз Эркинжон Воҳидов билан телефон орқали мулоқот қилиб, оталарининг васиятлари баёнини айтдилар. Ва бу ерда амалга оширилмоқчи бўлган хайрли ишлар учун оқ фотиҳа олдилар. Иншооллоҳ вақтлар ўтиб, улуғ шоиримиз билан мана шу кошонада дийдор кўришув ҳаммамизга насиб этсин.

Бутун зал бўйлаб машҳур ҳофиз Шерали Жўраев ижро этган тантанавор “Ўзбегим” кўшиғи янграб, ҳамма ўрнидан турди.

Шундан кейин Изро Малаков, Муҳаббат Шамаевалар бошлаб беришган Эркин Воҳидов шеърлари билан айтиладиган кўшиқ ва лапарлар узоқ давом этди.

Мен шоиримизга кўрсатилган бу эҳтиром завқини то Американи тарк этгунимча эслаб юрдим.

ЯШИРИН ҰКИНЧ

Эркин ака биринчи сонли давлат сиҳатгоҳига навбатдаги муолажага ётган, кейинги пайтлар аҳволлари анча оғирлашиб, уйқусизликдан кўп шикоят қилардилар.

Навбатчи шифокорлар кечки пайт “яқин”ларга бир-икки соат гурунглашиб ўтиришга ижозат беришарди, холос.

Бир куни менга ўгирилиб:

– Мана бу дориларни қаранг. Санаб-саноғига етолмайсиз. Шу бир-икки ой орасида бир қопини ичиб юборган бўлсам керак. Ибн-Сино табиий дорилар ҳақида кўп ёзган. Айниқса, қовун ва қоқи ҳақида ҳам таъриф қилган дейишади. Дала-боғ полизининг Покистон раҳбарларига юбориб, улардан таҳсинли хатлар олган қовунларингиздан қолганми?

Сезяпманки, кўнгиллари шуни тусаяпти.

Бироқ, Гулчеҳра келинойи:

– Ҳозир қиш охирляпти-ку, қовун қоптими! – деб, гапнинг очиғини айтдилар-қўйдилар.

– Қовун бор, – дедим, тўла ишонч билан опа-хонга қараб, – фақат акам уни егулари келаётган бўлса, ҳар доимдагидай “бу қайси бозорники” деб, боғини суриштирмасалар бўлди!

– Ҳа, шунчаки айтдим-қўйдим, – дедилар Эркин ака ботиний бир жилмайиш билан. Бундай ҳолатни кўпдан бери кузатмагандик.

Соатга қарасам, вақт кечки тўққизга яқинлашяпти.

– Айтилган гап – отилган ўқ, – дедим-да, ўрнимдан турдим.

Олтиариқ бодринги билан машҳур бўлса, Бешариқ туманидаги Капаянги қишлоғиликлар ўз қовунлари билан Водийда донг таратган. Ўша ерлик Аҳаджон деган Алпомишкелбат йигит билан кўп йиллардан бери танишлигимиз бор. Дала-боғдаги қўлбола полизчилигимиз бўйича “штатсиз” агрономимиз ҳам ҳисобланади.

Аҳаджонни бир неча йиллардан бери “Қо-вун бизнеси”га жалб этган ўзим. Энг яхши қовунларни саралаб, ажратиб кўяди-да, янги йил арафасида бир машинага босиб, Тошкентга олиб келишдан аввал ишончли кишиларга телефон қилиб, огоҳлантириб кўяди. Капаянги қовунини бир марта тотиб кўрганлар доимий мижозга айланади қолади. Ҳозир улар сони беш юзтага яқинлашиб қолганини айтади Аҳаджон.

Ўтган йили янги йил арафасида Эркин ака билан Анвар Обиджонни машинага ўтқазиб, Аҳаджоннинг “Қовун сайлиси”га олиб келганман.

Ўшанда Анваржон йигитни четга тортиб, қувлик билан:

– Ҳа, энди машинанинг нўмири ўзимизнинг Фарғонаники экан, қовунлар ҳам Олтиариқники, деб кўяверинг. Устознинг кўнгиллари кўтарилади, – дея шипшиётганини эшитиб қолиб, оббо-о, бу ёғи энди қанақа бўларкин, дея бошим қотиб турганди, Аҳаджон ҳам Бешариқликлар анойи эмаслигини намоиш этиб, машина бортидаги бўлиқ қишки қовунлардан бирини олиб Эркин акага кўрсатаркан:

– Чорбоғда эккан ёзги қовунларимиздан Бешариқнинг Капаянгисида ётиштирилган бу “Қирқма”лар ҳам қолишмайди. Анваржон ака икки йилдан бери байрам дастрхонига деб, шундан оладилар, – деса бўладими...

Хуллас, ҳозир феврал ойининг охирлари. Ишқилиб, уялиб қолмай, дедим-да, ташқарига чиқиб, Аҳаджоннинг телефон рақамини тердим. Дарров жавоб берди. Муаммо ҳам тезда ҳал бўлди:

– Ҳар эҳтимолга деб, сақлаб қўйганларимиздан бор-да, ака! Ўтган йилги учрашувда Эркин аканинг дуоларини олган жияним Абдурауф бугун азонда Тошкентга йўлга тушмоқчи эди. Пешинга қолмай, етказди.

Эркин ака қовундан икки-уч карж еб кўраркан, нарироқдаги стол устига қаторлаштириб териб қўйилган бир неча хил дориларга ишора қилиб:

– Анавилар дунёнинг турли бурчакларидан келтирилган кимёвий дорилар. Бу эса ўзимизнинг минг йиллик табиий шифобахш қовун, – дея, менга ўгирилиб сўрадилар, – Ҳар қалай, дала-боғники эмасдур?!

– Ҳа, Бешариқники ҳам, Олтиариқники ҳам эмас. Ўтган йил «Қишки қовун сайли»да ўзингиз тотиб кўрган Капаянгиники!

Ўртада енгил кулги кўтарилди.

Эркин аканинг икки-уч кундан бери кайфиятлари яхши эди.

Шундан фойдаланиб, устознинг саккиз жилдлик асарлар мажмуасини тартибга солиш билан овра Мирза Кенжабекнинг китоб мундарижаси билан боғлиқ саволлари борлигини айтгандим:

– Нега келавермайди, – дедилар.

Бу хабарни тезда Мирзавойга етказдим.

Кечга томон борадиган бўлдик.

Ўша куни кўпдан буён танишим, матбуот дўкони сотувчиси Муроджон деган йигит:

– “Муштум”да Эркин аканинг зўр шеърлари чиқибди, – дея олдимга журналнинг янги сонини қўйди. Унда устознинг сурати билан икки саҳифани тўлиқ эгаллаган ҳажвий шеърлар туркуми кўзга ташланиб турарди.

– Қолган иккитасини ҳам беринг. Бугун кечга томон устознинг олдиларига ўтмоқчи эдик, – дедим.

У:

– Соғлиқлари яхшими? Анча мазалари йўқ, деб эшитамиз, – деди-да, қўшиб қўйди, – бир мухлис укангиздан салом, деб қўйинг.

“Асарлар”нинг босмага топшириш арафасида турган навбатдаги жилдларга оид “муаммо”лар тезгина ҳал бўлди.

Кейин “Муштум”даги “янгилик”ни айтиб, улардан бирини қўлларига тутдик.

Устоз:

– Журнал илгариги ўз ҳолига қайтиб, қаддини ростлаб бораётгани дуруст, – дея ўзларига бағишлаган “саҳифа”га югурик кўз ташлаб олдиларда, варақлаб, сўнгги ички бетдаги фамилияни ўқидилар ва ярим жилмайиб, – Хайрият, мана шундай Носиржонга ўхшаш йигитлар “Муштум”га “уриб” бўлса ҳам, “бор”лигимни билдириб туришибди. Омон бўлишсин, – дея қандайдир ўкинчли паст овозда қўшиб қўйдилар, – негадир баъзи укалар номимдан ҳайиқадиган бўлиб қолишган...

Устознинг бу сўзлари қанчалик беозорликка йўғриб айтилган бўлмасин, унинг замирида ботиний мунг сезилиб турар, “укалар” деганда кимлар назарда тутилаётгани ҳам аниқ эди.

Бу инсон бировдан гина ёки салгина бўлса-да, шикоят қилиб айтган сўзларини бирон марта эшитмаганман. Буни бошқалар ҳам яхши билишади. Афсус, баъзи шогирд- “ука”лар мана шундай бир пайтда...

– Эркин ака, – деди Мирзавой орага чўкиб қолган бир лаҳзалик жимликни бузиб, – Сизнинг халқ қалбидан жой олган ардоқли номингиз борлиги ҳаммага аён. Уни ҳеч ким юлиб, олиб ташлолмайди. Шуни хаёл қилаётганларнинг ўзига худо жазосини беради. Давраларда доим “Эркин Воҳидов” жаранглаб турибди. Мана, саккиз жилдлик асарларингиз ҳам кетма-кет бўлиб, чиқиш арафасида. Яқинда халқ қўлига тегади.

– Тегармикан?..

Қандайдир ноумидлик билан айтилган бу сўзлардан вужудимда ички бир пинҳний оғриқни сезгандай бўлдим...

Хайрлашар эканмиз, сал кўнгилларини кўтармоқ учун:

– Қалай, Капаянгининг қовуни? – деб қўйдим.

– “Қовун есанг – сахар е, сахар емасанг – захар е”, деганларидек тамадди қилиб турибмиз. Ўзи ҳам бир маҳаллага етгудай экан, кўпчиликнинг оғзи тегди.

– Шифокор отахон Шаботхон ака “Ҳар қандай дори-дармондан, кўнгил тусаган луқма яхшироқ”, деганлари рост-да, ўзингизни тутишингиздан сезилиб турибди.

– Демак, ҳали яшашдан умид борга ўхшайди, – деди Эркин ака бошларини қимирлатиб.

Машинани ўт олдиранканман, ҳамроҳим:

– Сиз доим мақтаб юрадиган бош муҳаррир синглимиз адабий газетасида устоз ҳақида бирон нарса берса-чи... Ахир шу газетанинг чиқиши учун устознинг ўзлари сабабчи бўлган дейишади-ку.

– Гапингиз тўғри. “Лекин”и ҳам бор. Эркин аканинг ҳазил, аслида таги “зил” қилиб ёзган машҳур шеърларини яхши биласиз. Ҳозир худди шундай бўлиб, газета “ҳузури”ни “бели оғримаганнинг нон ейишини кўр” дегандай, бир-иккитаси кўрмоқда. Ўша синглим олдига кўп маротаба кирдим. Хўп-хўп, ўйлаб кўрамиз, дейди холос. Яхши эсимга солдингиз, бугуноқ яна бир олдига кириб кўраман.

Мирзавойни у яшайдиган уйга яқин бекатда қолдирдим-да, машинани тўғри Навоий кўчаси томон ҳайдадим.

УСТОЗ ВА ШОГИРДЛАР

Уловимни катта йўлдан елдириб кетяпман-у, қулоғим остидан устознинг “баъзи укалар номимдан ҳайиқадиган бўлиб қолишди” деган сўзлари нари кетмасди.

У киши ғоят шогирдпарвар, назари тушиб, кўнглига ўтирган ёш ижодкорни дарров бағрига (керак бўлса ҳимоясига) олиб, ўз меҳрини аямайдиган оқибатли одам эди.

Мен бунинг кўп гувоҳи бўлганман.

Устоз билан суҳбатлашиб, икки оғиз маслаҳатини олиш илинжида юрган ёшлар анчагина эди. Шунга яраша кўпчилик шоир билан учрашишга юраги дов этавермасди. Бироқ Эркин ака уларни ўзига чорлар, ижодида “йилт” этган учкунни сезса, албатта қўллаб-қувватларди. Ҳеч қачон “ҳаваскор”нинг кўнглини ўкситадиган гап қилмасди.

Олтмиш саккизинчи йиллар эди, назаримда. Хадрадаги ўша, Миразиз Аъзам бошлиқ келажакда “ўзбек адабиёти бешигини тебратишга” астойдил бел боғлаганлар йиғиладиган гўша – каминага қарашли ижара уйга сочлари жингалак, биздан сал нари, Эски Жўва бозорига туташ Ачавот маҳалласи боласига ҳам ўхшаб кетадиган, бақалоқдан келган йигитча кириб келиб, ўзини “Хуршид Даврон” дея таништирди. Бу ном жўжа-хўрозларнинг қий-чувидай баъзан бу ерда бўлиб турадиган эҳтиросли адабий тортишувларда қулоққа чалиниб қолар, лекин ўзини биринчи бор кўришим эди.

Танишиш гурунги асносида у бир жуфт шеър ўқиди.

Учинчисини ўқишга қўймадим.

Чунки, иккинчи шеърда бир пари пайкар аёл образи шундай нафис, шундай мафтункор, қаёққадир яширинган, кўринмас бир қушчанинг чурқ этган ногаҳоний овозидан ҳушёр тортиб, ҳаёнинг ҳарир либоси билан бутун қадди-қоматига инъом этилган илоҳий ҳусни жамолини бегона нигоҳдан яшираётгандай қилиб тасвирланган эдики, кўз ўнгимда пайдо бўлган бу ёрқин тасаввурга бирон ортиқча “ғубор” соя ташламаслигини истардим... Дарвоқе, худди ўша пайтлар Ўзбекистон тасвирий санъатининг бебаҳо дурдоналаридан ҳисобланувчи Беллопинининг машҳур асари 1966 йилги зилзиладан сўнг сирли суратда “ғойиб бўлиб қолиши” ҳақида “Чўмилаётган аёл” сирини қиссамни ёзиш билан банд бўлиб, бутун хаёлимни шу буюк санъат асари қоплаб олганди. (Ҳатто, “Гулистон” журналида бир саҳифа қилиб босилган шу гўзаллик тимсолидан нусха чизиб, илҳом парисидай ёзув столим қаршисида сақлардим.) Назаримда, ёш шоир менинг “Чўмилаётган аёл”га бахшида уринишларимни чиппакка чиқариб, бир варақина қоғозга тўкилган ёрқин бўёқлар билан шундай тасвирлаб қўйгандики, унга ортиқча шак келтиришнинг иложи йўқдай.

Мен шу дамларда гарчи ўзим расмлар чизиш ишқивози бўлсам-да, гўзалликни назокатга ошуфта қилиб, одамлар қалбига етказишда барибир мусаввир мўйқаламию шоирона ташбеҳ олдида насрнинг кучи ожиз эканлигини англаб етдим.

Ўша кундан эътиборан Хуршид Даврон Эркин аканинг энг яқин шогирдлари қаторидан ўрин олди.

Наманганга боргандик. Вилоят газетасида босилган бир шеър кутилмаганда устоз диққатини ўзига тортди. Газета таҳририятига қўнғироқ қилиб, шоирни йўқладилар. Ёшгина Ёқубжон Аҳмаджонов деган йигит районда яшаркан. Эртасига шоир ҳузурига етиб келди. Ғоят тортинчоқлик билан янги шеърларидан ёд ўқиди. Улардан бир нечтасини Эркин ака танлаб олдилар.

Бундан “илҳомланган” Эркин акамнинг бир неча йиллик мухлис-меъзбони Содиқжон укам ҳам Уйчи район газетасини келтириб, акахонга бераркан:

– Бу йигит гапдонроқ бўлса ҳам, анча-мунча ёзиб туради. Бир кўринг-чи, ака, пичоққа илинадими? – деди-да, сал овозини чиқариб, кўшиб қўйди, – Келингиш Мунаввар билан бир мактабда ўқиган, синфдоши!

Эркин ака жилмайиб, оҳиста дедилар:

– Демак, таниш-билишлик қиларканмиз-да!

– Ундай бўлмаслиги керак, ака! Ҳаққоний баҳони ўзингиз бераверасиз, – деди Содиқжон.

Орадан кўп вақт ўтмай, республиканинг икки обрўли органи бўлган газета ҳамда журнал санифаларида Эркин аканинг “Оқ йўли” билан наманганлик икки ёш шоирнинг шеърлари босилиб, кўпчилик оғзига тушди.

Шундан сўнг Ёқубжон устознинг ишончини оқлаб, қатор шеърини тўпламлар эълон қилди. Хасос ижодкор сифатида элга танилди.

2012 йилнинг айни баҳорида Эркин ака Наманганга ташриф буюрганларида устоз-шогирд учрашиб, анча гурун қилишди.

Афсус, бу уларнинг охириги учрашувлари экан.

Устоз қайғули хабарни эшитиб:

– Яқин шогирдлардан айрилиқ юракка оғир бо-
таркан, – дегандилар афсус оҳангида.

Аммо, кейинги пайтларда устоз шогирдлардан “тириклиги” даёқ айрилиқ унданам оғирлиги ҳақида ҳеч нарса демасдилар.

Қарангки, “келинимиз Мунаввархоннинг синфдо-
ши” – уйчилик шоир ҳам Эркин ака яхши ниятлар билан ижодига “юксак парвозлар” тилаб ёзганидек, устоз ишончини оқлади. Шу билан жонни жаббор-га бериб, амалдорлик шоҳсупасига ҳам интилиб, иккинчи “парвоз”ни баланддан бошладию, “аввали устоз”ни унутди-қўйди. Ҳатто, у киши қаттиқ бетоб бўлиб ётганда ҳам бирон марта эслаб қўйишни ҳаёлига келтирмади. Ялтоқлик билан кўлидан келадиган барча “ҳиммат”ни “фойдаси тегадиган” – янги “устоз”дан аямади.

Мен ушбу жумлаларни ёзиш билан бундай но-каслар устоз ҳурматино жойига қўймади, дея аф-сус чекаётганим йўқ. Зеро, буюк шоир бу кепата ипириқиларнинг қандайдир “эътибори”га мутлақо муҳтож ҳам эмас. Фақат мақсадим, одамларни ўз атрофида “ЗИЁлиман” деб юрганларнинг асл қиёфасидан воқиф этиб қўйиш, холос.

Ҳа, шогирдлар турли бўлгани билан устоз ўша-ўша, улар учун жонкуяр ва меҳрибон, ҳатто би-рон муаммо туғилиб қолган пайтда ўз номини “кафиллик”ка қўйишга ҳам тайёр одам эдилар.

Юқорида эслатиб ўтганимиздек, Шодмон Отабек “ҳангома”лари мисолида кўп гувоҳ бўлганман.

Бир куни Рустам Мукулмон Сирожиддин Сайиддиннинг биринчи шеърлар китоби қаттиқ танқид остига олингач, унинг ёзганларини биронта матбуот босмасдан қайтараётгани, энди ўртоғи тушкунликка тушиб, қишлоғига “бош олиб” кетиб қолмоқчи бўлиб юргани ҳақида куюниб, гапириб қолди.

Бундай “савдо”лар Эркин ака Воҳидов билан Абдулла Ориповлар бошига ҳам тушгани, ўшанда Абдулла Қахҳор адабиётимизнинг келажаги бўлган ҳар икки шоирга “балогардонлик” қилиб, улар номларини “оқлаб” берганини кўпчилик яхши билса керак.

Бир куни гапдан-гап чиқиб, устозга шуни эслатдим-да, мавзуни муддао томонга буриб, Сирожиддиннинг ҳозирги “аҳволи” ҳақида гапириб бердим.

– Келсин тезда менинг олдимга, – дедилар.

Одатда, ўша пайт журналлар ойда бир марта босилар, топширган қўлёзмангиз чиқишини узоқ вақт кутишга тўғри келарди. Кўнгли ғаш тортиб юрган ёш шоирнинг “Янги шеърлар туркуми” эса, Эркин Воҳидов бош муҳаррир бўлган, бир неча юз минг нусхада босилиб, бутун республикада донг тараптиб турган “Ёшлик” журналида ярим ойга етмасдан чоп этилди.

Бундан Сирожиддин ўз хурсандчилигини яширолмай, йиғлагудай бўлиб, “устоздан умрбод қарздор, миннатдор” эканлигини ҳаммага айтиб юрди. Ҳатто у кишига бағишлов шеър ҳам ёзди.

Орадан бироз вақт ўтгач, Эркин ака унга лутфли “жавоб” қайтардилар.

Битта шогирдга меҳр-оқибат бўлса – шунчалик бўлар-да!

Эркин аканинг ўзига хос фазилатларидан яна бири шогирд укалар билан муомала қилиш маданиятининг ўзига хослигида эди. У киши ҳеч қачон устозларга хос ўзини “билағон” тутмас, гурундошининг сўзларини сабр билан тинглаб, сўнг ўз фикрларини айтарди. Бирон марта ўзидан “кичик”ка кўполроқ гап айтганини эшитган эмасман.

Айниқса, ҳар қандай шогирд бирон нозик ибора билан у кишининг кўнглига йўл топа олдими, бас, устозга ўз “ҳукми”ни ўтказа оларди.

Шанба куни эрталаб вақт соат ўнлар эди.

Эркин ака кўчага чиқиб, машина келишини кутиб турган экан шекилли, шошиб улов эшигини очиб, ёнимга ўтирдилар.

– Вақтида келиб қолдингиз, радио томонга кетдик. Кеча, бугун “ўтиришимиз” борлигини билмай, ваъда бериб қўйган эканман, студияни тайёрлаб, кутиб ўтиришганини ҳозир айтиб қолишди. Қисқа муддатга бўлса ҳам бориб-келмасак, бўлмас эмиш. Тезроқ ҳайдаверинг. Ўчиккандай бугун соат бирда Раҳматилланикида “гап”имиз бошланади. Ўтган сафаргидек, бу гал ҳам кечиксам, унга худо беради. Одатдагидек “Биз билан шахмат суришга юраклари дов бермай, акангиз қаерларда қочиб юрибдилар”, дея Сизга кўнғироқ қилишдан бошлайди ...

Эркин аканинг яқин шахматчи дўстлари билан ойда бир йиғилиб турадиган, аслида қизғин шахмат “мусобақаси” руҳида ўтадиган “гап”да ҳар қандай зарур ишни ташлаб бўлса ҳам, қатнашиш одатлари бор эди. Ўша ўтиришдаги “беллашув” чоғида у кишига асосий “рақиб” бўлиб майдонга чиққан Раҳматилла аканинг баъзан кеч, вақт алламаҳал бўлганда, телефон қилиб, шавқ-завқ билан айта-

диган сўзларини эшитиб, қолардим: “Акангизга қўнғироқ қилиб, ҳол-аҳвол сўраб қўйинг. Дабдала қилдим. Ҳозир подвалга тушиб, кўкракни зах ерга бериб ётган бўлсалар, ажаб эмас!” Албатта, Эркин акадан бир хил жавобни эшитардим: “Ишониб ўтирибсизми, умуман шахмат ўйнашни Сизчалик ҳам билмайди. Ўн марта ютқазиб, бир марта аранг “дуранг” бўлганидан хурсанд бўлиб юрибди”.

Хуллас, бугун “ўйин” айниқса, Раҳматилла аканикида бўладиган бўлса, у кишини “ғалаба” билан ҳозирданоқ табрикласам бўлаверади...

Соат ўн иккига яқинлашар, “ичкари”га кириб кетган Эркин акадан ҳали дарак йўқ эди.

Бир маҳал икки оғиз сўзи “зарур” бўлиб турган устозлар шарпасини эшитган заҳоти ўша атрофда ўралашиб қоладиган энг чаққон, ўз касбининг фидойиси, шоир ҳамда адабиётимизнинг “минг йиллик” радиотарғиботчиси Берди Раҳмат чопиб олдимга келди.

– Акахон, ҳали чиқмадиларми?

– Чиққанлари билан бирон нарса ундиролмайсиз. Ҳозир катта бир йиғилишга етиб боришлари керак. Вақтлари тифиз! – дедим.

– Иложини қилсам-чи? – қув қараш қилди у.

– Овора бўласиз. У, Сиз ҳоҳлаганда – бориб, хоҳламаганда – бормай юраверадиган Чорбоғдаги дала-боғ мажлиси эмас.

Худди шу пайт шошиб, Эркин ака кела бошлади.

Берди Раҳмат у кишининг истиқболига пешвоз чиқиб, одоб билан салом берди-да, муддаога ўтди:

– Билиб турибман, шошиб турибсиз, устоз! Анави биринчи қаватдаги студия тайёр. Икки оғиз сўзингизни ёзиб олсак.

– Ука, шундоғам кечикяпман. Дўстлар кутишяпти.

Шунда шогирд кутилмаган гап айтди.

– Бугун ҳазрат Навоийнинг туғилган кунлари.

Наҳот, у кишидан ҳам эътиборлироқ кишилар бор, устоз?

Эркин ака Берди Раҳмат юзига бир лаҳза қараб қолди-да, унинг елкасига қўл қўйиб:

– Қани, кетдик ўша студиянгизга, – деди.

МЕҲНАТНИ КИМ ҚИЛИБ, ҲУЗУРИНИ КИМЛАР КЎРАДИ

Мирзо Кенжабек айтганидек, бир неча йилдан бери «синглим» бошқараётган адабий газетанинг пайдо бўлишига қаршилик қилишган бир пайтда, Эркин ака ўртага тушганининг ўз тарихи бор эди: хорижий тилга ихтисослаштирилган махсус мактабда ўта тиришқоқ, аълочи ўқувчим бўларди. У чет тилини яхши ўзлаштиргани боис, ёшлигиданоқ болалар газета-журналларида ўз таржималари билан қатнашиб турарди. Олий ўқув даргоҳини битириб, шу соҳанинг пухта мутахассиси бўлиб етишди. Шаҳардаги йирик кутубхоналардан бирида бошлиқ бўлиб ишлаш билан бирга таржимонликни давом эттириб, катор китоблар чиқарди. Биз Эркин ака икковимиз у раҳбар бўлган кутубхонанинг кенг ва ёруғ ҳамда осойишта ўқув залига тез-тез бориб турардик.

Мустақилликка эришганимиздан сўнг нашр ишларига катта эътибор қаратилиб, турли мавзудаги газета-журналлар ташкил этиш оммавий тус олди. Бир кун и ўқувчим менга ўша пайт учун энг зарур бўлган, ҳар ойда турли нашриётларда чоп этиладиган энг сара бадиий китоблардан кўпчиликни хабардор этиб туришга мўлжалланган янги газета чиқариш ниятидалигини айтиб, дизайн чизмаларини кўрсатди. Унга кўра, янги китоб ва муаллиф сурати берилиб, қисқа маълумот ҳамда асарнинг энг

қизиқарли жойидан “парча” эълон қилиниши кўрсатилганди.

Китобхонларга хабарнома шаклида босиладиган газета Эркин акани ҳам қизиқтириб қолди. Ноширликдан яхши хабардор одам эмасми, қўшимча маслаҳатлар берди.

Лекин бу “янгилик” Уюшма остонасидан қайтарилди. “Маслаҳат” олиш учун келган аёл “Яқинда “Ёзувчи” деганидан қутулгандик. Энди буниси чиқдими? Ҳамма учун битта “Адабиёт” газетаси бўлиши керак. Қани айт-чи, ёзувчиларни иккига ажратиб юбориш учун қилинаётган бу ҳаракат устида қайси гуруҳвоз турибди?” деган таъқибга учраб, аранг қочиб қутулди.

Собиқ ўқувчим Эркин акага мурожаат қилганди, ўша куниёқ уни етаклаб, тўғри Матбуот қўмитаси раиси ҳузурига олиб кирди.

Шундан кейин иккинчи адабий газета бир неча йил зиё даракчисидай чиқиб турди. Сўнг молиявий тақчиллик бошланиб, тўхтаб қолди. Икки-уч ҳомий уни «тикламоқчи» бўлди. Урунишлари зое кетди.

Ниҳоят, газетга ишни кўзини биладиган тadbиркор йигит топилди. Газета номи ўша-ўшалигича қолгани билан шакл-шамойили, мундарижаси ўзгарди.

“Таҳририят аъзолари” бошида эса, ўқлоғдай бўлиб, бир пайтлар шу газетанинг чиқишига мутлоқ қарши бўлган одамнинг исми-шарифи пайдо бўлди.

Бора-бора газета тўхтовсиз... биринчи бетда шу одамнинг “анонс” қилиб берилган “реклама” сурати-ю кейинги саҳифалар ҳали сиёҳи қуримаган

“ижод намуналари” билан тўлиб-тошиб чиқадиган “даракчи”га айланди.

Эркин акага ҳам унда-мунда камтар киши панада деганларидек, навбат тегиб турарди. Кўпчилик таҳририят аъзолари қаторида “Эркин Воҳидов” ҳам бўлишлигини қанча илтимос қилмасин, бош муҳаррир бу масала гўё Олий Мажлис депутатлари томонидан ҳал этилишини кутгандай, “ўйлаб кўрамиз” дея пайсалга солгани-солган эди.

Булардан ҳам ҳайратланарлиси, Эркин акадай инсон шаънига кўпчилик олдида ҳеч тортинмасдан шалоқ гаплар айтаверадиган (бир куни “Ўзбегим” кўшиғи ёзилган кассетани юлиб олиб, ҳақоратли сўзлар билан бир четга улоқтирганида бу имонсизни машинамдан ҳайдаб туширишимга оз қолган, иккинчи уни уловимга яқинлаштирмайдиган бўлганман), ҳамминг жонига теккан, ёзувчинамо бир кимса “асарлари”ни шапалоқдай тиржайиб тушган сурати билан кетма-кет босиб, (ҳатто унинг ёзганларига тақризлар эълон қилиб) “домий муаллиф”га айлантириб олганига ижодкор аҳли ҳайрон. Яна денг, куни-кеча газетанинг кўримли саҳафасида унинг китоби чиққани ҳақида худди адабиётда оламшумул янгиликдай рангин безаклар билан хабар эълон қилинибди. Анчагина аввалроқ Эркин аканинг яқинлашаётган қутлуғ саксон ёши муносабати билан чоп этилган “Инсон” номли бир жилдлик асарини котиба қиз орқали “Янги китоблар” рукни остида эълон қилиш учун ташлаб кетгандим. Сингилнинг ҳамон унга қарашга вақти топилмаган кўринади... Хуллас, ўша-ўша гап: роҳатни бошқалар кўраверар экан-да!

Шу хаёллар билан “Муштум”ни кўтарганимча газета таҳририяти жойлашган иккинчи қаватга чиқиб келдим. Бош муҳаррир ўз хонасида экан.

Одатдагидай очиқ чеҳра билан кутиб олди.

Кўп йиллардан бери борди-келди қилиб, қадрдонлашиб кетган уйдагиларнинг ҳол-аҳволини сўради.

Ўзи ҳам менга яқин синглим қаторида бўлиб қолганди.

Шунда у ўтирган столнинг нарироқ томонида олтиндай ёзувлари ярқираб турган “Инсон” ҳамда унинг устига ташлаб қўйилган “доимий муаллиф”нинг унча катта бўлмаган китобчасига кўзим тушди.

Бир ғалати бўлиб кетдим, лекин сир бой бергим келмай, гапни индаллосидан бошладим:

– Мана буни қаранг, устозимизнинг муборак номлари журналда ҳам чиқиб турибди. Ҳозир кўриб, анча хурсанд бўлдилар. Хаста одам кўнглини кўтариш – ярим соғлик бахшида этиш билан тенг деганлар, қадим замон табиблари. Энди, кейинги бир йил давомида у кишининг номини қанча илтимос қилмайлик, “таҳририят аъзолари” қаторида ҳам “эслаб” қўймадингиз. Ҳеч бўлмаса, Эркин аканинг қутлуғ ёшга тўлаётганлиги муносабати билан чиқарилган ёнингиздаги китоб ҳақида мухлисларга хабар бериб қўйиш шунчалик қийинми? Ўзбекистоннинг энг номдор нашриёти томонидан оммавий нусхада босиб чиқарилган-ку! Ҳозир ҳамма ўқимоқда... Нима десам экан. Ҳеч бўлмаса, Сиз ҳозир бошлиғи бўлиб турган шу газетани “йўқ”дан “бор” қилган устоз ҳурмати... – дейишим билан у сўзимни шартта бўлди:

– Бир-икки бор буни гапиргансиз. Биламан.

Дашномлироқ оҳангда айтилган бу гап менга қаттиқ ботди.

Ўзимни тутолмадим:

– Билсангиз, сингилжон, – дедим унинг юзига тик қараб, – яна гапимнинг кўшимчаси ҳам бор. Шуни ҳам билдириб қўяй: эслайсизми, устоз Эркин Воҳидовни бир кўриш орзусида эканлигингизни кўп гапирар эдингиз. Мен, бир куни қизингиз ҳам шеърлар ёзишини айтиб, у кишини уйингизга олиб бордим. Хурсандчиликдан кўзингизга ёш олдингиз. Янги чиққан китобингизга “Ўқурматли устоз! Дунёда Сиздай улуғ инсонлар бор экан, яшагинг келаверади”, деган дастхат ёзиб, тавоб қилгандай топширдингиз. Ўша шеърини мажмуангиз ҳозир устоз хонадонидаги китоб жовонининг шогирдлар асарлари орасида энг фахрли ўринни эгаллаб турибди... Вақт ўзгариб, сиз устоз дея, анаву нурафшон – ёрқин нурли китоб устига қора кўланкадай соя ташлаб турган “асар” муаллифини танлаган кўринасиз... Майли, бу сизнинг таъбингиз бўлса, нима ҳам дея олардим. Энди сизни бирон илтимос билан безовта қилмаслигимга ишонаверинг! Ҳозир эса, ўтиниб сўрайман; улуғ шоирнинг покиза юрак кўри билан битилган инсонийлик қасидаларидан иборат ана бу, устоз китобини менга қайтаринг. У ножоиз жойда турмаслиги керак. Раҳмат, синглим. Ўзи бугун кайфиятим ёмонроқ. Шунинг учун қаттиқроқ оҳангда айтиб юборган гапларим учун минг бора узр! Баъзан одам вужуди вулқондай оташ даражасига келиб қолган пайтларда, ҳадди сиққан энг яқинларидан бирига “ёрилиб”, юрагини

274 | ДАДАХОН НУРИЙ

бўшатиб олади-ку! Нозик дидли шоира сифатида
буни яхши англайсиз. Хайр, омон бўлинг.

БЕШИНЧИ ЎРИНБОСАР

Ҳар кимнинг яхшими-ёмонми ўзига яраша бир одати бўлади. Менда ҳам кўндоқда теккан шу қусур йўқ эмас. Яъни, бирон нарсадан қаттиқ таъсирлансам, ўшани охирига етказмасдан қўймайман. Уйқум қочади. Бирон ишга кўлим бормайди. Ҳатто, ёзувчизувга бўлган майл ҳам сўниб қолгандай бўлади.

Эркин ака “яқин укалар” деганда беихтиёр кўз ўнгимда кўнглимга яқин олиб юрадиган Сирожиддин гавдаланиб кетганди.

Уни мен ҳазиллашгандай “бешинчи ўринбо-сар” деб атардим.

Дурустгина раҳбарлик лавозимини эгаллаб турган шу йигит ҳузурига кейинги пайтлар бир неча бор киргандим. Лекин хушламайроқ қилган муомаласи мени ўзидан бездирганди.

Мана, бир неча кунки, уни яна эслаб қабулига киришни хоҳлаб қолдим.

Ахир, авваллари оддийгина укалар қаторида эди-ку! Наҳот, амал одамларни бир-биридан шунчалик ажратиб ташласа!

Беихтиёр унинг дастлабки лавозимга кўтарилиш пайтини эслаб кетдим. Бундан ўн йилдан зиёдроқ вақт аввал собиқ раис, ҳозирги “фахрий”га навбатдаги “бешинчи ўринбосар” бўлиб сайлангач, боши тошдан экан, худо ўз паноҳида асрайверсин, ҳозиргача тўрт мучаси соғ-омон, ишлаб келмоқда.

Ундан олдингилар эса... сўзлаш анча ноқулай бўлса-да, ҳаммаларининг жойлари жаннатда бўлсин, бироз улар ҳақида тўхтаб ўтаман.

1996 йилнинг бошларида Уюшмада “ўзгариш” бўлиб, янги раис амалнинг дулдул отига миндирилгач, ёзувчиларга кўмаги тегадиган, анчагина сармоядор (бу, ўша пайтнинг талаби эди) бир сарватли кишини унга биринчи ўринбосар қилиб сайлаб қўйишди-ю, бир йилга етмай бечоранинг майитини Қашқадарёдан олиб келишди.

Эркин аканинг яқин шогирларидан бўлган, менинг ён қўшним, қалби ёниқ шоир укамиз “ўринбосарлик”нинг иккинчи йилига етмаёқ Қорақалпоғистонга бориб, ўша ерда жон берди.

Болалик дўстим Ҳожиакбар Шайхов ҳақиқий фантастларга хос фикр доираси кенг, шу билан ўта хаёлпараст, ўзига ярашган соддалиги ҳам бор ижодкор эди. “Паралел – муқобил дунё” сир-синоатларини ўрганиш билан жиддий шуғулланар, баъзан аниқ фактларга асосланган қизиқ-қизиқ воқеалар ҳақида гапириб, биз даврадошларини ҳайратга соларди.

Бу ҳайрат муштарийларни ҳам, шубҳасиз, қизиқтирса керак деган умидда, дўстимнинг ажойиб, ўз асарларига хос илмий салоҳияти ҳақида тўхталиб ўтаман. У айтиб берган ғаройиб ҳикояларидан бири ҳамон эсимда қолган: 1939 йилнинг 15 апрел кунини Бразилия пойтахти Рио-де-Жанейродан Ботага учаётган самолёт тўсатдан “йўқолиб” қолади. Ва орадан роппа-роса 55 йил ўтгач, мўлжалдаги манзилга келиб қўнади. Аэропорт ходимлари самолёт эшигини очиб, биринчи навбатда штурвалда

Ўтирган икки учувчи скелетига, сўнгра салондаги 36 йўловчининг қовжираб қолган суякларига кўзлари тушади. Қаҳвага тўла финжонлардан буғ чиқиб турар, чекилмай қолиб кетган сигареталар ҳали ўчмаган, ундан ҳам ҳайратланарлиси, 1939 йил, 15 апрел куни Рио-де-Жанейрода чоп этилган газеталар энди босмахонадан чиққандек яп-янги эди. Бу ғаройиб ҳодисани Ҳерман Гевара бошлиқ 100 кишидан иборат йирик мутахассислар обдан ўрганиб, бир овоздан “самолёт муқобил олам чоҳига тушиб қолган”, деган фикрни тасдиқлайдилар. Бу ҳақда дунё матбуотида кўп ёзилган, китоблар чоп этилган... Яна дўстим ҳиндларнинг руҳий ҳолат билан боғлиқ, одамлар ва табиий муҳит орасидаги салбий ҳамда ижобий қарама-қаршилиқлар ҳақида менга кўп саволлар берарди. Шунда мен уни “Ўзбек ҳиндшуносларининг устози”, Деҳли университети профессори, Беруний ёзганидек, “Ҳиндларнинг ақл бовар қилиб-қилавермас, ажойиб ва ғаройиб хусусиятлари”дан яхши хабардор доктор Қамар Раис домламин билан таништириб қўйдим. Тез орада апоқ-чапоқ бўлиб кетишди. Баъзан улар орасида бўладиган мулоқот мавзуи ҳар ким ҳам тушуниб етавермайдиган кенг ва ноанъанавийлигидан ҳайратга тушардим. Айниқса, Қамар соҳиб тирик организмдай инсонни ўзига маҳв этиб, ақлдан оздирадиган “қарғиш теккан” қўхна хароба қасрлар Ҳиндистонда кўплиги, улар одамларнинг азоб-уқубати, нолаю фиғонлари эвазига қурилганлиги боис, ҳеч қачон яхшиликка хизмат қилмаганлиги ҳақида гапирса, беихтиёр кўз олдимда Рабиндранат Тагорнинг “Ташна тошлар” ҳикоясидаги

тахликали воқеалар гавдаланиб кетар, девона Магар Алининг қўхна қаср харобазорлари оралаб югурганича айтаётган “ишонманглар, ҳаммаси ёлғон, ҳаммаси ёлғон” деган фарёди қулоқларим остида эшитилиб кетгандай бўларди... Хожиакбарнинг эса инсон ақл-заковатининг маҳсули бўлмиш “Қарғиш теккан” асарлар ҳақидаги гапи ундан ҳам ўтиб тушарди. Михаил Булгаков “Уста ва Маргарита” романини ёзиб тугатади-ю, ақлдан озади. Китоб бир неча мартаба саҳналаштирилади. Унинг режиссёрлари асар намойиш этила бошлаган кундан этиборан бир ойга қолмай ўладилар. Романнинг асосий уч қаҳрамони бошига ҳам шу қора кунлар тушади. Машҳур киноусталари “Уста ва Маргарита” ҳақида филм яратмоқчи бўладилар. Ҳаммаси ўлим билан тугайди. Ҳатто режиссёр ва асосий ролни ўйнаганларнинг оила аъзоларига ҳам омонлик бўлмайди. Энг қизиғи, сўнгги бор лаънатланган “Уста ва Маргарита” бирон фавқулудда ҳодисасиз тўлалигича экранлаштирилади. Бироқ, фильм намойиши бошланиши билан унда асосий ролларни ижро этган машҳур рус киноактёрлари К. Лавров, А. Абдулов, И. Олейников, В. Галкин, В. Золотухинлар арзимас вақт мобайнида бирин-кетин бу ёруғ дунёни тарк этадилар. Ер юзи бўйлаб “Лаънатланган асарлар” рўйхатида биринчи Шекспирнинг “Макбети” бўлса, иккинчиси “Уста ва Маргарита” ҳисобланади... Шулар ҳақида баъзан бизникида, баъзан ёнгинамда қўшни бўлиб турадиган Қамар соҳибникида баҳслар қизиб турган бир пайтда Ҳожиакбарни яқинда вафот этган Муҳаммад Юсуф ўрнига Ёзувчилар Уюшмаси раисининг навбат-

даги ўринбосари лавозимига тавсия этилаётгани ҳақидаги хабар қулоғимга чалиниб қолди.

Қамар соҳиб билан унинг катта анҳор яқинидаги ҳовлисига бордик.

Устоз дўстимга “тинчгина” ижод билан шуғулланишни маслаҳат берди.

Бироқ у “суҳбатдан ўтгани, қарор чиқариб қўйилгани”ни айтиб:

– Бир “тажриба-синов”ни бошимдан ўтказиб қўрмоқчиман, – деди.

Қад-қомати тоғни урса толқон қилгудай забардаст ва соғлом-бақувват дўстим Ҳожиакбар бир ярим йилга етар-етмас “синов” вақти ичида қаттиқ касалликка чалиниб, ёстиқдан бош кўтаролмай қолди. Узоқ ётди. Икки кечаю кундуз оиласи, ўғил-қизлари, ака-сингиллари бошида миужа қоқмай ўтириб чиқдик. 2002 йилнинг айна баҳори – 24 май, тун соат 12 лардан ўтганда қўлимда жон берди. (Бу ҳақда, умуман дўстим билан бошдан ўтказган кўп кечинмалар ҳақида “Осмоннинг кўз ёшлари” эссэ-қиссада батафсил ёзганман.)

Бу жудолик ҳақида ўша заҳотиёқ ҳамма ёққа хабар бердик.

Уюшма Раиси Қорақалпоғистонда экан, эрта-лабки самолётда учиб келганини эшитган Нормурод Нарзуллаев уникига йўл олди. Кўп ўтмай, қайтиб келди. “Ўзим етиб боргунча кутинглар”, дебди. Кейин Номурод ака бошини сарак-сарак қилиб, қўшиб қўйди: “Фирт. Қачон ўзига келиб, қачон етиб келишини худонинг ўзи билади”.

Ҳазрат Анваржон қори Турсунов барвақт келиб, жаноза Ҳастимом масжидида пешин номози пай-

тида ўқилишини ҳаммага маълум қилиб, соат 12 ларга келишларини хабарлаб кетгандилар.

У киши белгиланган вақтда келди. Лекин, Раисдан дарак бўлмади. Дафн маросими номаълум вақтга кечиктирилди.

Бундай пайтда майитни айтилган вақт-соатда ўз ором жойига қўймай, зўриқтириб қўйиш катта гуноҳ саналади.

Ниҳоят, Раис кечки соат 4 ларда, шаррос жала қуйиб, бўрон заптига олиб, ҳамма ёқни айқаш-уйқаш қилиб турган бир пайтда етиб келди.

Етиб келди-ю, марҳум тобутидан ўн қадамча нарида туриб:

– Қани айтинглари-чи, Ҳожиакбарнинг энг яқин дўстларидан ким бор? – дея жамоага юзланди.

Бир тўп кишилар орасида турган маҳалланинг кекса нуроний оқсоқолларидан Абдулазал ота мен томон ишора қилиб;

– Энг яқин дўсти мана шу одам бўлади. Хабаримиз бор, доим бошида турди. Марҳум бандаликни бажо келтиргани ҳақидаги хабарни бизга етказган ҳам шу киши! – деди.

Раис ўзини эшитмаганга солди:

– Ҳожиакбар Шайхов ҳукуматга кўп хизмати синган расмий раҳбар. Яъни, Ўзбекистон Ёзувчилар Уюшмаси раисининг биринчи ўринбосари. Унинг дафн маросими билан боғлиқ бундай ишларга ҳар хил тасодифий шахсларни аралаштирмаслигимиз керак. Марҳум дўстимизнинг келажагини ҳам ўйлашимизга тўғри келади... Қани, Нормурод ака Нарзуллаев, менга яқинроқ келинг...

Шу кундан бошлаб, Шайховлар оиласи билан боғлиқ бўлган қарийб эллик йиллик ришталарга (хо-

надон соҳиби Ислом ота мени ўғиллари қаторида кўрар, ҳатто, “сақкизинчи ўғлимиз” деб атарди) чек қўйилиб, узиб ташланди. Оила аъзоларидан кимлардир дўстгинам номини “абдийлаштириш”, яна номзодини қандайдир ҳукумат мукофотига тавсия этиш (аслида ҳеч нарса қилинмади) да мен “халақит беришим мумкин”лигига чиппа-чин ишониб, мени кўрганда тескари ўгирилиб ўтадиган бўлдилар. Мархумнинг бирон маракасига ҳам таклиф этишмади.

Ҳатто, Ҳожиакбарнинг 60 ёшга тўлиши муносабати билан дала-боғда ўтказилган камтарона тадбирда ҳам ёзувчининг яқинларидан ҳеч ким иштирок этмади.

Энди, навбатдаги Фарғонадан чақирилган “ўринбосар” ҳақида гапирадиган бўлсам, у киши Водийнинг эрка ижодкори сифатида ўша томонларда обрўи чакки эмасди.

Пойтахтга келди-ю Раиснинг югурдагига айлашиб, “Дон Кихот” лақабини орттириб олди. Ўзи ҳам кап-катта “улуғ” ёши билан бўлар-бўлмасга Раис атрофида парвона бўлаверар, костюми елкасидаги йўқ чангни силаб-сийпаб, қоқиб қўйишга ҳаракат қилар, ҳатто, эрталаб ишга “хўжайин”дан ярим соатча аввал келиб олиб, Уюшма эшиги ёнида безовта қушдай типирчилаб, кутиб турар, қора “Волга” пайдо бўлиши билан “Улуғим-улуғим”лаб, машина эшигини очиб, Раиснинг қўлтиғидан оларди.

Кошки, “Улуғ” бу иззат-икромлар қадрига етса! Бироқ, ўринбосар акахон жуда ҳам анойилардан эмасди. Бунини ўзи ҳам яхши тушунар, баъзан менга “Шунчалик яхшилик қиламан-у, хурсанд бўлмайтиди.

“Сен анаву Эркин акангни агентисан” дейверади”, дея ҳасрат қилиб қоларди-ю, унинг соясидек орқасидан эргашиб юраверарди.

Охири, “тўртинчи ўринбосар”нинг шу қилиқлари ўзининг бошига етди: обрўли идорада учрашув режалаштирилган эди. Шоир ярим соатча кечикиб, шу билан анчагина кайфи тароқ ҳолда келди. Таомилга кўра “ўринбосар” қисқача “таништирув нутқи” сўзлай бошлаганди, “хўжайин” унинг оғзига ургандай “Ҳой, оқсоқол! Бу ердагилар шеър эшитишга йиғилишган. Гапни бас қилинг, ўтиринг жойингизга!” деди. Ва бежороқ қадам ташлаб, минбарга чиқиб, шеър ўқий бошлади. Ўқиб туриб... у ёғи ёзишга муносиб эмас...

Дунё-дунё бўлиб, шеъроятдай покиза бир издиҳом бу даражада шармандаликни бошидан кечирмаган бўлса керак. Яна, қайда денг, жуда катта мўътабар ҳукумат даргоҳи ходимлари кўз ўнгида...

Тадбир тўхтади. “Ўринбосар” одатдагидай ҳушёрлик қилиб, “раҳбар”ни ёш болани овутгандай “Улуғим-улуғим”лаб қўлтиқлаб, ташқарига олиб чиқа бошлади.

У “Улуғ”ни гилам тўшалган йўлакка тўғрилланган машина ичига бир амаллаб киритди. Аммо, акашак бўлгандай, ташқарида қолган оёқлар қимир этмасди. Шунда “ўринбосар” силаб-сийпалаб уларни сал кўтармоқчи бўлганди, яна бир уятли ҳодиса рўй берди: ўзини бошқариш ҳолатини йўқотган “хўжайин”:

– Мунча менга ёпишаверасан. Мен бу ерга шеър ўқиш учун келганман. Қаёққа жўнатмоқчисан? Тур йўқол! – деди-да, “ўринбосар”нинг кўкраги аралаш

елкасига бир тепди. У орқаси билан қалқиб, ерга ўтириб қолди. Қаеридир қаттиқ лат еди.

Шу-шу ишга қўлтиқтаёқда, ҳатто баъзи “зарурроқ” йиғинларга “халқ хизматида бўлишимиз керак-ку, ахир” дея, замбилда келадиган бўлди. Лекин, узоқ яшамади, анча қийналиб бандаликни бажо келтирди.

Рустам Мусулмон ҳали ёш “шоирча” эди. Бир куни ўзи тенги найновгина йигитни менга рўпара қилиб “шеърини тинглаб кўринг, ака” деди. Ўзим шеърятдан йироқ бўлсам-да, йигитнинг ўқиганлари менга ёқди. Ўшанда “Сквер” деб аталувчи қалин дарахтзор хиёбон марказидаги емакхонада кичкина “зиёфат” қилиб ўтирганмиз.

Шундан сўнг учовлон “ака-ука” тутиниб, бот-бот учрашадиган, Рустамнинг таъбири билан айтганда “Ака билан ўтириб, бир гап-гаштак қилиш – камбағал учун катта тўй” бўладиган кунни кутадиган бўлиб қолгандик.

Бу укаларнинг иккови ҳам иқтидорига яраша ижод бобида ўз ўрнини топиб, оғизга тушди. Обрў-эътиборга сазовор бўлди.

Бир куни Рустам Мусулмондан ўртоғи “кўтарилмоқчи” эканлиги ҳақида хабарни эшитиб қолдим-да, у билан учрашиб, шундай дедим:

– Шайхлар авлодидан бўлган Ҳожиакбарнинг аҳволини кўрдинг. Сен “Саид”лардансан. Чидаш бера оласанми?

– Ҳаракат қиламан, ака!

Юзларига қараб билдимки, “ўсмоқчи”, амалга ишқибозлиги бор.

Бундай пайтда ҳар қандай одам шаштини қайтариб бўлмайди.

Шундай қилиб, “бешинчи ўринбосар” лавозимга ўтирди. Бир ойга етиб-етмай, қандайдир касаллик унинг ҳиқилдоғидан тутди.

Ёзувчи аҳли таҳликада. Лекин бирон сўз айтишдан ўзини тияди.

Шу орада миш-миш ҳам тарқаб қолди: раис янги ўринбосари ётган шифохонага икки-уч марта келиб кетганмиш. Ман-ман деган шифокорларни оёққа қалқитганмиш.

Айни ўша пайтлар кутилмаганда, “миш-миш”-ларга ҳамоҳанг бўлиб, кўпчилик орасида одамларнинг суратига қараб, узоқ масофадан туриб “ташҳис” қўйиш ҳамда “даволаш” борасида ном қозона бошлаган шоир Йўлдош Эшбекнинг “башорати” тарқаб қолди: шоир йигитнинг йигирма ёшлик пайтида олиниб, китобида эълон қилинган суратидан маълум бўлишича, у беш ойлик муддатни соғ-омонлик билан ўтказди, ана ундан кейин иши ривож топиб, ижоди ҳам юқори поғоналарга кўтарилармиш... Бироқ, “ҳозирча унга бирон гап айтишдан тийилиб турмоқ лозим”, эмиш.

Қарангки, Машрабмижоз шоирнинг “табиблик” бобида унчалик иши юришмаган бўлса-да, мана шу айтганлари ҳақиқат бўлиб чиқди: ўн йиллардан ошяптики, “Бешинчи ўринбосар”нинг иши, ижоди баравж. Ёзувчи аҳлининг Бош газетаси “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”га бош муҳаррирлик ҳам унинг елкасида.

Хуллас, икки амалнинг бошидан тутган бу “ўринбосар” билан анчадан бери учрашмаган, бунақа бузуқ кайфиятда ҳузурига киришни хаёлимга ҳам келтирмаган эдим.

Вужудимни қоплаган қандайдир туғенданми ёки ҳамон ўзимни “ака”лик мақомида, деб ўйлаганим учунми, унга гапнинг очигини айтишдан бошладим:

– Газетани ҳам сенга топширишгач, аввалги “ҳамкасбинг” ишини давом эттириб, доим “Устоз-устоз” деб, юрадиган Эркин Воҳидовдай одам номини, мана шу қўлларинг билан “ўчиравериш” жонингга тегмадими? Менинг иккита мақоламни юзимга қараб-қарамай “бўлмабди бунингиз” деб қайтариб бердинг. Меники “бўлмаган” бўлса, устознинг яқинлашаётган муборак ёши муносабати билан адабиётимизнинг забардаст отахон мунаққидлари ёзиб келган мақоаларни нимани рўкач қилиб қайтармоқдасан? Ҳой, менга қара, ука, яқин-яқинларгача кўзингда ёш билан “Биринчи китобим қаттиқ танқидга учраб, номим матбуот саҳифаларида кўринмай қолганда, Эркин акам менинг бир туркум шеърларимни журналда бостириб, юзимни ёруғ қилгандилар”, деб юрганларингни унутдигми? Келиб-келиб, энди ўзинг юзиқаролик қилиб, у одам номини “ўчириш” йўлига ўтиб олганингни қандоқ тушунса бўлади? Ҳа, устоз ҳозир қаттиқ бетоб ётибдилар. Яқинда сиҳатгоҳга кўргани борибсан. Юзларига қандай қилиб, тик қарай олдинг? Сенда ўзи бет деган нарса борми?..

Охирги бу сўзларим унга қаттиқ таъсир қилди шекилли, ўрнидан туриб кетди. Юзларида бирдан ўзгариш рўй бериб, раҳбарларга хос қошларини чимириб, жиддий қараш қилди.

– Қаерда ўтирганингни биласизми! Бу давлат идораси. Мени суд қилишга келмагандурсиз?

– Дарвоқе, сен раҳбарсан. “Бешинчи” эмас, “Биринчи ўринбосар!”. Устозларингдан олган сабоғу бу

важоҳатинг билан кимдир орқангдан қўллаб юборса, раис ҳам бўлиб қолишинг мумкин. Қабулингга билмай кириб қолганим учун узр, – дедим-да, ўрнимдан туриб, хонадан чиқиб кетдим.

ЯНГИ ТАНИШ ОҒАЙНИМ

Билиб турибман – турли-туман тафсилотлар, билиб-билмай, баъзан ошкора қилинадиган “беозоргина” хиёнатлар Сизни анча фаромуш этди, чоғи. Тўғриси, буларни Абдулла Қаҳҳор таъбири билан айтганда “темир қўлқоп кийиб” бўлса ҳам қоғозга тушириш қанчалик азоб бўлганлигини билсангиз эди... Бироқ, вужудингда ўзинг жонли гувоҳ бўлган, юрагингни ўртаб юборадиган хотиротлар бош кўтаргандан кейин дардингни қалам орқалигина ёзиб, таскин топишдан бошқа илож қолмас экан.

Шунинг учун китобнинг янги саҳафаси орқали диққатингизни бошқа томонга тортмоқчиман. Ҳа, амалга ҳеч кимни бир умрли қилиб, боғлаб қўйиб бўлмаганидек, Уюшманинг “янги” раиси ҳам ўзгарди. У кишининг ўрнига аввал назмда от суриб, сўнгра наср “майдони”да шиддат билан улоқ чоптириб юрган Муҳаммад Али бўлди. Айтишларича, “фахрий” бошидаги кўп йиллик “дорул салтанат тожи”ни энг содиқ, “яқин”ларидан бўлиб қолган шу одамга кийдиришга анча-мунча ҳаракат қилган-у нияти амалга ошмай қолган экан. Энди кўнгли ўрнига тушганмиш.

Навбатдаги раҳбар “тахт”га ўтирган кундан бошлаб, қошларини чимириб, Темур бобоча шиддат билан иш бошлади. Ёш хотин эркакни ёшартиради, деганларидай юқори лавозим ҳам ундан қолишмас экан. Мен буни ўз кўзим билан кўриб, ишонч ҳосил қилганлигимдан айтаяпман.

Шунинг учунки... менга кўп йиллик қадрдон бўлган бу ошнамга кўча-кўйда “ёши анча ўтиб қолган”лик қусурини қўйиб “шу ёшга кириб, ишни эплай олармикан”, деб юрганлар эшитиб қўйсин, деб айтаяпман.

Мана, энди бутун бошли Уюшма раислиги мартабасида турган одамга ҳазил-ҳузул гап айта олишим боисини тушуниб етгандирсиз! Буни одобсизлик эмас, яқинлик аломати дейиш мумкин. Катта давлат арбобларининг ҳам “бир кўрпада тепишиб” катта бўлган болалик дўстлари бўлади-ку!

Тўғри, биз Муҳаммад Али билан “болалик”дан эмас, ёшимиз анчага бориб, овозларимиз дўриллаб қолган “йигитлик”дан дўст эдик. Буни, ҳамма ёш, навқирон ижод аҳлига ҳомийлик қилиб, уларни бир бирига аҳиллик ришталари билан улаб юрадиган беназир инсон Шухрат ака билан боғлиқлик томони бор. Ўшанда устоз кўп жилдлик “Танланган асарлар” китоби зарварағига “Ўғлим” деб бошланувчи дастхат ёзиб (уларни домла тақдим этган кўплаб асарлари қаторида китоб жавонимда асраб-авайлаб сақлайман), бераркан:

– Москвада ўқийдиган сенга ўхшаш шогирд ўғлим бор. Оти Муҳамадали, яхши шоир! – дея таъкидлаб қўйгандилар.

Шухрат домланинг ажойиб инсоний фазилатларини таъриф этиб, кўп ёзганман. Яхши одамлар ҳақида қанча ёзсанг, шунча оз. У кишининг нурли қиёфаси кўз олдидан янгидан номаён бўлаверади. Шухрат ака ўта қўли очиқ, меҳр-оқибатли, шу билан нозиктаъб инсон бўлиб, биз “мусофир” ёшларнинг бошини силаб, кўп яхшиликлар қилган, елиб-югу-

риб, тўйларимизни ўтказиб берган. (Айтишларича, А.Қаҳҳор ўлими-дан олдин биз қатори яна бир-икки қаламкаш номини тилга олиб, “Шухрат, шулар ота-онасидан йироқ, бир нарсалар қоралай олади. Бевош бўлиб кетмасин, хабардор бўлиб тулинг”, дея васият қилган экан.) Баъзан “ишлатиб тура-вер, катта одам бўлганинда қайтарарсан, ҳозирча менда бори – сеники” деб чўнтакка пул ҳам солиб қўядилар. (Бундай одат у киши ғоят ҳурмат қиладиган, баъзан “авлиё” деб атайдиган буюк мусаввир “рассомларнинг Абдулла Қаҳҳори” Чингиз Аҳмаровда ҳам бор эди.) Аҳён-аҳёнда “устозлардан мерос мана шу рўшнолик сабоқларини “катта одам” мартабасига эришиб, ҳеч бўлмаса заррача қисмини бошқаларга раво кўряпмизми”, дея ўзимча ўйланиб қоламан...

Дарвоқе, “москвалик ўғил” ўзим қатори бўлса керак, уни зукко устоз ғойибона бўлса ҳам бекорга таништирмаганликлари аниқ... Хат ёзай десам, адреси йўқ. Устоздан сўрашга, журъат қайда, денг.

Шу орада Москвада тасвирий санъат сирларини ўрганаётган, Чингиз домланинг ўзимиз қатори шогирдларидан бири Шухратжон Абдурашидов (раҳматли адабиётга қизиқар, оз-моз ижод қилиб ҳам турарди) ёзги таътили тугаб, ўқишни давом эттириш учун Москвага кетадиган бўлиб қолди. Айтишича Муҳамадали билан икки-уч бор учрашган, ётоқлари ҳам яқин жойда экан.

Янги чиққан китобимга қўшиб, у томонларда анча тансиқ ҳисобланувчи битта “Қирқма” қовун ҳам бериб юбордим.

Орадан бир йилча вақт ўтгач, Муҳамадали билан Шухрат домла ҳовлиларида, у кишининг оналари-

га бахшида қилиб ўтказилган маракада учрашдик. Бирга “самоварчилик” қилиб, келган-кетганларга чой ташидик.

Назаримда, бу танишим озми-кўпми “Москва таълими”ни олган бўлишига қарамай, ўша содда, бўш-баёв “бўз бола” лигича қолгандай туюлди.

Биз тез-тез учрашиб турардик. Байрам кунлари албатта, телефон орқали бир-биримизни табриклардик.

Кейин Тошкент марказидаги “Ёзувчилар уйи”да бир муддат ёнма-ён кўшни бўлиб яшаб, янада яқинлашиб кетдик.

Оғайнимнинг омади юришиб, катта бир нашриётга салкам раҳбарлик вазифасига кўтарилди. Бунга албатта “Эркин ака Воҳидовнинг устозларча қилган ёрдами сабаб бўлган”лигини кўп гапирар, анчагача шу сўзни кўпчилик олдида ғурурлангандай қайтариб юрарди ҳам.

Кетма-кет китоблари чиқа бошлади. Шубҳасиз, ҳар бир “янгиси”дан таҳсинли сўзлар билан дастхат ёзиб, тақдим этарди.

Энди “Муҳамадали” эмас, “Муҳаммад Али” дейдиган бўлдим.

Бир куни мактабда у билан ўн йил ёнма-ён ўтириб сабоқ олган яхшигина ижодкор билан Дўрмондаги “Ижод Уйи”да кўришиб қолдик.

– Биз, ўзимиз қатори деб юрсак, учар чиқиб қолди-ку бу синфдошим. Охири бахайр бўлсин! – деди у ҳазилга яқинлаштириб.

Чинданам бу гапда жон бор экан. Оғайнимиз ўзининг бир жилдлик асарлар китобини энг қиммат турадиган ялтироқ қоғозда хўп зеб-зийнатлар билан

чиқарди-ю, Алишер Навоийдек зот ғазалларини энг паст навли “газета қоғози”да чоп эттириб, ўта кетган нокамтарликка йўл қўйгани ошкор бўлиб қолди. Роса адабини еди. Турли идоралардан кўп даккилар эшитди. Ишдан кетиши аниқ бўлиб турганда, Эркин аканинг ўзи ҳар бир сўзи қиличдай кескир “опахон” олдига кириб, “қутқариб” қолганини мен яхши эслайман.

ЭСКИ ҲАММОМ – ЭСКИ ТОС

Шўро сиёсатининг сал шашти пасайиб, илиқлик шабодалари эса бошлагач, Эркин ака Воҳидов бир неча бор Америка сафарида бўлиб келди ва қаламни қизил таёққа эмас, ҳақиқат қуролига айлантириб, у мамлакат ҳақида ўз кўрганларини қандай бўлса, шундайлигича баён этиб, кўзларимизни очди. Биринчилардан бўлиб, Ўзбек адабиётида ҳолисоналикка йўғрилган Америка мавзусини кашф этди, десак хато қилмаймиз. Бари-бир Совет даврининг зуғуми ўз кучида турган ўша пайтлар бундай “қалтис” ишларга қўл уришга ҳар кимнинг ҳам юраги дов беравермасди.

Айниқса, шоир АҚШнинг Сиэтл шаҳридаги Вашингтон университетида ўзбек тили ўқитилиши ҳақида матбуот, телевидение ва радиода чиқиш қилгач, кўпчилик ҳаяжонланди.

Кўп ўтмай, бизнинг она тилимизни мукамал биладиган аёл Илза хоним Эркин аканинг шахсий меҳмони сифатида Ўзбекистонга ташриф буюрди. Шоирнинг “Илза хонимга” деган бағишлов шеъри матбуотимизда босилиб, ҳамма ёққа тарқади, Америкагача бориб етди.

Сиэтлдаги мамлакатнинг йирик олий ўқув юртидан бири ҳисобланувчи Вашингтон университети маъмуриятининг расмий таклифига биноан, Эркин Воҳидов икки ой давомида мумтоз ўзбек адабиёти ҳақида кенг қамровли лекциялар ўқи-

да. Бу университетнинг шарқ классик адабиёти бўйича тадқиқот ишлари олиб борувчи профессор ўқитувчилари орасида катта қизиқиш уйғотди.

Яна шуни алоҳида таъкидлаб ўтмоқ керакки, Сизтл билан Тошкент шаҳарлари орасида ўзаро биродарлик ришталарини боғлаш ҳақида таклиф ўша пайтлар Эркин Воҳидов томонидан ўртага ташланган эди.

Орадан озгина вақт ўтгач, Илза хоним шоиримизга “профессор”лик унвони билан йилда икки ой давомида маъруза ўқиш “Таклифнома”сини олиб, яна Ўзбекистонга ташриф буюрди.

Бироқ, Эркин ака Ўзбекистон Олий Кенгаши кўмитасида масъул вазифада ишлаётганлиги сабаб, бундай имкониятдан фойдаланишга вақти йўқ эди.

Шунда Илза хонимга “ишончли номзод” таклиф этилди. Бу Муҳаммад Али бўлиб, тайёр “мартаба” билан Америкада дарс бера бошлади. Арзимас вақт ичида бутунлай ўзгариб кетди. Энди унинг “даврабоши”лари ҳам бошқа бўлиб, “янги устоз”нинг этагидан маҳкам тутган, “эски”ларидан юз ўйрганди.

Бир неча йил тузини ялаб, нонини “туя” қилиб келган Америкага ҳам вафо қилмади бу дўстимиз. У ердаги китобхонлик, аҳоли яшайдиган ҳар мавзедаги маҳобатли кутубхоналар ҳақида ҳавас билан гапирсангиз, Сизга шубҳа билан қараб, “шўроча” танбеҳ берадиган бўлди.

Илза хоним бир-икки бор Тошкентга ташриф буюганида Эркин акани йўқлагани ҳақида эшитиб қолардик. Лекин излаб топгунимизча опахон кетиб қолган бўларди.

Бир куни Илза хоним Андижонда, Бобурга ба-
ғишланган анжуманда қатнашаётганлигини эши-
тиб қолдик. Шоир дўстим Абдулхай Носир иккимиз
довон ошиб, Бобур юртига етиб бордик. Хоним би-
лан учрашдик. Лекин “вақти йўқроқ” эканми, ёки
биз ҳақимизда бирон “нохушроқ” гап эшитганми,
унча рўйхушлик бермай, таниб-танимагандек суҳ-
батлашди.

Тошкентдан Эркин аканинг “саломини”ни айтдик-
да, ўша заҳоти орқага қайтдик.

Шундан кейин Илза хоним билан алоқалар бут-
кул узилиб қолди.

Фақат унинг номини Муҳаммад Алининг янги ра-
ислик лавозими билан табрик ва унинг “сермаҳсул”
ижоди ҳақида ёзиб, Америкадан жўнатилган мақ-
товли мақолалар остида кўриб қолардик, холос.

У ёғини сўрасангиз, бир пайтлардаги ошначили-
гимиз ҳурмати мен ҳам уни амалдорлик мартабаси
билан табриклар қўймоқчи бўлдим. Ахир ўзим ҳам
қарийб 68 ижодкор аъзоси бўлган Бўстонликдаги
“Озод Шарафиддинов номидаги Ёзувчи дала-
боғи” раисиман-ку! Телефон қилгандим, ҳар тугул
кўтарди.

– Ширкатимизнинг алоҳида ажратилган полиз
пайкалида етишган ҳў, Москвага юборганимдек
“қирқма” қовундан иккитасини олиб, йигирма ми-
нутлар ичида етиб бораман, – дедим-да, йўлга
тушдим.

Дангиллама қилиб қурилган ҳовлисининг дарво-
заси олдида кутиб турган экан, қовунларни мендан
олди, ёнидаги ўсмир йигитга берди.

Ичкарига киринг ҳам демай, хайр-маъзурни на-

сия қилиб, йигитча орқасидан йўлга тушганди, бетни қаттиқ қилиб:

– Ҳой, ўртоқ раис, – дедим, – анави дала-боғ қовунларини бекорга келтирганим йўқ. Шуларнинг ҳаққига кўчада эмас, ичкарида айтадиган икки оғиз гапим бор. Кошонангизга кирсам бўладими?

– Бўлади-бўлади, қани юринг! – ўзини ўнғайсизроқ тутиб, ғудранди у.

Олди очиқ айвондаги диванга ўтирдик. Ёшгина қизалоқ чой келтирмоқчи эди, керакмас дея, муддаога ўтиб, дала-боғ Уюшма орқали олинмаган бўлса-да, унинг барча аъзолари ёзувчилар эканлигини унутмаслик, йилда бир-икки бор меҳмонга бориб туриш кераклигини айтдим. Матёқуб ака, Озод акалар “энди орамизда йўқ”ликлари ҳақида гапириб, “Устоз” Эркин Воҳидов тез-тез чиқиб туришларини таъкидлаб ўтдим.

Бу гапларимни у бепарволик билан тинглаётгани шундоқ сезилиб турарди. Айниқса, Эркин ака номини эшитгач, юпқа лаблари бир-бирига ёпишиб, тиришиб кетгандай бўлди.

Шу ҳолат амалдорлик расаматини хўп жойига қўйиб, менга сўррайганича совуқ назар билан қараб турган рўпарамдаги кимсага қарата аламлироқ гап айтишимга туртки бўлди:

– Анави, “фахрий” бўлиб ҳам, амалнинг қирчанги эшаги узангидан оёғини чиқармай келаётган собиқ раис-устозингиз бизларни нуқул “гуруҳбоз”га чиқариб, у ерга бирон марта қадам босмаган эди. Сиз ҳам бирровга бўлса ҳам чиқмагансиз. Бугун олдингизга келишдан мақсадим – ҳаммага баробар раис сифатида устоз “Озод Шарафиддинов номи-

даги Ёзувчи дала-боғ”имизга ташриф буюрсангиз, бир чўқим ош билан кутиб олишга қурбимиз етишини билдириб қўйиш эди. Яна, унутиб юбормаган бўлсангиз, аввалдан таниш-билишлик ҳурмати бир нарсани айтиб қўяй: бу амал дегани “тахти равон” курсисида, тўғрироғи, асов жонивор қоринбоғига боғлаб қўйилган эгарда ўтирган одам учун бир шаталоқ билан қаерга бориб тушиши номаълум, омонат нарса. Ўша, вақтинчалик амалдан фойдаланиб, кимки Эркин акадай одам номига дахл қилса, бир кунмас бир кун шармандаси чиқиб, ўзи хор бўлиши аниқ. Гапим шу! – дедим-да, ўрнимдан турдим.

У мени бирон гап айтмай, совуққина кузатиб қўйди.

Шундан бери муносабатларимиз яхши эмас.

Дарвоқе, янги раис ўз иш фаолиятини бу ерда уч-тўрт йил ичида “ўралашиб” қолган “ишончсизроқ” кишиларни бирма-бир бўшатиб, ўзига “яқин”ларни атрофига тўплашдан бошлади. Бош маслаҳатчиси “фахрий” эди.

Камтарликни ҳам аввалгидай йиғиштириб қўйганди.

Барчага мана, кўриб қўйларинг, дегандай раисликнинг дастлабки ойларидаёқ “Мен ўзим, ўзим” деган номда каттагина китоб нашр эттирди-ю, фақат “ўзи”ни ўйлайдиган одат чиқарди. Кўпчилик ёзувчилар (камина қатори) 15-20 йиллар давомида лоақал битта “расмий” суратда асарини бости-ролмай, овора-ю сарсон бўлиб юрган бир пайтда, у ўз китобларини жилд-жилд қилиб, қайта бостириш билан овора бўлди. Сал кам бир йил давомида гиштдай-ғиштдай, тўққизта китобини чоп эттириб,

дўкон пештахталарини тўлдириб ташлади. Вилоят “бўлим”лари орқали олий ўқув юртлари, коллеж, мактабларга тарқаттирди. Албатта, “текин”га эмас. Адабий газеталар авваллари эътибор ҳам берилмаган “ўртамиёна” асарларини кўкларга кўтариб, тақриз босиш билан овора.

Уюшманинг катта залида ўтказилган проза муҳокамасига бағишланган йиғилишга узоқ йўл босиб, атайин вилоятдан келган шекилли, туппа-тузук мунаққид минбарни гулдиратиб “Раисимизнинг шу йил мобайнида ўқувчилар ҳукмига ҳавола этган барча (9 та) асарларини (!) “Мустақиллик даври адабиётининг олий даражадаги энг яхши китоблари” деб эълон қилинишини сўрайман” деса, шу ердаги янги лавозимга яқинда тайинланган ходим “Раҳбаримизнинг ҳар бир асари келинлар сепига қўшиб берса арзийдиган дурдонадир. Буни анъана даражасига кўтариш керак”, деб бор овоз билан гапирди.

Шубҳасиз, бошқалар ҳам қараб туришгани йўқ.

Бундай, қуруқ аравани олиб қочишдай мақтовлар садоси Чигатой қабристонини сал яқинроқда бўлиб, у ерга етиб борганида Абдулла Қаҳҳор гўрида тик турган бўларди. Дарвоқе, бир пайтлар тили “аччиқ” шу одам бундай “пахта қўйиш”да ҳеч нарсадан тап тортмайдиганларни “Қўйиб берсанг, жунини тескари қилиб юборишдан тоймайдиган ялоқи” дея таърифлагани кўпчиликка яхши маълум.

Адабий “салоҳият” бобида гўшанка остонасида турган куёвни қўяверинг, келинчаклар ақли-хушини олиб, Навоий, Қодирий каби барча даҳоларни бир чўқишда четга чиқариб қўйган Раис жанобларини

нинг шу йиғилишда савлат тўкиб ўтирганини бир кўрсангиз эди... Қани, давринг келди, суриб қол, Муҳаммад Али, дейдиган бир мард топилса!..

Шу ерда камтарлик бобида Қаҳҳор домла номи билан боғлиқ бўлган ибратли бир воқеани эслатиб ўтишга тўғри келади; Ҳожиакбар Шайхов янги очилган “Адиб” нашриётига раҳбар этиб тайинлангач, Эркин Аъзам учовлашиб, устознинг рафиқалари, онахонимиз, кўп доно аёл Кибриё (Қаҳҳорова) ҳузурларига “оқ фотиҳа” олиш учун боргандик. Ўшанда опахон “Ҳожиакбар ука, Абдуллажон акангиз Ёзувчилар Уюшмасига раис этиб сайланган куннинг эртасига нашриётларга бориб, одамлар “китобини чиқариш учун раис бўлишни кутиб турган экан-да”, деган хаёлга бормасин деб, янги қўлёмаларини қайтариб олиб келганлари эсимда. Сиз ҳам, мана шу томонларга эҳтиёт бўлиб, ўзингизни камтар тутинг”, дегандилар.

Камтарликнинг пайи қирқилиб, ман-манлик, ялтоқилик авжга чиққан жойда аҳиллик бўлмайди, хусумат авж олади, ҳар қандай яхшиликка йўрилган эзгулик маҳв этилади, деганларидек, Уюшмада яна аввалги “Эски ҳаммом – эски тос” “даври” бошланган эди.

ПИНҲОНИЙ ТАЗЙИҚЛАР

Эркин ака тилимизнинг ўта жонкуяри, ҳатто кўпчилик гурунгларида шу соҳанинг пешқадам мутасаддиларини ҳам лол қолдирадиган даражада фикрлаш доираси кенг одам эди.

Буни Индиана университетининг профессори Билл Фирман (Билолиддин Фармон) домла айтган гаплар яна бир бор исботлаб турибди.

Устоз Ўзбек тилининг “буюк тиллар”дан не чоғлиқ бойроқ эканлигини қатор жонли мисоллар орқали исботлаганларида, ҳар қандай “тилчи” бирон ортиқча сўз айтишга журъат этолмай қоларди.

Шоирнинг яқин дўстлари, шу соҳага дахлдор кўпчилик олимлар “давраларда куюниб айтадиган сўзларингизни қаламга туширинг” дейишса, ҳазил аралаш “Ҳозирча нонларингни яримта қилмоқчи эмасман, вақт-соати келса, бир гап бўлар”, деб жавоб қайтарганларини кўп эшитганман.

Ниҳоят, “Сўз латофати” бошқа бирон газетада эмас, кутилмаганда “Китоб дунёси”да кетма-кет босилиб чиқа бошлади. Бу кимларнингдир ғашига тегди, албатта. Таҳририятга кўнғироқлар бўлди. (Балки, бош муҳаррир синглимиз ана ўшандан сўнг юрак олдириб қўйгандир!)

Барибир яхши нарса, яхши-да! Кўп ўтмай “Сўз латофати” китоби “Ўзбекистон” нашриёти томонидан китоб ҳолида чоп этилиб, дунё юзини кўрди.

Илмий-бадиийликни бир-бирига боғлаб, лутф услубида ёзилган бу асар “шоҳу гадони ҳам” деганларидай, ҳаммани маҳлиё қилиб қўйди.

Кўпчилик илм аҳли бир овоздан тилимизга оид Маҳмуд Қошғарийнинг “Девону луғотит-турк”, Алишер Навоийнинг “Муҳокамат ул-луғатайн”дай чўнг рисолаларидан кейин Эркин Воҳидов томонидан уларнинг бардавоми қилиб, “Сўз латофати” яратилганини тан олдилар.

Ҳар беш юз йил орасида пишиб, етилиб сайқал топган туркий, яъни ўзбек тили қадр-қиммати, бойлиги, салоҳиятини намоиш этиб турувчи мумтоз асарлар қаторига киритдилар.

Таниқли академик олимларимиздан бири юқори минбардан туриб, “Сўз латофати” тилимиз қадрини яна бир юксак поғонага кўтарадиган “академик асар” бўпти. Шунинг учун Эркин Воҳидовни бемалол ўз сафимизга олсак бўлаверади”, деб айтгани ҳам шуни исботлаб турибди.

Шундай таҳсинлар баҳона Уюшма масъулларидан бир-икки ходим ҳамда китобни чоп этган нашриёт ҳамкорликда ижодкорлар даргоҳининг “Катта мажлислар зали”да “Сўз латофати” тақдимотини ўтказиш ҳақида бир фикрга келдилар. Тақдимот ўтказиладиган куннинг вақт-соати ҳам белгиланиб, кўпчиликка эълон қилинди.

Айни ўша кун биз Уюшма биносига яқинлашганимизда Эркин ака уловни йўл бўйидаги чойхона-қаҳвахона қаршисида тўхтатишни сўрадилар.

– Ҳали, ярим соатдан зиёд вақт бор экан. Биз Анваржон (Обиджон), Хуршиджон (Дўстмуҳаммад) лар билан чойлашиб ўтирамиз. Сиз тепага кўтарилиб, аҳволни билиб чиқинг-чи! Яна, аввалгидай “кел” дейдиган одам йўқ аҳволга тушиб ўтирмайлик.

Устоз бу билан нимага ишора қилаётганини дарров сездик.

Ҳа, ўшанда, Муҳаммад Юсуф яшаган бинога ёдгорлик пешлавҳаси очилиш пайтида йиғилганларни ҳайратга солган хунук воқеа рўй бериб, барчанинг ғазабини кўзғаганди.

Эркин ака бироз бетоброқ эдилар. Уюшмадан котиба қиз яна қайта кўнғироқ қилиб, албатта бугун соат 11 да бошланадиган шоир Муҳаммад Юсуф “тадбири”да қатнашишлари зарурлигини таъкидлади.

Албатта, бу ҳақда менга ҳам “хабар” етказишганди.

Устоз Гулчеҳра келинойининг монельликларига қарамай, бунақа маросимларда кўпдан бери қатнашолмаётганликлари (аслида таклиф этилмасдилар), қолаверса, Муҳаммад Юсуф яқин шогирдларидан эканлигини айтиб, кийина бошладилар.

Шаҳар марказидаги Дарҳон мавзеида шоир бизга анча вақт кўшни бўлган. Икки кунчадан бери у яшаган бинога ёдгорлик пешлавҳаси ўрнатиш ишлари олиб бориларди.

Биз сал барвақтроқ етиб келдик. Ҳали кўпчилик йиғилмаган экан. Эркин ака қисқагина нутқ сўзлаб, ёдгорликни очилиш маросимини бошқаришлари ҳақида маълум қилишгани учун мендан шоир бу ерда қачондан бери неча йил яшаганлиги ҳақида кўшимча маълумотлар сўраб, ёзиб олдилар.

Ниҳоят, Уюшма раҳбари билан унинг атрофидаги икки-уч ходимлар келишди.

Раиснинг кўзи бир нечта ижодкорлар қаторида турган Эркин акага тушди. Бироқ эътибор бермай, “юқори”га қўйилган микрофон олдига келди. Кимдир “Эркин ака шу ердалар” деган овоз берди.

Аҳмаджон Мелибоев ҳам “бешинчи ўринбосар”га яқинроқ келиб, шуни тушунтирган бўлди. Аммо, “раҳбарият”нинг иккови ҳам қулоғи том битгандай ўзини эшитмаганга солди. Раис, пешлавҳани очи-лишига бағишланган тантанали йиғинни “очиқ” деб эълон қилди ва ўзи охиригача бошқарди. Тўғри, бир-икки шоира қизчаларга навбат берилиб, улар шеърлар ўқишди.

Шу билан тантанали маросим тугади.

Уйга қайтарканмиз:

– Жуда ғалати бўлди-да, ака! – дедим-у, у кишининг юзига қараб, ҳеч қандай афсус ёки тушкун кайфиятни кўрмадим.

– Бизга нима. Шуни ҳам ташвишини чекамизми! Шоҳ Машраб айтганларидек, “ўша, бозордаги гап – гап!”... Яхши кўшиқ янграяпти. Навоий ғазали. Радио қулоғини сал бураб қўйинг, – у кишининг овозида юморга хос сокин майинликни туйгандай бўлдим.

Шулар ҳақида ўйлаб борарканман, лифт олтинчи қаватга кўтарилиб чиққанини сезмай қолибман.

Узун йўлак тўридаги мажлислар залига кираве-риш кенг ялангликка анчагина одам йиғилган. Ле-кин ичкарига кириладиган икки қанотли “Мажлис-лар зали”нинг катта эшиги берк эди.

Ҳамма кимнингдир келишини кутарди.

Ниҳоят, бу даргоҳнинг чаққонгина ходимаси си-фатида кўпчиликнинг назарига туша бошлаган ўрта ёшлардаги шоира хоним, кўлида дафтар, қалам тутган ҳолда фойега кириб келди. Ҳамма унга қаради.

Аёл худди ўта муҳим расмий хабарни эълон қилаётгандай қатъий оҳангда:

– Уюшма раҳбарига аввалроқдан маълум қилиб қўйилмаганлиги сабаб, тақдимот қолдирилади. Зал банд. Муҳим йиғилиш ўтказилади, – деди-да, дафтар-қалами билан зиппиллаганича қадам ташлаб, бир лаҳзада кўздан ғойиб бўлди.

Йиғилганлар ичида университетдан, тилшунослик институтидан таниқли олим ва ўқитувчи-домлалар ҳам кўпчиликни ташкил этарди. Ҳамма ноилож тарқала бошлади.

Мен ҳам уларга эргашдим.

“Чойлашиб” ўтирганларга воқеа тафсилотларини қисқача баён қилиб, “Ўша, бозордаги гап – гап”, деб қўйдим.

Кейин, охириги шу сўзни айтганимдан бироз афсусландим. Устоз хомуш тортиб қолгандилар. Буни Анваржон, Хуршид уччаламиз сезиб турардик.

Анча йиллардан бери давом этиб келаётган зимдан амалга оширилувчи бундай пинҳоний тазйиқ ва хуружларга қайси юрак бардош бериши мумкин.

Ҳа, устозни юрак оғриғи қийнар ва сурункали тус олиб борарди. Бунга ўзлари ҳам сабабчи эдилар. Баъзилар каби қаеридандир пинҳоний ел чиқиб кетса ҳам, вой-додлаб, шаҳар, Уюшма, ҳатто туман “Шошилинич тиббий ёрдам” ходимларини бошига йиғиб олишни, ойлаб олий даражали, беминнат ҳукумат шифохоналарида ётишни хаёлга ҳам келтирмас эдилар. Бирон марта Эркин ака ҳовлиси олдида “Тез ёрдам” “навбатчилик”да, ёки “шунчаки” турганини кўрган эмасман. “Ҳозир шифокорлар ёрдамига мухтожлар кўп. Шундай пайтда улар вақтини олиш зарурмикан” деган гапни кўп айтардилар.

ГУМРОҲ

Бир куни устоз тоғ ҳавосидан мириқиб нафас олгилари келаётганини айтиб, Бўстонлиқни эслаб қолдилар.

Чинданам ҳозир айна баҳор пайти бўлиб, тоғларга зумрад ўтлоқлару лола-гуллар ўз пояндозини ёйган палла эди.

Эртасига эрталаб икки ойчадан бери ёстиқдан бош кўтармай ётган одам янги костюм-шим кийиб, галстук тақиб, кўркли бир ҳолатда мени кутиб ўтирган эканлар.

Гулчеҳра келинойи орқамиздан бизни кузатиб қоларкан:

– Акангизни “куёв тўра” қилиб, яна Наманган томонларга олиб кетиб, толиқтириб қўйманг. Тезроқ қайтинглар, – дея ҳазиллашиб қўйдилар.

Йўл-йўлакай Иброҳим Ғафуровни ҳамроҳ қилиб олдик. Бўстонлиқнинг унча узоқ бўлмаган Майдонтол тоғ этакларини айланиб, тип-тиниқ сувли булоқлар атрофини қоплаб ётган чучмомагул, қоқигул, зумрад баргли ялпизу тоғ райҳонларининг ёқимли бўйларида тўйиб-тўйиб нафас олдик. Гиламдай кўм-кўк қир-адирлар бағрида оловдай товланаётган лолақизғалдоқларга завқланиб боқдик. Қозоқ овулидан қимиз сотиб олдик.

– Яна кўрсатадиган нималарингиз бор? – дедилар Эркин ака завқиб бир кайфиятда.

Машинани тўғри Паркент томон ҳайдадим. Сўқоқ ва Намданак қишлоқларига элтувчи йўл атрофла-

рида бодомзор, ўрикзор боғлар борлигини билардим. Чинданам шу боғлар чамандай гулга бурканиб ётарди. Икки оқсоқол ҳамроҳим бодомзордан ичкарилаб, пушти ғунчаларини ёриб, энди гуллай бошлаган ўрик дарахтлари оралаб кетишди. Эркин ака ер бағирлаб ўсган йўғонгина бир ўрик танасига ўтириб, гулга бурканган нозик навдачалардан бирини ўзлари томон эгганча ҳидладилар ва мен томон қараб одатдагидай устимдан “шикоят” қила кетдилар:

– Ҳамма қилган иши яхши! Лекин доим бир камчилиги бўлади. Иброҳимжон, қаранг, шу укангиз ўзи билан битта фотоаппаратни олиб юрса, бўларди-ку!

Мен ўзимни оқлаган бўлдим:

– Бир ҳафтадан кейин бу ўрикзор ёппасига гулга бурканади. Ўшанда биргина фотоаппарат тугул, киноаппаратни ҳам олиб чиқаман.

– Қани кўрамиз, – деб қўйдилар Эркин ака ва қўл соатларига қараб, – сафаримиз анча чўзилиб кетганга ўхшайди, энди қайтсак бўлар, – дедилар.

– Мен Маҳмуд Тоирга телефон қилиб, йўл-йўлакай кўришиб кетишни мўлжаллаб тургандим. Энди у киши хафа бўладиган бўлди-да!

– Эзгуликнинг кечи йўқ, янаги сафар келганда, баҳорий кайфиятдаги суратга ҳам бирга тушамиз, – деди Иброҳим ака беозоргина товуш билан гапимни бўлиб.

Чирчиқ шаҳри орқали Қибрай марказига кириб келганимизда бирдан Эркин ака ўзларини ёмон ҳис эта бошладилар.

Туман “Тез ёрдам” маркази шифокорлари у ки-

шини шошилинч равишда Тошкентдаги республика кардиология Маркази томон олиб кетишди.

У ерда зудлик билан йирик мутахссислар иштирокида консилиум ўтказилиб, қўйилган таҳшис аҳвол анча жиддийлигини кўрсатди. Тезда Исроилга олиб борилмаса бўлмайдиган ҳолат. Чунки, юрак “стимулятори” бир неча йил аввал Тел-Авивда қўйилганди.

Шанба-якшанба кунлари элчихоналар ишламайди. Барча катта-кичик ходимлар дам олади.

Нима қилмоқ керак!

Шундай пайтларда орамизда фидойи, яхши инсонлар борлигига шукроналар қилиб, улар ҳаққига минг бора таҳсинлар айтгинг келади.

Мамлакатимиз Ташқи Ишлар Вазирлигининг масъул ходими, анча яқинлигимиз бор Илҳомжон Неъматовга телефон қилдим. У киши зудлик билан кардиология Марказига етиб келди. Вазият анча жиддийлигини кўргач, вақт ярим тун бўлишига қарамай, Исроил элчихонаси билан боғланиб, у ердаги масъул ходим билан “норасмий” учрашув ўтказди.

Мисли кўрилмаган тез фурсат ичида барча ҳужжат-қоғозлар тайёрланиб, бемор азонги самолёт рейси билан Тел-Авивга учирилди.

Ўз касбининг моҳирлари бўлган исроиллик шифокорлар бир неча соатли умри қолган шоиримизни ўлим чангалидан қутқариб қолишди.

Каттаю кичик барча ижод аҳли, узоқ-яқиндан келган биродару мухлислар Эркин акани омонлик билан қутлаш учун зиёратга келдилар.

Улар шунчалик кўп эдики... беморни толиқтириб

қўймаслик чораси кўрилиб, фақат маълум муддат-дагина у киши билан кўришиш вақти белгиланди.

Шоирни сиҳатгоҳда ҳам ором олиб, соғлигини тиклашга қўйишмас, бир дақиқа суҳбатини олиб, дийдорлашиш илинжида юрганлар кўп эди.

Бир кун устоз кутилмаганда менга:

– Уюшма борми? У ерда ишлар қалай? – деб қолдилар.

Билдимки, бу гапни нимадандир умидворлик билан эмас, янги бошлиқ тинчми, омонми деган манода айтаётган эдилар.

– Ҳа, у ердаги Сизни доим “устозим” деб юрадиган ҳозирги раҳбар соғ-омон. Чопқиллаб, ишлаб юрибди, – дедим-да, кутилмаганда оғзимдан, – Сизни сўраб туради. Бир куни бу ерга келган экан, навбатчи реанимацияда эканлигинизни айтиб, киритмабди, – деган ёлғон сўз чиқиб кетганини сезмай қолибман.

Ўша куниеқ “ёлғоним”ни оқлаш мақсадида, унга телефон қилдим.

Эркин аканинг Исроилга бориб келганликлари, ҳозирги аҳволлари ҳақида мухтасаргина “тушунтириш” бериб:

– Бу билан учинчи марта илтимос қилишим. Олдингизга кириб, гапирдим ҳам. У кишидан бир хабар олиб қўйсангиз, яхши бўларди. Бир пайтлар “устозим” деб, атардингиз. Яна, катта-кичик барча ижод аҳлининг бошлиғи – раиссиз! Бу Сиз учун лозим, – дейишим билан, совуққина, дашномли қилиб:

– Беш юз минг ёрдам пули билан ходимимни юбордим-ку! Яна нима керак, у одамга? – деса бўладими...

“Сендай нонкўр гумроҳдан ҳеч нарса керак эмас”, дея авра-астарини чиқариб, адабини бермоқчи бўлдим-у, бирдан йигирма йилча аввал ҳозир устози бўлмиш “фахрий” тилка-порасини чиқариб юборадиган гаплар айтганим ва ўшалар азобини ҳамон тортиб келаётганим эсимга тушиб кетди-да, жаҳл билан гўшакни жойига қўйдим.

КИТОБДАН ЮЗ ЎГИРГАНЛАР

Устоз умрининг саксон йиллик қутлуғ санаси яқинлашиб келарди. Бундай пайтда ҳамма жойда улуғ ёшни қаршилаётган, айниқса эл назарига тушиб, унинг фахрига айланган ҳар қандай кишининг ҳурматини ўрнига қўйиб, эъзозлаш, муборакбод этиш қадим-қадимдан бор анъана. Уни ҳеч ким таъқиқламаган, таъқиқлай олмайди ҳам.

Муборак ёш арафасида ҳамон соғлиги ёмонлашиб бораётган қадрли инсоннинг бир гуруҳ дўст-биродарлари ва биз шогирдлари томонидан устоз кўнгилини кўтариб, руҳий мадад бериш мақсадида “Замондошлар нигоҳида” рукни остида, тўёна китоб чиқаришга аҳд қилинди.

Одатда, шундан кейин ким ёзиб бераркин деб, кўпларга мурожаат қилиш бошланади. Аммо, бизда бу муаммо туғилмади. Эркин ака ҳақида ёзилиб, турли газета-журналларда эълон қилинган, адабиётшуносликка оид ўнлаб китоб саҳифаларидан ўрин олиб, у кишига ташланган “нигоҳлар” шунчалик кўп эканки, бир нечта жилд залворли китобга жо бўлгудек.

Шунга қарамай, адабиётимизнинг турли бўғин авлодига мансуб вакиллари Эркин аканинг устозлик, одамийлик ва ибрат бўларли кўпдан-кўп фазилатлари ҳақида ёзиб кела бошладилар. Улар ҳам бир-бирини қайтармас қизиқарли мавзуларда бўлиб, салмоқдор бир китобга етарли эди.

Зукко мунаққид Иброҳим Ғафуров бошчилигида адабиётимизнинг таниқли вакилларида иборат нуфузли ҳайъат тузилиб, бир неча юз муаллифдан 80 кишининг ёзганлари “танлов” асосида китобга киритиладиган бўлди.

Улар орасида нафақат “адабиётчилар”, илму нумумнинг турли соҳалари бўйича таниқли намоёндалар, дину диёнат пешволаридан уламолар, чет эллик олимлар, шоирнинг мухлислари ҳам бор эди.

Китоб шоир сатри “То қуёш сочгайки нур” номи остида тайёр ҳолга келтирилди.

Бу хайрли ишдан Уюшма раисининг хабардор этиб, иложи бўлса, икки оғиз “сўзбоши” ёздириб олиш мақсадида китоб муҳаррири унинг ҳузурига кирди-ю, раҳмат ўрнига дағдағали дашномга учради.

– Ҳозир бундай китобларни Уюшмадан берухсат босиб, тарқатиш таъқиқлаб қўйилган. Хўш, бу ўзбошимчалик билан ким шуғулланяпти? Қайси наشريёт босмоқчи? Билсак бўладими?

Яхши ниятлар билан кириб, кутилмаган бундай зуғумга учраган бечора муҳаррир укамиз нима жавоб қайтаришини билмай, “китоб ҳали тайёр эмас, маслаҳат учун олдингизга киргандим, холос” дея қутулиб қолди.

Шундан кейин кўпчилик, ҳатто Уюшманинг масъул бир-икки ходимларидан “гуруҳ” тузилиб, китоб учун “жавобгарлик”ни Иқбол Мирзо ўз зиммасига олган ҳолда раисдан “яширин” ҳаракат бошланди.

“То қуёш сочгайки нур” ўз салмоғига яраша энг салобатли, қандайдир халқаро китоблар танловига тақдим этиладигандай, олтин ҳарфлар билан (худди бир пайтлар Лаҳорда босилган ҳазрат Навоий

куллиётидек) жилоланган, ярқ этиб, кўзга ташланадиган ҳолда катта нусхада босилиб чиқди.

Бунинг учун устозга ўзининг фидойи шогирдлик бурчини садоқат билан адо этган ношир укамиз Ашурали Жўраевга минг тасаннолар айтгимиз келади.

Китобнинг иккита намуна нусхасини Эркин ака ётган сиҳатгоҳнинг алоҳида бўлмасига олиб бордик.

– Хайрият, – деб, турдилар-да, ярим жилмайиш билан, – бу китоб “Замондошлар хотирасида” эмас, “нигоҳида” бўлиб чиққанига шукур, – сўзини айтиб, бироз сукутдан сўнг менга қарадилар, – бунинг ҳам тақдимотини ўтказамиз, деб ортиқча ташвиш орттириб олманглар!

– Энди, ёқалашиб бўлса-да, аввалгидай уялиб қолмаслик учун биринчи тақдимотини ўтказиб, иккинчисига ўзингизни таклиф этамиз. Ҳали бу китоб қўлма-қўл бўлиб кетади, – дедим.

“Фахрий”нинг ўшандаги (балки, кайф устида) мени “Давлат душмани”га чиқариб айтган сўзларидан сўнг анча вақт Уюшманинг янги биносига қадам босмай кетгандим. Лекин нима тадбир бўлса, котиба қиз менга телефон қилиб, Эркин ака иккимиз қатнашишимизни сўрарди.

Муҳаммад Али раис бўлганидан кейин ҳам шу давом этди. “Қора рўйхат”дан ўчганимиз ростмикан десам, ҳамон бирон газетада ёки журналда (“Муштум”ни ҳисобга олмаганда) номимиз кўринмайди, Бу менга алам қила бошлади.

Уюшма фақат “фахрий гуруҳи”дан иборат эмаску, нима тили қисиклик жойим бор дея, унинг устига

йўлимни тўсадиган қоровул ҳам йўқлиги сабаб, бу даргоҳга тез-тез келиб турадиган бўлдим. Айниқса, кўнглимга ёққан бирон тадбирда қатнашишни канда қилмасдим.

Кеча котиба қиз бугун соат 14 да “Танқидчилар кенгаши”нинг йиғилиши бўлишини айтганди.

Бу соҳанинг одамлари “қизиққонроқ” бўлади, бирон “янгилик” эшитсам керак, деган ўйда Эркин ака ётган муолажахонадан чиқдим-у йўлни Уюшма томон солдим.

Залда жим-житлик, ҳеч ким йўққа ўхшарди. Эшикни қия очиб, ҳар тугул йиғилганлар борлигига ишонч ҳосил қилдим. Сал кечикканим маълум бўлди. Аста ичкарига кириб, мажлисгоҳнинг “томошабин”ларга мўлжалланган олд қатордаги бўш стуллардан бирига ўтирдим.

Тўрда, яқинда ўриндоши курсисини эгаллаган “Танқидчилик бўлими” сардори, худди эски даврдаги пахта дала-шийпонига аъзоларини йиғиб, мажлис ўтказишга шайланган бригадир сингари янги лавозим кайфини сураётгандай елка ташлаб ўтирибди. У ёқ-бу ёққа сарғиш қошларини чимириб, кўз ташлаб қўяди. Залда ғинг этган товуш йўқ. Фақат минбарга чиқиб олган ўттиз ёшлардаги аёлнинг (қайсидир олий ўқув даргоҳи аспиранти бўлса керак) қоғоздан кўз узмай ўқиб бераётган бир маромдаги шикаста овози эшитилиб турибди, холос. Демак “тадбир” яхши ўтмоқда. Буни мажлисбошининг аҳён-аҳёнда ёнверидагиларга ҳазилномо гап ташлаб қўйишидан билса бўлади.

Унинг ўнг томонига яқинроқ қилиб, кўндалангига қўйилган юмшоқ чарм курсида “раҳбарият”дан икки вакил, яъни яқинда раис китобларининг “сепчиси”

бўлиб танилган 60 ёшлардаги бароққош масъул ходим ҳамда ярим йилчадан бери Уюшмада “бош иш юритувчилик” вазифасида ишлаётган ўша, ҳаммага танилиб бўлган ўрта яшар хоним ўтирибди. Негадир унинг қарашлари бежо, қошлари чимирилган. Қўлидаги қалам билан дафтарчага нимадир ёзиб кўяди.

Мажлиснинг асосий – бошқа қатнашчилари ҳақида ҳам гапирадиган бўлсам, “масъуллар” учун мўлжалланган узунчоқ доира шаклидаги ўриндиқларда бугунги мавзунинг кўзга яқинроқ, таниқли намоёндаларидан биронтаси кўринмасди. У ердан жой эгаллаганларнинг кўпчилиги шу “соҳа” атрофида ўралашиб юрадиган 15 киши атрофидаги “ёзувчиномо” (бундайлар ҳозир жуда кўпайиб кетган) лардан иборат эди.

Кўрмай қолибман, шундоқ рўпарамда номдор академик домла ҳам ўтирган эканлар. Гарчи адабиётга тааллуқли бугунги мавзедан сал йироқ бўлсалар-да, бу ерга ташриф буюрганларининг ўзи, йиғилишга анча кўрк бағишлаётгандай эди.

Ўзим қатори ўтирганлар ким эканлигини билмоқ учун, аста орқага назар ташлаб кўйдим. Кўзим ўриндиқларнинг тўрт-беш қаторини ола-куроқ бўлиб тўлдирган қиз-йигитларга ҳамда улар рўпарасида қаддини ғоз тутиб ўтирган, ранг-рўйи мўътадил Африқо иқлимида ўсиб-улғайган хабаш йигитларига сал ўхшаб кетадиган домла Баҳодир Каримга тушди. Албатта талабаларни шу киши бошлаб келгани аниқ.

Чамаси бир соатларга чўзилган нутқ тугагач, мажлисбоши уни ўқиб эшиттирган аёлнинг илмий фаоллиги бунданам юксак бўлишига тилаклар

билдириб, навбатда турган воизлар номини бирмабир ўқиб эшиттирди. Улар кўпчилик эди. “Беш минутдан ошмаслик” шарти қўйилди.

Нотикларнинг айтадиган гапи бир-бирига ўхшаш – қайтариқдан иборат эди.

Охири, “бригадир”нинг тоқати-тоқ бўлди шекилли, ҳамманинг диққатини кўлидаги соатга қаратиб “Мажлислар зали”дан фойдаланиш муддати тугаган”лигини эълон қилди-да, “Кимда нима таклиф бор? Қани, айтиб олсин”, деди.

Мен ўрнимдан туриб:

– Таклифим бор, – дедим.

– Хўш?

Кўлимдаги “То қуёш сочгайки нур”ни баланд кўтариб, ўтирганларга кўрсатдим.

– Мана бу китобнинг ҳали тафти босилмаган, тандирдан янги чиқандай намуна нусхаси. Эркин ака Вохидов ҳақида республикамизнинг қарийб саксон кишидан иборат алломалари, машҳур кишилари юракдан чиқариб ёзган қалб сўзларидан ташкил топган. Ҳозиргина бу китобни сал наридаги сиҳатгоҳда даволанаётган шоир қўлларига етказилди. Ғоят хурсанд бўлдилар. Келинлар, шунинг ёнига яна бир хурсандчилик қўшайлик. Бирор кунни белгилаб, озгина вақт ажратиб, мана шу китоб тақдимотини ўтказайлик. Ўтган сафар “Сўз латофати” тақдимоти қолдирилиб, бироз хижолатчилик бўлганди.

Шу сўзни айтишим билан, хоним ўрnidан шартта туриб, кўлидаги қаламни мен томон силкитганича димоғдан чиққан дашномли товуш билан бақира кетса бўладими:

– Бу айтилган гаплар ёлғон. Уюшмага тухмат! Ўша китоб тақдимоти Миллий кутубхонада катта йиғилиш қилиб, ўтказилган... Бугун бу ерга танқидчилигимизга оид масалаларни ҳал қилиб олиш учун тўпланганмиз. Мавзуни чалғитишдан мақсад нима?..

Яна бу аёл бидирлаб, нималардир дея, мени лойга қориштириб ташлагудай гаплар айтди. У, шу аҳволда эдики, бирон “ортиқча” гап айтишнинг иложи йўқдай... “Ўша тақдимот Миллий Кутубхона жамоаси билан китобни чоп этган “Ўзбекистон” нашриёти ҳамкорлигида ўтказилган. Сиз шунчаки “кузатувчи” сифатида қатнашгансиз, холос” деганимда борми... мени юмдалаб ташлашдан ҳам тоймас важоҳатда эди.

Яқиндагина ҳар кўрганда икки кўлини кўксига қўйиб, “Устоз-устоз” дея букилиб, салом бериб ўтадиган аёлнинг аҳволини қаранг! Худди бир пайтлар ҳаммамизни дағ-дағ титратган “опахон” Раъно Абдуллаеванинг ўзгинаси-я...

Бундан ҳам мени ҳайратга солган нарса шу бўлдики, доира стол атрофида ўтирганлар ҳамон жим-жит. Лоақал биронтаси бошини хиёл кўтариб, жилोलаниб турган китоб томон қараб қўйса-чи... Анаву, калта соқол “академик”ку, ҳамон калласини тиззалари кўзига ҳам қилганича ўтирибди. Гўё «кўрмайин ҳам, куймайин ҳам» дегандай! Буларга нима бўлган ўзи...

Худди шу пайт беихтиёр, бир пайтлар Эски Жўва қассоблари билан бўлган “учрашув” кўз олдиди гавдаланиб кетди. Ҳа, ўша пайтлар бу хилдаги “маърифий-адабий” тадбирлар ўтказиш кенг

урф бўлган, ҳар соҳанинг мутасаддилари бунга эътибор қаратишарди.

Миразиз Аъзамнинг кўшниси, машҳур бозордаги гўшт расталарининг бошлиғи бўлиб ишловчи киши, кўпдан бери режалаштириб юрган “Тарбиявий соат” гурунгига бизни таклиф этиб қолди. Зоҳир Аъламни олиб, уч кишилашиб бордик. “Раста”лар орқасидаги мўжазгина ҳовли ўртасига қурилган шийпонформа айвонга ўн бешга яқин ёш-яланг ҳамда ўрта яшар кишилар йиғилишди. Ким қандай китоб ўқиши ҳақида гурунг қилдик. Миразиз ака шеърлар ўқиди. Мен ҳам ёзувчи устозлар ҳақидаги бир-икки қизиқ воқеалардан ҳикоя қилиб бердим.

Навбат Зоҳир Аъламга келганда доим ўзи билан олиб юрадиган бўз халтасидан бир нечта китоб чиқариб:

– Мен ортиқча гапириб, вақтларингни олмайман. Мана бу “Афандининг қирқ бир пашшаси” деган китоб яқинда чоп этилди. Зерикканда, ўқирсизлар. Лекин гўшт ўрашга ишлатиб юборманглар, – дея олдинги қаторда ўтирганларга узатди.

Ўшанда китоб қўлма-қўл бўлиб кетганини, ҳамма унга ҳавас билан қараб, варақлаётганини кўриб, бизлар ҳам ўз китобларимиздан олиб келмаганимиздан афсуслангандик...

Ҳозирги манзара эса... Бу ўтирганларни нима жин урган ўзи? Ҳукумат адабиётга катта эътибор, ёзувчиларга яхши шарт-шароит яратиб бераётган бир пайтда кунимиз мана шуларга қолдимиз?! Ё, кимдир бирон кор-ҳол рўй беришини олдиндан сезгандай, буларнинг ақли ҳушини зирҳлаб, яна қаеринидир “бураб” қўймадимикан?

Худди шу фикр хаёлимдан ўтиб турган пайт Баҳодир домла чопиб олдимга келди-да, китобни авайлаб кўлимдан олиб, “чиқдимми, хайрият” дея, юзига босди. Унинг ёнига қизлар, йигитлар чопиб келишди. “То қуёш сочгайки нур” худди ёрқин ёруғлик шуъласи янглиғ улар ўртасида қўлма-қўл бўлиб кетди.

Узоқдан мажлисбошининг бўғиқ овози эшитилди:

– Бўлди, бўлди. Мажлис тугади. Ҳамма тарқалсин.

ЭҲТИРОМ

Наманган вилоят ёзувчилар бўлими котиблигини ўта жонкуяр, ижоди ҳам жўшқин йигит ўз елкасига олди-ю, узоқ йиллар давомида биқиб ётган у ердаги ижодий муҳит кўтаринки бир даврни бошдан кечира бошлади.

Ўзбек адабиётининг кўплаб таниқли намоёндалари учун “йўллар очилиб”, улар тез-тез ташриф буюрадиган, мушоира ва адабий учрашувлар ўтказиш анъана тусини оладиган бўлиб қолди.

Бундан уч йилча муқаддам вилоят ҳокими театр залини тўлдириб ўтирган одамлар олдида Эркин акага қарата катта олқишлар билан кутиб олинган, “Энди Сизнинг номингиз билан боғлиқ биронта тадбир бизнинг Намангандан бошланмаса, хафа бўламиз”, дея айтган сўзлари масъул котиб қулоғига қуюлиб қолган эканми, Устозни ҳар йили Наманганга таклиф этиб, телефон қилади, иложини топса, албатта, ўзи келиб-кетади. Тўғрироғи, Эркин ака “номи билан боғлиқ” нима тадбир бўлса, Намангандан бошланишини истайди.

“То қуёш сочгайки нур” китоб дўконларига тарқаб, сотила бошлагач, котиб унинг илк тақдимотини ўзларида ўтказиш режасини туза бошлади. Айни шу пайтлар президент Ислом Каримовнинг “Ўзбек тили ва адабиёти университети” ташкил этиш ҳақидаги тарихий қарори чиқиб қолди. Бу, ўз йўлида икки муҳим мавзунини бир-бири билан ўзаро

боғлаган ҳолда кенгроқ қилиб ўтказиш имкониятини яратди.

Наманганлик масъул котиб мўлжалдаги бу тадбирдан Уюшма раҳбарларидан бири Иқбол Мирзони хабардор этди. Эркин ака ҳузурида бўлиб, китоб тақдимотига оқ фотиҳа олди.

Таниқли адабиётшунос олим Иброҳим Ғафуров, шоир Анвар Обиджон, Шодмон Отабеклар бу тадбирда иштирок этадиган бўлдилар. Ҳатто Уюшма (мендан ташқари) уч кишига “пулли йўланма” берадиган бўлди... Бироқ, ишбоши хоним қулоғига, янги чиққан президент қарори билан Эркин акага “тааллуқли” китоб тақдими ҳам қўшиб ўтказилиши ҳақидаги хабар чалиниб қолган эканми, йўлга тушадиган кунимиз, “кассада пул йўқ”лигини баҳона қилди, оддийроқ, расмий қоғоз ҳам ёзиб беролмаслигини айтди.

Наманганликларни биласиз, меҳмон кутишни жойига қўйишади. Биз хаёлимизга келтирмаган шод-хуррамлик, мусиқа садолари остида болалар қўшиқ айтиб, рақс тушиб (ичимизда уларнинг машҳур шоир ва ёзувчиси Анвар Обиджон ҳам бор эди-да) кутиб олишди.

Вилоят телевизорчилари шайланиб туришган экан, зукко мунаққид олимимиз Иброҳим Ғафуровни дарров студияга олиб кетишди. Президентимиз томонидан чиқарилган энг муҳим, катта аҳамиятга эга қарор ҳақида ҳар томонлама таҳлил этилган интервьюни ёзиб олдилар. Ва ўша куннинг ўзидаёқ эфирга узатиб, экран орқали намойиш этдилар.

Биз меҳмонхонага эмас, ука-жиянларим аввалдан ҳозирлаб қўйишган “Эркин аканинг хосхоналари”га бориб жойлашдик.

Алоҳида шарт-шароит яратиб, жиҳозланган кенгина, нурафшон бу хонанинг ўзига хос тарихи бор. Раҳматилла Иноғомов учовлашиб ҳар Наманганга келганимизда, шоир шу ижодхонага ўрнашар ва аввалдан тузиб, келинойимиз бошлиқ уч киши томонидан имзо чекиб, “тасдиқланган” “Кундалик режа” (уларнинг айрим нусхаси ўзимда сақланади) бўйича фақат “ёзув-чизув” билан машғул бўлардилар. Анча-мунча сара асарлар шу ерда қоғозга туширилганлигининг биз кўп гувоҳи бўлганмиз.

Яна шуниси ҳам борки, Эркин акага “қарашли” шу файзли “хонақоҳ”га бир пайтлар хорижий қалам аҳли Файз Аҳмад Файз, Азиз Несин, Ғулом Раббоний Тобон, Картал Синг Дуггал, Авасти каби машҳур Ҳиндистон-Покистон, Туркия ижодкорларининг ҳам қадам пойлари теккан.

Биз тўкин дастурхон атрофида мана шуларни эслаб, Эркин ака қулоқларини анча “қизитдик”.

Эртасига Наманган шаҳридаги энг катта, қарийб 1600 дан зиёд ўқувчи таълим оладиган, бир пайтлар Эркин ака билан учрашувга тайёргарлик кўриб, маълум сабабларга кўра қолдирилган Абдулла Қаҳҳор номидаги 26- мактабнинг катта мажлислар залига шаҳар ҳамда вилоят мактаб адабиёт ўқитувчилари, Наманган университети ва бошқа олий ўқув юртларидан профессор-олимлар жамул-жам бўлган йиғилиш “Адабиётга эътибор – манавиятга, келажакка эътибор” шиори остида ўтказилиб, уч соатча давом этди.

Иброҳим Ғафуров яқинда чиқарилган президент қарори ҳақида тўхталиб ўтаркан, адабиётни тарғиб

қилиш, ўзбек тилини ривожлантириш янги босқичга кўтарилиши ҳақида сермазмун нутқ сўзлади.

Олим ўзига берилган кўпдан-кўп қизиқарли саволларга жавоб қайтарди.

Зални тўлдириб ўтирганларнинг кўпчилиги кўлида “То қуёш сочгайки нур” китоби ҳам бор бўлиб, улар Эркин Воҳидовнинг соғлиғи, ҳатто нега биз билан келмаганлиги ҳақида сўрашар, биз имкон даражасида бу саволларга жавоб берар, бироз бетоб ётган шоир бизга оқ йўл тилаётиб, Наманганни соғинганликлари ва қизғин салом айтганликларини мухлисларга етказишга ҳаракат қилардик.

Бир пайт нуроний отахон саҳнага яқинроқ келиб, шундай деди:

– Биз ҳар куни маҳалла масжидидаги номоз пайти шоиримиз тезроқ соғайиб кетишларини худодан тилаб, дуо-фотиҳа қиламиз. Шу тилак ва саломимизни Эркинжон акага ҳам етказиб қўйинглар.

Шундан кейин ҳофизлар Эркин Воҳидов шеърлари асосида қўшиқ ижро этдилар, Анвар Обиджон шеърлари янгради.

Жажжи болалар ансамблининг чиқишлари йиғилишга бошқача файз киритди.

Наманганликларнинг эл ардоғидаги шоирга бўлган ҳурмат-эътиқодлари қанчалик баландлигини яна бир бор гувоҳи бўлган терансўз Иброҳим Фафуров қайта минбарга чиқиб:

– Бундай бахт, бундай эҳтиром фақат Эркин Воҳидовга ярашади. Сизларга минг бора ташаккур! – деди, зални тўлдириб ўтирганларга қарата.

Шу тадбирдан сўнг Анвар Обиджон бир кунлик зарур иши борлигини айтиб, Олтиариққа кет-

ди. Шодмонбекни ҳам эртага янги китоби бўйича телевидениега берадиган интервьюси бор экан, ўғлининг машинасида Тошкентга кузатиб қўйдик.

НОХУШ ХАБАР

Биз Иброҳим ака билан кечга томон Тошкентга қўнғироқ қилиб, Эркин аканинг аҳволи анча жиддийлиги ҳақида хабар эшитдик.

Оромимиз бузилди. Туни билан ухлолмай чиқдик.

Эртаси эрталаб, соат ўнда вилоят телевидениесига бориб, “То қуёш сочгайки нур” китоби ҳақида давра суҳбати ўтказиш режалаштирилган эди. У ҳам юракка сиғмади. Саҳар мардонлаб йўлга тушдик.

Беш саотлар чамаси вақт мобайнида Тошкентга кириб келдик.

Сиҳатгоҳнинг навбатчи шифокорлари шоир кечаси билан безовта бўлиб чиққанликлари, ҳозирча халақит бермаслик ҳақида гапиришди. Яхшиси, кечки пайт келганларинг маъқул, дейишди.

Эркин аканинг ўғиллари Хуршиджон билан телефонлашиб туришимизни айтиб, хайрлашдик.

Иброҳим ака анча толиққандилар. Уйларида қолдириб, Шодмон Отабекка телефон қилдим. Кечки пайт устоз ётган сиҳатгоҳда учрашадиган бўлдик.

Гарчи туни билан мижжа қоқмай чиққан, путури кетиб қолган довон йўлидан анча қийинчилик билан машина ҳайдаб, толиққан бўлсам-да, чарчоқ сезилмас, кўзимга уйқу ҳам келмасди.

Юрагим ғаш. Ўзимни қўйишга жой тополмасдим. Негадир кечаги учрашув таассуротларини кимлар-

гадир сўзлаб, ўзимни овутигим, юрагимни ёзгим келарди.

Уюшмада Эркин аканинг яқин шоғирдлари, у кишини ғоят ҳурмати яқинга қўядиганлар кўп. Яна, Иқбол Мирзо ўзида бўлса керак. Ҳеч бўлмаса, Турсунбой оға Адашбоев билан гурунглашарман деб, ўша ёққа қараб йўлга тушдим-у, негадир сиҳатгоҳга кириб ўтгим келиб, машинани ўша ёққа бурдим.

Шифокорларнинг кайфияти ва менга қилган муомалаларидан кўнглим баттар ғаш тортди.

Агар шу дақиқаларда бирон нохуш хабар эшитадиган бўлсам, ўзимни тутолмай қолишимни ҳис этиб, бу даргоҳдан тезроқ нари кетишга аҳд қилдим.

Уюшмага келсам, яна бир нохушлик; “Тушунмайман. Нега шу даражада фисқу фуҷур. Хусумат. Бугун бориб, Эркинжонни кўролмасдан келдим – реанимацияда экан, аҳволи оғир, дейишди. Шу одам ҳеч қачон бировга ёмонлик қилганми? Биров ҳақида салгина бўлса ҳам ёмон гап айтганми? Нега бундай қилишади?!” деди, кўзида ёш билан Эркин аканинг салкам тенгдоши бўлган кекса шоир Турсунбой оға.

Маълум бўлишича, Уюшма (тўғрироғи раис) “беҳабар” бўлган китоб тақдироти “норасмий” ҳолда Наманганга борган кишилар томонидан ўтказилганлиги, ҳатто вилоят телевиденияси орқали бу ҳақда бир неча бор хабар тарқатилганлиги кимдир томонидан тезда Уюшмага етказилган. Ана шундан сўнг йўриқчи хонимнинг тинчи бузилган. Намангандаги масъул котибга дағдаға билан кўнғироқ қилиб, бу “ўзбошимчалик” ҳақида зудлик билан “тушунтириш” ёзасан деб, вилоятдаги шу

ишларга дахлдор ходимларга ҳам раис номидан танбеҳ бериб, уларни оёққа қалқитганмиш...

Бу энди ростманасига “Пичоқ бориб, суякка етди” дегани эди.

Котиба қизнинг “ҳай-ҳай”ига қарамай, Муҳаммад Али ўтирадиган “Қабулхона” эшигини зарб билан тортгандим, очилмади. Қулф экан.

Нарироқдаги қарши хонадан ҳозирги раиснинг “биринчи”, энг аввалгисининг “бешинчи” ўринбосари чопиб чиқди:

– Хўжайин йўқлар. Нима керак, ака?

– Хайрият, “ака”нгни унутиб юбормабсан. Айнан ўзинг кераксан, ҳозир, менга, – дея унинг орқасидан эргашдим.

– Вилоятдаги адабиётнинг жонкуяри бўлган бир котиб йигит амалга ошираётган таҳсинли ишлар учун раҳмат дейиш ўрнига, уни сиқиққа олишдан мақсадларинг нима? Хўш, буюк шоир ҳақида давлат нашриёти томонидан чиқарилган китоб тақдимотини кечагина ўтказиб келдик. Бунинг нимаси ёмон? Ҳозир устоз қаттиқ бетобликларини биласанми? Ҳеч бўлмаса, мана шундай пайтларда у кишини тинч қўйларинг. Ўша раисинг бошлиқ сенларда инсоф борми, ўзи!

Ўринбосарнинг жиддий тус олиб турган қиёфаси бирдан юмшагандай бўлди:

– Энди ака, Сизга аввал айтганимдек, бизга ҳам қийин-да! Кечаги тақдимот ҳақида гапирадиган бўлсак, ҳар ким ўзича ҳар қаёққа бориб, мажлис ўтказиб келаверса, биз хабардор бўлмасак, Уюшма нима қилиб ўтирибди деб, сўрайдиганлар борку! Адабиётга тааллуқли ҳар бир “гап” мана шу расмий идора орқали бўлиши керак-да!

– Ҳа, қойил. Устозингга балли. Бу унинг менга қўлини бигиз қилиб, йигирма йилча олдин айтган сўзлари. Ҳали ҳам унинг “буйруғи” амалда турган экан, нима ҳам қила олардик. Бошқа сенга гапим йўқ, омон қол.

ТО ЮРАК СЎНГГИ ЗАНГИН ЧАЛГУНИЧА...

Сиҳатгоҳнинг “жонлантириш” бўлимига киравериш йўлагида Аҳмаджон Мелибоев ва Шодмон Отабеклар ўтиришган экан. Улардан бирон нарса сўрашга юрагим журъат этмади.

Шодмонбекнинг ўзи гапириб қолди:

– Телестудияга чақирган одам кутиб ўтирган экан, ёзув студиясида китобим ҳақида гапиратуриб “бу асарга илк сўзбошини Эркин Воҳидовлар ёзиб берганлар...” дейишим билан у “стоп, стоп. “Эркин Воҳидов” номини айтиш мумкин эмас”, деб қолса бўладими!..

– Нима дедингиз?

– Айтганини қилишга мажбур бўлдим.

Ўзимни тутиб туролмай “Нега мумкин эмас? Бу гапни сенга қайси ғаламис айтди? Эркин Воҳидов кимлигини биласанми, ўзинг?!» дея ёқасидан олмадингизми?” деб, уни саволга тутмоқчи бўлиб тургандим, Иброҳим ака келиб қолди.

Хуршидجونнинг ранги оқариб кетган бир ҳолатда ичкаридан чиқиб, ёнимизга ўтирди.

Иброҳим ака унинг елкасига қўл қўйиб:

– Қалайлар? – деб сўрагани:

– Ҳа, энди ўзгариш йўқ, – деди.

Кутиш хонаси анча иссиқ эди.

Шифохонанинг салқин йўлаклари бўйлаб анча кезиб юрдик.

Бир маҳал буюк шиор бандаликни бажо келтирганини айтиб, Гулчеҳра опа телефон қилиб қолдилар.

Бу, 2016 йилнинг 30 май санаси, оқшом соат 18:00 дан 12 дақиқа ўтганда рўй берди.

Соат кеч тўққизларга яқин Анваржон қори Турсунов бошчилигида марҳумни Ҳувайдо мевзеидаги уйларига олиб келдик.

Бутун маҳалла оёққа қалқди. Ҳаммаёқ одамга тўлиб кетди.

Ёзувчилар Уюшмасидан на сиҳатгоҳда, на шоир хонадонида бирор раҳбарнинг қораси кўринди. Ҳатто «бир умрга қарздор» «шогирд»нинг ҳам!

Нохуш хабар яшин тезлигида ҳамма ёққа тарқаб бўлган эканми, вилоятлардан кўнғироқлар бўла бошлади.

Ҳатто, ён телефоним жиринглаб, АҚШдан Америка-Туркистон Ассосацияси президенти Абдулла Хўжа аканинг мунгли овози эшитилди.

– Буюк шоиримиздан айрилиб қолибмиз-да. Марҳум акамизнинг барча оила аъзоларига бизнинг ҳамдардлигимизни етказиб қўясиз... Ёнимда ҳофиз Изро акангиз ҳам турибдилар. Телефонни у кишига бераман. “Укажон, мен Исроилда эканлигимда Эркин акамнинг у ерда даволанаётганликларини эшитиб, кўргани боргандим. Соғайиб кетинг, албатта Тошкентга бориб, Сиз яхши кўрадиган “Қурбон ўлам” ашуласини айтиб бераман, дегандим. Нима қиламиз энди, бандачилик. Акамизга берган ваъдани бажаришга ҳаракат қиламан”. (Чинданам, орадан уч кун ўтгач, ўзимиздан чиққан машҳур ҳофиз Изро Малаков Америкадан келиб, келиноийи, Хуршиджонларнинг кўнгилларини кўтариб, таъзия изҳор этиб, фотиҳа ўқиб кетди.)

Ёзувчилар Уюшмасидагилар эса, ҳануз қулоқлари том битган-у, ўзларини ҳеч нарсадан беҳабар тутишарди.

Кейинги кунлар ичида Хуршидجونни ғам-андух анча эзиб, айниқса бугунги айрилиқ унинг қаддини букиб қўйгандай эди.

– Ўзингни тут, ука! Энди хонадоннинг ягона эр-кагисан, Худо бор, ҳаммаси яхши бўлади, кўзингда ёш кўрмай, – деб тургандим, маҳалла раиси Абдукарим ака мени аста туртиб:

– “Катта”лар келишяпти, – дея, ўн-ўн беш қадам наридаги кишиларга ишора қилиб қўйди.

Мен улардан Хайриддин Султоновни танирдим, холос.

– Булар кимлар?

– Ўртадагиси Бош Вазир, – деди паст овоз билан маҳалла оқсоқоли.

Яшириб нима қилдим; ўзим, шўро даври республика Бош Вазири ҳамда шу мақомдаги хорижий мамлакатларнинг анча-мунча юқори мартабали арбоблари билан (Олий Мажлиснинг Қонунчилик палата раиси бўлган Хуршид Дўстмуҳаммаднинг ўзи гувоҳ бўлиб, айтиб юрадиган гапларига қараганда) улар эшигини “оёғим билан очиб кириб, гап-гаштак қилиб чиқиш” мавқеига эга бўлсам-да, ҳозирги, ўзимизнинг Бош Вазириимиз ҳақида тасавури анча бошқачароқ эди. Эшитганларим, айниқса “қаламқашлар”нинг ўз “касб”ларига монанд айтадиган “ташбеҳлари” бўйича бу раҳбар кўз олдимда анча “қаттиққўл”, эшиги тугул ўзига унча-мунча одам зотини яқинлаштиравермайдиган бўлиб, гавдаланарди.

Худо ҳаққи, ҳозир рўпарада хаёлларимнинг буткул тескари акси – келишган қад-қоматли, файзиёб чехрали, кўринишидан муомаласи лутфу карамга мойиллиги шундоқ сезилиб турган баркамол бир инсон турганини ҳис этдим.

У ҳаммамиз билан қўл олишиб сўрашди. Сабртоқат қилишдан бошқа иложимиз йўқ дея, кўнгилларимизга таскин бахш этди. Хуршиджонни бағрига олиб, елкаларидан силаб, кўнглини кўтарди... Айниқса, хонадон соҳибаси Гулчехра опага тавоб қилгандай ҳамдардлик изҳор этаркан, бу раҳбарнинг кўзларида ёш кўрдим.

Бу одам чин манода Навоиймонанд шоир руҳини шод этиш учун унинг хонадонига Оллоҳ томонидан юборилган ҳақиқат маёғининг посбони бўлган элчининг ўзгинасини эслатарди.

Ҳа, Худо таоло бор, у ҳамма нарсани кўриб-билиб, кузатиб тургучидир.

Шоир ҳовлиси атрофида қурилишлар кетар, ғишт, қум, шағал уюмлари ивирсиқ ҳолда сочилиб ётарди. Бир соатга етар-етмас вақт мобайнида бутун маҳаллани шаҳар Ободонлаштириш Бошқармасининг ишчи-хизматчилари босди.

Йўллар атрофи қурилиш “чиқиндилари”дан тозаланиб, тартибга келтирилди. Керакли жойларга асфалът ётқизилди. Кўчаларнинг икки четини қоплаб ётган дов-дарахтларга шакл берилди. Йўллар атрофи чароғон бўлиб, маҳалла чиройи ўн чандон очилиб кетгандай бўлди.

Буларнинг ҳаммасини Бош Вазир устида туриб, амалга оширди. У киши ҳаққига дуолар қилиб, қўл

очганлар кўп бўлди.

Мана шундай пайтда биз унча эътибор бера-вермайдиган Шахсинг роли, айниқса, унинг юксак салоҳият мезони кўпчилик манфаати учун қай даражада аҳамиятли эканлиги яққол кўзга ташланиб қоларкан.

Айни шу дамларда эл ардоғидаги шоирни имижимида “дафн маросими”ни ўтказиб қўяқолиш режасини тузиб қўйганлар ҳали ғафлат уйқусидан кўз очганларича йўқ эди.

Бир маҳал эрталаб соат тўққизларда ён телефоним жиринглаб, «биз уюшмаданмиз. Раисимизга Эркин Воҳидовнинг аниқ манзили керак» деган котиба қизнинг таниш овози эшитилди.

Чидаб туrolмадим. Асабим кўзғаб:

– Айтинг ўша одамга: Эркин ака манзиллари энди керак бўлса, ўзи топиб олсин, – дедим гапни қисқа қилиб.

Ёнимда турган Аҳмаджон Мелибоев хушёр тортиб:

– Кимга айтаяпсиз, бу гапни? – деди.

– Гап эгасини топади, дейдиларку! Ана ўшанга...

Дафн маросими белгиланган пайт-вақт пешиндан ўтганда, бутун маҳаллани тумонот одам босиб кетди.

Шоир мангу уйқуда ётган тобут ҳовли рўясидаги ялангликка чиқариб қўйилди.

Шу пайт не кўз билан кўрайки, устига зар духоба ёпилган майитнинг шундоқ нариги томонидаги таниш қиёфага кўзим тушди. У раис бўлиб, худди қандайдир махлуқ каби, тобутга қапишиб турарди. “Сен, сен шу кунни кутган экансан-да?” дея олдинга интилмоқчи бўлдим-у, қаршимда зич бўлиб тур-

ган ёш-яланглар сафини бузиб, ўтолмаслигимни сезиб, ўзимни босдим.

Кутилмаганда нарироқ томондан “Ё, тавба, ё тавба” деган овоз эшитилди. Ўша ёққа ўгирилдим-у, дард-алам билан андуҳли фарёд солган кекса ва эъзозли олимимиз Умарали Норматовга кўзим тушди. У киши расо қаддини букканича оломон оралаб, нарироққа кетиб борарди.

Домла тўғри қилган экан. Энг шармандали ҳол ана шундан кейин бошланди.

Уюшма раисининг “қилмишлари”дан беҳабарликми ёки синаб кўрмоқ учунми, навбатдаги сўз унга берилди.

Агар шу одамда, озгина виждон, ҳамият бўлганда эди, салгина ўзини тортиб, марҳум олдида юзим шувут, умрининг сўнги дамларигача анави, ҳозир қаердадир юрагини чангаллаб ётган “устоз” ва яна кимларнингдир қутқуларига учиб, “гуруҳлашиб”, шу зотга қарши курашдик-ку! Энди, сўнги манзилга кузатиш пайтида руҳини чирқиллатиб, мен гапирмай дея, мардона гапни айтган бўларди.

Ваҳоланки, ундай қилишни ҳаёлига ҳам келтирмади. Қаддини расо тутганича, марҳум ҳақида ҳамду саноли сўзлар айта бошлади.

Худди шу пайт дарвоза ичкарисидаги ҳовлида бўзлаб турган аёллардан кимдир қарғанди. Бу, шубҳасиз “воиз”га қаратилган эди. Аммо, у худди Муҳаммад Юсуф ёдгорлик пешлавҳаси очилиши пайтидагидек, парво қилмади. Мушт бўлиб тугилган қўлларини силкитиб, сўзлашда давом этди. Бу мушт кимнинг азиз боши устида ўйнаётганини сезганлар бўлди, сезмаганлар ҳам.

СЎНГ СЎЗ

Худди мана шу пайт қаттиқ бетоб ётган устоз А. Қахҳорнинг яқин дўстлари – академик М. Ўрозбоев, М. Мирзаевларга айтган қуйидаги сўзлари эсимга тушиб кетди: «Мана, шифокорим, Шоботхон олдида бир гапни айтиб қўяй. Ўлимдан қўрқмайман. Фақат тобутим устида муттаҳам Шевердин туриб олиб, нутқ сўзлашидан қўрқаман, холос»

Ҳаётнинг қизиқлигини қарангки, буюк ёзувчининг дафн маросими куни айнан Шевердин у кишининг майити устида туриб олиб, нутқ сўзлаганди.

Орадан кўп ўтмасдан, Ойбекдай забардаст инсонни тилсиз, мажруҳ этиб, ўлимига сабаб бўлган кимсалар Зарифа опани қон-қақшатиб, “марсия-боз”лик қилганди.

Шу кеча-кундузда Уюшма раиси йиғинларда минбарларни гулдиратиб “Эркин ака менинг энг яқин устозларимдан эдилар. У киши менга кўп яхшиликлар қилганлар. У киши олдида бир умрли қарздорман”, дея воизлик қилиб юрганига, унинг ишбоши-си “жангари” хоним шоир хонадонига “Во-ой-дод, устоздан айрилиб қолдик, энди нима қиламиз” деб, уввос солиб, кириб келганига нима дейсиз!

“Устоз” сўзи баъзи бетайин, иккиюзламанчилар олдида шунчалик бозори касод, сийқаси чиққан сариқ чақа тангага айланиб бораётгани одамга алам қилмайдими!

*30 май – 19 июл,
2016 йил.*

МУНДАРИЖА

МУАЛЛИФДАН.....	5
СЎНГГИ НИДО	7
ШОИР ВА ЭЛЧИНИНГ БАШОРАТЛАРИ	15
УЗОҚ ВА ЯҚИН ПОКИСТОН	21
“ОЛТИН ДЕВОР” ШАРОФАТИ	24
ХАЙРЛИ ИШ ЖОНКУЯРЛАРИ	29
ХАЙРЛИ ИШГА ТЎСИҚ	33
“ОЛТИН ДЕВОР” ЖАМОАСИ	39
ЖИДДИЙ СИНОВ КУНЛАРИ.....	45
ОЙБЕКНИ КЎРГАН КИШИ	48
ОҚСОҚОЛ “ОТДАН” ТУШДИЛАР	54
КАТТА СИНОВ ОЛДИДАН	58
ШОИРНИНГ ТАШРИФИ	66
ЮРТ СОҒИНЧИ	72
КЎНГИЛДАГИ РЕЖА.....	75
КУТИЛМАГАН УЧРАШУВ.....	79
ЮЗМА-ЮЗ	83
ҲАВАС ВА ҲАСАД.....	86
ҚЎНИ-ҚЎШНИЧИЛИК.....	97
ЯХШИЛИК ВА ЁМОНЛИК	100
ХУДБИНЛИК ГИРДОБИ	109
ТАЪҚИБ АЛОМАТЛАРИ	115
“БИР КУНЛИК ХАЛИФА”	120
НОМ ЎЧИРИШ ПОЙГАСИ	123
“ПОЙГА”НИНГ ЯНГИЧА УСЛУБИ	129
КИМДАН НИМАНИ ЎРГАНИШ КЕРАК?	140
“ГУРУҲБОЗЛАР”	144
БЕЗОВТА ЮРАК	153
МАВЗУНИНГ ТУҒИЛИШИ	161
ҚОРАКЎЛ ТЕЛПАГИ.....	166

ЯНГИ ТАШВИШ ШАРПАСИ	170
АРАВАНИНГ БЕШИНЧИ ҒИЛДИРАГИ	177
“БИЛОЛИДДИН ДОМЛА”	185
ИНДИАНАГА ТАШРИФ	193
МЕҲМОНДОРЧИЛИК	196
“ДУШМАНФУРУШЛАР”	201
ЭРКИН АКАНИ ИЗЛАБ ЮРГАН КИШИ	213
“БИР ЎЗБЕК БОЛАСИНИНГ БОШДАН КЕЧИРГАНЛАРИ”	220
АЁЛЛАР ИШНИ ТЕЗГИНА ҲАЛ ҚИЛИШДИ	224
“ЙИГИТ РИЗҚИ – КЎЧАДА”	238
ЯШИРИН ЎКИНЧ	255
УСТОЗ ВА ШОГИРДЛАР	261
МЕҲНАТНИ КИМ ҚИЛИБ, ҲУЗУРИНИ КИМЛАР КЎРАДИ	269
БЕШИНЧИ ЎРИНБОСАР	275
ЯНГИ ТАНИШ ОҒАЙНИМ	287
ЭСКИ ҲАММОМ – ЭСКИ ТОС	292
ПИНҲОНИЙ ТАЗЙИҚЛАР	299
ГУМРОҲ	304
КИТОБДАН ЮЗ ЎГИРГАНЛАР	309
ЭҲТИРОМ	318
НОХУШ ХАБАР	323
ТО ЮРАК СЎНГГИ ЗАНГИН ЧАЛГУНИЧА... ..	327
СЎНГ СЎЗ	333

Дадахон НУРИЙ

ИЗТИРОБ

*(Маънавий-ахлоқий
бадиа-роман)*

Муҳаррир ҳамда
саҳифаловчи **Фирдавс Дўстматов.**

Абдуғани Жумаев фотоларидан
фойдаланилди.

Шахсий кутубхона учун.

Қоғоз бичими 84x108 1/32.

Аrial гарнитурасида чоп этилди.

Шартли босма табағи 23,0.

Нашр босма табағи 22,5.

Адади 50 нусха.